

ศึกษาการบริหารงานคณะสงฆ์อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น
A STUDY OF ECCLESIASTIC AFFAIRS ADMINISTRATION IN
NAMPONG DISTRICT, KHON KAEN PROVINCE

พระศุภลักษณ์ ปญญาวิโร (พิมพ์ดี)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๔

ศึกษาการบริหารงานคณะสงฆ์อำเภอหนองน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น

พระสุภักดิ์ ปญฺญาวโร (พิมพ์ดี)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๔

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

**A STUDY OF ECCLESIASTIC AFFAIRS ADMINISTRATION IN
NAMPONG DISTRICT, KHON KAEN PROVINCE**

PHRASUPHALAK PAÑÑÁVARO (PIMDEE)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for The Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)
Graduate School
C.E. 2011

Copying by Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย
วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

.....

(พระสุธีธรรมมานูวัตร)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์.....ประธานกรรมการ

(พระมหาทวี มหาปญฺโญ, ผศ.ดร.)

.....กรรมการ

(พระมหาประมวล จานตฺโต, ดร.)

.....กรรมการ

(ดร.ประยูร แสงใส)

.....กรรมการ

(ผศ.ดร. อภิญฺวัฒน์ โพธิ์สถาน)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระมหาประมวล จานตฺโต, ดร. ประธานกรรมการ

ดร.ประยูร แสงใส

กรรมการ

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับ
วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

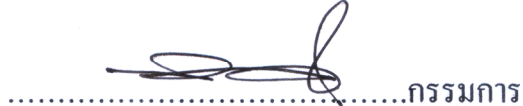

(พระสุธีธรรมานุวัตร)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์.....ประธานกรรมการ

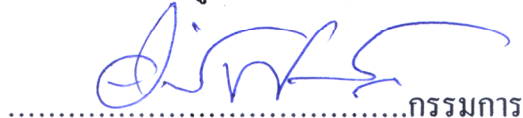
(พระมหาทวี มหาปัญญา, ผศ.ดร.)

(พระมหาประมวล จานทศโต, ดร.)

(ดร.ประยูร แสงใส)

(ผศ.ดร. อภิญวัฒน์ โพธิ์สถาน)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระมหาประมวล จานทศโต, ดร. ประธานกรรมการ

ดร.ประยูร แสงใส

กรรมการ

ชื่อวิทยานิพนธ์ : ศึกษาการบริหารงานคณะสงฆ์อำเภอ น้ำพอง จังหวัดขอนแก่น

ผู้วิจัย : พระศุภลักษณ์ ปญญาโวโร (พิมพ์ดี)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระมหาประมวล จานทศุโต, คร. ป.ช.๖, พธ.บ., M.A., Ph.D

: ดร.ประยูร แสงใส, ป.ช.๔., พ.ม., พธ.บ., M.A., (Ed) P.G.DIP. in
Journalism, Ph.D. (Education)

วันสำเร็จการศึกษา : ๓๑ สิงหาคม ๒๕๕๔

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การบริหารงานคณะสงฆ์อำเภอ น้ำพอง จังหวัดขอนแก่น” มีวัตถุประสงค์การวิจัย ๓ ข้อ คือ (๑) เพื่อศึกษาการบริหารงานคณะสงฆ์สมัยโบราณ (๒) วิธีการบริหารงานคณะสงฆ์อำเภอ น้ำพอง จังหวัดขอนแก่น (๓) ผลการบริหารงานคณะสงฆ์อำเภอ น้ำพอง จังหวัดขอนแก่น สรุปผลการศึกษา มีดังนี้

การบริหารงานคณะสงฆ์สมัยโบราณ พบว่า มีปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ๒ ด้าน คือ (๑) การเปลี่ยนแปลงภายนอกองค์กรสงฆ์ ได้แก่ ด้านการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจและสังคม ศาสนา (๒) ปัจจัยภายในองค์กร คือ จำนวนของพระภิกษุสงฆ์ที่เพิ่มมากขึ้น ไม่สามารถที่จะควบคุมกระทั่งทำให้เกิดความคลาดเคลื่อน เป้าหมายในการจัดตั้งองค์กรสงฆ์ เพื่อประโยชน์ส่วนรวมของคณะสงฆ์ และแก่พุทธศาสนิกชน การจัดตั้งองค์กร ครั้งแรก พระพุทธองค์ทรงบริหารด้วยพระองค์เอง เมื่อคณะสงฆ์มีจำนวนมาก จึงทรงมอบอำนาจและหน้าที่การบริหารงานให้เป็นหน้าที่ของคณะสงฆ์ เช่น อุปสมบท การวินิจฉัยข้อธิกรณ์ต่างๆ การบริหารองค์กรคณะสงฆ์สมัยพุทธกาลนั้น ได้แบ่งหน้าที่ไว้ชัดเจน เรียกว่า “เจ้าอธิการ” คือ ผู้ทำหน้าที่รับผิดชอบแต่ละแผนก เช่น เจ้าอธิการแห่งจีวร โดยเน้นที่ความสามารถเฉพาะด้านของบุคคลในแต่ละหน้าที่ ส่วนงานหลักๆ ในสมัยพุทธกาล มี ๔ ด้าน คือ การปกครอง การจัดการศึกษา เผยแผ่ สาธารณูปการ สำหรับแนวทางการป้องกันและแก้ไขปัญหาในการบริหารจัดการองค์กรคณะสงฆ์ครั้งพุทธกาล กำหนดไว้ ๔ แนวทาง คือ การระงับปัญหาที่เกี่ยวกับวิวาทาทิกรณ์ (วิวาทด้วยเหตุแห่งพระธรรมวินัย) อนุวาทาทิกรณ์ (วิวาทด้วยเหตุแห่งอาบัติ)

อาปิตดาธิกรณ์ (วิวาทด้วยเหตุแห่งการปรับอาบัติ) และกิจจาธิกรณ์ (วิวาทด้วยเหตุแห่งการงานหรือกิจอันจะพึงทำด้วยการประชุมสงฆ์) โดยในแต่ละอย่างก็จะมีแนวทางสำหรับแก้ปัญหของเรื่องนั้นๆ ส่วนการบริหารจัดการของคณะสงฆ์สมัยหลังพุทธกาล แบ่งเป็น ๓ ช่วงระยะเวลา คือ (๑) ปฐมสังคายนาครั้งที่ (๒) ทศยสังคายนาครั้งที่ ๒ (๓) ตติยสังคายนาครั้งที่ ๓

วิธีการบริหารงานคณะสงฆ์อำเภอ น้ำพอง มีวัตถุประสงค์สำคัญ คือ เพื่อให้การบริหารงานตอบสนองต่อความต้องการของพุทธศาสนิกชน จึงได้มีการประชุมปรึกษาหารือทางคณะสงฆ์ประจำทุกเดือนที่เรียกว่า “สภาสงฆ์อำเภอ น้ำพอง” โดยได้กำหนดคให้พระสังฆาธิการปฏิบัติหน้าที่ตามธรรมวินัยกำหนดกฎหมายและระสมาเพื่อให้ภิกษุสามเณรในเขตปกครองมีศีลาจารวัตรฝึศึกษาตามหลักไตรสิกขา ผลการบริหารงานคณะสงฆ์อำเภอ น้ำพองสรุปเป็นประเด็นได้ว่า (๑) ด้านการปกครอง มีโครงการที่เด่น ๖ โครงการ เช่น โครงการพระหลวงตาพัฒนา ฌาปนกิจสงเคราะห์พระภิกษุสามเณร การจัดตั้งสภาสงฆ์อำเภอ น้ำพอง (๒) ด้านการศึกษา แต่เดิมอำเภอ น้ำพอง ได้รับยกย่องว่าเป็นสำนักเรียนดีเด่นด้านพระปริยัติธรรมแผนกธรรม-บาลี แต่ในปัจจุบัน กลับพบว่า บุตรหลานที่เข้ามาบวชเรียนนิยมเรียนแผนกสามัญศึกษามากกว่า เนื่องจากภาวะทางเศรษฐกิจและหน้าที่การงาน เมื่อลาสิกขาบทยออกไปแล้ว จึงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงมากและทำให้มีผู้เรียนน้อยลง (๓) การศึกษาสงเคราะห์แก่พระภิกษุสามเณรและเยาวชน คณะสงฆ์อำเภอ น้ำพอง ได้ช่วยเหลือโดยการแจกทุนการศึกษาจัดตั้งโรงเรียนการกุศลเพื่อแบ่งเบาภาระของผู้ปกครองที่ไม่สามารถนำบุตรหลานไปเรียนต่อยังตัวเมืองขอนแก่นได้ ปัจจุบันมีจำนวน ๓ แห่งด้วยกัน เช่น โรงเรียนการกุศลวัดหนองกง โรงเรียนการกุศลวัดพุทธเกษม (๔) ด้านการเผยแผ่ พบว่า คณะสงฆ์อำเภอ น้ำพองนั้น มีประชาชนให้ความเลื่อมใสศรัทธาต่อพระสงฆ์ในพื้นที่ ด้วยการเผยแผ่ในรูปแบบต่างๆ เช่น การออกเทศนาและอบรมประชาชนในเทศกาลเข้าพรรษา วันสำคัญทางศาสนา งานปฏิบัติธรรม งานเข้าปรีวาสธรรม (๕) ด้านสาธารณูปการ คณะสงฆ์ได้ร่วมกันก่อสร้างวัดอุต่างๆ เช่น การสร้างอุโบสถ ศาลาการเปรียญ (๖) ด้านสาธารณสงเคราะห์ คณะสงฆ์ได้ช่วยเหลือด้วยบริจาคคินิตยภัตแก่โรงพยาบาลอำเภอ น้ำพองทุกปี ตลอดจนช่วยเหลือหน่วยงานราชการ และประชาชนที่ประสบภัยทางธรรมชาติ ตามโอกาส

Thesis Title : A Study of Ecclesiastic Affairs Administration in Nampong District,
Khon Kaen Province

Researcher : Phrasuphalak Paññavarō (Pimdee)

Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Thesis Supervisory Committee

: Phra Maha Pramuan Thanadatto, Dr. Pali.6, B.A., M.A., Ph.D

: Dr. Prayoon Saengsai, (Pali IV, B.A., M.A. (Ed.), P.G. Dip.
(Journalism), Ph.D.)

Date of Graduation : 31 August 2011

ABSTRACT

The main purposes of this thesis were to study a history and development of Sangha, ecclesiastical administration of Sangha in the Nampong district, and an effect of ecclesiastical administration on Buddhists in the Nampong district, Khon Kaen Province. This study was a qualitative research. It was found in the following points.

About a history and development of Sangha, it was found that in the Buddha's time, the Buddha was a leader of ecclesiastical administration. Later, he assigned Sangha to manage all ecclesiastical business such as ordination of a novice, ordination of a monk, and Sangha administration. The Buddha issued discipline as law for all monks. In the present time, the Sangha Supreme Council added some rules that were suitable for the social changes and agreeable to the issued discipline mostly derived from the past time.

About ways of ecclesiastical administration in the Nampong district, Khon Kaen province, it was found that it was divided into six aspects. The first was administration actually done under the Buddha's teachings, discipline, and rules issued by the Sangha Supreme Council in Thailand. The second was the Pali teaching school. The third was educational aids—the Buddhist secondary school and the Buddhist meritorious school. The fourth was the spread of the Buddha's teachings such as establishment of Sisapawan Insight Meditation Centre, Nampong district, Khonkaen province to teach people about mental development. The fifth was public assistance such as establishment of

religious buildings by Sangha in the Nampong district, Khon Kaen. The sixth was public aids such as the establishment of Sangha Mental Development and Narcotic Freedom Centre at the Nampong district, Khon Kaen province, in order to help more than three thousand habit-forming men within five previous years.

About the effect of ecclesiastical administration on people in the Nampong district, it was found that it covered five important aspects. The first was administration covering six projects to grow the qualitative development of Sangha—the elder monks development project, the project of monk cremation aids, the project of ecclesiastical officers cremation, the Nampong monk council project, the Thai culture conservation project, and the environment conservation project. The second was education and educational aids—establishment of a Buddhist meritorious school, the establishment of Sunday Buddhist Study Centre, collection of thirty scholarships (300-500 baht for each scholarship) for students, and management of religious education—Dhamma and Pali for monks and novices in two big schools: Wat Bannongkung School and Wat Chaisribansiaw School. These religious schools maintained a lot of students who passed the examination in each year. The third was the Buddhist spread. There were more 3,000-5,000 people who participated in various activities like a project of moral instruction, and annual spread of Buddhism held by Sangha at the Nampong province. The fourth was public assistance. Sangha at the Nampong district paid more fifteen million baht per year to establish public buildings. The fifth was public aids. Sangha donated two million baht to support educational institutions, governmental institutions, and communities such as equipments given to the Nampong hospital and wanted things given to people who faced natural problems.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์นี้ สำเร็จด้วยดีด้วยความช่วยเหลือจากผู้มีอุปการคุณหลายท่าน คือ ในส่วนคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ผู้วิจัยขอขอบคุณ พระมหาประมวล จานตฺโต, ดร. ประธานที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์, ดร. ประยูร แสงใส คณะกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ซึ่งได้กรุณาให้คำแนะนำปรึกษา ชี้แนะและตรวจสอบ ตั้งแต่เริ่มดำเนินการจนแล้วเสร็จอย่าง ไม่รู้สึกเหน็ดเหนื่อย เอาใจใส่อย่างใกล้ชิด

ขอขอบพระคุณ พระมหาวิ มหาปญฺโญ, ผศ.ดร. ประธานกรรมการวิทยานิพนธ์ และ ผศ.ดร.อภิญฺญวฑฺฒน์ โพธิ์สถาน กรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ที่ได้ช่วยชี้แนะเพิ่มเติมให้ วิทยานิพนธ์มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ในส่วนผู้ถวายทุนการศึกษาและอุปถัมภ์ปัจจัย ๔ เกี่ยวกับการจัดทำวิทยานิพนธ์ ผู้วิจัยขอขอบคุณ อุบาสก อุบาสิกา ในตำบลท่ากระเสริมทุกท่าน นอกจากนี้ ผู้วิจัยขอขอบคุณ เจ้าหน้าที่ทุกท่าน ของศูนย์บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น ที่ได้เมตตาในการตรวจรูปแบบ วิทยานิพนธ์ และแนะนำเพิ่มเติมในงานวิทยานิพนธ์ครั้งนี้

ขอขอบคุณ/เจริญพร เจ้าหน้าที่และบุคลากรห้องสมุดวิทยาเขตขอนแก่น ที่ได้ เอื้อเฟื้อตำรา วิทยานิพนธ์ หนังสือ และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในการค้นคว้าข้อมูลต่างๆ ซึ่งได้อนุเคราะห์ด้วยดีมาตลอด ขอขอบพระคุณและสำนึกในเมตตาธรรมของพระสังฆาธิ การผู้ทรงสมณศักดิ์ทุกรูปและอนุ โมทนาขอขอบคุณอุบาสกอุบาสิกาในพื้นที่อำเภอ น้ำพอง จังหวัดขอนแก่นผู้เกี่ยวข้องที่ได้กรุณาให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์เพื่อให้งานวิจัยนี้สมบูรณ์ ยิ่งขึ้น ขอขอบคุณนิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิตร่วมรุ่นทั้งภาคปกติ และภาคพิเศษที่ ได้กรุณาให้กำลังใจคอยกระตุ้นให้ผู้วิจัยไปศึกษา และปรารถนาให้สำเร็จตามเวลาที่กำหนด

พร้อมนี้ขอมอบงานวิจัยให้เป็นวิทยาทาน เพื่อเป็นอนุสรณ์แด่โยมบิดาและโยม มารดาผู้ที่ให้กำเนิดแก่ผู้วิจัยได้เจริญเติบโตจนกระทั่งได้มีโอกาสบวชเรียน ใน พระพุทธศาสนาได้ศึกษาพระธรรมวินัยและศึกษาในระดับอุดมศึกษา คือ มหาวิทยาลัยมหา จุฬาลงกรณราชวิทยา วิทยาเขตขอนแก่นที่มีชื่อเสียง ท้ายสุดนี้ ขออุทิศผลงานวิจัยนี้แด่พระ อภิษณาย์ อาจารย์ เพื่อบูชาพระคุณท่านเหล่านั้น ขอพุทธธรรมจงสถิตมั่นในดวงจิตของ พุทธศาสนิกชนตราบนานเท่านาน เทอญ

พระศุภลักษณ์ ปญฺญาวโร (พิมพ์ดี)

๑๕ สิงหาคม ๒๕๕๔

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ฅ
บทที่ ๑ บทนำ	
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๖
๑.๓ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๖
๑.๔ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๖
๑.๕ ขอบเขตของการวิจัย	๑๑
๑.๖ วิธีการดำเนินการวิจัย	๑๒
๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๑๓
บทที่ ๒ การบริหารงานคณะสงฆ์สมัยโบราณ	
๒.๑ แนวคิดในการจัดตั้งองค์กรทางคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาล	๑๔
๒.๑.๑ บริบททางสังคมของอินเดีย	๑๕
๒.๑.๒ ข้อเสนอสนับสนุนให้เกิดการจัดตั้งคณะสงฆ์	๑๗
๒.๑.๓ เป้าหมายการจัดตั้งคณะสงฆ์	๒๐
๒.๒ การเกิดขึ้นของพระสงฆ์และองค์กรคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาล	๒๐
๒.๒.๑ การบัญญัติพระธรรมวินัย	๓๐
๒.๒.๒ ลักษณะของการปกครอง	๓๑
๒.๒.๓ พระสงฆ์ผู้มีบทบาทสำคัญในการบริหารคณะสงฆ์	๓๔
๒.๓ การบริหารองค์กรคณะสงฆ์สมัยพุทธกาล	๓๔
๒.๓.๑ วัตถุประสงค์และภาระงาน	๓๔
๒.๓.๒ การมอบหมายอำนาจหน้าที่แก่พระสงฆ์ผู้เป็นเจ้าอธิการ	๓๖

๒.๓.๓ การแบ่งสายงานในการบริหารคณะสงฆ์	๓๓
๒.๔ การป้องกันและแก้ไขปัญหาในการบริหารจัดการองค์กรคณะสงฆ์ ครั้งพุทธกาล	๓๕
๒.๔.๑ การระงับปัญหาเกี่ยวกับวิวาาทิกรณั	๔๐
๒.๔.๒ การระงับปัญหาเกี่ยวกับอนุวาทิกรณั	๔๓
๒.๔.๓ การระงับปัญหาเกี่ยวกับอาปิตตาทิกรณั	๔๕
๒.๔.๔ การระงับปัญหาเกี่ยวกับกิจจาติกรณั	๔๗
๒.๕ การบริหารจัดการของคณะสงฆ์สมัยหลังพุทธกาล	๕๐
๒.๕.๑ ช่วงระยะปฐมสังคายนา (สังคายนา ครั้งที่ ๑)	๕๑
๒.๕.๒ ช่วงระยะทุติยสังคายนา (สังคายนา ครั้งที่ ๒)	๕๔
๒.๕.๓ ช่วงระยะตติยสังคายนา (สังคายนา ครั้งที่ ๓)	๕๘
๒.๖ การบริหารคณะสงฆ์ในประเทศไทยจากอดีตถึงปัจจุบัน	๖๑
๒.๗ สรุป	๖๕
บทที่ ๓ วิธีการบริหารงานคณะสงฆ์อำเภอหนองน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น	
๓.๑ วัตถุประสงค์และภาระงาน	๗๑
๓.๒ การมอบหมายอำนาจหน้าที่แก่พระสังฆาธิการ	๗๕
๓.๓ การแบ่งสายงานในการบริหารคณะสงฆ์	๘๕
๓.๔ การป้องกันและแก้ไขปัญหา	๙๓
๓.๕ สรุป	๑๑๓
บทที่ ๔ ผลการบริหารงานคณะสงฆ์อำเภอหนองน้ำพองจังหวัดขอนแก่น	
๔.๑ ด้านการปกครอง	๑๑๕
๔.๒ ด้านการศึกษา	๑๒๐
๔.๓ ด้านศึกษาสงเคราะห์	๑๒๓
๔.๔ ด้านการเผยแผ่	๑๒๕
๔.๕ ด้านสาธารณูปการ	๑๒๗
๔.๖ ด้านสาธารณสงเคราะห์	๑๒๘
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ	
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๓๐

๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๑๓๒
บรรณานุกรม	๑๓๔
ภาคผนวก	๑๔๒
ประวัติผู้วิจัย	๑๔๘

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์นี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๕ โดยได้กล่าวถึงแหล่งที่มา/เล่ม/ข้อ และหน้า ตามลำดับ เช่น อ.ต.ก.(ไทย) ๒๑/๓๕/๑๘๕ หมายถึง อังคุตตรนิกาย ติกนิปาต เล่มที่ ๒๑ ข้อที่ ๓๕ หน้า ๑๘๕ และพระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๐๐. เช่น อ.ต.ก.(บาลี) ๒๑/๔๐/๒๓ หมายถึง อังคุตตรนิกาย ติกนิปาต ปาลี เล่มที่ ๒๑ ข้อที่ ๔๐ หน้า ๒๓.

ส่วนคัมภีร์อรรถกถา จะแจ้งที่มา เล่ม หน้า เช่น ที.ม.อ.(บาลี) ๒/๘๕/๔๐๓. หมายถึง ทีฆนิกาย สุมงคลวิสาสินี มหาวคคอกุฎฐกถา เล่มที่ ๒ ข้อที่ ๘๕ หน้า ๔๐๓ ฉบับอรรถกถา มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

พระวินัยปิฎก

วิ.ม.อ.(ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
วิ.ม.(ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.จ.(ไทย)	=	วินัยปิฎก	จุฬวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.ส.(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม.(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม.(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปณณาสก	(ภาษาไทย)
ส.น.(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	นิทานวรรค	(ภาษาไทย)
อ.ต.ก (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ติกนิปาตปาลี	(ภาษาบาลี)
อ.จ.ต.ก (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	จตุกกนิปาตปาลี	(ภาษาบาลี)
ช.ธ.(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ชุตตนิกาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ช.จ.(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ชุตตนิกาย	จูฬนที	(ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สังคมอินเดียในยุคสมัยก่อนพุทธกาล ได้รับอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์ ซึ่งมีบริบททางสังคมที่ทุกคนยอมรับเรื่องของระบบวรรณะและมีปฏิบัติตัวอย่างเคร่งครัด เมื่อพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้และทรงมองเห็นว่าระบบวรรณะ เป็นตัวขัดขวางการพัฒนาตนเองของมนุษย์ จึงได้ทรงประกาศแนวความคิดใหม่ในการอยู่ร่วมกันในสังคม โดยทรงวางกรอบของสังคมใหม่โดยทรงแบ่งศาสนิกออกเป็น ๔ กลุ่ม คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา เรียกว่า พุทธบริษัท ๔ และพระพุทธองค์ทรงตั้งปณิธานในการเผยแผ่แนวคิดของพระองค์ ดังที่ปรากฏในมหาปรินิพพานสูตรว่า

“ดูก่อนมารผู้มีบาป トラบาใดที่พุทธบริษัท ๔ ผู้เป็นสาวกของเราจักยังไม่เขียน แหลมไม่ได้รับแนะนำ ไม่แก้วักلاء ไม่เป็นพหูสูต ไม่ทรงธรรม ไม่ปฏิบัติธรรม สมควรแก่ธรรม ไม่ปฏิบัติชอบ ไม่ประพฤติตามธรรม เรียนกับอาจารย์ของตน แล้ว ยังบอกแสดงบัญญัติ แต่งตั้ง เปิดเผย จำแนก กระทำให้ง่ายไม่ได้ ยังแสดงธรรมมีปาฏิหาริย์ข่มขี้ปรับปวาทที่บังเกิดขึ้นให้เรียวร้อยโดยสทธรรมไม่ได้ เพียงใด เราจักยังไม่ปรินิพพานเพียงนั้น”^๑

สังคมที่พระพุทธเจ้าทรงจัดตั้งขึ้นเป็นสังคมตัวอย่าง คือ สังคมสงฆ์ โดยทรงใช้วิธีการทำให้มีระบบการที่มนุษย์มาอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนและมีระเบียบแบบแผนในการเป็นอยู่ ตลอดจนการดำเนินกิจกรรม เพื่อให้มนุษย์เหล่านั้นได้รับประโยชน์จากการสอนของพระองค์อย่างเต็มที่^๒ ในระยะแรกที่พระองค์ทรงประกาศหลักคำสอนนั้น ได้มีผู้ให้ความสนใจและเข้ามาศึกษาด้วย ซึ่งพระองค์ทรงดำเนินการรับและสั่งสอนเอง พร้อมกันนั้นก็ส่งไปประกาศศาสนายังชนบทอื่นๆ เมื่อกิจการของพระศาสนาเจริญเติบโต มีพระภิกษุจำนวนมากเกินกว่าที่จะทรงดูแล ได้ทั่วถึง จึงทรงมอบอำนาจหน้าที่ให้พระสงฆ์ดูแลปกครองกันเอง โดยให้เคารพ

^๑ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๖๘/๑๑๘ - ๑๒๐.

^๒ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), นิติศาสตร์แนวพุทธ, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๓), หน้า ๑๕.

นับถือกันตามลำดับอาวุโส พระองค์ทรงดำรงตำแหน่งในฐานะธรรมราชา^๓ ทรงปกครองแบบพ่อปกครองลูก หรืออาจารย์ปกครองศิษย์ ถือความสุจริตใจเป็นพื้นฐานและพระพุทธองค์ทรงมอบให้สงฆ์เป็นใหญ่ เป็นสามัคคีธรรม ซึ่งเราเรียกว่าสังฆาธิปไตย ทรงวางระเบียบข้อปฏิบัติร่วมกันที่เรียกว่าพระธรรมวินัย เป็นบรรทัดฐานสำหรับยึดถือร่วมกัน พระวินัยที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติ จึงเป็นการจัดตั้งและการจัดองค์กรคณะสงฆ์ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้มีการปฏิบัติพัฒนาให้เข้าถึงธรรม

เมื่อก้าวถึงสังคมสงฆ์และการปกครอง จึงต้องดูที่พระวินัยเป็นหลัก เพราะพระวินัยเป็นทั้งโครงสร้าง และระบบการจัดสภาพสังคมสงฆ์ให้เกิดความเรียบร้อยและพัฒนาบุคลากรในสังคมสงฆ์ เป็นการจัดสรรโอกาสให้ชีวิตและสังคมมีระเบียบ และมีโอกาสเกิดขึ้น ทำให้ทำอะไรๆ ได้อย่างคล่องดำเนินชีวิตได้สะดวก ถ้าชีวิตและสังคมไม่มีระเบียบ ไม่เป็นระบบก็จะสูญเสียโอกาสในการดำเนินชีวิตและทำกิจกรรมสังคมเป็นไปด้วยดี^๔ แต่การอยู่ร่วมกันของคนจำนวนมากในสังคมขนาดใหญ่ ก็มีความขัดแย้งกระทบกระทั่งกันบ้าง ทั้งในด้านความคิด การพูดและการกระทำ เพราะแต่ละคนมีพื้นฐานที่แตกต่างกัน หากไม่มีหลักแห่งการประนีประนอมที่จะทำให้อีกคนส่วนใหญ่ตกลงยินยอมกันได้ย่อมจะทำให้เกิดความแตกแยกกันขึ้น^๕ เช่น การแตกความสามัคคีของพระภิกษุชาวเมืองโกสัมพี และการขอลปกครองคณะสงฆ์ของพระเทวทัต เป็นต้น ในสมัยพุทธกาลบทบาทในการบริหารคณะสงฆ์ในการทำหน้าที่ต่างๆ เององค์กรสงฆ์ไม่โดดเด่นเหมือนดังในปัจจุบัน แต่เป็นหน้าที่ของพระสงฆ์ทุกรูปที่อยู่ร่วมกันในอาวาสนั้นๆ มีสิทธิเท่าเทียมกันในการช่วยเหลือทำหน้าที่ดูแลรักษา และดำเนินการให้ชีวิตความเป็นอยู่ จากการกระทำของพระสงฆ์แต่ละรูปให้เป็นไปตามหลักพระธรรมวินัย ให้ถูกต้องตามหลักพุทธบัญญัติ เรียกว่าทำหน้าที่หรือมีบทบาทโดยพระธรรมวินัย^๖

^๓ อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๑๔/๑๕๔ - ๑๕๖.

^๔ พระมหาวิชัย ปุณฺณยาโณ, “พระพุทธศาสนากับความเปลี่ยนแปลงในอดีตและปัจจุบัน”, **พุทธจักร**, ปีที่ ๕๓, ฉบับที่ ๕ (พฤษภาคม ๒๕๔๒) : ๔๐ - ๔๗.

^๕ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **วินัยเรื่องที่ใหญ่กว่าที่คิด**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๑๕.

^๖ พระมหาธรรมรัต อริยธมฺโม, **การศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักรัฐศาสตร์ที่มีอยู่ในพระไตรปิฎก**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สุรวัดน์, ๒๕๔๓), หน้า ๕๗.

ในประเทศไทยของเรานั้น ได้รับอิทธิพลคำสอนของพระพุทธศาสนา มาเป็นเวลานาน แต่พระพุทธศาสนาเถรวาทมีรูปแบบปฏิบัติ ที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนไทยยุคปัจจุบันมากที่สุด โดยประเทศไทยได้รับมาจากประเทศศรีลังกาในสมัยสุโขทัย (ช่วง พ.ศ. ๑๖๕๔) เป็นต้นมา แต่ถึงอย่างไรก็ตาม ก่อนที่ประเทศไทยจะยอมรับนับถือพระพุทธศาสนาเถรวาทจากประเทศศรีลังกานั้น พระพุทธศาสนาก็ได้เผยแผ่เข้ามาสู่ประเทศไทย ยุคแรกเถรวาทสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ช่วงประมาณ พ.ศ. ไม่เกิน ๕๐๐ เท่าที่ปรากฏหลักฐานที่เชื่อถือได้^๑ สืบเนื่องจากว่า พระพุทธศาสนาเป็นกลไกที่สำคัญในการสร้างรากฐานของวัฒนธรรมทางจิตใจให้แก่คนไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คนไทยในสังคมชนบท ซึ่งวัฒนธรรมทางจิตใจเหล่านี้ ได้ถูกสั่งสมมาโดยตลอด ตั้งแต่วัยเด็ก วัยเรียน วัยบวชเรียน จนกระทั่งวัยผู้ใหญ่ การอบรมบ่มนิสัยในเรื่องหลักธรรม จริยธรรม และการมีส่วนร่วมในพิธีกรรมทางศาสนาที่ได้รับมาตั้งแต่เด็กของคนไทย ย่อมก่อให้เกิดความประทับใจ นิสัยความเคยชิน และเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติต่อไป สำหรับประเพณีการบวชเรียนของผู้ชายไทยนั้น นอกจากจะทำให้ผู้บวชได้รับการขัดเกลาด้านจิตใจแล้ว ก็ยังปลูกฝังอุปนิสัยจากหลักธรรม เพื่อให้เป็นพุทธศาสนิกชนที่ดีอีกด้วย อีกทั้งเป็นการแสดงให้เห็นศรัทธาอย่างแรงกล้าที่มีต่อพระพุทธศาสนา ที่ได้อุทิศกาย อุทิศใจเข้าไปมีส่วนร่วมประพฤติปฏิบัติตามพระธรรมวินัยในฐานะของสาวกที่แท้จริง^๒

การบริหารกิจการคณะสงฆ์ หรือ การปกครองคณะสงฆ์โดยหลัก คือการปกครองตามพระธรรมวินัย และใช้กฎหมายหรืออำนาจรัฐเป็นหลักสนับสนุน คราวใดเมื่อเกิดความไม่เรียบร้อยขึ้นในคณะสงฆ์จนเป็นเหตุขัดข้อง และจำเป็นต้องพึ่งรัฐจึงได้อาศัยอำนาจรัฐมาช่วยจัดการแก้ปัญหา ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช เมื่อครั้งพระพุทธศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองมากในประเทศอินเดียนั้น คณะสงฆ์และทางศาสนาได้ดำเนินมาในลักษณะเช่นนี้ โดยเฉพาะเมื่อก้าวถึงประเทศไทย ครั้งในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงถวายอำนาจรัฐช่วยจัดระบบการปกครองขึ้นเป็นครั้งแรก ด้วยการที่ทรงตราพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๑ ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

^๑ พระมหาบุญชิต สุกโปรง, “ศึกษาวิเคราะห์คุณสมบัติของพระอรหันต์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๖๖), หน้า ๑๒.

^๒ ทินพันธุ์ นาคะตะ, “คุณค่าของพุทธศาสนาในการบริหารราชการ”, วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๕), หน้า ๑๔.

อานันทมหิดล ได้ทรงตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ โดยยกเลิกฉบับแรกนั้นก็เพื่อจัดระบบการปกครองคณะสงฆ์ใหม่ให้มีรูปแบบคล้ายกับการปกครองของฝ่ายอาณาจักร ครั้นถึงรัชกาลปัจจุบัน ได้ทรงตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ และต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๓๕ ได้ตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ซึ่งเป็นการแก้ไขเพิ่มเติมฉบับที่ใช้อยู่ให้เหมาะสมยิ่งขึ้น พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ทั้งสองฉบับนี้เป็นฉบับที่ใช้อยู่ในปัจจุบันที่ถือว่า เป็นรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ และเป็นหลักจัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ด้วย และต่อมาก็ได้กำหนดให้มีเถรสมาคม ออกข้อบังคับ วางระเบียบ ออกคำสั่งมีมติและออกประกาศ โดยไม่ขัดหรือแย้งกับกฎหมายและพระธรรมวินัย^๕

สมัยก่อนนิยมใช้คำว่า การปกครองคณะสงฆ์ แต่ปัจจุบันใช้คำว่า การบริหารกิจการคณะสงฆ์ซึ่งมีความสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งและการดำรงอยู่อย่างมั่นคงของพระพุทธศาสนา เป็นการปกครองเพื่อบังคับบัญชาดูแลผู้ใต้บังคับบัญชาให้อยู่ในการปกครองให้เรียบร้อยดีงาม ส่วนการบริหารจะเป็นไปเพื่อการบริหารจัดการในการที่จะดำเนินงานนั้นๆ ให้สำเร็จ ในการบริหารนั้นพระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้ให้ความหมายของการบริหารตามแนวพระพุทธศาสนาว่า พุทธวิธีการบริหารควรยึดหลักธรรมาธิปไตยเป็นสิ่งสำคัญโดยผู้บริหารเองจะต้องประพฤติธรรมและใช้ธรรมเป็นหลักในการบริหาร และต้องคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้งโดยพึงสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ถ้าเห็นจะได้ประโยชน์สุขที่ยิ่งใหญ่กว่าเพราะเสียสละประโยชน์สุขเล็กน้อย บุคคลควรสละประโยชน์สุขเล็กน้อย เพื่อเห็นแก่ประโยชน์สุขที่ยิ่งใหญ่” ดังนั้น เมื่อก้าวถึงการปกครองคณะสงฆ์หรือการบริหารกิจการคณะสงฆ์ จึงต้องเห็นพระธรรมวินัยเป็นหลัก เพราะพระธรรมวินัยเป็นทั้งโครงสร้างและการจัดสภาพสังคมสงฆ์ให้เกิดความเรียบร้อย และเป็นการพัฒนาบุคลากรในสังคมด้วย ทุกคนจะรู้จักหน้าที่ของตนเอง^๖

ด้วยเหตุนี้ จึงต้องมองไปที่องค์การบริหารกิจการคณะสงฆ์เป็นหลัก ซึ่งคงต้องมองไปที่คณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค ในงานวิจัยนี้ คือ การบริหารกิจการคณะสงฆ์ อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่นนั้น กิจการหรืองานที่คณะสงฆ์หรือพระสังฆาธิการ ได้ปฏิบัติงานตามหน้าที่

^๕ เฉลิมพล โสมอินทร์, ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาและการปกครองคณะสงฆ์ไทย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุทรไพศาล, ๒๕๔๖), หน้า ๒๒๕-๒๕๕.

^๖ พระมหาสุรศักดิ์ สุรสกโก, การบริหารกิจการคณะสงฆ์วัดแคนอก อ. เมือง จ. นนทบุรี, วิทยาลัยสงฆ์มหาพิพุทธโฆส, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘). หน้า ๒.

มีความสำเร็จเรียบร้อยถูกต้องตามหลักพระธรรมวินัย กฎหมายและระเบียบคำสั่ง มติ ประกาศของมหาเถรสมาคม และตามพระบัญชาของสมเด็จพระสังฆราชหรือไม่ ซึ่งขอข่ายงานคณะสงฆ์ของอำเภอ น้ำพอง จังหวัดขอนแก่น มีภาระกิจที่จะต้องบริหารจัดการให้ได้ แต่เมื่อมาศึกษาพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ และกฎหมายหรือ กฎระเบียบอื่น ๆ ที่จะส่งเสริมให้พระสังฆาธิการทำงานให้สะดวกยิ่งขึ้นนั้น มีน้อยมาก เพราะมีปัญหาจากโครงสร้างการบริหารไม่ได้มาจากสิ่งอื่น และโครงสร้างการบริหารไม่มีการแก้ไขให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลง ทำให้การบริหารไม่สอดคล้องกับสภาวะของสังคมปัจจุบัน

ปัญหาของการบริหารคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบันที่พบเห็นอยู่เสมอ คือ ข่าวของพระสงฆ์ที่ประพฤติผิดต่อพระวินัยมีจำนวนมากขึ้นอย่างมาก สืบเนื่องจากสภาพทางสังคมและบ้านเมือง เศรษฐกิจมีการเปลี่ยนแปลงไป ในบางครั้งก็จะได้ยินข่าวเกี่ยวกับพระสงฆ์ที่เป็นไปในทิศทางลบหรือให้โทษต่อการบริหารคณะสงฆ์ จากสถิติที่ผ่านมา พบว่า พระสงฆ์ที่ประพฤติไม่เหมาะสมเป็นจำนวนมากในทุกปี ทั้งนี้ จากข้อมูลของส่วนคุ้มครองพระพุทธศาสนา ที่สำรวจพระสงฆ์ที่มีอาชาระไม่สมควรแก่สมณวิสัยในปี ๒๕๕๐-๒๕๕๓ พบมีพระที่มีอาชาระไม่สมควรแก่สมณวิสัย ๑,๕๒๕ ราย ซึ่งมีจำนวนมากขึ้นจากปี ๒๕๔๕ ซึ่งมีจำนวน ๒๖๕ ราย โดยแบ่งเป็นกรณีการปลอมบวช ๒๐ ราย พระสงฆ์บิณฑบาตขาดสำรวม ๑,๒๖๓ ราย ปักกลดในย่านชุมชน ค้างคินตามอาคารบ้านเรือน ๔๕ ราย พักอาศัยในวัดโดยไม่ได้รับอนุญาต ๑๗ ราย พระสงฆ์เล่นการพนัน เสพยาเสพติด และดื่มสุรา เพียง ๘๒ ราย พระสงฆ์เรียไรโดยไม่ได้รับอนุญาต ๑๕ ราย^{๑๑}

ผู้วิจัย จึงสนใจที่จะศึกษาพัฒนาการการจัดตั้งและการบริหารงานคณะสงฆ์สมัยโบราณ การบริหารงานคณะสงฆ์อำเภอ น้ำพอง จังหวัดขอนแก่น และผลการบริหารงานคณะสงฆ์อำเภอ น้ำพอง จังหวัดขอนแก่น เพื่อจะได้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อการบริหารงานในอำเภออื่น ๆ อีกทั้งเป็นแบบอย่างที่ดีในการบริหารงานอย่างเป็นระบบ มีความสามัคคีในการบริหาร

^{๑๑} ทีมข่าวศาสนาและวัฒนธรรม, “สถานการณ์พระสงฆ์ไทยน่าเป็นห่วงผลวิจัยชี้นิยมบวชน้อยลง”, ข่าวสด, (๒๖ มีนาคม ๒๕๕๓) : ๑๗.

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาพัฒนาการการจัดตั้งและการบริหารงานคณะสงฆ์สมัยโบราณ
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาการบริหารงานคณะสงฆ์อำเภอ น้ำพอง จังหวัดขอนแก่น
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาผลการบริหารงานคณะสงฆ์อำเภอ น้ำพอง จังหวัดขอนแก่น

๑.๓ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

การศึกษาการบริหารงาน หมายถึง การเข้าไปประเมินการบริหารงานคณะสงฆ์ในด้าน ๖ คือ การปกครอง การศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่ การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์

คณะสงฆ์อำเภอ น้ำพอง หมายถึง พระสังฆาธิการที่ได้รับมอบหมายให้มีอำนาจและหน้าที่ทางการปกครองคณะสงฆ์ ในอำเภอ น้ำพอง คือ พระสังฆาธิการระดับเจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล และเจ้าอาวาส

ผลการบริหารงานคณะสงฆ์อำเภอ น้ำพอง จังหวัดขอนแก่น หมายถึง การเข้าไปดูบทบาทที่สำคัญของพระสังฆาธิการในแต่ละด้านของคณะสงฆ์อำเภอ น้ำพอง จังหวัดขอนแก่น ว่าได้บริหารงานให้บรรลุตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายต่างๆ ที่วางไว้หรือไม่ เช่น โครงการพระหลวงตาพัฒนา การตั้งโรงเรียนการกุศล การช่วยเหลือทุนการศึกษา เป็นต้น

๑.๔ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องนั้น ผู้วิจัยได้สืบค้นเท่าที่จำเป็นต่อการวิจัยครั้งนี้ และเห็นว่ามีความสอดคล้อง สนับสนุนให้มีเหตุผลยิ่งขึ้น โดยแบ่งข้อมูลอ้างอิงออกเป็น ๒ ส่วนใหญ่ๆ ด้วยกัน ดังต่อไปนี้

๑.๔.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้องทั่วไป

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงการบริหารคณะสงฆ์ครั้งพุทธกาลไว้ตอนหนึ่งว่า พระพุทธองค์ ทรงวางระเบียบต่างๆ ก็เพื่อให้พุทธบริษัท คือ พระสงฆ์และประชาชน ได้รับประโยชน์จากพระธรรมวินัยที่พระพุทธองค์ได้ทรงสั่งสอน ทั้งนี้ เพื่อให้ทุก

คนปฏิบัติตนอยู่ในระเบียบวินัยที่ดีงาม เรียกว่า พระธรรมวินัยนั้นแหละ เป็นเป้าหมายของการบริหารคณะสงฆ์ และเป็นหลักเกณฑ์ในการจัดการปกครอง^{๑๒}

พระมหาจรรยา สุทธิญาโณ ได้กล่าวถึงบทบาทและหน้าที่ของคณะสงฆ์ในด้านการศึกษา พบว่า เมื่อมีการปฏิรูปการศึกษา ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยจัดให้มีการศึกษาแบบสมัยใหม่ วัด หรือสถาบันการศาสนา รับผิดชอบในการศึกษาสนองพระราชดำริทั้งในกรุงเทพฯ และหัวเมือง องค์กรที่ทำหน้าที่ให้การศึกษาแก่พลเมืองจึงได้แก่วัดและวัง ส่วนลักษณะที่โดดเด่นของการศึกษาที่สถาบันพระพุทธศาสนาได้จัดขึ้น ก็คือ แรงสนับสนุนด้านทุนในการดำเนินการ ส่วนมากเป็นทุนที่ได้มาจากพุทธศาสนิกชนผู้ใจบุญบริจาคมา ส่วนการศึกษาวิชาการสมัยใหม่ ที่เต็มไปด้วยความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ก็พบว่าพลเมืองส่วนใหญ่ ที่มีความรู้ด้านต่างๆ ดีเยี่ยม แต่ยังขาดความรู้จักตัวเองและชีวิต จึงปรากฏว่า คนมีความรู้ในระดับปริญญา แต่ดำรงชีวิตอย่างเร่าร้อน ซึ่งค่อนข้างจะแตกต่างจากสมัยก่อน ที่พลเมืองมีความรู้ส่วนใหญ่ระดับประถมศึกษา แต่ดำรงชีวิตอย่างสงบเย็น^{๑๓}

พระเทพเวที (ประกอบ ธรรมเสฏฐโฐ) ได้กล่าวถึงการจัดโครงสร้างองค์กรการปกครองคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบัน พบว่า นอกจากการจะใช้พระธรรมวินัยเป็นหลักในการปกครองแล้ว ยังใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ และพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๑๕ มาเป็นเครื่องมือในการปกครองด้วยโดยเนื้อหาสำคัญของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ มีทั้งหมด ๔๖ มาตรา แบ่งเป็น ๘ หมวด มีสาระสำคัญ คือ การมอบอำนาจในการบริหารและการปกครองคณะสงฆ์ไว้กับมหาเถรสมาคมที่เป็นองค์กรสูงสุด ให้เป็นองค์กรที่มีหน้าที่ในการบริหารจัดการคณะสงฆ์ทั้งหมด^{๑๔}

พงศ์สันต์ ศรีสมทรัพย์ และชลิตา สรมณี ได้กล่าวถึงการบริหารไว้ว่า หลักเกณฑ์ในการบริหารจัดการองค์กร เป็นงานที่มีความเกี่ยวข้องกับลักษณะสำคัญ ๓ ข้อ ได้แก่ (๑) กำหนดกิจกรรมเฉพาะอย่างที่จำเป็น เพื่อให้เป็นไปโดยทำให้สำเร็จตามเป้าหมายที่

^{๑๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), *กรณีธรรมกาย*, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๔๒), หน้า ๑๖.

^{๑๓} พระมหาจรรยา สุทธิญาโณ, *ธรรมทรรศน์ปฏิวัติการศึกษา*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ประชาชนธรรม, ๒๕๔๔), หน้า ๓๕.

^{๑๔} พระเทพเวที (ประกอบ ธรรมเสฏฐโฐ), *พระราชบัญญัติคณะสงฆ์และกฏมหาเถรสมาคม*, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๔๑), หน้า ๑๑๑ – ๑๒๗.

กำหนดได้ (๒) จัดกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ให้เป็นระบบ หรือเป็นโครงสร้าง (๓) มอบหมายกิจกรรมต่าง ๆ ให้แก่ตำแหน่งต่าง ๆ และแก่บุคคลที่กำหนดไว้^{๕๕}

ประเวศ วะสี ได้กล่าวถึงหน้าที่ของพระสงฆ์ไว้ว่า หน้าที่ของพระสงฆ์มีความผูกพันต่อสังคมใน ๒ ลักษณะ คือ ความสัมพันธ์ระหว่างคณะสงฆ์ด้วยกันเองและความสัมพันธ์กับสังคมทุกชั้น ชั้นแรก เห็นได้จากพระวินัยบัญญัติให้คณะสงฆ์จะต้องทำกิจกรรมร่วมกัน เช่น อุโบสถ การปวารณา กฐิน เป็นต้น ส่วนข้อหลัง เช่น การเผยแผ่ธรรมะแก่ประชาชน การช่วยเหลือด้วยปัจจัย ๔ เมื่อเกิดปัญหาทางบ้านเมือง เช่น อุทกภัย อัคคีภัย วาตภัย เป็นต้น ก็มีพระสงฆ์ให้การสนับสนุนอีกส่วนหนึ่งด้วยดีมาโดยตลอด^{๕๖}

ราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้นิยามการบริหารองค์กรไว้ว่า “องค์กร คือ บุคคล คณะบุคคล หรือสถาบัน ซึ่งเป็นส่วนประกอบย่อยของหน่วยงานใหญ่ที่ทำหน้าที่สัมพันธ์กันหรือขึ้นต่อกัน เช่น คณะรัฐมนตรีเป็นองค์กรบริหารรัฐ สภาผู้แทนราษฎรเป็นองค์กรของรัฐสภา” ในภาษาไทยมีอีกคำหนึ่งที่มีความหมายเหมือนกัน คือ คำว่า “องค์การ” ที่แปลว่า “ศูนย์รวมของบุคคล หรือกิจการที่ประกอบกันขึ้นเป็นหน่วยงานเดียวกัน เพื่อเนนกิจการตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ในกฎหมาย หรือในตราสารจัดตั้ง ซึ่งอาจเป็นหน่วยงานของรัฐ เช่น องค์การของรัฐบาลหน่วยงานของเอกชน เช่น บริษัทจำกัด สมาคม หรือหน่วยงานระหว่างประเทศ เช่น องค์การสหประชาชาติ”^{๕๗}

สมาน รั้งลโยกฤษฏ์ และสุธี สุทธิสมบุรณ์ ได้กล่าวถึงการบริหารไว้ในการบริหารองค์กร ว่ามีลักษณะเป็นกระบวนการที่กำหนด กฎ ระเบียบ แบบแผน ในการปฏิบัติงานขององค์กร ซึ่งรวมถึงวิธีการการทำงานเป็นกลุ่ม นอกจากนั้น ยังหมายถึง การแบ่งอำนาจหน้าที่ในการดำเนินงานออกเป็นส่วนต่างๆ แต่ละส่วนกำหนดอำนาจหน้าที่ไว้อย่างชัดเจน พร้อมทั้งกำหนดความสัมพันธ์ของหน้าที่การงานที่แบ่งออกไปกำหนดสายการบังคับบัญชาตั้งแต่

^{๕๕} พงศ์สัณฑ์ ศรีสมทรัพย์, และชลิตา ศรีมณี, *หลักการจัดองค์กรและการจัดการ*, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : ห.จ.ก. แสงจันทร์การพิมพ์, ๒๕๔๑), หน้า ๑๓๗.

^{๕๖} ประเวศ วะสี, *บทบาทวัดและพระสงฆ์ในอนาคต*, (กรุงเทพฯ : กรมศาสนา, ๒๕๒๕), หน้า ๒๑-๒๔.

^{๕๗} ราชบัณฑิตยสถาน, *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒*, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คพับลิเคชันส์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๓๒๑.

หน่วยที่เล็กที่สุด คือ ตำแหน่งต่างๆ จนถึงหน่วยงานขนาดใหญ่ของหน่วยงานนั้น ๆ จนครอบคลุมอำนาจหน้าที่ของหน่วยงานทั้งหมด^{๑๘}

๑.๔.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระครูปลัดอาทิตย์ อุดมเวที (ซองดี) ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษาแนวคิดและวิธีการปกครองคณะสงฆ์ของพระเทพโสภณ (ประยูร ฐมฺมจิตฺโต) : ศึกษาเฉพาะกรณีพระสังฆาธิการในเขตปกครองภาค ๒” โดยผลการศึกษาพบว่า หัวใจหลักของการปกครองคณะสงฆ์ ก็คืองานด้านการปกครอง การศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่ สาธารณูปการ และสาธารณสงเคราะห์ ให้ดำเนินไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎระเบียบ มหาเถรสมาคม ข้อบังคับ มติ พระบัญชาของสมเด็จพระสังฆราชหรือคำสั่งของผู้บังคับบัญชาเหนือตน^{๑๙}

พระมหาธรรมรัต อริยธมฺโม (ยศขุน) ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักรัฐศาสตร์ที่มีในพระไตรปิฎก” พบว่า ระบบการปกครองในอุดมคติทางพระพุทธศาสนานั้นคือ ระบบการปกครองที่มุ่งธรรม คือ ความถูกต้องดีงาม สันติภาพ ภารดรภาพ ให้เกิดแก่ปวงชน ที่เรียกว่า “ระบบธรรมาธิปไตย” รูปแบบการปกครองไม่สำคัญเท่ากับคุณธรรมในการปกครอง หากปฏิบัติคุณธรรมแล้ว ก็เป็นการปกครองที่ดีได้ รูปแบบการปกครองมิใช่จุดหมายเป็นเพียงเครื่องมือเท่านั้น เป็นสิ่งที่มนุษย์บัญญัติขึ้น จึงไม่มีรูปแบบใดที่ถาวรหรือดีที่สุด การปกครองทุกระบบ จะดีได้ต้องพิจารณาถึงหลักธรรมในการบริหารและคุณธรรมของผู้นำที่เป็นแกนกลางในการปกครอง^{๒๐}

พระมหาหรรษา นิธิบุญยากร ได้วิจัยเรื่อง “วิฤทธิพุทธศาสนา : ศึกษากรณีการบริหารพหุเป็นสามเณรในประเทศไทย (๒๕๒๓-๒๕๔๓)” พบว่าปรากฏการณ์เกี่ยวกับการบริหารและการจัดการของคณะสงฆ์ไทยที่เปลี่ยนแปลงไปจากสมัยพุทธกาล สรุปได้ว่าภารกิจหลักที่พระพุทธเจ้าทรงวางไว้มี ๓ ประการ คือ หน้าที่ในการศึกษาปริยัติธรรม เพื่อให้

^{๑๘} สมาน รังสิโยภยกุล และสุธี สุทธิสมบูรณ์, รวบรวมและเรียบเรียง, **หลักการบริหารเบื้องต้น**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร : จัดพิมพ์โดยสวัสดิการสำนักงาน ก.พ., ๒๕๔๔), หน้า ๒๓.

^{๑๙} พระครูปลัดอาทิตย์ อุดมเวที (ซองดี), “การศึกษาแนวคิดและวิธีการปกครองคณะสงฆ์ของพระเทพโสภณ (ประยูร ฐมฺมจิตฺโต) : ศึกษาเฉพาะกรณีพระสังฆาธิการในเขตปกครองภาค ๒” **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖).

^{๒๐} พระมหาธรรมรัต อริยธมฺโม (ยศขุน), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักรัฐศาสตร์ที่มีในพระไตรปิฎก”, **วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒).

เข้าใจหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าอย่างลึกซึ้ง, หน้าที่ในการนำผลจากการศึกษาไปประพฤติปฏิบัติ เพื่อฝึกฝนพัฒนาตนเองให้เข้าถึงการพ้นทุกข์อย่างสิ้นเชิง, และหน้าที่ในการเทศนาอบรมสั่งสอนประชาชนให้เข้าใจหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา เพื่อนำหลักธรรมต่างๆ ไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต^{๒๑}

นรี ภวกันตานันท์ ได้วิจัยเรื่อง “การเมืองการปกครองในแนวพุทธศาสนา ศึกษาจากนักคิดและพระไตรปิฎก” พบว่า “การเมืองการปกครองที่ดี จะต้องมียุทธศาสตร์ประกอบสำคัญอยู่ ๓ อย่าง คือ การมีระบอบการเมืองการปกครองที่ดี, ผู้ปกครองมีคุณสมบัติของผู้ปกครองที่ดี และวิธีการปกครองที่จะทำให้ส่วนรวมมีความเจริญ อันเป็นประเด็นหรือจุดมุ่งหมายสำคัญของการปกครองคณะสงฆ์”^{๒๒}

ประกอบ มีโคตรทอง ได้วิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ที่เกี่ยวข้องกับเยาวชนในเขตเทศบาลนครขอนแก่น” ความตอนหนึ่งกล่าวว่า พระสงฆ์มีบทบาทในการจัดโครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน บทบาทในการจัดตั้งโรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ บทบาทในการให้ธรรมะทางสถานีวิทยุและโทรทัศน์ บทบาทในการอบรมศีลธรรม บทบาทในการตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรมเพื่อให้เป็นสถานศึกษาแก่สามเณรและพระภิกษุ โดยได้รับความสนใจจากประชาชนทั่วไปส่งกุลบุตรมาบวชเรียนพอสมควร^{๒๓}

ประสาธ สุขเกษม ได้วิจัยเรื่อง “บทบาทของพระภิกษุสงฆ์ในการขัดเกลาทางสังคมแก่เยาวชน : ศึกษากรณีค่ายคุณธรรมวัดอุโมงค์ จังหวัดเชียงใหม่” โดยผลการศึกษาพบว่า สถาบันสงฆ์ เป็นสถาบันหนึ่งที่มีบทบาทและความสำคัญต่อวิถีชีวิตของคนไทย นับตั้งแต่พระพุทธศาสนา เริ่มเข้าสู่ดินแดนแหลมทองอันเป็นประเทศไทยปัจจุบัน ในราวปี พ.ศ.๓๐๑ ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับประชาชน เป็นไปอย่างใกล้ชิดและมั่นคงตลอดมา ความสัมพันธ์อันมั่นคงนี้ ได้ขยายตัวต่อวิถีชีวิตของคนไทย โดยเฉพาะชาวชนบทยิ่งจะเห็นได้ชัดว่าพระพุทธศาสนา มีความเกี่ยวข้องกับชีวิตประชาชนเป็นอย่างมาก ทั้งในวัดและ

^{๒๑} พระมหาพรหม นรินฺธยากร, “วิถุติพุทธศาสนา : ศึกษากรณีการบรรพชาเป็นสามเณรในประเทศไทย (๒๕๒๓-๒๕๔๓)”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕).

^{๒๒} นรี ภวกันตานันท์, “การเมืองการปกครองในแนวพุทธศาสนา ศึกษาจากนักคิด และพระไตรปิฎก”, วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), ๒๕๓๘.

^{๒๓} ประกอบ มีโคตรทอง, “บทบาทของพระสงฆ์ที่เกี่ยวข้องกับเยาวชนในเขตเทศบาลนครขอนแก่น”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม), ๒๕๔๑.

ในคำบถนั้นๆ เพราะว่า เป็นที่พักผ่อนใจ เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมต่างๆ การประชุมหารือ ตลอดจนประเพณีต่างๆ ก็มีพระสงฆ์เป็นที่พึ่งทางใจของประชาชน^{๒๔}

เรืองฤทธิ์ พลนามอินทร์ ได้วิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาตามแนวพุทธศาสนาในจังหวัดอุดรธานี” ผลการศึกษาพบว่า พระสงฆ์มีส่วนพัฒนาประชาชนใน ๓ ด้านด้วยกัน คือ ด้านวัตถุ ด้านจิตใจและด้านสังคม เช่น การพัฒนาด้านวัตถุอันหมายถึงพัฒนาปัจจัยที่จำเป็นต่อการดำเนินชีวิต ได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค นอกจากนี้ พระสงฆ์ยังมีบทบาทในการเข้าไปส่งเสริมในด้านการจัดตั้งกองทุนต่างๆ เช่น ธนาคารข้าว สหกรณ์ การจัดการศึกษาแก่เยาวชน^{๒๕}

สรุปจากการทบทวนเอกสารและรายงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่า ในสมัยพุทธกาลภารกิจสำคัญของคณะสงฆ์มี ๓ ด้าน คือ หน้าที่ในการศึกษาหลักคำสอน หน้าที่ในการปฏิบัติตามคำสอนและหน้าที่ในการเผยแผ่ ส่วนภารกิจของคณะสงฆ์ปัจจุบันพบว่า พระสงฆ์ แบ่งหน้าที่การบริหารงานออกเป็น ๖ ด้าน คือ การปกครอง มีแต่ฝ่ายคอยดูแลกำกับอย่างเป็นระบบ การจัดการศึกษาและการศึกษาสงเคราะห์แก่ประชาชนมีมากยิ่งขึ้น การสาธารณูปการมีการก่อสร้างมากขึ้น และการสงเคราะห์ทางวัตถุอย่างเป็นรูปธรรมและมีผู้ดูแลรับผิดชอบแต่ละด้าน

๑.๕ ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัย ได้ทำการวิจัยออกเป็น ๒ ส่วนดังนี้

๑.๕.๑ การศึกษาวิจัยด้านเอกสาร

ศึกษาข้อมูลชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) โดยศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับการปกครองคณะสงฆ์ ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

^{๒๔} ประสาท สุขเกษม, “บทบาทของพระภิกษุสงฆ์ในการขัดเกลาทางสังคมแก่เยาวชน : ศึกษากรณีค่ายคุณธรรมวัดอุโมงค์ จังหวัดเชียงใหม่”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๒).

^{๒๕} เรืองฤทธิ์ พลนามอินทร์, “บทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาตามแนวพุทธศาสนาในจังหวัดอุดรธานี”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๐).

-ศึกษาข้อมูลชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) โดยศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับแนวคิด การปกครองคณะสงฆ์ไทยจากอดีตถึงปัจจุบัน จากตำรา หนังสือ วารสาร เอกสารและ สิ่งตีพิมพ์

๑.๕.๒ การศึกษาจากภาคสนาม

ผู้วิจัย ได้เลือกศึกษาเฉพาะกรณีคณะสงฆ์อำเภอ น้ำพอง จังหวัดขอนแก่น โดยมีกลุ่มเป้าหมายโดยใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ที่จะสัมภาษณ์ข้อมูล ดังนี้

๑. เจ้าคณะอำเภอน้ำพอง	จำนวน ๑ รูป
๒. รองเจ้าคณะอำเภอน้ำพอง	จำนวน ๑ รูป
๓. เจ้าคณะตำบล	จำนวน ๓ รูป
๔. เจ้าอาวาส	จำนวน ๕ รูป
๕. ผู้นำหมู่บ้าน/ชุมชน/อบต.	จำนวน ๔ คน
๖. พระภิกษุ-สามเณร	จำนวน ๘ รูป
๗. พุทธศาสนิกชน	จำนวน ๔ คน

๖. วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และเก็บข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยตลอดจนการวิจัยภาคสนาม เพื่อประกอบในเนื้อหาวิทยานิพนธ์ อีกทั้งใช้แบบสัมภาษณ์แบบเจาะจงที่มีโครงสร้าง มีลำดับขั้นตอนต่อไปนี้

๑) **ขั้นรวบรวมข้อมูล** เป็นการรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจากแหล่งปฐมภูมิ และทุติยภูมิ ตลอดจนข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มพระสงฆ์และพุทธศาสนิกชนในเขตอำเภอน้ำพองจังหวัดขอนแก่น

๒) **ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล** เป็นการศึกษาและเรียบเรียงข้อมูลที่ได้มาทั้งหมด และนำเสนอผลการศึกษา

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

- ๑.๗.๑ ทำให้ทราบถึงพัฒนาการการจัดตั้งและการบริหารงานคณะสงฆ์สมัยโบราณ
- ๑.๗.๒ ทำให้ทราบถึงการบริหารงานคณะสงฆ์อำเภอ น้ำพอง จังหวัดขอนแก่น
- ๑.๗.๓ ทำให้ทราบถึงผลการบริหารงานคณะสงฆ์อำเภอ น้ำพอง จังหวัดขอนแก่น

บทที่ ๒

การบริหารงานคณะสงฆ์สมัยโบราณ

ในบทนี้ เป็นการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับแนวคิดในการจัดตั้งองค์กรทางคณะสงฆ์ ในสมัยพุทธกาล กำเนิดและพัฒนาการองค์กรคณะสงฆ์ครั้งพุทธกาล การบริหารองค์กรคณะสงฆ์สมัยพุทธกาล การป้องกันและแก้ไขปัญหาในการบริหารจัดการองค์กรคณะสงฆ์ครั้งพุทธกาล การบริหารจัดการของคณะสงฆ์สมัยหลังพุทธกาล พร้อมด้วยบทสรุปและข้อสังเกตเกี่ยวกับการบริหารคณะสงฆ์ครั้งพุทธกาล มีเนื้อหาสาระที่ควรศึกษาต่อไป

๑. บริบทพื้นฐานสังคมความคิดก่อนสมัยพุทธกาล

ตั้งแต่ครั้งดึกดำบรรพ์มา ชมพูทวีป คือ แผ่นดินที่เรียกในทุกวันนี้ว่าอินเดีย อันตั้งอยู่ในทิศตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศไทยนี้ สังคมในสมัยที่พวกอารยันอพยพเข้ามามีอิทธิพลและบทบาท ในลุ่มแม่น้ำสินธุและส่วนอื่นๆ ของชมพูทวีป ในเบื้องต้นมีการแบ่งเป็นชนชั้นตามลักษณะหน้าที่ทางสังคมออกเป็น ๓ อย่าง คือ นักบวช นักรบ และพ่อค้า^๑ ซึ่งเป็นการแบ่งอย่างง่าย ๆ ตามหน้าที่ที่มีการปฏิบัติอยู่ในขณะนั้น แต่ต่อมาเมื่อสังคมมีความเจริญมากขึ้นก็มีการนำหลักความเชื่อทางศาสนาเข้ามาจัดระบบทางสังคมเพื่อให้ง่ายต่อการปกครอง โดยระบบโครงสร้างทางสังคมที่จัดขึ้นใหม่นี้ เรียกว่า วรรณะ มี ๔ ประเภท^๒ ได้แก่

๑) กษัตริย์ (Warrior) เป็นกลุ่มบุคคลชั้นสูงที่มีหน้าที่ในการเป็นนักรบ นักรบ และนักปกครองบ้านเมืองให้ประชาชนอยู่เป็นสุข

๒) พราหมณ์ (Priest and Teacher) เป็นกลุ่มบุคคลชั้นสูงเหมือนกับกษัตริย์ มีหน้าที่ในการศึกษาคัมภีร์ทางศาสนา และนำมาบอกกล่าวให้แก่คนทั่วไปจึงได้ชื่อว่าเป็นครูผู้สอน อีกทั้งยังทำหน้าที่ในการเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา

๓) แพศย์หรือไวศยะ (Vaisya) เป็นกลุ่มบุคคลชั้นกลางประกอบอาชีพพ่อค้า (Merchant) และกสิกร

^๑ พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ), ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในอินเดีย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มหาลจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๖.

^๒ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, พุทธประวัติ เล่ม ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๕๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๓.

๔) ศูทร (Sudra) เป็นกลุ่มบุคคลที่จัดว่าต่ำสุดมีหน้าที่เป็นกรรมกรที่ต้องใช้แรงงาน (Labor) และรับใช้สามวรรณะดังกล่าวข้างต้น

๒.๑.๑ บริบททางสังคมของอินเดีย

ก่อนที่จะเกิดพระพุทธศาสนา ประชาชนในประเทศอินเดียในสมัยพุทธกาล มีการนับถือศาสนาพราหมณ์เป็นศาสนาหลักของชาติ โดยมีการแบ่งชนชั้นอย่างเห็นได้ชัดจากระบบวรรณะ ๔ กลุ่ม พราหมณ์และกษัตริย์เป็นวรรณะที่ได้รับการยกย่องว่าสูงสุดในการปกครองและให้คำปรึกษาในการบริหารประเทศ ส่วนอีก ๒ กลุ่มเป็นชนชั้นกรรมาชีพต้องใช้แรงงานและไม่เป็นยอมรับจากสังคม คือ สังคมไม่ได้ให้ความเสมอภาคและสิทธิในทุกๆ เรื่องสาเหตุนี้เอง จึงทำให้พระพุทธศาสนา เมื่อจะอุบัติ จึงต้องฟันฝ่าอุปสรรค เรื่องชนชั้น เพื่อสร้างความเสมอภาคในทุกๆ ด้าน เช่น แต่เดิมมีความเชื่อว่าผู้ชายเท่านั้นที่สามารถจะเข้าถึงหรือบรรลุธรรมชั้นสูงได้ แต่พระพุทธศาสนากลับเห็นว่า ทุกคนมีสิทธิและเสรีภาพเท่ากัน หากใครทำถูกต้องตามหลักการและวิธีการทางศาสนาแล้ว ย่อมมีสิทธิเช่นกัน อีกความเชื่อด้านหนึ่งที่ว่า ผู้บวชมีศักดิ์และศรีเทียบเท่ากับกษัตริย์ที่ปกครองบ้าน เพราะว่าแต่ละเจ้าสำนักในสมัยนั้น ต่างก็มีศิษย์ได้หลายคน นอกจากนั้น ยังมีด้านเศรษฐกิจ การเมือง การปกครองที่ส่งผลให้เกิดพระพุทธศาสนา และจัดตั้งองค์กรสงฆ์ในเวลาต่อไป โดยในยุคนี้ได้รับการปรับปรุงพัฒนามากขึ้น การค้าขายได้ขยายตัวไปอย่างกว้างขวาง สิ่งก่อสร้างก็เป็นไปอย่างมีระบบ มีการวางผังเมืองและการตัดถนนที่เชื่อมต่อกัน รวมทั้งระบบสุขาภิบาลก็เป็นไปอย่างดี ในทางการแพทย์มีการกล่าวถึงการผ่าตัด^๓ อันบ่งบอกให้เห็นถึงความเจริญของวิทยาการในด้านต่างๆ เป็นอย่างมาก ในด้านการคมนาคม ปรากฏว่ามีการตัดเส้นทางทั้งทางน้ำและทางบกเชื่อมโยงถึงกันในระหว่างเมืองต่างๆ ทั้งทางน้ำและทางบก ทั้งนี้ ในสมัยพุทธกาล มีลักษณะแบ่งเป็นแคว้นที่มีอาณาเขตแน่นอน และแต่ละแคว้นต่างมีพระราชหรือพระมหากษัตริย์ปกครองกันเอง แคว้นที่มีการปกครองแบบราชาธิปไตยกำลังเรืองอำนาจ^๔ โดยพยายามทำสงครามแผ่ขยายอำนาจและอาณาเขตของตน เพื่อรวบรวมแคว้นต่างๆ เข้ามาอยู่ในอำนาจ ซึ่งแคว้นในสมัยพุทธกาลตามที่ปรากฏหลักฐานในอุโปสถสูตร มีทั้งหมด ๑๖ แคว้น ได้แก่ อังคะ มคธะ กาสี โกสละ วัชชี มัลละ เจตี วังสะ กุรุ ปัญจาละ มัจฉะ สุรเสนะ อัสสกะ อวันตี คันธาระและกัมโปชะ

^๓ วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๓๒/๑๘๖.

^๔ อภ.ตัก. (ไทย) ๒๐/๓๑/๒๗๕ - ๒๘๘.

นอกจากนี้ ในคัมภีร์ต่าง ๆ ยังปรากฏรายชื่อแคว้นอื่นๆ อีก เช่น ลักกะ โกลิยะ ภัคคะ วิเทหะ และอังคุตตราปะ เป็นต้น ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ทางที่ราบลุ่มสินธุและแม่น้ำคงคา ทางตอนใต้ลงมาถึงบริเวณแม่น้ำโคธาวารี อาณาจักรเหล่านี้มีกษัตริย์ปกครองเป็นอิสระแก่กัน มีการปกครองดำรงพระยศเป็นมหาราชบ้าง เป็นเพียงพระราชาธิบดีบ้าง ปกครองแบบสามัคคีธรรมหรือคณะราชย์ บางคราวก็ตั้งตนเป็นอิสระ แต่บางครั้งก็ตกเป็นเมืองขึ้นของแคว้นอื่นสุดแล้วแต่แคว้นใดจะมีกำลังเหนือกว่า^๕

สังคมสงฆ์ (Shanga) เป็นสังคมอุดมการณ์ที่มุ่งจะแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งระหว่างชนชั้น ความเหลื่อมล้ำค่าสูงในการครอบครองกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล อาจนับได้ว่าเป็นสังคมประชาธิปไตยสังคมแรกของโลก^๖ ทั้งนี้ การก่อตั้งพระพุทธศาสนา จึงนับเป็นการปฏิวัติสังคมครั้งยิ่งใหญ่ โดยพระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธระบบวรรณะ ความเชื่อถือโชคกลางพิธีกรรมต่างๆ ของวรรณะพราหมณ์เปลี่ยนมาใช้หลักการและเหตุผลตามแนวทางวิทยาศาสตร์ กำหนดสังคมรูปแบบใหม่ที่เสมอภาคและเท่าเทียมกัน มีอุดมการณ์สูงสุด คือ การเข้าถึงนิพพาน^๗

ดังนั้น สังคมสงฆ์แม้จะเป็นสังคมของมนุษย์ปุถุชน แต่ก็เป็สังคมที่วางระบบรูปแบบ กฎเกณฑ์ประเพณีสอดคล้องกับธรรม ปฏิเสธสิ่งซึ่งสังคมภายนอกเห็นว่าดีงาม ถ้าคุณค่านั้นขัดกับคุณธรรมพื้นฐานอันจะช่วยใ้มนุษย์หลุดพ้นจากกิเลสและสังสารวัฏฏ์^๘

ส่วนระบอบการปกครองในสมัยพุทธกาล พบว่า มี ๒ รูปแบบ ดังนี้

๑) การปกครองแบบราชาธิปไตย หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช การปกครองแบบนี้พระราชาทรงเป็นเจ้าของอำนาจธิปไตยหรืออำนาจเด็ดขาดสูงสุด ในการปกครองเพียงผู้เดียวและมีตำแหน่งลดหลั่นกันลงมา คือ ปุโรหิต เสนาบดี แต่

^๕ พระเทพคิลิก (ระแบบ ฐิตญาโณ), ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๑๒๑-๑๒๓.

^๖ คณิงนิคย์ จันทบุตร, สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร : กลุ่มประสานงานศาสนาเพื่อสังคม, ๒๕๓๒), หน้า ๑. อ้างใน. สุชีพ ปุญญานุภาพ, คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : อรุณศึกษาพันธพันธ์พานิช, ๒๕๐๖), หน้า ๒๕.

^๗ เสฐียร พันธงสี, ศาสนาเปรียบเทียบ, (ธนบุรี : โรงพิมพ์ ศ.ประทีป, ม.ป.ป.), หน้า ๑๑๔.

^๘ ส.ศิริรักษ์, พุทธศาสนิกกับสถานการณ์บ้านเมืองในปัจจุบัน, ปาฐกถา โกมลคิมทอง ประจำปี ๒๕๒๒), หน้า ๑๑๒.

ส่วนย่อยมีสภาพการปกครองจากจุดย่อย คือ ความ นิคม ชนบท ระดับชนบทยังมีหัวหน้าใหญ่ ทำนองเจ้าประเทศราชปกครองอีกด้วย แคว้นที่เป็นแกนนำในการปกครองแบบนี้ ได้แก่ แคว้นมคธ ที่มีพระเจ้าพิมพิสารเป็นพระราชา รองลงมา คือ แคว้น โกศลของพระเจ้าปเสนทิโกศล แคว้นอวันตีของพระเจ้าจันทปัชโชต และแคว้นวังสะของพระเจ้าอุเทน

๒) การปกครองแบบสามัคคีธรรม หรือสาธารณรัฐราชาธิปไตย การปกครองแบบนี้อำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชนทั้งหมด มีสภาพที่เรียกชื่อว่าสังฆาการ เป็นศูนย์กลางของการประชุมพิจารณาตัดสินตกลงเกี่ยวกับปัญหาต่างๆ รูปแบบการปกครองในระบอบสาธารณรัฐหรือสามัคคีธรรมนี้คล้ายกับการปกครองแบบประชาธิปไตยในสมัยปัจจุบัน แคว้นที่เป็นแกนนำในการปกครองก็คือ แคว้นวัชชี ตามด้วยแคว้นมัลละ ลักกะ เป็นต้น^๕

สรุปได้ว่า สังคมอินเดียในสมัยพุทธกาล กำลังมีความเจริญในด้านสังคม เศรษฐกิจการเมืองการปกครอง และการศาสนา สภาพเศรษฐกิจก็จัดได้ว่าอยู่ในขั้นดี มีทางคมนาคมที่สะดวกทั้งทางน้ำและทางบก ภาวการณ์ทางการเมืองการปกครองไม่ค่อยจะมีการรบพุ่งกัน อันเป็นผลทำให้มีโอกาสในการที่พัฒนาทั้งทางสังคม และเศรษฐกิจ จึงปรากฏว่าสังคมในยุคนี้เป็นการแสวงหาทางด้านปัญญาความหลุดพ้น มีการอภิปรายปัญหาทางด้านศาสนาและปรัชญากันอย่างกว้างขวาง

๒.๑.๒ ข้อสนับสนุนให้เกิดการจัดตั้งคณะสงฆ์

มูลเหตุสำคัญให้มีการเกิดขึ้นและดำรงอยู่ขององค์กรทุกองค์กร ย่อมมีผลมาจากสภาพแวดล้อมที่องค์กรดำรงอยู่ ทั้งนี้เพราะองค์กรเป็นหน่วยย่อยหน่วยหนึ่งของสังคมหลัก การจัดตั้งและดำเนินกิจกรรมขององค์กรจึงมีส่วนเกี่ยวข้องกับสังคมใหญ่ การเกิดขึ้นและดำรงอยู่ขององค์กรคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาลก็เช่นเดียวกัน ล้วนเป็นผลมาจากสภาพแวดล้อมทั้งภายในและภายนอกองค์กรคณะสงฆ์ โดยมีสาเหตุต่างๆ ต่อไปนี้

การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองการปกครอง ในสมัยพุทธกาลระบบการปกครองในรูปแบบแคว้นได้เกิดขึ้นแล้ว แต่มีการแตกแยกเป็นอาณาจักรเล็ก ๆ น้อย ๆ หลายอาณาจักร โดยมีแคว้นที่มีอำนาจและอิทธิพลในการปกครองอยู่ ๕ แคว้น คือ (๑) มคธของพระเจ้าพิมพิสาร (๒) โกศลของพระเจ้าปเสนทิโกศล (๓) อวันตีของพระเจ้าจันทปัชโชติ

^๕ พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ วิฑิตญาโณ), ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๕.

(๔) วังสระพระเจ้าอุเทน (๕) แคว้นวัชชี ของพวกวัชชี แต่ในบรรดารัฐทั้ง ๕ แคว้นนี้ แคว้นที่เป็นใหญ่จริง ๆ กลับมีเพียงสองรัฐ คือ มคธ และโกศล ที่กำลังเรืองอำนาจอยู่ในขณะนั้น เพราะรัฐทั้งสองมีการปกครองในระบอบราชาธิปไตย จึงทำให้การแผ่ขยายอำนาจออกไปได้มากกว่าการทำสงครามเพื่อขยายอำนาจทางการเมืองและการปกครอง เป็นไปอย่างต่อเนื่องด้วยการทำสงครามและรวบแคว้นอื่น ๆ เข้ามาอยู่ในอำนาจทั้งหมด ระบอบการปกครองในครั้งสมัยพุทธกาลเท่าที่รวบรวมได้ มีอยู่ ๒ อย่าง คือ สมบูรณาญาสิทธิราช และสามัคคีธรรม หรือ สาธารณรัฐราชาธิปไตย อิทธิพลทางการเมืองการปกครองของแคว้นใหญ่ๆ ส่งผลให้แคว้นต่าง ๆ ที่มีขนาดเล็กต้องดำเนินรูปแบบการปกครองตามแคว้นใหญ่

การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคม เป็นผลมาจากการขยายอาณาเขตของรัฐหรือแคว้นสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ทำให้เกิดการขยายตัวทางการค้ามากขึ้น มีการติดต่อค้าขายกันโดยใช้ยานพาหนะบรรทุกสิ่งของไปยังเมืองต่างๆ ปรากฏว่ามีเส้นทางคมนาคมทั้งทางบกและทางน้ำ ระบบการค้าขายได้ใช้เงินเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนและมีระบบการจัดเก็บภาษี มีการจ้างงานและการประกอบอาชีพ^{๑๑} ซึ่งให้เห็นว่าภาวะการณ์ทางด้านเศรษฐกิจมีความเจริญก้าวหน้าเป็นอย่างมาก เมื่อการค้าเจริญเติบโตขึ้นก็เกิดชนชั้นพ่อค้าร่ำรวยเสริมเพิ่มขึ้น การเงินก็มีอิทธิพลมากขึ้น ผู้มีเงินก็มีอิทธิพลต่อการปกครองพร้อมกันไปด้วย ก่อให้เกิดชนชั้นอีกพวกหนึ่งเพิ่มในสังคม ที่มีบทบาทต่อความเจริญของสังคมภายในรัฐหรือแคว้น ผู้นำแคว้นต่างๆ ล้วนอาศัยพ่อค้าสร้างความมั่นคงในแคว้นของตน ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทรงด้านการเมืองการปกครองและสังคมตามมาด้วยการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เป็นผลสืบเนื่องมาจากระบบเศรษฐกิจที่ขยายตัว ทำให้มีการปรับปรุงโครงสร้างทางสังคม ส่งผลให้มีการเอารัดเอาเปรียบกันจากผู้ที่มิบทบาท และอิทธิพลในสังคมที่เป็นเพียงแค่มุมมองของคนส่วนน้อยเท่านั้น ทำให้ผู้นำทางด้านความคิด หรือผู้มีส่วนในการปกครอง (กษัตริย์) ต้องแสวงหาระบบทางสังคมที่มีความเสมอภาคในด้านสิทธิหน้าที่ และเสรีภาพ ในการดำรงอยู่ร่วมกันของคนในสังคม

^{๑๑} พระพุทธนา รมณีย์ธมฺโม (แก้วกัณฑ์หา), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์การจ้องครุคระสงฆ์ในสมัยพุทธกาล”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๓๑.

ทัศนคติและวิถีปฏิบัติของพระพุทธศาสนาในเรื่องวรรณะ เป็นเป็น ๒ ลักษณะ คือ

๑) ในทางทฤษฎี (หลักการแทนหลักพรหมนิรมิต) ที่ชี้ให้เห็นว่า มีการต่อต้าน และหักล้างความเชื่อถือในเรื่องวรรณะ ด้วยการเสนอทฤษฎีวิวัฒนาการของโลกและสังคม โดยการกระทำของมนุษย์ แทนทฤษฎีการสร้างโลก และบันดลความเป็นไปในสังคมโดย พระผู้เป็นเจ้า มิให้ถือชาติกำเนิดเป็นเครื่องแบ่งแยกและวัดความสูงต่ำของมนุษย์ ให้ถือ คุณธรรม ความสามารถและความประพฤติปฏิบัติ เป็นเครื่องแบ่งแยกวัดความทรามและความ ประเสริฐของมนุษย์ สอนให้ตระหนักว่า วรรณะไม่สามารถกีดกัน จำกัดขอบเขตความสามารถ ของมนุษย์ บุคคลทุกคนไม่ว่าเกิดในวรรณะใดก็มีความเป็นมนุษย์เท่ากัน และสามารถทำตนให้ ดีเลวได้จนถึงที่สุดเท่า ๆ กัน ควรได้รับสิทธิและโอกาสเท่าเทียมกัน ในการที่จะเลือกทางชีวิต และการปฏิบัติของตนเอง

๒) ในทางปฏิบัติ พระพุทธองค์ทรงตั้งคณะสงฆ์เป็นสังคมปราศจากวรรณะ และ รับคนจากทุกวรรณะเข้ามาสู่ความมีฐานะและสิทธิที่เท่าเทียมกัน และวางระบบสังคมพุทธ บริษัที่ที่จะช่วยค้ำจุนสังคมปราศจากวรรณะไว้ และทรงบัญญัติความหมายและสร้าง ความรู้สึกใหม่ ๆ ให้กับถ้อยคำต่าง ๆ ที่แสดงความแบ่งแยกชนชั้นเท่าที่มีใช้อยู่ในสมัยนั้น ให้ เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่จะวัดคนด้วยคุณธรรม มิใช่ชาติกำเนิด เช่น คำว่า อริยะ หรือคำว่า พรหมณ์ ดังพระพุทธดำรัสที่ได้ตรัสไว้ว่า

“ดูกรพรหมณ์ เราจะเรียกคนว่าประเสริฐ เพราะความเป็นผู้เกิดใน
ตระกูลก็หาไม่ เราจะเรียกคนว่าต่ำทรามเพราะความเป็นผู้เกิดในตระกูล
ก็หาไม่ เราจะเรียกคนว่าประเสริฐ เพราะความเป็นผู้มีวรรณะใหญ่โตก็หาไม่
เราจะเรียกคนว่าต่ำทรามเพราะความเป็นผู้เกิดในตระกูลเพราะ
ความเป็นผู้มีวรรณะใหญ่โตก็หาไม่ เราจะเรียกคนประเสริฐเพราะความเป็น
ผู้มีโภคะมากมายก็หาไม่ได้ เราจะเรียกคนว่าต่ำทรามเพราะความเป็นผู้มีโภคะ
ก็หาไม่ได้ แท้จริงบุคคลบางคน แม้เกิดในตระกูลสูง ก็ยังเป็นผู้ชอบฆ่าฟัน
ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พุดเท็จ พุดส่อเสียด พุดคำหยาบ พุดคำเพ้อเจ้อ
เป็นคนละโมบ คิดเบียดเบียน เป็นมิฉนาคิฏฐิ”^{๑๑}

^{๑๑} ม.ม. (ไทย). ๑๓/๖๖๔/๖๑๒.

ทั้งนี้ จากพระพุทธพจน์ข้างบนนี้ แสดงให้เห็นว่า พระพุทธองค์ไม่ทรงถือชั้นวรรณะแต่ประการใด แต่ทรงถือความประพฤติดีของบุคคล เช่น ประพฤติกุศลกรรมบถ เป็นต้น ไม่ทำชั่วร้ายกาย วาจาและไม่คิดร้ายต่อผู้อื่นด้วยใจ เป็นต้น

๒.๑.๓ เป้าหมายการจัดตั้งคณะสงฆ์

เป้าหมายสำคัญในการจัดตั้งคณะสงฆ์ มี ๕ ประการ คือ เพื่อประโยชน์ส่วนรวม คือ แก่พุทธบริษัท ๔ ประโยชน์แก่ปัจเจกบุคคล ประโยชน์แก่การดำเนินชีวิตของประชาชน ให้มีความสุขในปัจจุบันหรือที่ภุชชัมมิกัตถะ ประโยชน์แก่สังคมทั่วไปและประโยชน์แก่พระพุทธศาสนาในการดำรงอยู่ ทั้งนี้ ในการจัดตั้งองค์คณะสงฆ์ คือ การกำหนดรูปแบบ กฎเกณฑ์ ระเบียบวิธีการ ปฏิบัติการในการดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันของพระภิกษุสงฆ์ ระเบียบกฎเกณฑ์ที่เป็นหลักการ เหล่านั้นเรียกว่า พระธรรมวินัย โดยมีจุดมุ่งหมาย (Objective) ของการจัดตั้งองค์คณะสงฆ์เป็นจุดมุ่งหมายจำเพาะมีด้วยกัน ๕ ประการ ดังนี้

๑) เพื่อประโยชน์แก่สงฆ์ส่วนรวม พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติพระธรรมวินัย เพื่อใช้เป็นแนวทางการศึกษาและการปฏิบัติแก่พระภิกษุสงฆ์ ทั้งนี้เพราะแบบแผนและจุดมุ่งหมายของการดำเนินชีวิตของพระภิกษุ นั้นมีแบบแผนและจุดมุ่งหมายที่แตกต่างจากสังคมทั่วไป จึงจำเป็นต้องมีการจัดสภาพที่เกื้อกูลแก่การปฏิบัติ ที่มุ่งตรงต่อจุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา พร้อมกันนั้นก็เป็นการเผยแพร่ความดีงามที่เกิดจากการปฏิบัติเช่นนั้นให้กว้างขวางออกไป เพื่อประโยชน์สุขของชาวโลก ความสำคัญที่เป็นความจำเป็นในการที่จะกำหนดรูปแบบ กฎเกณฑ์ในการอยู่ ร่วมกันของพระภิกษุสงฆ์ที่เป็นสังคมใหญ่ ซึ่งเป็นสิ่งหนึ่งที่จะช่วยประสานแนวคิดและการ ปฏิบัติให้เป็น ไปในทำนองเดียวกัน หรือมีความเสมอกันทั้งที่ภุชชัมมิกัตถะ และศีลสัมมิกัตถะ

๒) เพื่อประโยชน์เฉพาะปัจเจกบุคคล ในยุคต้นของสมัยพุทธกาลบุคคลที่เข้ามาบวชล้วนเป็นผู้มีสัมมาทิฐิ มีจุดมุ่งหมาย เพื่อการความทำที่สุุดแห่งทุกข์อย่างแท้จริง และบางท่านก็ได้เป็นผู้บรรลุธรรมในชั้นสูงแล้ว จึงได้รับการบรรพชาอุปสมบท แต่แม้บางท่านจะยังไม่ได้บรรลุธรรมชั้นสูงระเบียบปฏิบัติและการดำรงอยู่ก็เป็นบุคคลที่มีศีลเป็นที่รัก ต่อมา เมื่อมีคนเข้ามาบวชมากขึ้นมีการประพฤติผิดทั้งที่ตั้งใจและไม่ตั้งใจ พระภิกษุที่เป็นศีลเป็นที่รักจึงได้รังเกียจ ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ว่าการอยู่ร่วมกันของบุคคลที่ไม่เสมอกันนั้นเป็นทุกข์ การบัญญัติพระธรรมวินัยจึงเป็นไปเพื่อกำราบพระภิกษุผู้ไม่มีความละเอียดในการประพฤติปฏิบัติตนที่นำความเสื่อมเสียมาสู่คนหมู่มาก โดยเป็นการกำหนดขอบเขตการ ประพฤติ

ปฏิบัติ และเมื่อฝ่าฝืน ย่อมมีโทษตามสมควรแก่กรรมนั้นๆ ซึ่งเป็นการป้องกัน และยังเพื่อเป็นการอยู่ผาสุกของภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รักเพราะบุคคลผู้มีศีลเป็นที่รักย่อมต้องการอยู่อย่างสงบสุข

๓) เพื่อประโยชน์แก่ชีวิตของมนุษย์ พระวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติ ย่อมเป็นเหตุที่ทำให้เกิดผลในการเข้าไปปิดกั้นความประพฤติที่เป็นการเข้าไปล่วงละเมิดกฎหมายรัฐด้วยซึ่งเป็นการปิดกั้นผลเสียที่จะเกิดขึ้นในปัจจุบัน เมื่อพระภิกษุสงฆ์เป็นผู้ตั้งอยู่ในสังวรวินัยแล้ว ย่อมได้ชื่อว่าเป็นผู้มีธรรมสำหรับปิดกั้นความชั่วและสำหรับอบรมฝึกหัดตนให้เป็นคนดี ทั้งนี้เพราะเป็นผู้คุมความประพฤติให้เป็นปกติ เป็นผู้ไม่ตกไปจากพระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้า ดำเนินไปสู่หนทางอันสูงสุด และแม้จะไม่ได้บรรลุธรรมในขั้นสูงก็ได้ชื่อว่าเป็นผู้ที่ดำรงอยู่ในคุณความดีสมควรแก่กรรมที่ตนได้ปฏิบัติ

๔) เพื่อประโยชน์แก่ประชาชนทั่วไปที่เป็นสังคัมใหญ่ การเกิดขึ้นขององค์กรคณะสงฆ์ เป็นสิ่งที่ช่วยในการส่งเสริมสังคัมในอีกรูปแบบหนึ่ง ทั้งนี้ เพราะองค์กรคณะสงฆ์เป็นการรวมตัวของบุคคลที่ได้รับการฝึกฝน รับการพัฒนาแล้ว ดำรงตนอยู่ในฐานะอันสูงสุด เป็นผู้ประกอบด้วยธรรม การปฏิบัติดีของพระสงฆ์ จึงเป็น ประโยชน์แก่มหาชน^{๑๒} นอกจากนั้น สังคัมสงฆ์เป็นชุมชน ซึ่งมีหน้าที่เกี่ยวกับธรรมโดยตรง เพราะเป็นผู้ปฏิบัติฝึกรอบรตน์ และประพฤติเพื่อประโยชน์สุขของชาวโลก เป็นชุมชนที่มีคุณธรรมหรือประพฤติความดีไว้ได้มากที่สุด รักษาวินัยซึ่งยากยิ่งที่ปุถุชนจะประพฤติได้ เป็นสมาคมของคนที่ดีโดยมากมีคุณธรรม เป็นสัญลักษณ์ของธรรมหรือการดำรงอยู่แห่งธรรม ทั้งนี้ องค์กรคณะสงฆ์ จัดได้ว่าเป็นสังคัมผู้นำในด้านคุณธรรม ความดี ที่เป็นแบบอย่างของคนในสังคัม อันก่อให้เกิดความเลื่อมใสของประชาชนที่ยังไม่เลื่อมใส และน้อมนำตนเข้ามาสู่การประพฤติปฏิบัติในความดี พระภิกษุถึงแม้จะได้รับการพัฒนาอย่างสมบูรณ์แล้วคือ เป็นพระอรหันต์แล้วก็ตามแต่ก็ยังต้องประพฤติตามกฎเกณฑ์ของสังคัม หรือประพฤติตัวให้เป็นแบบอย่าง^{๑๓}

๕) เพื่อประโยชน์แก่พระศาสนา การบัญญัติพระธรรมวินัยเพื่อใช้เป็นแกนกลางในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ขององค์กรคณะสงฆ์ จะเป็นส่วนทำให้พระภิกษุสงฆ์ได้รับ

^{๑๒} ม.ญ. (ไทย) ๑๒/๓๓๑/๓๖๔.

^{๑๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๔๓๘ - ๔๓๙.

การศึกษา และมีแนวปฏิบัติ พร้อมกันนั้น ก็สามารถที่จะนำพระธรรมคำสั่งสอนของ พระพุทธเจ้าไปเผยแผ่ให้เจริญและมั่นคงต่อไปอันเป็นเหตุให้พระศาสนาดำรงอยู่ได้นาน^{๑๔}

สรุปได้ว่า เนื่องจากสังคมอินเดียในสมัยพุทธกาล มีการแบ่งแยกเรื่องชนชั้นเป็น อย่างมาก ทำให้บุคคลหลายชนชั้น ขาดโอกาสในการมีส่วนร่วมบริหารประเทศ ทั้งไม่ได้รับการ ยอมรับจากสังคม เช่น พวกศูทร จัณฑาล เป็นต้น แต่เมื่อพระพุทธศาสนาอุบัติขึ้นกลับเป็น โอกาสให้บุคคลเหล่านั้น มีสิทธิเท่าเทียมกับวรรณะอื่นๆ เพราะอาศัยหลักกรรมวินัย ความ ประพฤติ จึงทำให้เป็นที่ยอมรับของประชาชนทั่วไป ในความเสมอภาคกัน และทำให้ พระพุทธศาสนาดำรงอยู่ได้ท่ามกลางภาวะวิกฤติทางการเมือง การปกครอง ปัญหาด้าน เศรษฐกิจ ปัญหาทางสังคมในขณะนั้น ความเป็นเอกภาพของพระพุทธศาสนา เห็นได้จาก เหล่าพุทธบริษัทได้รวมตัวกันเป็นองค์กรใหญ่ เพื่อความมั่นคงและเพื่อการควบคุมบุคคลที่ไม่ ประารถนา ไม่ให้มีอำนาจในการปกครองคณะสงฆ์

๒.๒ การเกิดขึ้นของพระสงฆ์และองค์กรคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาล

การเพิ่มจำนวนของภิกษุบริษัท ในระยะเริ่มแรกของการประกาศพระศาสนา บุคคลผู้เข้ามาบวชในองค์กรคณะสงฆ์มีจำนวน ไม่มากนัก พระพุทธเจ้ายังไม่ได้ตั้ง กฎเกณฑ์ กำหนดคุณสมบัติของผู้ต้องการจะบวช ทั้งนี้ เพราะพระองค์ทรงทำหน้าที่ในการคัดเลือกและ ให้การบวชเอง เรียกว่าเอหิภิกขุอุปสัมปทา และผู้ที่เข้ามาบวชก็ล้วนเป็นผู้ที่ได้อบรมอินทรีย์ มาเป็นอย่างดีแล้ว การประพฤติปฏิบัติจึงเป็นไปตามจารีตของนักบวชสมัยนั้นภายหลังจากที่ ส่งพระสาวกออกประกาศพระศาสนา ปรากฏว่ามีผู้เลื่อมใสต้องการจะมาบวชด้วยเป็นจำนวน มาก พระสาวกเหล่านั้นก็นำมาเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อประทานการบวชให้ แต่บางท่านก็อยู่ใน สถานที่ไกลการคมนาคมไม่สะดวก อีกทั้งผู้ต้องการบวชก็เพิ่มจำนวนปริมาณมากขึ้นทุกขณะ พระพุทธองค์จึงทรงพิจารณาให้มอบอำนาจในการพิจารณารับ และให้การอุปสมบท โดยทรง วางหลักเกณฑ์ กำหนดคุณสมบัติของผู้ที่ต้องการจะบวชเพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินงาน ของพระสาวกส่งผลให้สมาชิกขององค์กรคณะสงฆ์เจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว เมื่อคนมาอยู่ ร่วมกันเป็นจำนวนมากจึงจำเป็นต้องมีกฎเกณฑ์ในการอยู่ร่วมกัน ทั้งนี้เพราะต่างผู้คนต่าง

^{๑๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), นิติศาสตร์แนวพุทธ, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๓), หน้า ๖๒ - ๖๓.

มีทิวทัศน์ ความเห็นที่แตกต่าง อันเนื่องมาจากภูมิหลังของคนเหล่านั้น เพื่อให้การอยู่ร่วมกัน เป็นไปด้วยความสงบเรียบร้อย และมีระเบียบแบบแผนในการปฏิบัติในทำนองเดียวกัน พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติสิกขาบทเพื่อเป็นเครื่องควบคุมความประพฤติ เพื่อส่งเสริม การศึกษาและปฏิบัติให้ถึงจุดมุ่งหมายสูงสุดของพระศาสนา การบัญญัติสิกขาบทจึงเป็นการ จัดตั้งองค์กรคณะสงฆ์ วางระบบ การประพฤติปฏิบัติให้เกิดมีในองค์กรคณะสงฆ์^{๑๕}

ในสมัยพุทธกาล พระภิกษุทั้งหลายไม่มีอุปัชฌาย์ ไม่มีใครดักเตือน ไม่มีใครพร่ำ สอน ย่อมมุ่งห่มไม่เรียบร้อย มีมรรยาทไม่สมควร เทียบวิณฑนาต เมื่อประชาชนกำลังบริโภคน้ำ ย่อมโน้มบาตรสำหรับเทียบวิณฑนาตเข้าไปข้างบนของควรรบริโภคน้ำข้างบนของควรรเคี้ยว บ้าง ข้างบนของควรรลุ่มบ้าง ของควรรค่อมบ้าง ขอแกงบ้าง ข้าวสุกบ้าง ด้วยตนเองมาฉันในโรง อาหารก็เป็นผู้มีเสียงอ้ออึง มีเสียงดังอยู่ ประชาชน จึงเพ่งโทษ ดิเดียน โปนทะนาวาว่า

“โณพระสมณะเชื้อสายพระศากยบุตร จึงได้นุ่งห่มไม่เรียบร้อย มีมรรยาทไม่ สมควร เทียบวิณฑนาตเมื่อประชาชนกำลังบริโภคน้ำ ได้น้อมบาตรสำหรับเทียบ วิณฑนาตเข้าไปข้างบนของควรรบริโภคน้ำ ข้างบนของควรรเคี้ยวบ้าง ข้างบนของ ควรรลุ่มบ้าง ข้างบนของควรรค่อมบ้าง ขอแกงบ้าง ข้าวสุกบ้าง ด้วยตนเองมาฉัน แม้ ในโรงอาหารก็ได้เป็นผู้มีเสียงอ้ออึง มีเสียงดังอยู่ เหมือนพวกพราหมณ์ในสถานที่ เลี้ยงพราหมณ์”^{๑๖}

ด้วยเหตุผลดังกล่าวนี้ การที่ภิกษุเข้ามาใหม่ยังไม่รู้ระเบียบข้อบังคับ จำเป็นต้อง มีผู้คอยแนะนำ คือ มีพระอุปัชฌาย์ เป็นผู้ฝึกสอนหรือดูแลเป็นผู้นำเข้าห่ม เป็นผู้รับรอง ถ้า ไม่ได้อยู่กับพระอุปัชฌาย์ ต้องถือภิกษุอื่นให้เป็นอาจารย์ เพื่อไว้ฟังฟัง ฝึกมารยาท ให้ความรู้ ต่างๆ แทนพระอุปัชฌาย์ เป็นการเข้าไปฟังฟังอาศัยภิกษุอื่นให้คอยแนะนำดักเตือนตนเอง ใน เวลาต่อมา เมื่อพระภิกษุทั้งหลาย ได้ยินประชาชนพวกนั้นเพ่งโทษ ดิเดียน โปนทะนาวาอยู่ บรรดาที่เป็นผู้มักน้อย สันโดษ มีความละเอียด มีความรังเกียจผู้ใคร่ต่อศึกษา ต่างก็เพ่งโทษ ดิ เดียน โปนทะนาวา โณภิกษุทั้งหลาย จึงได้นุ่งห่มไม่เรียบร้อย มีมรรยาทไม่สมควรเทียบ วิณฑนาต เมื่อประชาชนกำลังบริโภคน้ำ ได้น้อมบาตรสำหรับเทียบวิณฑนาตเข้าไปข้างบนของ ควรรบริโภคน้ำข้างบนของควรรเคี้ยวบ้าง ข้างบนของควรรลุ่มบ้าง ข้างบนของควรรค่อมบ้าง ขอ

^{๑๕} พระพุทธนารมณียมโม (แก้วกัณหา), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์การจัดองค์กรคณะสงฆ์ในสมัย พุทธกาล”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๓๔.

^{๑๖} วิ.ม.(ไทย) ๔ /๗๗/๑๐๗.

แกงบ้าง ข้าวสุกบ้าง ด้วยตนเองมาฉัน แม้ในโรงอาหารก็ได้เป็นผู้มีเสียงอ้ออิงมีเสียงดังอยู่
ดังนี้ แล้วกราบทูลความนั้นแด่พระผู้มีพระพุทธเจ้า

อย่างไรก็ตาม พระอุปัชฌาย์ ในช่วงแรกเกิดจากการที่พระสงฆ์ให้เกียรติกันเอง
ว่าพระภิกษุรูปนั้นเป็นพระเถระ มีภูมิธรรมในระดับสูงพอที่จะชี้แนะสัททวิหาริกของตนเอง
ได้ถูกต้อง ต่อมาในระยะหลังจึงได้มีระเบียบการสรรหาเพื่อเป็นเกณฑ์วัดคุณสมบัติของพระ
อุปัชฌาย์ ซึ่งปัญหาเรื่องพระอุปัชฌาย์นี้ได้มีมาแล้วในสมัยพุทธกาล ดังปรากฏในอังคุตตร
นิกาย ทสกนิบาต ซึ่งได้ทูลถามพระพุทธเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุผู้ประกอบด้วย
ธรรมเท่าไร จึงจะให้กุลบุตรอุปสมบทได้ ตรัสแสดงแก่พระอุบาลีว่า ภิกษุผู้ประกอบด้วย
ธรรม ๑๐ ประการ พึงให้กุลบุตรอุปสมบทได้ ดังนี้

๑) เป็นผู้มึสติ สรรวมด้วยการสังวรในปาติโมกข์ เพียบพร้อมด้วยอาจารย์และ
โคจร มีปกติเห็นภัยในโทษแม้เล็กน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย

๒) เป็นพหูสูต ทรงสุตะ สั่งสมสุตะ เป็นผู้ฟังมากซึ่งธรรมที่มีความงามใน
เบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้ง
อรรถและพยัญชนะ บริสุทธิ์ บริบูรณ์ครบถ้วนแล้ว ทรงจำไว้ได้ คล่องปาก ขึ้นใจ ทาง
ตลอดดีด้วยทักขณิ

๓) ทรงจำปาติโมกข์ได้ดี จำแนกได้ดี ให้เป็นไปได้ดีโดยพิสดาร วินิจฉัยได้ดี
โดยสูตร โดยอนุพยัญชนะ

๔) เป็นผู้สามารถพยาบาลได้เอง หรือผู้อื่นช่วยพยาบาลสัททวิหาริกผู้เจ็บไข้

๕) เป็นผู้สามารถระงับได้เอง หรือใช้ให้ผู้อื่นช่วยระงับความไม่ยินดี

๖) เป็นผู้สามารถบรรเทาความรำคาญที่เกิดขึ้นได้เองโดยธรรม

๗) เป็นผู้สามารถปลดเปลื้องความเห็นผิดที่เกิดขึ้นได้โดยธรรม

๘) เป็นผู้สามารถให้สมาทานอธิศีล

๙) เป็นผู้สามารถให้สมาทานอธิจิต

๑๐) เป็นผู้สามารถให้สมาทานอธิปัญญา^{๑๖}

คุณธรรมทั้งหมดนี้ เป็นการกล่าวถึงคุณสมบัติเฉพาะของพระอุปัชฌาย์ในสมัย
พุทธกาล เพื่อเป็นการรับรอง ในด้านความประพฤติของพระอุปัชฌาย์ ไม่ให้ทำผิดนอกกรอบ
แห่งพระธรรมวินัย ขณะเดียวกัน ก็เป็นการเอื้อประโยชน์ต่อกุลบุตรผู้หวังเข้ามาบวชใน

^{๑๖} อ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๓๔/๘๔-๘๕.

พระพุทธศาสนา โดยหวังพึ่งพาพระอุปัชฌาย์ในด้านต่างๆ ทั้งการอนุเคราะห์ด้วยปัจจัย ๔ มีอาหาร ที่อยู่อาศัย เป็นต้น^{๑๘} และการอนุเคราะห์ด้านจิตใจ เช่น การดูแลเอาใจใส่ในเมื่ออาพาธ หรือป่วยไข้ การดูแลเอาใจใส่เมื่อเกิดความกระสันไม่ต้องการจะบวชอยู่ต่อไป ไม่ว่าจะด้วยสาเหตุใดๆ ก็ตาม พระอุปัชฌาย์ จะต้องเอาใจใส่ต่อผู้บวชในทุกๆ ด้าน จึงจะถือว่าเป็นปฏิบัติหน้าที่อย่างสมบูรณ์ และนี่ก็คือ ความสำคัญของพระอุปัชฌาย์ที่อาจิระระหะห์ ดีความ อีกทั้งมองเห็นได้จากคุณสมบัติต่างๆ ที่ควรมีในพระอุปัชฌาย์

ทรงอนุญาตอุปัชฌายะ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงติเตียนภิกษุเหล่านั้น โดยอเนกปริยาย จึงตรัสโทษแห่งความเป็นคนเลี้ยงยาก ความเป็นคนบารุงยาก ความเป็นคนมักมาก ความเป็นคนไม่สันโดษ ความคลุกคลี ความเกียจคร้าน ตรัสคุณแห่งความเป็นคนเลี้ยงง่าย ความเป็นคนบารุงง่าย ความมักน้อย ความสันโดษ ความกำจัด ความขัดเกลา อาการที่น่าเลื่อมใส การไม่สะสม การปรารถนาความเพียร โดยอเนกปริยาย ทรงทำธรรมมีกถาที่สมควรแก่เรื่องนั้น ที่เหมาะสมแก่เรื่องนั้นแก่ภิกษุทั้งหลาย แล้วรับสั่งว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตอุปัชฌายะ อุปัชฌายะจักตั้งจิตสนธิสนม

ในสัททวิหริกฉันบุตร สัททวิหริกจักตั้งจิตสนธิสนมในอุปัชฌายะฉันบิดา
เมื่อเป็นเช่นนี้ อุปัชฌายะและ สัททวิหริกนั้น ต่างจักมีความเคารพ ยำเกรง
ประพฤติกลมเกลียวกันอยู่ จักถึงความเจริญงอกงามไปพลุลย์ในธรรมวินัยนี้
ภิกษุทั้งหลาย ก็แลสัททวิหริกพึงถืออุปัชฌายะอย่างนี้”^{๑๙}

วิธีถืออุปัชฌายะ สัททวิหริกนั้น พึงห่มผ้าอุตราสงค์เฉวียงบ่า ไหว้เท้านั่ง
กระโหย่งประคองอัญชลีแล้วกล่าวคำอย่างนี้ ๓ หน

ท่านเจ้าข้า ขอท่านจงเป็นอุปัชฌายะของข้าพเจ้า

ท่านเจ้าข้า ขอท่านจงเป็นอุปัชฌายะของข้าพเจ้า

ท่านเจ้าข้า ขอท่านจงเป็นอุปัชฌายะของข้าพเจ้า^{๒๐}

อุปัชฌายะรับว่า ดีละ เบาใจละ ชอบแก่อุบายละ สมควรละ หรือ รับว่า จงยังความ
ปฏิบัติให้ถึงพร้อมด้วยอาการอันน่าเลื่อมใสเถิด ดังนี้ ก็ได้ รับด้วยกาย รับด้วยวาจา รับด้วย

^{๑๘} เปรม หิมจันทร์, “บทบาทของสตรีในวรรณคดีบาลี”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๑), หน้า ๘๕-๘๖.

^{๑๙} วิ.ม. (บาลี) ๔/๘๐/๘๘,

^{๒๐} วิ.ม. (ไทย) ๔/๘๐/๕๑.

กายด้วยวาจาก็ได้ เป็นอันสัททวิหาริก ถืออุปัชฌายะแล้ว ไม่รับด้วยกาย ไม่รับด้วยวาจา ไม่รับด้วยทั้งกายและวาจา ไม่เป็นอันสัททวิหาริกถืออุปัชฌายะ

พัฒนาการความเป็นมาของพระอุปัชฌาย์ เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จไปโปรดปัญจวัคคีย์โดยการแสดงพระธรรมเทศนาเรื่อง ธรรมจักรกัปปวัตตสูตร ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เขตกรุงพาราณสี ภายหลังที่พระองค์ทรงได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว เมื่อพระองค์ทรงแสดงธรรมกัณฑ์แรกจบลง ท่านอัญญาโกณฑัญญะ ได้ดวงตาเห็นธรรม จึงกราบทูลขอบวชต่อพระพุทธเจ้าโดยพระองค์ทรงตรัสว่า “เธอจงเป็นภิกษุมาเถิด” แล้วตรัสต่อไปว่า “ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว เธอจงประพฤติพรหมจรรย์เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบเถิด”^{๒๑} นั่นเป็นการเริ่มต้นของการมีพระอุปัชฌาย์โดยพระพุทธองค์ (*เอหิภิกขุอุปสัมปทา*) ซึ่งในเวลาต่อมา จึงทรงอุปสมบทให้กับพระวัปปะ, พระภัททิยะ และพระมหานามะ, พระอัสสชิ^{๒๒} ตามลำดับ

พัฒนาการความเจริญก้าวหน้าของการบวช พึงเข้าใจบริบทของศัพท์ที่เกี่ยวข้องคือ คำว่า “สงฆ์” กับ “การบวช” เป็นคำที่เกี่ยวข้องกันและไม่สามารถที่จะแยกออกจากกันได้เป็นเหมือนเหรียญที่อยู่คนละด้าน (ถ้าจะเรียกสงฆ์ก็ต้องคู่คำคือการบวช ถ้าบวชแล้วก็เป็นส่วนหนึ่งของสงฆ์) เริ่มแรกทีเดียวนั้นพระพุทธเจ้าทรงให้การอุปสมบทด้วยพระองค์เอง เมื่อภิกษุทั้งหลายได้พากันนำผู้ต้องการบวชมาเพื่อกราบทูลขออนุญาต เป็นจำนวนมากขึ้น ๆ พระองค์จึงรำพันว่า

“บัดนี้ภิกษุทั้งหลายพาเหล่ากุลบุตรผู้มุ่งบรรพชา และมุ่งอุปสมบท มาจากทิศนั้น ๆ จากชนบทต่างๆ ด้วยตั้งใจว่า พระผู้มีพระภาคจักทรงให้พวกเขาบรรพชาอุปสมบท ทำให้เกิดความลำบากมาก จึงตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ท่านทั้งหลายนั้นแหละจงให้บรรพชา จงให้อุปสมบทในทิศนั้น ๆ ในชนบทนั้น ๆ เถิด”^{๒๓}

จากพระพุทธพจน์นี้ จะเห็นว่า พระพุทธองค์ทรงมีพระพุทธรูปประสงฆ์โดยทรงอนุญาตให้บวชได้ด้วยระบบใหม่ที่พระเถระรูปอื่น ๆ ก็สามารถให้การบวชได้ ไม่ต้องเดินทางไกลเพื่อนำกุลบุตรเพื่อเข้ามาบวชกับพระพุทธเจ้าพระองค์เดียวอีกต่อไป ระบบการบวช

^{๒๑} วิ.ม. (ไทย) ๔ / ๒๕ / ๑๘.

^{๒๒} วิ.ม. (ไทย) ๔ / ๒๖ / ๑๕.

^{๒๓} วิ.ม. (ไทย) ๔ / ๔๒ / ๓๔.

ใหม่นี้เป็นระบบที่ใช้ได้ทั่วไป เป็นการติดอาวุธในการเผยแผ่ให้กับเหล่าพระสาวก ระบบนี้เรียกว่า **ไตรสรณคมน์**

แม้พระพุทธเจ้าจะทรงกระจายพุทธประสงค์ไปยังพระเถระ ให้สามารถเป็นพระอุปัชฌาย์ได้ แต่เมื่อมีพระภิกษุจำนวนมากเข้ามาบวชแล้ว พระอุปัชฌาย์ก็มีจำนวนน้อย ไม่สามารถควบคุมดูแลพระนวกะให้อยู่ในกรอบของพระธรรมวินัยได้เนื่องด้วยไม่มีใครว่ากล่าวเหล่าภิกษุ ที่ประพฤติไม่งาม ไม่เรียบร้อย ทั้งการนุ่งห่ม มารยาท เทียวบิณฑบาต ไม่มีใครคอยตักเตือน พระาสอน^{๒๔}

จึงทรงตั้งพระอุปัชฌาย์ เพื่อให้ทั้งสองฝ่ายได้เข้าไปตั้งจิตค้ำคูณเคยสนิทสนมใน สัททวิหาริกันบุตร และเพื่อให้เข้าไปตั้งจิตค้ำคูณเคยสนิทสนมในพระอุปัชฌาย์จันบิดา^{๒๕} ต่อ กันและกัน เริ่มแรกนั้นไม่ได้ทรงแต่งตั้งพระอุปัชฌาย์เป็นหลักการเอาไว้ เพียงแต่ทรงอนุญาต ให้แสวงหาพระอุปัชฌาย์เอาเอง โดยตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย สัททวิหาริก ฟังถ้อยอุปัชฌาย์อย่างนี้
ฟังห่มอุตราสงค์เฉลียงบ่าข้างหนึ่ง กราบเท้า นั่งกระโห่ง
ประนมมือกล่าวอย่างนี้ว่า ท่านผู้เจริญ ท่านจงเป็นอุปัชฌาย์
ของข้าพเจ้าเถิด”^{๒๖} เพียงเท่านั้นก็สำเร็จประโยชน์ได้

แต่แล้วการอุปสมบทด้วยระบบไตรสรณคมน์ ได้ก่อให้เกิดปัญหาขึ้นมาอีกอย่างหนึ่ง คือ ถ้าวรรดาภิกษุไม่ประสงค์จะให้บวชก็เกิดเป็นปัญหาใหญ่ขึ้นมาตัดสินใจไม่ได้ อุปัชฌาย์ไม่รับบวช พระองค์ จึงต้องใช้วิจารณ์ญาณ หรือหาทางออกให้ ทั้งนี้ก็มีข้อยกเว้น ดังเช่น กรณีของพราหมณ์คนหนึ่งชื่อธาระ แม้บรรดาภิกษุไม่อนุญาตให้บวช แต่เมื่อพระพุทธเจ้าทรงตรัสว่าใครระลึกถึงความดีของพราหมณ์นั้นได้บ้าง พระสารีบุตรกราบทูลว่า เมื่อข้าพระองค์เทียวบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์นี้ พราหมณ์นั้นได้ถวายภิกษาทัพพีหนึ่ง พระพุทธเจ้าตรัสว่า ดีละๆ สารีบุตร สัตบุรุษทั้งหลายเป็นผู้กตัญญูกตเวทิต่าเช่นนั้น เธอจง ให้พราหมณ์นั้นบรรพชาอุปสมบทเถิด^{๒๗}

^{๒๔} วิ.ม. (ไทย) ๔ / ๓๕ / ๖๔.

^{๒๕} วิ.ม. (ไทย) ๔ / ๘๑ / ๖๕.

^{๒๖} วิ.ม. (ไทย) ๔ / ๘๑-๘๒ / ๖๕.

^{๒๗} วิ.ม. (ไทย) ๔ / ๕๗ / ๖๕.

ในเวลาต่อมาพระองค์ จึงประกาศห้ามการอุปสมบทด้วยไตรสรณคมน์ และให้ใช้อุปสมบทด้วยอุตติจตุตถกรรม แทน^{๒๘} ซึ่งเป็นระบบการให้อุปสมบทที่ใช้กันมาจนถึงปัจจุบันอันแสดงให้เห็นถึงการส่งมอบพุทธบัญญัติของพระองค์สู่คณะสงฆ์อย่างแท้จริง ส่วนระบบไตรสรณคมนั้น ก็ใช้สำหรับการให้บรรพชาสามเณรตั้งแต่บัดนั้นมาเช่นกัน

ด้วยเหตุผลดังกล่าวมาแล้วนี้ จึงทำให้พระอุปัชฌาย์มีบทบาทที่สำคัญยิ่งในการบรรพชาและอุปสมบท เพราะว่า จะต้องอบรมสั่งสอนให้รู้จักวัตรปฏิบัติของพระภิกษุรวมทั้งให้ความรู้เรื่องพระธรรมวินัยด้วย โดยปกติแล้วท่านจะให้พระนวกะ (ผู้บวชใหม่) ให้อาศัยอยู่กับพระอุปัชฌาย์ อย่างน้อย เป็นเวลาถึง ๕ ปี ทั้งนี้ เพื่อป้องกันการปฏิบัติไม่ถูกต้องของพระนวกะ ที่บวชใหม่ เช่น กรณีของพระเทวทัตต์ ชักจูงให้พระบวชใหม่หลงผิดเป็นชอบ โดยการทูลขอให้พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทใหม่ขึ้นมา ดังนี้ (๑) ภิกษุพึงเป็นผู้อยู่ป่าเป็นวัตรตลอดชีวิต รูปใดไปสู่ละแวกบ้าน รูปนั้นมีโทษ (๒) ภิกษุพึงถือเทียวบิณฑบาตเป็นวัตรตลอดชีวิต รูปใดรับนิมนต์ รูปนั้นมีโทษ (๓) ภิกษุพึงถือนุ่งห่มผ้าบังสุกุลเป็นวัตรตลอดชีวิต รูปใดรับผ้าคฤหบดี รูปนั้นมีโทษ (๔) ภิกษุพึงถืออยู่โคนไม้เป็นวัตรตลอดชีวิต รูปใดเข้าสู่ที่มุงที่บัง รูปนั้นมีโทษ (๕) ภิกษุไม่พึงฉันของสดของคาวมี ปลา เนื้อ เป็นต้น ตลอดชีวิต รูปใดฉัน รูปนั้นมีโทษ^{๒๙}

ในกรณีนี้ พระศาสดาไม่ทรงเห็นชอบ เพราะเป็นการประพฤติปฏิบัติที่ตึงเครียดเกินไป ตรัสว่า “อย่าเลยเทวทัตต์ รูปใดปรารถนาจะถืออยู่ป่าเป็นวัตรหรืออยู่บ้านตลอดจนถึงการเทียวถือบิณฑบาต รับนิมนต์ ถือนุ่งห่มผ้าบังสุกุลหรือรับผ้าคฤหบดี ก็แล้วแต่ใจตนสมควรจะประพฤติ” ส่วนเรื่องเสนาสนะถือโคนไม้ นั้น อนุญาตให้อยู่ได้เพียง ๘ เดือนเท่านั้น และถ้าเนื้อที่บริสุทธิโดยส่วนมากแล้วก็อนุญาตให้ฉันได้ แต่พระพุทธองค์ไม่ทรงอนุญาตเช่นนี้ พระเทวทัตต์ จึงประกาศลัทธิของตนแก่หมู่ภิกษุว่า ลัทธินี้เป็นสิ่งเลิศที่อาจนำออกซึ่งกองทุกข์ได้ เหล่าภิกษุบางพวกที่บวชใหม่ มีความรู้อ่อนก็เชื่อตามเข้าสมัครเป็นสาวกของพระเทวทัตต์ เป็นจำนวนมาก แต่นั้นมา พระเทวทัตต์กับบริวารก็แยกทำสังฆกรรมอีกส่วนหนึ่งไม่ร่วมกับใครๆ ในเวลาต่อมา พระพุทธองค์ ทรงรับสั่งให้พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ ไปกล่าวอนุศาสน์ ปรึบความเข้าใจในข้อธรรมกับเหล่านวกภิกษุ ที่ตามพระเทวทัตต์ไป ให้ละทิ้งที่ผิดแล้วพากลับมาได้ ส่วนพระเทวทัตต์ เมื่อขาดบริวารแล้ว ก็เป็นอันหมดสิ้นอำนาจ

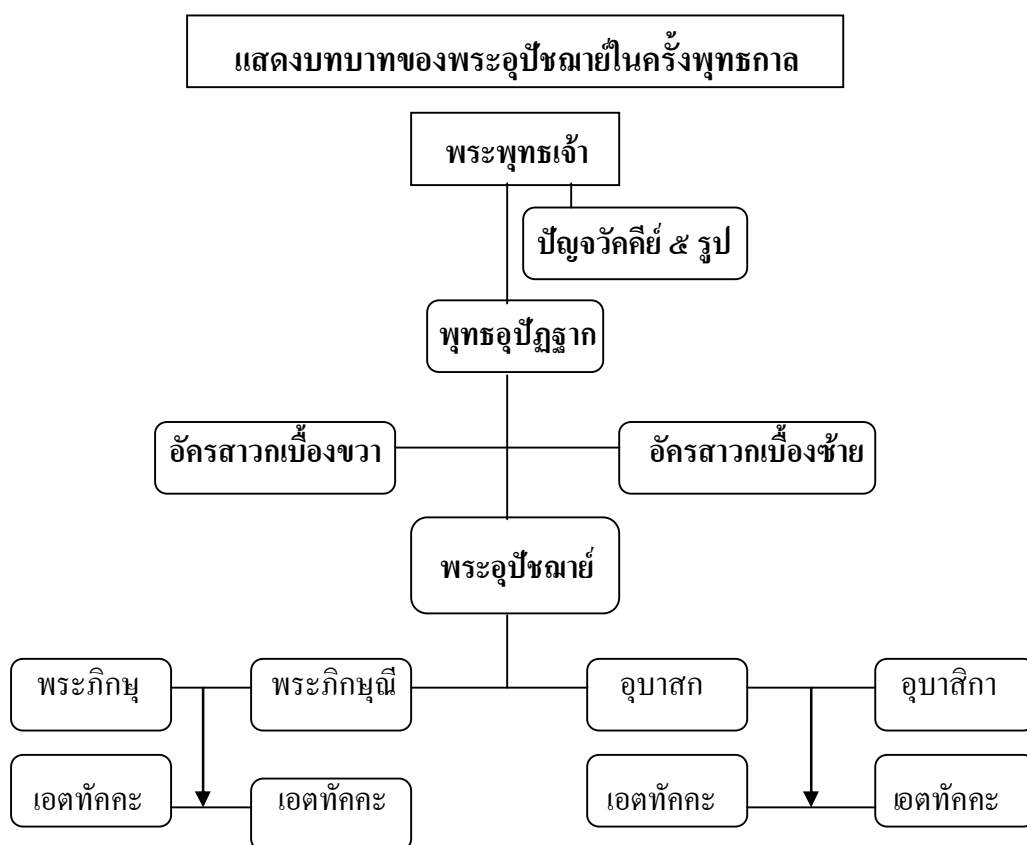
^{๒๘} วิ.ม. (ไทย) ๔ / ๕๘ / ๖๕-๗๐.

^{๒๙} วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๔๕/๑๓๔-๑๓๕.

ทุกด้าน ต่อมาได้รู้สึกผิดจึงได้กลับมาขอมาต่อพระพุทธองค์ แต่มาไม่ทันถึงก็ได้มรณภาพเสียก่อน^{๓๐}

ด้วยเหตุผลดังกล่าวมาแล้วนี้ พระอุปัชฌาย์ จึงมีบทบาทที่สำคัญต่อการประพฤติชอบตามพระธรรมวินัยของพระนวกะภุมิ ผู้ยังมีการศึกษาไม่รอบด้านและยังเป็นผู้ใหม่ต่อศาสนาอีกด้วย เพื่อเป็นผู้ฝึกปรือ อบรมบ่มนิสัยแก่กุลบุตร ผู้เข้าไปบวชให้รู้จักหน้าที่ของความเป็นพระภิกษุ และผู้ดำรงไว้ซึ่งพระพุทธศาสนา คือ ศาสนาทายาท^{๓๑} ดังจะได้นำเสนอบทบาทของพระอุปัชฌาย์ในครั้งพุทธกาลว่าสืบทอดกันมาอย่างไร ต่อไปนี้

แผนภูมิที่ ๑

^{๓๐} เสถียร โทธินันทะ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๒๒-๒๓.

^{๓๑} พระมหาเมธีชัย กิจจสารโ (แสงคำภา), “ศึกษามบทบาทของพระอุปัชฌาย์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท : กรณีศึกษา พระอุปัชฌาย์ ในอำเภอห้วยเม็ก จังหวัดกาฬสินธุ์”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๒๑-๒๕.

ดังนั้น เพื่อให้มองเห็นภาพรวมของการศึกษาในหัวข้อนี้ ผู้วิจัย จะได้นำเสนอถึง
มูลเหตุที่ทำให้พระพุทธองค์ทรงบัญญัติพระธรรมวินัยแก่เหล่าภิกษุ กล่าวคือ

๒.๒.๑ การบัญญัติพระธรรมวินัย

สมัยที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบ “ธรรม” คือความจริงตามธรรมชาตินั้นแล้วก็ทรง
นำมาประกาศเผยแผ่ เพื่อให้เกิดมีผลที่เป็นประโยชน์แก่หมู่มนุษย์ในสังคม โดยทรงนำหลัก
ความจริงที่มีอยู่ในธรรมชาติซึ่งเป็นเรื่องของกฎแห่งเหตุปัจจัยนั้นมาจัดตั้ง วางเป็นระบบ
ระเบียบในหมู่มนุษย์ จึงเรียกว่า “วินัย” เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สิกขาบท หรือศีล ก็ใช้ใน
ความหมายเดียวกัน เมื่อพิจารณาจากคำกล่าวนี้ แยกความหมายของคำว่า วินัย ออกเป็น ๓
นัย^{๒๒} ได้แก่ คำว่า (๑) วินัย หมายถึง นัยต่าง ๆ (วิวิธ + นย) เพราะมีปาติโมกข์ ๒ คือ ภิกษุ
ปาติโมกข์และภิกษุณีปาติโมกข์ มีวิภังค์ ๒ คือ ภิกษุวิภังค์และภิกษุณีวิภังค์ และมีอาบัติ ๗ กอง
เป็นต้น (๒) วินัย หมายถึง นัยพิเศษ (วิเสส + นย) เพราะมีพระอนุบัญญัติเพิ่มเติมให้สิกขาบท
ที่ทรงบัญญัติไว้แล้วมีความรัดกุมมากยิ่งขึ้น หรือผ่อนผันให้เหมาะสมแก่การกระทำความผิด
หรือการล่วงละเมิด (๓) วินัย หมายถึง กฎหรือข้อบังคับสำหรับฝึกอบรมกายและวาจา เพราะ
เป็นเครื่องป้องกันการประพฤตินี้ไม่เหมาะสมทางกายและวาจา ฉะนั้น คำว่า วินัย จึงมีคำที่เป็น
ไวพจน์หรือคำที่เขียนต่างกัน แต่มีความหมายเหมือนกัน หรือใกล้เคียงกันมากอยู่ ๓ คำ คือ
ศีล พระบัญญัติ สิกขาบท แต่รวมความหมายแล้วก็ใช้ในความหมายเดียวกัน คือ เป็นข้อที่
พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการให้การศึกษาและการปกครองสงฆ์
และในที่นี้มุ่งเอาความหมายที่เป็นวินัยที่ใช้สำหรับพระภิกษุ

ในเวลาต่อมา เมื่อพระพุทธเจ้าทรงก่อตั้งองค์กรคณะสงฆ์แรกๆ ยังไม่ได้บัญญัติ
พระวินัย ทั้งที่เป็นปาฏิโมกข์ และอภิสมจาการ พระภิกษุเมื่อเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาก็ถือ
ปฏิบัติตามรูปแบบที่เป็นธรรมเนียมของพระพุทธเจ้า ว่าด้วยหลักการที่เป็นทั้งคำสั่ง และคำ
สอนรวมอยู่ด้วยกัน ซึ่งจัดเป็นจารีตศีล เรียกว่า โอวาทปาฏิโมกข์ มีใจความว่า “การไม่ทำบาป
ทั้งปวงการทำกุศลให้ถึงพร้อมการทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว นี้คือ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า
ทั้งหลาย”^{๒๓}

^{๒๒} แสวง อุคมนตรี, พระวินัยปิฎก ๑ ว่าด้วยมหาวิภังค์หรือภิกษุณีวิภังค์, (กรุงเทพมหานคร : ประยูร
วงศ์ พรินต์ติ้ง, ๒๕๔๖), หน้า ๖ - ๗.

^{๒๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๘๓ - ๑๘๕/๕๐ - ๕๑.

หากมองในแง่ของเหตุผลที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทนั้น จะเห็นว่า พระองค์ไม่ได้บัญญัติไว้ล่วงหน้าเหมือนกับกฎหมายโดยทั่วไป แต่ทรงคำนึงถึงกาลเวลาและความเหมาะสมของเหตุการณ์เป็นหลักและพุทธวิธีในการบัญญัติสิกขาบทที่ประกอบไปด้วย (๑) เมื่อมีเรื่องไม่ดีไม่งามเกิดขึ้น ทรงรับสั่งให้ประชุมสงฆ์ (๒) ตรัสถามภิกษุผู้เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น (๓) ทรงดำเนินกิจกรรมที่ก่อเรื่อง (๔) ซึ่งโทษแห่งการล่วงละเมิด^{๓๔}

ด้วยเหตุดังกล่าวนี้ เมื่อพระพุทธเจ้าจะทรงบัญญัติพระวินัย เพื่อใช้ในการปกครององค์กรคณะสงฆ์ โดยทรงคำนึงถึงเหตุปัจจัยต่างๆ เป็นองค์ประกอบหลัก ดังที่พระพุทธองค์ทรงตรัสกับพระสารีบุตร เมื่อพระสารีบุตรได้ทูลขอร้องให้ทรงบัญญัติสิกขาบท และแสดงปาติโมกข์แก่พระสาวก อันจะเป็นเหตุให้พรหมจรรย์ดำรงอยู่ได้นาน ซึ่งพระพุทธองค์ทรงตรัสว่าเวลาและเหตุที่จะทรงบัญญัติสิกขาบทนั้นจะต้องประกอบไปด้วยปัจจัย ๕ ประการ ได้แก่ (๑) สังคมสงฆ์ตั้งได้เป็นเวลานานพอสมควร (๒) สังคมสงฆ์ขยายตัวใหญ่ขึ้น (๓) มีผลประโยชน์เกิดมากขึ้น (๔) มีผู้ทรงความรู้มากขึ้น (๕) มีผู้ประพฤติดีให้เป็นที่เสื่อมเสีย^{๓๕}

๒.๒.๒ ลักษณะของการปกครอง

การปกครองคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาล มีลักษณะความเป็นประชาธิปไตยและเป็นสังคมที่เสมอภาค พระสงฆ์ทุกรูปมีหน้าที่ปฏิบัติตนตามพระวินัย พระเถระผู้เป็นพระอุปัชฌาย์อาจารย์มีหน้าที่ปกครองสาธุศิษย์ของแต่ละรูป แต่ในสังฆกรรมทั้งปวง สงฆ์ย่อมเป็นใหญ่ ไม่เล็กลงกว่าจะเป็นอาจารย์หรือสาธุศิษย์ เมื่อมีกิจของสงฆ์เกิดขึ้นจะต้องประชุมสงฆ์ และถือมติเอกฉันท์เป็นหลัก ฉะนั้น การปกครองตามพระวินัย จึงแบ่งออกเป็น ๒ ลักษณะ คือ

๑) ในลักษณะอาจารย์ปกครองศิษย์แต่ละสำนัก คล้ายกับบิดามารดาปกครองบุตร ธิดาเป็นครอบครัวเช่นเดียวกัน

๒) ลักษณะที่สงฆ์เป็นใหญ่ในสังฆกรรม คือ การงานของหมู่สงฆ์ที่เป็นส่วนรวม พระพุทธองค์ทรงประทานความเป็นใหญ่ให้แก่หมู่สงฆ์ในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ เช่น การอุปสมบท การลงปาฏิโมกข์ การสวดอัปภาพ เป็นต้น ทั้งนี้ การมอบอำนาจชั้นแรก คือ การอนุญาตให้รับสมาชิกเข้าหมู่ ที่เรียกว่า “จุดตถกรรมอุปสัมปทา” ซึ่งแปลว่า การบวชที่

^{๓๔} วิ.มทา. (ไทย) ๑/๑๕/๒๗.

^{๓๕} วิ.มทา. (ไทย) ๑/๒๑/๑๓.

ต้องสวดประกาศอันมีการสวดเสนาอัญติรวม ๔ ครั้ง และกำหนดจำนวนสงฆ์ในการประกอบพิธีกรรม ตลอดจนกำหนดเขตที่ประชุมเรียกว่า “สีมา”^{๓๖}

จะอย่างก็ตาม ในการปกครองคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาล ในช่วงระยะเวลา ๔๕ ปีที่พระพุทธเจ้าทรงพระชนมาชีพบำเพ็ญพุทธกิจอยู่นั้น มีวิวัฒนาการตามลำดับกาลขององค์คณะสงฆ์ เริ่มจากที่พระพุทธองค์ทรงตรัสรู้ และตัดสินใจทำการประกาศเผยแผ่พระศาสนา ให้แก่ประชาชนทั่วไป เมื่อมีผู้เลื่อมใสใคร่จะบวชพระพุทธองค์ก็จะทรงประทานการบวชให้ด้วยตัวพระองค์เอง เรียกการบวชแบบนี้ว่า “*เอหิภิกขุอุปสัมปทา*” และได้ทำการตั้งสอนพระสาวกในชั้นต้นจนได้บรรลุคุณธรรมเป็นพระอริยบุคคล พร้อมกับได้ส่งพระสาวกเหล่านั้น ออกประกาศเผยแผ่พระศาสนาอย่างที่ต่างๆ ครั้นในเวลาต่อมา ก็ทรงส่งพระสาวก ๖๐ รูปแรก ออกประกาศพระศาสนา ปรากฏว่ามีผู้มีศรัทธาเลื่อมใสจะขอบวชด้วยจำนวนมาก พระสงฆ์สาวกได้นำกุลบุตรเหล่านั้น มาเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อที่จะให้พระองค์ทรงบรรพชาให้พระสาวกเหล่านั้นต่างได้รับความลำบากในการเดินทาง เพราะการคมนาคมยังไม่สะดวก ทำให้งานการเผยแผ่เป็นไปอย่างล่าช้า พระพุทธองค์ทรงคำนึงถึงเหตุเหล่านี้ จึงทรงอนุญาตให้พระสาวกผู้ใหญ่ที่มีคุณสมบัติเหมาะสม เป็นพระอุปัชฌาย์ให้การบรรพชาอุปสมบทแก่กุลบุตรที่มีศรัทธาด้วยวิธี “*ติสรณคมนูปสัมปทา* หรือ *ไตรสรณคมน์*” และให้การปกครองดูแลกันเองในกลุ่ม^{๓๗}

ส่วนเหตุผลที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้พระสาวกเป็นพระอุปัชฌาย์ ให้การบรรพชาแก่กุลบุตรผู้มีศรัทธาทั่วไปนั้น เป็นการมอบอำนาจบางประการให้พระสาวกได้ปกครองกัน ในลักษณะของอุปัชฌาย์ปกครองสังฆวิหาริกและอาจารย์ปกครองอันเตวาสิกของตน โดยพระพุทธองค์ทรงแสดงหลักการของพระศาสนาที่เรียกว่า “*โอวาทปาฏิโมกข์*” เพื่อเป็นหลักการของพระศาสนา และการดำเนินชีวิตร่วมกันของพระสาวก

ดังนั้น ในการปกครองคณะสงฆ์ในระยะเริ่มแรก จึงเป็นการปกครองในรูปแบบลักษณะที่ขึ้นตรงต่อพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ทรงทำดำเนินการปกครองและให้การศึกษาแก่พระสาวกด้วยตัวพระองค์เอง และมอบหน้าที่ให้พระอุปัชฌาย์ดูแลบ้าง เพราะลักษณะของงานของพระศาสนาระยะกาลนี้ เป็นงานด้านการประกาศเผยแผ่หลักคำสอนของพระพุทธองค์เสียเป็น

^{๓๖} คณินนิตย จันทบุตร, สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย, หน้า ๕-๑๐.

^{๓๗} พระพุทธนา รณนิชฌโม (แก้วกัณฑ์), การศึกษาเชิงวิเคราะห์การจ้ององค์คณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาล”, หน้า ๖๓.

ส่วนมาก พระภิกษุในพระพุทธศาสนามีสถานะของเป็นอนาคาริกที่เร่ร่อนไปตามที่ต่าง ๆ เพื่อประกาศหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า ไม่มีที่อยู่เป็นหลักแหล่ง อาศัยบิณฑบาตเลี้ยงชีพ การณ์ของพระศาสนาจึงแผ่ไปอย่างรวดเร็วและเข้าถึงประชาชนได้อย่างทั่วถึง

ในเวลาต่อมา พระพุทธองค์ทรงมีพระพุทธานุญาต ให้ภิกษุให้การอุปสมบทแก่สตรีที่ประสงค์จะบวชเป็นนางภิกษุณี อันสืบเนื่องมาจากการร้องขอของพระนางมหาปชาบดีโคตมีและมีพระอานนท์เป็นผู้ทูลช่วยเหลือให้ได้รับการอุปสมบท พระนางมหาปชาบดีโคตมี จึงนับได้ว่าเป็นภิกษุณีรูปแรกในพระพุทธศาสนา เป็นการบวชด้วยการรับครุธรรม ๘ ประการจากพระพุทธองค์ และต่อมาก็บวชให้แก่เหล่าบริวารของพระนางมหาปชาบดีโคตมี ทำให้มีพุทธบริษัทเป็น ๔ กลุ่ม (ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสกและอุบาสิกา) จึงทำให้รูปลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ในช่วงระยะเวลาที่ ๒ เป็นงานด้านการปกครอง เพื่อให้การศึกษา และการเผยแผ่พระศาสนาเสียเป็นส่วนใหญ่ ในกรณีนี้ เมื่อพระพุทธองค์ทรงเห็นว่ามีพระสงฆ์สาวกเพิ่มมากขึ้นเป็นจำนวนมาก งานการของพระศาสนาเป็นไปอย่างกว้างขวาง สังคมสงฆ์กลายเป็นสังคมที่มีขนาดใหญ่ สมควรที่จะมอบหมายภาระให้หมู่สงฆ์ได้ปกครองกันเอง เพื่อเป็นการปูพื้นฐานการปกครองคณะสงฆ์โดยหมู่สงฆ์เอง พระพุทธองค์จึงได้ทรงยกเลิกการบวชด้วยวิธีไตรสรณคมน์ และทรงอนุญาตให้มีการบวชด้วยวิธี “อุตฺตจิตฺตถกรรมวาจา” และได้นำวิธีการบวชแบบไตรสรณคมน์ ไปใช้กับการบวชของสามเณรแทนซึ่งการณีนี้นับทอดมาถึงปัจจุบัน

ครั้งพระพุทธองค์ทรงอนุญาตการบวชให้เป็นกิจของสงฆ์ หรือมอบหมายความเป็นใหญ่ให้สงฆ์อย่างเต็มที่แล้ว ก็ทรงงดการอุปสมบทให้แก่ใครๆ ทรงทำหน้าที่สั่งสอนและดูแลภายในองค์กรคณะสงฆ์โดยทั่วไป มาถึงตอนนี้จะเห็นได้ว่าพระพุทธองค์ทรงมีพระพุทธประสงค์อย่างแน่นอนที่จะให้สงฆ์ปกครองกันเอง โดยทรงบัญญัติพระธรรมวินัยเป็นหลักในการปกครอง ไม่ทรงปรารถนาให้พระเถระรูปหนึ่งรูปใดมีอำนาจหน้าที่ในการปกครอง ดังปัจฉิมโอวาทที่ทรงตรัสกับพระอานนท์ก่อนที่จะพระปรินิพพานว่า

“อานนท์ พระธรรมวินัยใดที่เราแสดงและบัญญัติไว้
เมื่อเราล่วงลับไปแล้ว พระธรรมและวินัยนั้นแหละ
จักเป็นพระศาสดาของเธอทั้งหลาย”^{๓๘}

^{๓๘} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๖/๑๖๔.

๒.๒.๓ พระสงฆ์ผู้มีบทบาทสำคัญในการบริหารคณะสงฆ์

พระสงฆ์ผู้ทรงคุณสมบัติและเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการบริหารคณะสงฆ์ครั้งพุทธกาล มีอยู่เป็นจำนวนมาก แต่ในงานวิจัยนี้ ยกมาเป็นกรณีศึกษาโดยย่อ ๓ รูป ดังนี้

๑) พระสารีบุตรเถระ ในฐานะเป็นคู่อัครสาวกเบื้องขวาของพระพุทธองค์ มีหน้าที่ในการประกาศ เผยแผ่พระพุทธศาสนา และคอยแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น ตลอดจนบทบาทในการเป็นพระอุปัชฌาย์อบรมสั่งสอนพระภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกาให้อยู่ในกติกาก็เหมาะสมแก่พระธรรมวินัย

๒) พระมหาโมคคัลลานเถระ ในฐานะเป็นคู่อัครสาวกเบื้องซ้ายของพระพุทธองค์ มีหน้าที่ในสนับสนุนคู่อัครสาวกเบื้องขวาในการประกาศ เผยแผ่พระพุทธศาสนา และการแก้ปัญหาต่างๆ ตลอดจนให้การอบรมสั่งสอนพระภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา

๓) พระอานนทเถระ ในฐานะเป็นพุทธอุปัฏฐาก และคอยทำหน้าที่เก็บข้อมูลต่างๆ ที่พระพุทธองค์ทรงไปแสดงธรรมในสถานที่ต่างๆ แก่บุคคล แล้วนำมาทอ้งบ่นประกาศแก่คณะสงฆ์ โดยเป็นผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระสูตร^{๓๕}

๒.๓ การบริหารองค์กรคณะสงฆ์สมัยพุทธกาล

การบริหารองค์กรคณะสงฆ์สมัยพุทธกาล เป็นการใช้พระธรรมวินัยที่ทรงบัญญัติไว้แล้วนั้น มาเป็นระเบียบและเครื่องมือในการปกครอง ตลอดจนให้การศึกษแก่พระภิกษุที่เป็นสมาชิกในองค์กรคณะสงฆ์ เป็นการจัดสภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อให้เอื้ออำนวยต่อการศึกษแก่พระภิกษุได้มากที่สุด ซึ่งวินัยจะระบุถึงขอบเขตและอำนาจหน้าที่ ในการดำเนินชีวิตร่วมกันให้เป็นไปตามจุดมุ่งหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา สำหรับการบริหารองค์กรคณะสงฆ์สมัยพุทธกาล มีดังนี้

๒.๓.๑ วัตถุประสงค์และภาระงาน

การกำหนดวัตถุประสงค์ (เป้าหมาย) ในการดำเนิน กิจกรรมต่าง ๆ นับได้ว่าเป็นสิ่งสำคัญอันดับแรกที่จะต้องคำนึงถึง เพราะวัตถุประสงค์ เปรียบเสมือนเข็มทิศหรือแนวทางในการดำเนินกิจกรรมนั้นๆ ในองค์กรคณะสงฆ์พระภิกษุ ต้องอยู่ภายใต้พระธรรมวินัย และ

^{๓๕} สุชีพ ปุญญานุภาพ, พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๔๕๔ - ๔๕๕.

ต้องปฏิบัติตามพระธรรมวินัย พระพุทธเจ้าทรงจัดตั้งหรือจัดองค์ภคคณะสงฆ์สมัยพุทธกาลก็ ดีล้วนเป็นการจัดสภาพการณ์ เพื่อให้เข้าถึงวัตถุประสงค์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่เป็น จุคมุ่งหมาย ๓ ประการ ดังนี้^{๔๐} (๑) อัดตัตตะ (ประโยชน์ตน) คือ การที่ได้ฝึกฝนอบรมตน บรรลุผลแห่งการศึกษาที่แท้จริง ถึงความเจริญของงามแห่งสติปัญญาและคุณธรรมต่างๆ เช่น สมบูรณ์ด้วยวิชาและจรยา ฟังตนเองได้ทั้งร่างกายและจิตใจ ทั้งในแง่เศรษฐกิจ สังคม และ จริยธรรมตลอดถึงปรมาตตะ (๒) ปรัตตะ (ประโยชน์ผู้อื่น) หรือประโยชน์ท่าน คือ ประกอบด้วยเมตตากรุณาและมีความสามารถที่จะทำชีวิตของตนเองให้เกื้อกูลแก่ผู้อื่น ด้วยการ ช่วยเหลือ ทำตนให้เป็นคุณประโยชน์ เป็นที่พึ่งแก่ผู้อื่นได้ ทั้งทางวัตถุและจิตใจ (๓) อุภยัตตะ (ประโยชน์ร่วมกันทั้งสองฝ่าย) คือ ประโยชน์ร่วมกัน อันเกิดจากสิ่งที่เป็นของกลาง ในทาง วัตถุ เช่น ถนนหนทาง ในทางนามธรรม เช่น ศิลปวิทยาและศีลธรรมดำเนินชีวิตของตนเองให้ เป็นไปเพื่อประโยชน์สุข และมีความดีงามร่วมกัน อย่างน้อยไม่ให้เกิดการแสวงหาประโยชน์ตน เป็นไปเพื่อกระทบกระเทือนเสียหายต่อประโยชน์สุขของส่วนรวม กรณีนี้ แม้พระพุทธเจ้าก็ ทรงให้ความสำคัญกับจุดมุ่งหมายเหล่านี้ทุกระดับ แต่ที่ทรงเน้นมากคือ ปรมาตตะประโยชน์ เพราะจะทำให้มนุษย์พ้นจากความทุกข์ได้ แต่กระนั้นก็ได้ทรงตั้งประโยชน์ในข้ออื่นๆ เป็น แต่เพียงให้พิจารณาถึงความเหมาะสม ในการที่จะประพฤติประโยชน์แก่ตนเองและผู้อื่นดังที่ ทรงตรัสว่า “บุคคลไม่ควรให้ประโยชน์ตนเสียไป เพราะประโยชน์คนอื่นแม้มาก เมื่อรู้ ปรโยชน์ตนแล้ว ก็ควรชวนชวายเป็นประโยชน์ตน”^{๔๑}

สรุปได้ว่า คำสอนในพระพุทธศาสนา ทั้งฝ่ายธรรมและฝ่ายวินัย กำหนดให้ชีวิต ของพระสงฆ์เกี่ยวเนื่องและผูกพันกับสังคม พระสงฆ์ถูกกำหนดให้ต้องฝากชีวิตความเป็นอยู่ ไว้กับภคฤหัสถ์ เริ่มแต่อาหารซึ่งพระสงฆ์ดำรงชีวิตอยู่ด้วยการบิณฑบาต ตลอดจนปัจจัย ๔ อื่นๆ คือ ที่อยู่อาศัย จีวร ยารักษาโรค ดังพระพุทธพจน์ที่ตรัสในกรณีนี้ว่า

“บรรพชิตพึงพิจารณาเนืองๆ ว่า ความเป็นอยู่ของเราเนื่องด้วยผู้อื่น
วันคืนล่วงไปๆ บัดนี้ เราทำอะไรอยู่...”^{๔๒}

^{๔๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *ธรรมนุญชีวิต*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑๒, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๒๐ - ๒๑.

^{๔๑} บ.ร. (ไทย) ๒๕/๑๖๖/๘๔.

^{๔๒} อ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๘๘/๘๒.

จากพระพุทธรูปนี้ แสดงให้เห็นว่า ความผูกพันด้านความเป็นอยู่ซึ่งขึ้นอยู่กับคฤหัสถ์ มีส่วนกำหนดหน้าที่ทางสังคมของพระสงฆ์ ให้มีหน้าที่ที่จะต้องช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ โดยอาศัยความเมตตากรุณาของตน ดังปรากฏจากพระพุทธรูปเมื่อสมัยเริ่มประกาศเผยแผ่พระพุทธศาสนาว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงจาริกไปเพื่อประโยชน์และความสุขของชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลาย...”^{๔๓}

๒.๓.๒ การมอบหมายอำนาจหน้าที่แก่พระสงฆ์ผู้เป็นเจ้าอธิการ

การแต่งตั้งสมมติผู้ทำการแทนสงฆ์ คือ การมีมติร่วมกัน หรือการยอมรับร่วมกัน โดยการที่ประชุมสงฆ์ ตกลงมอบหมายหรือแต่งตั้งภิกษุให้ทำกิจหรือเป็นเจ้าหน้าที่ในเรื่องอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อที่จะดำเนินการแทนคณะสงฆ์ตามที่ได้รับมอบหมายหน้าที่ เป็นการแบ่งงานตามกิจที่มีขึ้นในสงฆ์ หรือหมู่คณะนั้นๆ โดยอาศัยความรู้ความสามารถของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลเป็นผู้ดำเนินการร่วมกัน ด้วยการมอบหมายงานแก่บุคคลที่เห็นว่ามีคุณสมบัติเหมาะสม พระภิกษุรูปเดียวแต่เป็นผู้มีความรู้และความสามารถอาจได้รับการแต่งตั้งให้ทำหน้าที่หลาย ๆ อย่างพร้อมกันก็ได้ โดยประเภทของผู้ทำการแทนสงฆ์ ตามพระพุทธองค์ทรงมีพุทธานุญาตไว้ มีดังนี้

๑) เจ้าอธิการแห่งจีวร ประกอบไปด้วยผู้ทำหน้าที่เกี่ยวกับสิ่งต่อไปนี้ คือ ผู้รับจีวร เรียกว่า จีวรปฏุกคาหกะ ผู้เก็บจีวร เรียกว่า จีวรนิทหกะ ผู้แจกจีวร เรียกว่า จีวรภาชกะ ภิกษุรูปเดียวอาจทำหน้าที่ทั้ง ๓ อย่างก็ได้ โดยการสมมติในคราวเดียวกัน

๒) เจ้าอธิการแห่งอาหาร ประกอบไปด้วยผู้ทำหน้าที่เกี่ยวกับสิ่งต่อไปนี้ คือ เป็นผู้แจกภัต เรียกว่า ภัตตุเทศกะ เป็นผู้แจกยา เรียกว่า ยาคุภาชกะ เป็นผู้แจกผลไม้ เรียกว่า ผลภาชกะ เป็นผู้แจกของขบเคี้ยว เรียกว่า ขัชชภาชกะ

๓) เจ้าอธิการแห่งเสนาสนะ ประกอบไปด้วยผู้ทำหน้าที่เกี่ยวกับสิ่งต่อไปนี้ คือ เป็นผู้มีหน้าที่แจกเสนาสนะ เรียกว่า เสนาสนคาหาปกะ เป็นผู้แต่งตั้งเสนาสนะ เรียกว่า เสนาสนปัญญาปกะ ภิกษุรูปเดียวอาจรับทั้ง ๒ หน้าที่ได้

^{๔๓} วิ.มหา. (ไทย) ๔/๓๒/๓๔.

๔) เจ้าอธิการแห่งอาราม ประกอบไปด้วยผู้ทำหน้าที่เกี่ยวกับสิ่งต่อไปนี้ คือ มีหน้าที่เป็นผู้ใช้คนทำการวัด เรียกว่าอารามิกเปสกะ ผู้มีหน้าที่ใช้สามาเณร เรียกว่า สามเณรเปสกะ เป็นผู้ทำหน้าที่คุณกรรม (การก่อสร้าง) เรียกว่า นวกัมมิกะ^{๔๔}

การแต่งตั้งสมมติพระภิกษุ เพื่อทำหน้าที่แทนสงฆ์ในสังฆกรรมต่างๆ พระพุทธเจ้าทรงวางหลักการกำหนดคุณสมบัติไว้แตกต่างกันตามแต่ละชนิด โดยหลักกว้างๆ นั้น จะต้องเป็นผู้มีคุณสมบัติ คือ เว้นจากอคติ ๔ และ เป็นผู้ฉลาด และรู้จักกิจนั้นๆ เป็นอย่างดี จึงจะได้รับการแต่งตั้งจากสงฆ์ให้ทำหน้าที่ตามกิจที่เกิดขึ้นนั้น^{๔๕}

๒.๓.๓ การแบ่งสายงานในการบริหารคณะสงฆ์

การที่มนุษย์เข้ามาร่วมกันทำงานในรูปขององค์กร และต้องการจะดำเนินการให้ประสบความสำเร็จบรรลุถึงเป้าหมายที่วางไว้ได้นั้น จะต้องมีการแบ่งหน้าที่และมอบหมายงานให้เหมาะสมกับบุคคล ในลักษณะของการมอบหมายงานให้ทำตามความถนัด และความรู้ความสามารถของแต่ละบุคคล^{๔๖} (หรือกลุ่มบุคคล) หากได้ปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ดังกล่าวนี้แล้ว การปฏิบัติงานก็มีโอกาสประสบความสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้น เมื่อนำหลักการนี้ มาวิเคราะห์ ลักษณะการแบ่งงานในองค์กรคณะสงฆ์สมัยพุทธกาลแล้วจะเห็นได้ว่าพระพุทธองค์ก็ทรงมีพุทธวิธีการจัดแบ่งงานในการจัดองค์กรคณะสงฆ์สมัยพุทธกาลคล้าย ๆ กันกับการจัดแบ่งงานเหมือนการจัดองค์กรในปัจจุบัน โดยลักษณะงานที่พระพุทธองค์ทรงจัดแบ่งในองค์กรคณะสงฆ์สมัยพุทธกาลนั้น สามารถพิจารณาได้ ๓ ลักษณะ คือ

๑) **ลักษณะที่เป็นงานหลัก** เป็นงานที่มีการดำเนินการอยู่เป็นประจำในองค์กรคณะสงฆ์ซึ่งสามารถแยกได้เป็น ๔ ประเภท ได้แก่

ก) **งานด้านการปกครอง** เป็นงานที่จะต้องดำเนินการเพื่อให้เกิดความเรียบร้อย ดิจามในองค์กรคณะสงฆ์^{๔๗} อันประกอบไปด้วยงานต่างๆ ได้แก่ (๑) การรับบุคคลเข้า

^{๔๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๓๐๑.

^{๔๕} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๔๒/๒๐๓.

^{๔๖} พงศ์สัมพันธ์ ศรีสมทรัพย์ และ ชลิดา ศรีมณี, *หลักการจัดองค์การและการจัดการ*, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : แสงจันทร์การพิมพ์, ๒๕๓๑), หน้า ๑๕๗.

^{๔๗} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๒๑/๑๓ - ๑๔.

เป็นสมาชิกองค์กรคณะสงฆ์ (๒) การบัญญัติพระธรรมวินัย (๓) การวางระเบียบการลงโทษ (๔) การตัดสินอธิกรณ์ (๕) การส่งเสริมความสามัคคี (๖) การทำสังฆกรรมประเภทต่างๆ

ข) งานด้านการให้การศึกษา เป็นการส่งเสริมให้พระภิกษุได้รับประโยชน์ใน ส่วนของตนเอง ด้วยการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขาที่เป็นไปตามกระบวนการ หรือตามลำดับ ขั้นของการศึกษา มีการจัดสภาพการณ์ที่เอื้ออำนวยต่อการศึกษาของพระภิกษุ ได้แก่ (๑) การ แต่งตั้งผู้ให้การอบรมศึกษา หรือแสดงธรรม (๒) การให้ถืออุปัชฌาย์ และอาจารย์ (๓) การให้ ถือนิสัย (๔) สัททวิหารีกวัตร (๕) อันตวาสีกวัตร

ค) งานด้านการเผยแผ่ศาสนา เป็นการประกาศเผยแผ่คำสอนด้วยการส่งเสริม ให้มีการศึกษาและการปฏิบัติ ได้แก่ (๑) การส่งเสริมงานด้านการเผยแผ่ (๒) การจัดส่งบุคคล ไปทำงานด้านการเผยแผ่ยังที่ต่าง ๆ (๓) การตรวจเยี่ยม แนะนำวิธีการเผยแผ่

ง) งานด้านสาธารณูปการ คือ การดูแลนวัตรม การก่อสร้างเสนาสนะที่อยู่ อาศัยและการใช้คนวัดให้ทำงาน

๒) ลักษณะงานที่จัดเป็นแผนก ด้วยการพิจารณาลักษณะงานที่เกิดขึ้นในองค์กร คณะสงฆ์ เมื่อเห็นว่ามิจิจกรรมที่เหมือนกันก็จัดไว้ด้วยกันเป็นหมวดหมู่ของงาน ซึ่งลักษณะ งานเช่นนี้ในองค์กรคณะสงฆ์ ได้แก่ การสมมติแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ทำการแทนสงฆ์ให้เป็นผู้มี หน้าที่อย่างใดอย่างหนึ่งตามแต่สงฆ์จะเห็นสมควร ด้วยกิจนั้นๆ ที่เกิดขึ้นในองค์กรคณะสงฆ์ เพราะการที่คนมาอยู่ร่วมกันเป็นคณะ ย่อมมิจักการอันเป็นกลางที่เรียกว่าเป็นของคณะเกิดขึ้น คณะนั้นต้องจัดคนในคณะให้รับหน้าที่ทำกิจการนั้นเป็นแผนกๆ

๓) ลักษณะงานที่ต้องอาศัยความชำนาญเฉพาะด้าน เป็นการ จัดแบ่งงาน ให้ สมาชิกในองค์กรเพื่อปฏิบัติงาน โดยพิจารณาถึงความถนัด และความสามารถส่วนบุคคลเป็น หลัก ซึ่งในองค์กรคณะสงฆ์ตรงกับลักษณะงานในตำแหน่ง“เอตทัคคะ”^{๔๘} ซึ่งพระพุทธองค์ ทรงแต่งตั้งให้แก่พระสาวกในฐานะที่เป็นผู้มีความรู้ความสามารถและมีคุณธรรมในด้านนั้น ๆ เป็นการเฉพาะ เช่น พระสารีบุตรเป็นผู้มีปัญญามากทรง แต่งตั้งเป็นผู้เลศกว่าภิกษุทั้งปวงใน ด้านมีปัญญา และยังได้ชื่อว่าเป็นพระธรรมเสนาบดี ส่วนพระโมคคัลลานะ เป็นผู้มิจฤทธิ์มากก็ ได้รับการแต่งตั้งเป็นผู้เลศกว่าภิกษุทั้งหลายในด้านมิจฤทธิ์ทำงานช่วยในด้านการปกครองสงฆ์ ลักษณะงานแบบนี้เป็นไปโดยธรรมชาติซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า เป็นของธรรมดา ที่สัตว์ทั้งหลายย่อมคบค้ำกัน โดยธาตุ

^{๔๘} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๔๒/๒๐๓.

ดังปรากฏในหินาธิมุตติกสูตรว่า

“ภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายย่อมคบค้าย่อมสมาคมกัน โดยธาตุอย่างเดียวกัน คือ สัตว์ทั้งหลายผู้มีอหยาตย์เลว ย่อมคบค้าสมาคมกับสัตว์ทั้งหลายที่มีอหยาตย์เลว สัตว์ทั้งหลายที่มีอหยาตย์ดีย่อมคบค้าสมาคมกันกับสัตว์จำพวกที่มีอหยาตย์ดี”^{๔๕}

การปกครองดูแลจึงขึ้นอยู่กับผู้นำที่เป็นหัวหน้าของกลุ่มนั้น ๆ ที่จะจัดการปกครองดูแลกันเอง ซึ่งเป็นลักษณะงานเฉพาะอย่างที่พระผู้มีพระภาคได้จัดให้มีการปฏิบัติ โดยได้ทรงวางหลักการที่เป็นเกณฑ์ในการปฏิบัติของงานไว้เป็นการเฉพาะ เพื่อให้ง่ายต่อการปฏิบัติและดูแลได้ทั่วถึง

๒.๔ การป้องกันและแก้ไขปัญหาในการบริหารจัดการองค์กรคณะสงฆ์ครั้งพุทธกาล

พระพุทธศาสนา มีการป้องกันคนทำผิดหรืออสังขยที่ไม่ละอายในการประพฤติไม่เหมาะสมแก่สมณสาธูป พระพุทธองค์ จึงทรงวางกฎเกณฑ์หรือหลักตัดสินว่าสิ่งใดเป็นธรรมวินัยหรือไม่ เรียกว่า “ลักษณะตัดสินธรรมวินัย ๘” หรือ หลักกำหนดธรรมวินัย ๘ ข้อ คือ (๑) วิวาละ (ความคลายกำหนด) (๒) วิสังโยค (ความหมดเครื่องผูกมัด) (๓) อปจายะ (ความไม่พอกพูน) (๔) อัปปัจจตา (ความอยากอันน้อย) (๕) สันตุฎฐิ (ความสันโดษ) (๖) ปวิเวก (ความสงัด) (๗) วิริยารัมภะ (การประกอบความเพียร) (๘) สุภรตา (ความเลี้ยงง่าย)^{๔๖} โดยธรรมเหล่านี้ ฟังรู้ว่าเป็นธรรม เป็นวินัย เป็นสัตตสุตตสัน คือ คำสอนของพระศาสดา

อย่างไรก็ตาม พระพุทธองค์ทรงใช้หลักการข้างบนนี้ สำหรับมาป้องกันและแก้ไข ปัญหาต่างๆ ที่เรียกว่า อธิกรณ์ เพื่อมิให้เกิดแก่คณะสงฆ์หรือหากเกิดแล้วพึงแก้ไขไปตาม เหตุการณ์ต่างๆ เพราะว่า เมื่อเกิดอธิกรณ์อย่างใดอย่างหนึ่งขึ้น ย่อมเป็นไปเพื่อความไม่ผาสุกของภิกษุและหมู่สงฆ์ ทำให้สงฆ์แตกแยกเป็นฝักฝ่ายหรือก่อให้เกิดความไม่เลื่อมใสศรัทธาต่อประชาชนทั่วไปที่เป็นผู้ให้การอุปถัมภ์ และเป็นสาเหตุของการเสื่อมของพระศาสนา ลักษณะอธิกรณ์ที่จัดเป็นปัญหาในการจัดการคณะสงฆ์สมัยพุทธกาล มี ๔ ประเภท^{๔๗} คือ การระงับ

^{๔๕} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๕๘/๑๘๖.

^{๔๖} อง.อฎฐก. (บาลี) ๒๓/๑๔๓/๒๘๕.

^{๔๗} วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๑๕/๓๓๐ – ๓๓๑.

ปัญหาเกี่ยวกับวิวาทาธิกรณ์ อนุวาทาธิกรณ์ อาปัตตาธิกรณ์ และกิจจาธิกรณ์ มีคำอธิบายและขอบเขตการศึกษา ดังต่อไปนี้

๒.๔.๑ การระงับปัญหาเกี่ยวกับวิวาทาธิกรณ์

ในกรณีตัวอย่างของอธิกรณ์นี้ เช่น การทะเลาะวิวาทกันของพระภิกษุในสมัยพุทธกาล จนเป็นเหตุให้สงฆ์เกิดความแตกแยกขาดความสามัคคีที่เห็นชัดเจน คือ กรณีการทะเลาะกันของภิกษุชาวเมืองโกสัมพี^{๕๒} โดยเรื่องย่อมีว่า พระธรรมกถึกและพระธรรมชโร มีทัศนคติไม่ตรงกันเรื่อง การเทน้ำที่เหลือไว้ในห้องน้ำ หลังเสร็จภารกิจว่า หากเหลือน้ำไว้จะเป็นอาบัติหรือไม่โดยพระธรรมกถึกเป็นผู้ที่ใช้น้ำและเหลือน้ำติดภาชนะเอาไว้ และพระธรรมชโรก็กล่าวว่าไม่น่าจะเป็นอาบัติหรือมีความผิดตามพระวินัย แต่ต่อมาก็กลับคำพูดใหม่ว่าการกระทำของพระธรรมกถึกนั้น ผิดต่อพระวินัย ต้องปรับอาบัติ เรื่องนี้ จึงกลายเป็นประเด็นร้อนทันที เพราะต่างฝ่ายต่างก็อ้างเหตุผลมาสนับสนุนตน จนกระทั่งแตกแยกความคิดเห็นเป็น ๒ ฝ่าย และประชาชนในเมืองโกสัมพี ก็ไม่เห็นด้วย จึงคว่ำบาตรทั้ง ๒ ฝ่ายด้วยการไม่ทำบุญ ไม่นิมนต์ ในที่สุดทั้ง ๒ ฝ่ายต้องหันหน้าเข้าหากันเพื่อให้เกิดความสามัคคีในหมู่สงฆ์ แต่ประชาชนยังไม่พอใจ และให้ไปขอขมาต่อพระพุทธเจ้าก่อน จึงทำให้เรื่องราวยุติลงได้ อธิกรณ์ในเรื่องนี้ จึงสงบระงับ

ดังนั้น ปัญหาวิวาทาธิกรณ์ การทะเลาะกันด้วยปรารถนาพระธรรมวินัย วิวาทาธิกรณ์ (วิวาท + อธิกรณ์) คือ การทะเลาะ การโต้แย้งกัน การกล่าวเกี้ยวแย้งกัน ว่ากล่าวไปคนละทางไม่ลงรอยกัน และยังหมายถึง ความบาดหมางความทะเลาะ ความแก่งแย่ง ความวิวาท ความกล่าวต่างกัน ความกล่าวโดยประการอื่น การพูด เพื่อความกลัดกลุ้มใจ การด่าทอในเรื่องนั้น ๆ รวมเรียกว่า วิวาทาธิกรณ์ ในงานวิจัยนี้ จึงหมายถึงเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพระธรรมวินัยเป็นหลัก วิวาทาธิกรณ์แบ่งออกเป็น ๒ ลักษณะ^{๕๓} ดังนี้

๑) การวิวาทที่มีความปรารถนาดีเป็นมูล คือ ต้องการให้ความรู้ความเข้าใจ และการปฏิบัติให้ถูกต้องตามพระธรรมวินัย มีเจตนาดีต่อพระธรรมวินัย มีจิตประกอบด้วยกุศลจิต คือ อโลภะ อโทสะ และอโมหะ

^{๕๒} วิ.ม. (ไทย) ๕/๔๕๑/๓๓๓.

^{๕๓} วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๑๕/๓๓๑.

๒) การวิวาทที่มีความปรารถนาเลวเป็นมูล มีความคิดร้ายต่อพระธรรมวินัย หรือ เพราะเขลา มีความคือร้อน ถือทกฐิของตนเป็นใหญ่ไม่ยอมรับฟังความคิด มีจิตที่ประกอบไปด้วยอกุศลจิต คือ โลภะ โทสะ และโมหะ การวิวาทที่มีความปรารถนาเลวเป็นมูลประกอบไปด้วยโทษลักษณะ ๖ คู่ ดังนี้ (๑) เป็นผู้มักโกรธ เป็นผู้ถือโกรธ (๒) เป็นผู้ลบหลู่ เป็นผู้ตีเสมอท่าน (๓) เป็นผู้มีปฤติริชยา เป็นผู้ปกคิตระหนี่ (๔) เป็นผู้อวดดี เป็นผู้เจ้ามายา (๕) เป็นผู้ถือแต่ความปรารถนาลามก มีความเห็นผิด (๖) เป็นผู้ถือแต่ความเห็นของตน ถืออย่างแน่นแฟ้นปลดได้ยาก รวมเข้าในภาวะเป็นผู้มีจิตสัมปยุตด้วยโลภะ โทสะ และโมหะ

ส่วนมูลเหตุที่ทำให้ภิกษุวิวาทกัน เฉพาะที่ปรารถนาพระธรรมวินัยเป็นหลักในบาลี แจกไว้ ๕ คู่^{๔๔} ดังนี้ (๑) นี้เป็นธรรม นี้มิใช่ธรรม (๒) นี้เป็นวินัย นี้มิใช่วินัย (๓) นี้ตถาคต ภาสิตไว้ นี้ตถาคตไม่ได้ภาสิตไว้ ไม่ได้ตรัสไว้ (๔) นี้จริยวัตรที่ตถาคตได้ประพุดติมา นี้จริยวัตรที่ตถาคตไม่ได้ประพุดติมา (๕) นี้ตถาคตทรงบัญญัติไว้ นี้ตถาคตไม่ได้ทรงบัญญัติไว้ (๖) นี้อาบัติ นี้อนาบัติ (๗) นี้อาบัติเบา นี้อาบัติหนัก (๘) นี้อาบัติมีส่วนเหลือ นี้อาบัติไม่มีส่วนเหลือ (๙) นี้อาบัติชั่วหยาบ นี้อาบัติไม่ชั่วหยาบ

แนวทางการป้องกันและแก้ไขปัญหาวิวาทาธิกรณ์ พุทธวิธีที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ในการป้องกัน และวางเป็นแนวทางในการป้องกัน ปัญหาวิวาทาธิกรณ์ เพื่อไม่ให้เกิดอธิกรณ์ขึ้นในองค์ภคคณะสงฆ์มีอยู่ด้วยกัน ๒ ลักษณะ^{๔๕} คือ ใน ส่วนพระธรรมได้ทรงแสดง โอวาทปาติโมกข์อันระบุถึงหัวใจพระศาสนาในที่ประชุมเนื่อง ๆ มา และในส่วนพระวินัย ได้ทรงตั้งธรรมเนียมสั่งขอบุสถด้วยสวดปาติโมกข์ทุกกึ่งเดือนหรือเมื่อเกิดความสงสัยก็ให้มีการปูลงวิสาขนาถถึงวินัยบางข้อในที่ประชุมสงฆ์ได้ ซึ่งพระสาวกได้ใช้เป็นแนวทางในการดำเนินการที่เป็นสำคัญต่อมา คือ การทำสังคายนาพระธรรมวินัย ตั้งไว้เป็นแบบแผนเป็นครั้งคราวมาตลอดถึงได้จารีกลลงในปกรณ์

พุทธวิธีแก้ไขวิวาทาธิกรณ์ เมื่อเกิดปัญหาวิวาทาธิกรณ์ขึ้นในสงฆ์ พระพุทธองค์ทรงประทานหลักการในการแก้ไขปัญหา, วิธีการระงับอธิกรณ์ที่เกิดขึ้นในสงฆ์ไว้ ๒ ข้อ คือ

^{๔๔} วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๑๕/๓๓๑.

^{๔๕} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุข (เล่ม ๓) หลักสูตรนักธรรมชั้นเอก, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๒๘.

๑) **สัมมุขาวินัย** คือ วิธีการระงับอธิกรณ์ในที่พร้อมหน้า ในที่นี้หมายเอาในที่พร้อมหน้าสงฆ์ พร้อมหน้าบุคคล พร้อมหน้าวัตถุ และพร้อมหน้าธรรม โดยมีวิธีการดำเนินการ ๓ ลักษณะ ได้แก่

(ก) **การตกลงกันเอง** คือ คู่วิวาทฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งยอมรับว่าผิดของตนผิด ของอีกฝ่ายหนึ่งถูก เป็นการยอมความกันเอง

(ข) **การตั้งผู้วินิจฉัย** คือ คู่วิวาททั้งสองฝ่าย พร้อมกันเลือกตั้งพระเถระที่มีคุณสมบัติเหมาะสม เป็นที่เคารพ นับถือ ของที่ประชุมสงฆ์นั้น ๆ เป็นคณะหรือบุคคลก็ได้ ให้เป็นผู้วินิจฉัยอธิกรณ์ที่เกิดขึ้นนั้น

(ค) **การให้อำนาจสงฆ์** คือ เมื่อสงฆ์บางพวกปฏิบัติพระธรรมวินัยผิดแผกออกไปจากที่นับถือกันมา ไม่เห็นชอบด้วย มีการแตกแยกเกิดขึ้นแพร่หลาย จนกลายเป็นฝักฝ่าย และมีเค้าเงื่อนความรุนแรงเกิดขึ้น ในที่ประชุมสงฆ์มีความไม่สะดวกด้วยเหตุบางอย่าง เช่น ขณะที่สงฆ์ประชุมวินิจฉัยอธิกรณ์อยู่นั้นมีผู้ก่อกวน หรือหากพิจารณาต่อไปอาจมีปัญหาติดตามมาได้ ให้ถอนเรื่องนั้นและยกไปพิจารณาในที่อื่น เรียกวิธีนี้ว่า อุพพาหิกวิธี คือ สงฆ์เลือกภิกษุบางรูปในที่ประชุม นั้น ที่มีคุณสมบัติเหมาะสมเป็นที่รับรองของทุกฝ่าย ตั้งเป็นคณะแล้วมอบเรื่องให้นำไปวินิจฉัยอธิกรณ์นั้น ๆ

๒) **เยภยยธิกา** วิธีระงับอธิกรณ์โดยการตัดสินตามเสียงข้างมาก^{๕๖} สงฆ์จะใช้วิธีนี้ในกรณีที่บุคคลหลายฝ่ายมีความเห็นไม่ตรงกัน กล่าวคือ เมื่อสงฆ์ไม่สามารถระงับอธิกรณ์นั้นด้วยอุพพาหิกวิธี ภิกษุเหล่านั้นพึงมอบอธิกรณ์แก่สงฆ์ ด้วยการแต่งตั้งภิกษุรูปใดรูปหนึ่งที่ประกอบไปด้วยองค์ ๕ คือ ไม่ลำเอียงเพราะชอบ ไม่ลำเอียงเพราะชัง ไม่ลำเอียงเพราะหลง ไม่ลำเอียงเพราะกลัว และรู้จักสลาทที่จับแล้วและยังไม่จับ ให้เป็นผู้ให้จับสลาท ซึ่งมีวิธีในการจับสลาทด้วยกัน ๓ วิธี คือ (ก) ปกปิด (ข) กระซิบบอก (ค) เปิดเผย แล้วแต่จะเลือกใช้วิธีการอย่างใดอย่างหนึ่งที่เหมาะสม เพื่อให้เป็นไปด้วยความถูกต้องไม่ให้เสียกระบวนการยุติธรรมต่อมูลเท็จจริง

^{๕๖} วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๓๔/๓๕๒.

๒.๔.๒ การระงับปัญหาเกี่ยวกับอนุวาทาธิกรณ์

ลักษณะของปัญหาอนุวาทาธิกรณ์ ที่จัดเป็นปัญหาในการจัดองค์ประกอบสงฆ์ในสมัยพุทธกาล เช่น กรณีพระเมมตียะและพระภุมมชกะที่เป็นโจทก์ กล่าวฟ้องหรือโจทก์ ต่อพระทัฬหฬลบุตร เหมือนตกเป็นจำเลยทางพระวินัย ด้วยเรื่องการจัดกนิมนต์ที่ไม่เป็นธรรม จนผู้ฟ้องทั้ง ๒ ต้องแสดงหลักฐานเท็จและพยานเท็จ แต่เมื่อความจริงปรากฏว่า พระทัฬหฬลบุตรไม่ได้ทำผิด คณะสงฆ์จึงลงโทษ คือ ปรับอาบัติโจทก์ที่กล่าวฟ้องทั้ง ๒ รูปนั้น ด้วยการปรับอาบัติสังฆาติเสส โทษ เพราะกล่าวหาผู้อื่นโดยไม่มีมูลความผิด

คำว่า อนุวาท หมายถึง การโจท การฟ้อง การกล่าวหาอื่น ด้วยอาบัติ^{๕๗} ภิขุทั้งหลาย ย่อมโจทภิขุด้วยศีลวิบัติ อาจารย์วิบัติ ทิฏฐิวิบัติ และอาชีวิวิบัติ การโจท การกล่าวหา การฟ้องร้องการประท้วง ความเป็นผู้คล้อยตาม การทำความอุตสาหะโจท การตามเพิ่มกำลังให้ในเรื่องนั้น สิ่งนี้เรียกว่า อนุวาทาธิกรณ์ ลักษณะของภิขุผู้โจทแบ่งออกเป็น ๔ ประเภท ดังนี้ (๑) ภิขุผู้ปรารธนาดี มีจิตประกอบด้วยกุศลมูล ๓ โจทเพราะเห็นแก่พระธรรมวินัย ปกป้องพระธรรมวินัย (๒) ภิขุผู้ปรารธนาเลว มีจิตประกอบด้วยอกุศลมูล ๓ โจทเพราะมุ่งร้ายแก่เขา (๓) ภิขุทั้งหลาย ย่อมโจทภิขุบางรูปที่มีผิวพรรณน่ารังเกียจ ไม่น่าดูมีรูปร่างเล็ก ไม่สมประกอบ เป็นคนบอด ง่อยกระจอกหรืออัมพาต (๔) ภิขุทั้งหลาย ย่อมโจทภิขุบางรูปที่เป็นคนพูดไม่ดี พูดระราน พูดไม่ซัดอริกรณ์อันภิขุจะฟังยกขึ้นได้นั้น ต้องเป็นเรื่องที่มีมูล มูลในที่นี้ ไม่ได้หมายเอา เฉพาะเรื่องที่เป็นจริงหรือมีเงาแห่งความจริงโดยส่วนเดียวเท่านั้น แต่รวมความหมายถึง เรื่องที่ได้เห็นเอง เรื่องที่ได้ยินเองหรือมีผู้บอก และเชื่อว่าเป็นจริง เรื่องที่เว้นจากสองสถานนั้น แต่รังเกียจโดยอาการ เช่น ได้ยินว่าพัศดูชื่อนั้นของผู้มีชื่อหายไป ได้พบพัศดูชื่อนั้นในที่อยู่ของภิขุชื่อนั้น^{๕๘}

มูลเหตุแห่งอนุวาทาธิกรณ์ มี ๖ ประการ^{๕๙} ได้แก่ (๑) เป็นผู้มักโกรธ เป็นผู้ถือโกรธ (๒) เป็นผู้ลบหลู่ เป็นผู้ตีเสมอท่าน (๓) เป็นผู้มีปฤติริชยา เป็นผู้ปกตติระหนี่ (๔) เป็นผู้อวดดี เป็นผู้เจ้ามายา (๕) เป็นผู้ถือแต่ความปรารถนาลามก มีความเห็นผิด (๖) เป็นผู้ถือแต่ความเห็นของตน ถืออย่างแน่นแฟ้น ปลดไต่ยาก รวมเข้าในภาวะ เป็นผู้มิจิตสัมปยุตด้วยโลภะ โทสะ และโมหะ

^{๕๗} วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๑๕/๓๓๑ - ๓๓๒.

^{๕๘} วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๑๕/๓๓๑ - ๓๓๒.

^{๕๙} วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๑๖/๓๓๕ - ๓๓๗.

พุทธวิธีในการป้องกันและการแก้ไขอนุวาทาธิกรณ์ การป้องกันปัญหาเกี่ยวกับอนุวาทาธิกรณ์ พระพุทธองค์ทรงตรัสถึงคุณลักษณะของ ผู้ที่เกี่ยวข้องอันเป็นพุทธวิธีในการป้องกันปัญหา ๓ ฝ่าย ได้แก่

๑) ในส่วนของผู้โจทก์ คือ ภิกษุผู้ปรารถนาจะโจทผู้อื่น จะต้องพิจารณาคุณสมบัติภายในตนเสียก่อน และใคร่ครวญหลักฐานของคนให้ดีเสียก่อนจึงควรกล่าวโจทก์ผู้อื่น ภิกษุผู้จะโจทก์จึงต้องประกอบไปด้วยคุณธรรมที่ทำได้ในใจ ๕ ประการ ดังนี้ (๑) เรามีความประพฤติทางกายบริสุทธิ์หรือไม่

๒) เรามีความประพฤติทางวาจาบริสุทธิ์หรือไม่

๓) เรามีเมตตาจิต ไม่อาฆาตพยาบาทเพื่อนพรหมจารีหรือไม่

๔) เราเป็นพหูสูต ทรงสุตะ มีการสั่งสมสุตะหรือไม่ เราได้สติดีมาก ทรงจำได้แม่นยำ คล่องปาก ขึ้นใจ รู้ชัดด้วยปัญญาและประกาศพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์พร้อมทั้งอรรถพยัญชนะให้บริสุทธิ์ได้หรือไม่

๕) เราทรงจำปาติโมกข์ทั้งสองได้แม่นยำโดยพิสดาร จำแนกถูกต้อง จัดระเบียบถูกต้อง วินิจฉัยถูกต้องโดยสุตะ โดยอนุพยัญชนะหรือไม่^{๖๐}

พุทธวิธีแก้ไขปัญหา การแก้ไขปัญหอนุวาทาธิกรณ์นี้มีวิธีระงับ ๔ อย่าง ได้แก่

๑) **สัมมุขาวินัย** คือ วิธีการระงับอธิกรณ์ในที่พร้อมหน้า ในที่นี้หมายเอาในที่พร้อมหน้าสงฆ์ พร้อมหน้าบุคคล พร้อมหน้าวัตถุ และพร้อมหน้าธรรม

๒) **สติวินัย** คือ วิธีระงับอธิกรณ์โดยยกเอาสติขึ้นเป็นหลัก (เป็นพระอรหันต์) ในกรณีที่มีผู้โจทพระอรหันต์ด้วยสีวิบัติ เหมือนในกรณีของท่านพระทัฬหฬลบุตร สงฆ์จะสวดประกาศสมมติให้แก่ผู้เป็นพระอรหันต์นั้นว่า ท่านผู้นี้มีสติสมบูรณ์ เป็นการบอกให้รู้ว่าใครจะโจทพระอรหันต์ด้วยอาบัติไม่ได้ การให้สติที่ชอบธรรมนั้นมี ๕ อย่าง ได้แก่ (๑) ภิกษุเป็นผู้บริสุทธิ์ ไม่ต้องอาบัติ (๒) ผู้อื่นโจทภิกษุนั้น (๓) ภิกษุนั้นขอ (๔) สงฆ์ให้สติวินัยแก่ภิกษุนั้น (๕) สงฆ์พร้อมเพรียงกันโดยธรรมให้

๓) **อมุพหวินัย** คือ วิธีระงับอธิกรณ์โดยยกประโยชน์แก่ภิกษุที่หายเป็นบ้า ในกรณีที่มีผู้โจทภิกษุนั้นด้วยอาบัติที่ต้องในขณะที่เป็นบ้า สงฆ์จะสวดประกาศสมมติเพื่อไม่ให้ใครๆ โจทเธอด้วยอาบัติ

^{๖๐} วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๕๕/๓๐๒ - ๓๐๔.

๔) **ตัสสปายัตติก** คือ วิธีระงับอธิกรณ์โดยตัดสินลงโทษแก่ผู้กระทำผิด เมื่อสงฆ์พิจารณาตามหลักฐานพยานแล้วเห็นว่ามีความผิดจริงแม้เธอจะไม่รับสารภาพ^{๖๐}

๒.๔.๓ การระงับปัญหาเกี่ยวกับอาบัติตาริกรณ์

อาบัติตาริกรณ์ คือ เรื่องอาบัติ การปรับอาบัติ และการแก้ตัวให้พ้นจากอาบัติ ที่ภิกษุต้องเข้าแล้วจะต้องทำคืน คือ จำจะต้องปลดเปลื้องให้พ้นเสียจากอาบัติตามลำดับความหนักเบาของอาบัตินั้น รวมเรียกว่า อาบัติตาริกรณ์ คำว่า อาบัติ แปลว่า การต้อง การล่วงละเมิด คำนี้ เป็นชื่อเรียกภิกษุที่ล่วงละเมิดสิกขาบทนั้น ๆ และเป็นชื่อเรียกโทษหรือความผิดที่เกิดจากการ ล่วงละเมิดสิกขาบท อาบัติว่าโดยชื่อมี ๗ อย่าง^{๖๑} คือ ปาราชิก สังฆาทิเสส อุลลัจจัย ปาจิตตีย์ ปาฏิเทสนียะ ทุกกฏ ทุพภาสิต ภิกษุเมื่อต้องอาบัติจะต้องแสดงคืนตามลำดับความหนักเบาของอาบัตินั้นๆ

มูลเหตุแห่งอาบัติตาริกรณ์ เกิดจากสมุฏฐานแห่งอาบัติ ๖ อย่าง ได้แก่ (๑) อาบัติเกิดทางกาย ไม่ใช่ทางวาจา ไม่ใช่ทางจิตก็มี (๒) อาบัติเกิดทางวาจา ไม่ใช่ทางกาย ไม่ใช่ทางจิตก็มี (๓) อาบัติเกิดทางกายกับวาจา ไม่ใช่ทางจิตก็มี (๔) อาบัติเกิดทางกายกับจิต ไม่ใช่ทางวาจาก็มี (๕) อาบัติเกิดทางวาจากับจิต ไม่ใช่ทางกายก็มี (๖) อาบัติเกิดทางกาย วาจา กับจิตก็มี

แนวทางในการระงับหรือการแก้ไขตัวให้พ้นอาบัติ

ที่ภิกษุต้องเข้าแล้วจำต้องทำคืนเสีย ด้วยการระงับในสำนักบุคคลก็มี ลหุกาบัติทั้งปวงย่อมระงับในสำนักบุคคล คือผู้ต้อง แสดงอาบัตินั้นแก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งก็ได้อาบัตินั้นเป็นอันระงับ^{๖๒} ทั้งนี้ เพราะภิกษุผู้ต้องอาบัติด้วยเจตนาหรือแกเล้งต้องอาบัติ และปกปิดไว้และถึงอกติเพราะเหตุแห่งตนบ้าง เพราะเหตุแห่งผู้อื่นบ้างยอมได้ชื่อว่าเป็นอลัชชี คือ เป็นผู้ไม่มีความละอาย ส่วนการต้องอาบัติทั้ง ๗ กองนั้น เมื่อจำแนก ตามความหนักเบาของอาบัติแล้ว สามารถจำแนกได้ ๓ ประเภท^{๖๓} ได้แก่

^{๖๐} วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๓๖/๓๕๖

^{๖๑} วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๑๘/๓๓๘.

^{๖๒} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุข (เล่ม ๓) หลักสูตรนักธรรมชั้นเอก, หน้า ๑๕๘.

^{๖๓} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุข (เล่ม ๒) หลักสูตรนักธรรมชั้นโท, พิมพ์ครั้งที่ ๓๐, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๕๔.

๑) **อาบัติหนัก** หรือ **ทฎฐุลลาบัติ** คือ เป็นอาบัติชั่วหยาบจัดเป็นอาบัติ อตถกัจฉา คือ เสียหายแก้ไขไม่ได้ เป็นอันติมัตถุ คือ วัตถุมีในที่สุด ซึ่งทำให้ภิกษุผู้ต้องมิโทษถึงที่สุด คือ ขาดจากภาวะของตนทันที หรือขาดจากภาวะของความเป็นภิกษุผู้ต้องพึงปฎิญาแล้ว จะต้อง ละเพศภิกษุเสีย หรือสงฆ์พึงให้นาสนะเสียจากเพศภิกษุลาสิกขาบทเป็นฆราวาส บุคคลผู้ล่วง ละเมิดสิกขาบทนี้ชื่อว่า ปาราชิก แปลว่า ผู้พ่ายแพ้

๒) **อาบัตินักรองลงมา** คือ อาบัติสังฆาติเสส ที่แปลว่า หมวดอาบัติที่ต้องอาศัย สงฆ์ในกรรมเบื้องต้นและกรรมที่เหลือ หมายความว่า วิธีการจะออกจากอาบัตินี้ต้องอาศัย สงฆ์ตั้งแต่ต้น ไปจนตลอด จัดเป็นอาบัติหนักขึ้น “สเทกัจฉา” เมื่อภิกษุต้องเข้าแล้วไม่ถึงกับ ขาดจากภาวะของพระภิกษุเป็นแต่เพียงพร่องหรือเป็นเหตุแห่งความเสียหาย ผิดปกติ ภิกษุเมื่อ ต้องเข้าแล้วจะต้องประพฤติวัตร เรียกว่า มานัต แปลว่า นับ (ราตรี) แล้วสงฆ์จึงสวดระงับ อาบัติ เรียกว่า อัพทาน แปลว่า เรียกเข้าห่ม แต่ถ้าปกปิดไว้ล่วงวันเท่าใด ต้องประพฤติวัตร เรียกว่า อยู่ปริวาส แปลว่า อยู่ใช้ ครบวันเท่านั้น และในขณะที่อยู่ปริวาสตลอดถึงสงฆ์ยังไม่ได้ อัพทาน เมื่อต้องอาบัตินั้นซ้ำอีก ต้องอยู่ปริวาสหรือประพฤติมานัตใหม่ เรียกว่า ปฎิกัสสนา แปลว่า กิริยาชักเข้าหาอาบัติเดิม^{๖๕}

๓) **อาบัติที่จัดเป็นลหุกาบัติ** คือ อาบัติที่นับเนื่องจากอาบัติถูกล้างจยลงมาจนถึงทุก ภาสิต ภิกษุต้องอาบัติแล้วจะต้องทำคืนด้วยการเปิดเผยโทษของตนแก่ภิกษุอื่น มีวิธีทำกล่าว ไว้ในบาลีอุโบสถชั้นธกะคัมภีร์มหาวรรคว่า “ภิกษุผู้ต้องอาบัตินั้น พึงเข้าไปหาภิกษุรูปหนึ่ง แล้ว แสดงชื่ออาบัติที่ต้องนั้นเสีย เพื่อให้เกิดการสำรวจระวางต่อไป ทำเช่นนี้ก็ได้อีกว่าแสดง แล้ว

พุทธวิธีในการป้องกัน สิ่งสำคัญการป้องกันไม่ให้เกิดการต้องอาบัติและเกิดเป็น อธิกรรมในสงฆ์นั้น จะต้อง เริ่มจากตัวบุคคลที่จะต้องมีส่วนในการรักษาศีล หรือการปฏิบัติ ตามศีลของตน เพื่อให้ตนนั้นมีศีลเป็นที่อาศัย โดยการปฏิบัติตามศีลนั้นสามารถแยกเป็น ๒ ด้าน คือ

๑) **การฝึกหัดขัดเกลาตนเอง** เพื่อความก้าวหน้าในคุณธรรมที่ยิ่ง ๆ ขึ้นไป เป็น ส่วน ที่เกี่ยวกับธรรมของบุคคล ภิกษุจะต้องเป็นผู้ใส่ใจ ขวนขวายศึกษาให้รู้จริงในพระธรรม วินัยเพื่อที่จะเป็นผู้ปกครองตนเอง หรือเป็นผู้ที่สามารถทำการคุ้มครองรักษาความประพฤติ

^{๖๕} พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ ฐิตญาโณ), เรียบเรียง, พระพุทธศาสนาปริทรรศน์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๓๕๘ – ๓๖๑.

ของตนทางไตรทวาร คือ กาย วาจา และทางใจให้ได้ ด้วยการสำรวม ระมัดระวังปิดกั้นอกุศลจิตที่เป็นเหตุแห่งการประพฤตินิมนต์ไม่ให้เกิดขึ้นเรียกว่า สัมมปธาน และสังวรปธาน^{๖๖} และการมีความสังวร ๕ ประการ เพื่อระวังรักษาจิต คือ ปาฏิโมกขสังวร คือ การสำรวมในพระปาฏิโมกข์, สติสังวร คือ การสำรวมอินทรีย์, ญาณสังวร คือ การสำรวมการตัดกระแสกิเลสมีต้นเหตุเป็นต้นเสียได้, ขันติสังวร คือ การสำรวมด้วยขันติ, วิริยสังวร คือ การสำรวมด้วยความเพียร

พุทธวิธีในการแก้ไขปัญหาอาปตตากรณ

ที่เกิดขึ้นในสงฆ์นั้น พระพุทธองค์ทรงมีวิธีการในการระงับหรือการแก้ไข ๓ แนวทาง^{๖๗} ได้แก่ (๑) สัมมุขาวินัย คือ วิธีระงับอธิกรณ์ในที่พร้อมหน้า ในที่นี้หมายถึงเอาในที่พร้อมหน้าสงฆ์ พร้อมหน้าบุคคล พร้อมหน้าวัตถุ และพร้อมหน้าธรรม (๒) ปฎิญาญาตกรณะ คือ วิธีระงับอธิกรณ์โดยปรับอาบัติตามคำรับสารภาพของจำเลย การแสดงอาบัติก็ถือว่าเป็น ปฎิญาญาตกรณะเช่นเดียวกัน (๓) ตินวัตถารกะ คือ วิธีระงับอธิกรณ์โดยการที่ทั้ง ๒ ฝ่าย ประนีประนอมกันเปรียบเทียบเหมือนเอาหญ้ากลบไว้ ไม่ต้องชำระสะสางความ วิธีนี้ใช้ระงับอธิกรณ์ที่ยุ่งยาก

๒.๔.๔ การระงับปัญหาเกี่ยวกับกิจจาธิกรณ์

กิจจาธิกรณ์^{๖๘} หมายถึง การงานหรือกิจอันจะพึงทำด้วยการประชุมสงฆ์ กล่าวคือ ความเป็นหน้าที่ หรือความเป็นกรณี์กิจแห่งสงฆ์ ที่ประกอบไปด้วย อปโลกนกรรม ญัตติกรรม ญัตติทุติยกรรม ญัตติตติยกรรม

มูลเหตุของกิจจาธิกรณ์ ที่เกิดจากสงฆ์มีอยู่ ๓ ลักษณะ ได้แก่

๑) กิจจาธิกรณ์ที่เป็นกุศล คือ สงฆ์มีจิตเป็นกุศล ทำอปโลกนกรรม ญัตติกรรม ญัตติทุติยกรรม ญัตติจตุตถกรรม

๒) กิจจาธิกรณ์ที่เป็นอกุศล คือ สงฆ์มีจิตเป็นอกุศล ทำอปโลกนกรรม ญัตติกรรม ญัตติทุติยกรรม ญัตติจตุตถกรรม

^{๖๖} อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๓ - ๑๔/๒๓ - ๒๖.

^{๖๗} วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๑๘/๓๓๘.

^{๖๘} วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๑๕/๓๓๒.

๓) กิจจาธิกรณ์ที่เป็นอภัยกฤต คือ สงฆ์มีจิตอภัยกฤตทำอปโลกนกรรม ญัตติกรรม ญัตติทุติยกรรม ญัตติจตุตถกรรม^{๖๕}

โดยกิจจาธิกรณ์ ที่อยู่ในรูปของสังฆกรรมมี ๔ ประเภท ได้แก่

๑) อปโลกนกรรม คือ กรรมอันสงฆ์พึงทำการบอกกันในที่ประชุมสงฆ์ ไม่ต้องตั้งญัตติ คือ คำเผด็จสงฆ์ ไม่ต้องสวดอนุสาวนา คือ ประกาศความปรึกษาและตกลงของสงฆ์มี ๕ สถาน คือ การนาสนะสามเณร ที่กล่าวต่อพระพุทเจ้า เรียกว่า นิสสารณา และการรับสามเณรผู้ประพฤติเรียบร้อยแล้วให้เข้าได้อีก เรียกว่า โอสารณา การบอกขออนุญาตปลงศพคนผู้จะบวชอันภิกษุกระทำเอง เรียกว่า ภิกษุภิกษุม การประกาศลงพรหมทัณฑ์ คือ ไม่ว่าจะกล่าวภิกษุที่หัวคือว่ายาก เรียกว่า พรหมทัณฑ์ และยังมีกรรมลักษณะที่ควรกล่าวถึง คือ การที่ภิกษุณีสงฆ์อาจประกาศห้ามกันให้วัภิกษุที่แสดงความหยาบ โหล้นหรืออาการไม่สมควรนั้นๆ และนอกจากนี้ยังมีการประกาศแจกอาหารในโรงฉันเป็นต้น

๒) ญัตติกรรม คือ กรรมอันสงฆ์พึงทำการตั้งญัตติไม่ต้องสวดอนุสาวนา มี ๕ สถาน คือ การเรียกอุปสัมปทาเปกขะ ผู้ที่ไล่เสียงอันตรายภิกษุธรรมแล้วเข้าไปในหมู่สงฆ์ เรียกว่า โอสารณา การประกาศถอนพระธรรมกถึก ผู้ไม่แตกฉานในธรรมในอรรถ คัดค้านคดีโดยหาหลักฐานมิได้ ออกเสียจากการระงับอธิกรณ์ เรียกนิสสารณา และอุโบสถ ปวารณา การสมมติต่างเรื่อง คือสมมติดนหรือผู้อื่นเป็นผู้ถามอันตรายภิกษุธรรมต่ออุปสัมปทาเปกขะ สมมติดนหรือผู้อื่นเป็นผู้ถามเป็นผู้วิสัยขานวินัย และการให้คืนจิวรและบาตรที่เป็นนิสสัคคีย์ที่ภิกษุสละแล้วแก่เจ้าของเดิม รับอาบัติอันภิกษุแสดงในสงฆ์ ประกาศเลื่อนปวารณาออกไป และกรรมลักษณะ คือ การประกาศเริ่มต้นระงับอธิกรณ์ด้วยติณวัตถารกวินัย

๓) ญัตติทุติยกรรม คือ กรรมอันทำด้วยตั้งญัตติแล้วสวดอนุสาวนาคนเดียว หมายความว่า กรรมมีวาจาครบ ๒ ประการ คือ ตั้งญัตติ ๑ ครั้ง สวดอนุสาวนา ๑ ครั้ง มี ๗ สถาน ได้แก่ นิสสารณา (การขับออกจากหมู่) โอสารณา (การรับเข้าหมู่) เช่น การประกาศประณามวัฑฒลิจจวิ ผู้ประพฤติให้ร้ายแก่พระศาสนา เรียกว่า คำว่าบาตร และการประกาศระงับประณามวัฑฒลิจจวิ นั้น ผู้รู้สึกโทษตนแล้วกลับประพฤติเรียบร้อย เรียกว่า หงายบาตร , สมมติต่างเรื่อง มีสมมติสีมาและสมมติภิกษุเป็นเจ้าหน้าที่ทำการสงฆ์ เป็นต้น ให้ต่างอย่าง คือ ให้ผ้ากฐินและให้จิวรของภิกษุสามเณรผู้มรณะแก่คิลานุปัฏฐาก ประกาศถอนหรือเลิก

^{๖๕} วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๒๓/๓๔๑.

อานิสงส์กฐิน เป็นต้น และกรรมลักษณะ ได้แก่ การแสดงที่สร้างกุฎีให้แก่ภิกษุ ญัตติทุติยกรรม ที่สวดในลำดับไปในการระงับอธิกรณ์ด้วยติณวัตถารกวินัย

๔) **ญัตติจตุตถกรรม** คือ กรรมอันสงฆ์ทำด้วยตั้งญัตติแล้วสวดอนุสาวนา ๓ หน หมายความว่า เป็นกรรมมีวาจาครบ ๔ คือ มีการตั้งญัตติ ๑ ครั้ง และสวดอนุสาวนา ๓ ครั้ง มี ๗ สถาน คือ นิสสารณา (การขับออกจากหมู่) โอสารณา (การรับเข้าหมู่) ท่านกล่าวว่าได้แก่ สงฆ์ทำกรรม ๗ สถาน มีตัชชนียกรรมเป็นต้น ลงโทษแก่ภิกษุผู้ประพฤติมิชอบ และยกโทษ ภิกษุนั้นผู้ประพฤติ สมมติ ได้แก่ สมมติภิกษุเป็นผู้ให้โอวาทแก่ภิกษุณี การให้ปริวาสแก่ภิกษุ ผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสส การนิคคหะภิกษุที่ต้องอาบัติสังฆาทิเสสซ้ำให้ประพฤติมานัตใหม่ การ สมณูภาสนา คือการห้ามภิกษุไม่ให้ถือรั้นการอันมิชอบ การระงับอาบัติสังฆาทิเสส ของ ภิกษุผู้ประพฤติปริวาสและมานัตครบกำหนดแล้ว

สังฆกรรม ๔ ประเภทนี้ เรียกว่า กิจจาธิกรณ์ โดยเกิดขึ้นในสงฆ์แล้วสงฆ์จะต้อง จัดต้องทำให้เรียบร้อย ซึ่งกิจบางกิจที่มีความสำคัญน้อย ก็ให้ตั้งญัตติอย่างเดียว ไม่สวดอนุสาวนาหรือสวดอนุสาวนาครั้งเดียวก็ได้ แต่กิจบางอย่างมีความสำคัญมากต้องมีการตั้งญัตติและ สวดอนุสาวนา ๓ ครั้ง เพื่อให้เป็นไปอย่างละเอียดมีความถูกต้องเหมาะสม เพราะกิจต่าง ๆ ที่ ทำในสงฆ์นี้ หากผู้ทำมีความไม่ชอบธรรมย่อมนำมาซึ่งความแตกแยกเกิดเป็นอธิกรณ์ต่าง ๆ ตามมาได้ พระพุทธองค์จึงทรงตรัสประทานแนวทางในการปฏิบัติกิจแต่ละอย่างของหมู่สงฆ์ ไว้โดยละเอียด แต่อย่างไร ก็ย่อมมีกิจบางอย่างที่ภิกษุเมื่อทำไปแล้วก่อให้เกิดปัญหาได้พระ พุทธองค์จึงทรงประทานหลักและวิธีการป้องกันและแก้ไขปัญหาไว้^{๓๐} ดังนี้

พุทธวิธีในการป้องกันและแก้ไขปัญหากิจจาธิกรณ์

ในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ของสงฆ์ พระพุทธองค์ทรงกำหนดหลักเกณฑ์ในการทำ กิจกรรมแต่ละกรณีไว้อย่างรัดกุม และชัดเจน โดยหลักการที่พระพุทธองค์ทรงกำหนดไว้ สำหรับสังฆกรรมประเภทต่างๆ มีดังนี้

๑) **สถานที่ประชุม** จะต้องเป็นสถานที่ที่กำหนดไว้โดยเฉพาะ และมีเขตแดน จำกัดเป็นที่แน่นอน เรียกว่า สิมาเขต ทั้งนี้จะต้องเป็นสถานที่ที่ไม่แคบและกว้างเกินไป

^{๓๐} พระยพุทธนา รณณิยธมฺโม (แก้วกัณฑ์), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์การจตุตถกรรมสงฆ์ในสมัย พุทธกาล”, หน้า ๕๕-๑๐๑.

สามารถทำกิจนั้น ๆ ได้สะดวกตามสมควรแก่กรณี สิ่งที่จะใช้กำหนดเขตสีมา ได้แก่ ภูเขา ศิลา ป่าไม้ ต้นไม้ จอมปลวก หนทาง แม่น้ำ เป็นต้น

๒) การนับองค์ประชุม จะเป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่าจำนวนผู้ร่วมประชุมมีเท่าใด และมีใครบ้าง ทั้งนี้เพราะในการทำสังฆกรรมแต่ละอย่างพระพุทธเจ้าทรงกำหนดองค์ประชุมไว้เป็นการเฉพาะ ดังนั้น จึงต้องมีการนับองค์ประชุมเพื่อให้ครบตามกำหนดตามกิจนั้นๆ

๓) สิทธิผู้เข้าร่วมประชุม ผู้เข้าร่วมประชุมในการทำสังฆกรรมแต่ละประเภทจะมีสิทธิเท่าเทียมกัน ในการแสดงความคิดเห็นไม่ว่าจะเป็นการสนับสนุนหรือคัดค้านมติในที่ประชุมก็ได้ตามแต่เห็นสมควร แต่ต้องเป็นไปตามขอบเขตของพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้

๔) การสวดญัตติในที่ประชุม เป็นการขอความร่วมมือทั้งผู้ที่ จะทำการแทนสงฆ์ และคณะสงฆ์ส่วนร่วม ในการที่จะแต่งตั้งสมมติภิกษุเป็นผู้นำที่แทนสงฆ์ส่วนร่วม ประกอบกิจ

๕) การรับรองมติของที่ประชุม ในการทำสังฆกรรมโดยทั่วไป มติของที่ประชุม จะต้องเป็นเอกฉันท์ หรือเมื่อมีผู้ไม่เห็นด้วยก็อาจจะทำการจับฉลาก หรือถือเสียงข้างมากเป็นข้อตัดสิน แต่ทั้งนี้ทุกอย่างจะต้องเป็นไปตามหลักการของพระธรรมวินัยเป็นหลัก

พุทธวิธีแก้ไขปัญหากิจจาธิกรณ์

ที่จัดเป็นปัญหาในองค์ภคคณะสงฆ์มีวิธีการระงับอย่างเดียว คือ สัมมุขาวินัย คือ การระงับในที่พร้อมหน้า^{๓๑}

๒.๕ การบริหารจัดการของคณะสงฆ์สมัยหลังพุทธกาล

ภายหลังที่พระพุทธองค์ ได้เสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว ทำให้เหล่าพระภิกษุสงฆ์ที่เป็นพระเสขะบุคคลต่างเสรำโศก เสียใจ ไม่มีสมาธิที่จะปฏิบัติธรรมพากเพียรในการศึกษาธรรมเหมือนกับบุตรผู้ขาดบิดามารดา เมื่อพระบรมครูทรงเสด็จดับขันธปรินิพพานไปเช่นนี้ ก็เหมือนกับกำลังใจ ที่จะทำความดีหมดสิ้นไปด้วย ในช่วงที่ประชุมเพลิงพระบรมสรีระศพของพระพุทธเจ้านั้น ได้ก็มีพระภิกษุผู้เฒ่ารูปหนึ่ง ชื่อว่าสุภทัตะ ได้กล่าวทักท้วงห้ามไม่ให้ใครเสรำโศกหาพระพุทธองค์ ผู้เสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้วนั้น ให้พวกภิกษุ

^{๓๑} วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๔๒/๓๕๖.

ทั้งหลายดีใจกับการจากไปของพระพุทธองค์ ท่านเสร์ราโศกไปทำไม ควรจะดีใจที่พระพุทธองค์เสด็จปรินิพพานแล้ว เพราะว่า เมื่อสมัยก่อนเราจะทำอะไรจะคิดอะไรก็ไม่ได้เป็นอิสระแห่งตนเอง กระทบความผิดพลาดอะไรๆ ก็มักถูกกำหนดิเตียน โดยใจความว่า “พอที่เกิด พวกท่านอย่าโศกเสร์รา อย่าคร่ำครวญเลย พวกเรารอดพ้นดีแล้วจากพระมหาสมณะรูปนั้นที่คอยจ้ำจี้จ้ำไชพวกเราอยู่ว่า สิ่งนี้ควรแก่เธอ สิ่งนี้ไม่ควรแก่เธอ บัดนี้พวกเราปรารถนาสิ่งใด ก็จักทำสิ่งนั้น ไม่ปรารถนาสิ่งใด ก็จักไม่ทำสิ่งนั้น” ^{๗๒}

ต่อมาความเรื่องนี้ ก็ทราบถึงพระมหากัสสปะ เมื่อท่านได้ยินถ้อยคำกล่าวอย่างนั้น มีความรู้สึกเป็นห่วงต่อภัยพระพุทธศาสนาอย่างยิ่ง จึงปรารถนาคัดต่อที่ท่ามกลางสงฆ์ว่า “พวกเราควรทำสังคายนาธรรมวินัยกันเถิด ภายหน้าสภาวะมิใช่ธรรมจะรุ่งเรือง ธรรมจะเสื่อมถอย สภาวะมิใช่วินัยจะรุ่งเรือง วินัยจะเสื่อมถอย ภายหน้าอธรรมวาทีบุคคลจะมีกำลัง ธรรมวาทีบุคคลจะเสื่อมกำลัง อวินัยวาทีบุคคลจะมีกำลัง วินัยวาทีบุคคลจะเสื่อมกำลังลง” ^{๗๓} เพราะมองนัยที่พระองค์มิได้มอบอำนาจแห่งการปกครองให้แก่ใครเลย ดังพุทธพจน์ที่ทรงตรัสกับพระอานนท์ว่า “อานนท์ ธรรมวินัยใดที่เราแสดงบัญญัติไว้แก่พวกเธอ ธรรมวินัยนั้น จักเป็นศาสดาของพวกเธอทั้งหลายเมื่อเราสิ้นไป” ^{๗๔}

๒.๕.๑ ช่วงระยะปฐมสังคายนา (สังคายนา ครั้งที่ ๑)

การทำสังคายนาครั้งที่ ๑ ทำเมื่อพุทธศักราชที่ ๑ หลังจากพุทธปรินิพพานแล้วได้ ๓ เดือน ทำที่ตัตตบรรณคูหา ใกล้กรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ ประเทศอินเดีย พระมหากัสสปะเถระเป็นประธานดำเนินการทำสังคายนา และพระมหากัสสปะสวดขอให้สงฆ์สมมติตัวท่านเองเป็นผู้สอบถามธรรมวินัยให้พระอุบาลีเป็นผู้ตอบข้อซักถามเกี่ยวกับวินัย และสมมติตัวท่านเองเป็นผู้ถามข้อหลักธรรมแล้วให้พระอานนท์เป็นผู้ตอบข้อซักถามหลักธรรม ในการทำสังคายนาครั้งนั้น มีพระอรหันต์ ๕๐๐ องค์ กระทำ ๗ เดือน จึงสำเร็จ โดยมีพระเจ้าอชาตศัตรูเป็นผู้ถวายความอุปถัมภ์ตลอดการทำสังคายนาครั้งที่ ๑ ในการทำสังคายนาครั้งที่ ๑ นี้ ได้เริ่มต้นสังคายนาพระวินัยเป็นเบื้องต้น เพราะถือว่าวินัย ก็คือ อายุของพระพุทธศาสนา เมื่อพระวินัยคงอยู่พระศาสนาก็ชื่อยังคงอยู่ โดยที่พระมหากัสสปะเป็นผู้ซักถามพระวินัยแล้วพระอุบาลีเป็นผู้ตอบส่วนพระธรรมนั้นพระอานนท์เป็นผู้ตอบ

^{๗๒} วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๗๗/๓๓๖.

^{๗๓} วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๗๗/๓๓๖.

^{๗๔} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๖/๑๖๔.

หลังจากนั้น พระอานนท์ได้เสนอให้ที่ประชุมรับทราบถึงพระบรมพุทธานุญาตที่ พระพุทธองค์ทรงตรัสกับพระอานนท์ว่า คุณก่อนอานนท์เมื่อเราล่วงลับไปแล้ว สงฆ์ยังหวังอยู่ จะฟังถอนสิกขาบทเล็กน้อยก็ได้^{๙๕} และด้วยสาเหตุที่พระอานนท์ยกประเด็นขึ้นมาบอกกล่าว เท่านั้น ทำให้เหล่าพระอรหันต์ บางรูปทำการปรึกษาหารือว่าอะไรคือสิกขาบทเล็กน้อย แล้ว จะกำหนดบทไหนอย่างไรที่จะฟังเพิกถอนได้บ้าง หลังจากที่มีความคิดแตกต่างกันไป นานาประการจนหาที่สุดแห่งข้อยุติมิได้ เพื่อป้องกันวาทะของบุคคลนอกศาสนากล่าวได้ว่า สิกขาบทที่พระสมณโคดมทรงบัญญัติขึ้น อยู่ตราบเท่าที่พระองค์ทรงมีชีวิตอยู่เท่านั้น จะมี ระยะเวลาเหมือนควันไฟที่จางหายไปง่าย สิ้นพระองค์ก็เหมือนสิ้นทุกอย่าง ดังนั้น พระ มหากัสสปะผู้เป็นประธานสงฆ์ จึงประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยฉัตติหุติกรรมวาจาว่า

“ท่านทั้งหลาย ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า สิกขาบทของพวกเราที่ปรากฏแก่ คฤหัสถ์มีอยู่แม้พวกคฤหัสถ์ก็รู้ว่าสิ่งนี้ควรแก่พระสมณะเชื้อสายศากยบุตรสิ่งนี้ไม่ ควร ถ้าพวกเราจักถอนสิกขาบทเล็กน้อยเสีย จักมีผู้กล่าวว่า พระสมณโคดม บัญญัติสิกขาบทแก่สาวกทั้งหลายชั่วคราว พระศาสดาของพระสมณะเหล่านี้ ยังดำรงอยู่ตราบใดสาวกเหล่านี้ ยังศึกษาในสิกขาบททั้งหลายตราบนั้นเพราะ เหตุที่พระศาสดาของพระสมณะเหล่านี้ปรินิพพานแล้วพระสมณะเหล่านี้ จึงไม่ศึกษาในสิกขาบททั้งหลาย

ในกาลบัดนี้ ถ้าความพร้อมพรั่งของสงฆ์ถึงที่สุดแล้ว สงฆ์ไม่พึงบัญญัติสิ่งที่ไม่ ทรงบัญญัติ ไม่พึงถอนพระบัญญัติที่ทรงบัญญัติไว้แล้ว พึงสมาทานประพฤติน ใน สิกขาบททั้งหลายตามที่ทรงบัญญัติแล้ว นี่เป็นฉัตติ”^{๙๖}

พระมหากัสสปะ ยังได้สวดซ้ำและถามสงฆ์ว่า การไม่บัญญัติสิ่งไม่ทรงบัญญัติ ไม่ถอนพระบัญญัติที่ทรงบัญญัติไว้แล้ว สมาทานประพฤตินในสิกขาบททั้งหลายตามที่ทรง บัญญัติแล้ว ชอบแก่ผู้ใด ท่านผู้นั้นพึงเป็นผู้หนึ่ง ไม่ชอบใจแก่ผู้ใด ขอผู้นั้นพึงพูด ผลปรากฏว่า ไม่มีใครพูดอะไรเลยทุกรูปนั่งเงียบ ในที่สุดเมื่อไม่มีใครคัดค้านเลย พระมหากัสสปะจึงใช้อำนาจสงฆ์ทั้งหมดให้สงฆ์ยอมรับข้อมติดังกล่าว จึงสวดสรุปว่า สงฆ์ไม่บัญญัติสิ่งไม่ทรง

^{๙๕} วิ.จ. (ไทย) ๓/๔๔๑/๓๘๒.

^{๙๖} วิ.จ. (ไทย) ๓/๔๔๒/๓๘๒-๓๘๓.

บัญญัติ ไม่ถอนพระบัญญัติที่ทรงบัญญัติไว้แล้ว สมาทานประพฤตินิสัยบาปทั้งหลายตามที่ทรงบัญญัติแล้ว ชอบแก่สงฆ์ เหตุนั้นจึงนั่ง ข้าพเจ้าทรงความนี้ไว้ด้วยอย่างนี้^{๓๓}

เมื่อปัญหาเกี่ยวกับสิกขาบทข้อเล็กน้อยจบลงเท่านั้น พระเถระหลายรูปต่างมีความคิดเห็นเช่นเดียวกันว่า พระอานนท์ต้องอาบัติทุกกฏ ๕ สถาน^{๓๔} ได้แก่ (๑) ไม่ทูลถามให้ชัดเจนว่า สิกขาเล็กน้อยคืออะไรบ้าง (๒) เหยียบผ้าอาบน้ำฝนของพระพุทธเจ้า (๓) ปล่อยให้สตรีถวายบังคมพระศรีระสพก่อน (๔) ไม่ทูลวิงวอนให้พระพุทธเจ้าให้ทรงมีอายุต่อไป (๕) ดำเนินการให้สตรีบวชในพระบวรพุทธศาสนา ในขณะที่เดียวกันนั้น พระอานนท์ ก็ยินดีน้อมรับอาบัติเหล่านั้น ด้วยความเกรงใจพระเถระ และได้ชี้แจงข้อสงสัยที่ตนต้องทำไปเพราะเหตุผล คือ (๑) ระลึกไม่ได้ (๒) เหยียบผ้าอาบน้ำฝนด้วยความเคารพ (๓) สตรีไม่ควรอยู่ในเวลาตีฆ้อง (๔) ฤกษารคลใจ (๕) พระนางปชาบดีเป็นผู้ทรงคุณูปการต่อพระพุทธองค์อย่างยิ่ง

ส่วนพระปุราณะพร้อมด้วยพระภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูป ท่องเที่ยวไปในทักษิณาศิริชนบทไปพักอยู่ที่วัดเวฬุวัน ในกรุงราชคฤห์ ได้ทราบข่าวพระมหาเถระได้ทำสังคายนาโดยมีพระมหากัสสปะเป็นประธาน และพระเถระเหล่านั้นก็บอกว่าขอให้ท่านรับรองข้อที่ทำสังคายนาครั้งนี้ด้วย นับว่าเป็นประเด็นน่าสนใจกล่าวคือมีความแตกแยกแนวความคิดเห็นกันบ้างแล้ว เพราะพระปุราณะ ตอบว่าพระธรรมวินัยเป็นอันพระเถระทั้งหลายสังคายนาดีแล้ว แต่ยังมีบางสิกขาบทที่ผมได้รับฟังมาจากพระผู้มีพระภาคเจ้าต่อพระพักตร์ ข้าพเจ้าก็จะถือข้อปฏิบัติอย่างนั้น ก็จะปฏิบัติตามได้ยินได้ฟังมา ได้แก่ (๑) การเก็บสิ่งของมีเกลือ น้ำมัน ข้าวสาร เป็นต้น ไว้ภายในที่อยู่ (๒) การปรุงอาหารภายในที่อยู่ (๓) การปรุงอาหารด้วยตนเอง (๔) การหยิบสิ่งของที่ยังไม่ได้รับประเคน (๕) สิ่งของที่นำมาจากที่นิมนต์ (๖) สิ่งของที่รับประเคนไว้ก่อนถึงเวลาฉัน (๗) สิ่งของที่เกิดในป่า (๘) สิ่งของที่เกิดในสระ^{๓๕}

สรุปได้ว่า การทำปฐมสังคายนาครั้งที่ ๑ ใช้สถานที่ทำ คือ ถ้ำตัดบรรณคูหาข้างเขาเวภาระบรรพต ใกล้กรุงราชคฤห์ โดยองค์อุปถัมภ์ คือ พระเจ้าอชาตศัตรู มีพระมหากัสสปเถระ ได้รับเลือกเป็นประธาน และเป็นผู้ซักถามพระธรรมวินัย พระอุบาลีเถระเป็นผู้ตอบข้อซักถามทางพระวินัย พระอานนท์เถระเป็นผู้ตอบข้อซักถามทางพระธรรม มีพระ

^{๓๓} วิ.ญ. (ไทย) ๓/๔๔๒/๓๘๒-๓๘๓.

^{๓๔} วิ.ญ. (ไทย) ๓/๔๔๓/๓๘๔.

^{๓๕} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๓๔-๒๓๘/๓๐-๓๓.

อรหันต์เข้าประชุมเป็นสังคีติการกสงฆ์ หรือสงฆ์ผู้เป็นคณะกรรมการทำสังคายนา จำนวน ๕๐๐ รูป ใช้ระยะเวลาจนถึง ๗ เดือน จึงสำเร็จตามวัตถุประสงค์

๒.๕.๒ ช่วงระยะทุติยสังคายนา (สังคายนา ครั้งที่ ๒)

การสังคายนาครั้งที่ ๒ สถานที่กระทำ คือ วาฬิการาม เมืองเวสาลี แคว้นวัชชี โดยมีพระยสะภากัณฑกบุตร เป็นผู้ชักชวนพระเถระที่เป็นผู้ใหญ่เห็นแก่พระธรรมวินัยร่วมมือในการนี้ พร้อมกับพระสงฆ์ประชุมกัน ๗๐๐ รูป กระทำอยู่นานถึง ๘ เดือน จึงเสร็จ สังคายนาครั้งนี้กระทำภายหลังจากที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว ๑๐๐ ปี โดยมีพระเวตตะ เป็นผู้ถาม พระสัพพกามี เป็นผู้แก้ปัญหา พระเจ้ากาลาโศกราช ทรงอุปถัมภ์ ในการทำสังคายนาครั้งนี้ มีพระภิกษุพวกวัชชีบุตรชาวเมืองเวสาลี แสดงวัตถุ ๑๐ ประการ ว่า เป็นของควรหรือถูกต้องตามธรรมวินัย ดังนี้

๑) ลิงคิโลณกัปปะ คือ เก็บเกลือในเขาสัตว์ (เขนง) เอาไว้ฉันกับอาหารได้ (ความจริง ต้องอาบัติปาจิตตีย์ เพราะเมื่อเก็บไว้ค้างคืนแล้วนำมาปนกับอาหาร อาหารนั้นก็เหมือนค้างคืนด้วย)

๒) ทวังคูลกัปปะ คือ ตะวันชายไปแล้ว ๒ นิ้ว ฉันอาหารได้ (ความจริง ต้องอาบัติปาจิตตีย์ เพราะฉันอาหารในเวลาวิกาล คือเที่ยงไปแล้ว)

๓) ความันตรกัปปะ คือ ภิกษุฉันอาหารในที่นิมนต์จนบอกรอไม่รับอาหารที่เขาเพิ่มเติมแล้วคิดว่าจะเข้าบ้าน ฉันอาหารที่ไม่เป็นเคนได้ (ความจริงไม่ได้ ต้องอาบัติปาจิตตีย์)

๔) อวาตกัปปะ คือ ภิกษุอยู่ในสีมาเดียวกัน ทำอุโบสถแยกกันได้ (ความจริงไม่ได้ต้องอาบัติทุกกฏ)

๕) อนุมติกัปปะ คือ สงฆ์ยังมาประชุมไม่พร้อมกันแต่ครบจำนวนพอจะทำการมได้ ก็ควรทำไปก่อนได้ แล้วขออนุมติหรือความเห็นชอบจากภิกษุผู้มาทีหลัง (ความจริงไม่ได้ไม่ควร)

๖) อาจิณณกัปปะ คือ เรื่องอุปัชฌายะอาจารย์เคยประพฤติมาแล้วใช้ได้ (ความจริงถ้าถูกก็ใช้ได้ ถ้าผิดก็ใช้ไม่ได้)

๗) อมถิตกัปปะ คือ นมสดที่แปรแล้ว แต่ยังไม่เป็นนมส้ม ภิกษุฉันในที่นิมนต์จนบอกรอไม่รับอาหารที่เขาถวายเพิ่มให้แล้วคงดื่มมนั้นได้ (ความจริงไม่ได้ ต้องอาบัติปาจิตตีย์)

๘) ชโลคิ คือ น้ำมาอย่างอ่อนที่มีรสเมาเจืออยู่น้อย ไม่ถึงกับจะทำให้เมา ควรดื่มได้ (ความจริงไม่ควร)

๙) อทสกนินิสินะ คือ ผ้าปูนั่งที่ไม่มีชาย ควรใช้ได้ (ความจริงไม่ควร)

๑๐) ชาตรุปรชตะ คือ ทองเงิน ควรรับได้^{๕๐} (ความจริงไม่ควร ถ้าวรับ ต้องอาบัติปาจิตตีย์)

โดยมีเรื่องราวหรือเหตุการณ์มีว่า พวกภิกษุวัชชีบุตรนำถาดใส่น้ำ เทียวเรียไรเงิน พวกอุบาสกที่มาในวันอุโบสถ เพื่อเป็นค่าบริวารของพระสงฆ์ พระยสกาภิกษุทกบุตร ซึ่งเป็นพระมาจากที่อื่น กล่าวห้ามอุบาสกเหล่านั้นว่าไม่ควรให้แต่เพราะไม่รู้วินัย เขาจึงให้ไปตามที่ เคยให้มา ตกกลางคืนภิกษุเหล่านั้นแบ่งเงินกันแล้วเฉลี่ยมาให้ พระยสกาภิกษุทกบุตร ท่านปฏิเสธ ก็เลยพากันโกรธมาก หว่าท่านค่าอุบาสกเหล่านั้น จึงประชุมกันลงปฏิสาธณกรรม คือให้ไปขอมาชาวบ้าน พระยสกาภิกษุทกบุตร จึงอ้างวินัยว่า จะต้องมิพระเป็นทูตไปด้วย ๑ รูป เมื่อภิกษุวัชชีบุตรสวดประกาศแต่งตั้งภิกษุรูปหนึ่งมอบให้ไปแล้ว พระยสกาภิกษุทกบุตร ก็เข้าไปหาอุบาสกเหล่านั้น ชี้แจงข้อที่พระพุทธรเจ้าตรัสไว้หลายแห่งหลายสถานที่ เกี่ยวกับเครื่องเคร้าหมองของสมณพระพราหมณ์ ๔ ประการ โดยยกอ้างหลักฐานว่า สมัยหนึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระเชตวันวิหาร พระผู้มีพระภาค รับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย สิ่งมัวหมองที่เป็นเหตุให้ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ มัวหมอง ไม่ส่องแสง ไม่สว่าง ไม่รุ่งเรือง ๔ ประการ ดังนี้

๑) เมฆเป็นสิ่งมัวหมองที่เป็นเหตุให้ดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ มัวหมองไม่ส่องแสง ไม่รุ่งเรือง

๒) หมอกเป็นสิ่งมัวหมองที่เป็นเหตุให้ดวงจันทร์ดวงอาทิตย์มัวหมองไม่ส่องแสง ไม่รุ่งเรือง

๓) ควันและฝุ่นละอองเป็นสิ่งมัวหมองที่เป็นเหตุให้ดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ มัวหมองไม่ส่องแสงไม่รุ่งเรือง

๔) ราหูเป็นจอมอสูรเป็นสิ่งมัวหมองที่เป็นเหตุให้ดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ มัวหมองไม่ส่องแสง ไม่รุ่งเรือง^{๕๑}

^{๕๐} วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๕๐/๔๐๐.

^{๕๑} วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๔๗/๓๕๕-๓๕๖.

ภิกษุทั้งหลายอุปมาเหมือนความเศร้าหมองของอุปกิเลสที่ทำให้สมณพราหมณ์มัวหมอง ไม่สง่า ไม่ผ่องใส ไม่รุ่งเรือง ๔ ประการ ดังนี้

๑) ภิกษุทั้งหลาย สมณพราหมณ์พวกหนึ่งดื่มสุรา และเมรัย ไม่เว้นขาดจากการดื่มสุราเมรัยนี้เป็นอุปกิเลสที่เป็นเหตุให้สมณพราหมณ์มัวหมอง ไม่สง่า ไม่ผ่องใส ไม่รุ่งเรือง

๒) ภิกษุทั้งหลาย สมณพราหมณ์พวกหนึ่งเสพเมถุนธรรมไม่เว้นขาดจากการเสพเมถุนธรรมนี้เป็นอุปกิเลสที่เป็นเหตุให้สมณพราหมณ์มัวหมอง ไม่สง่า ไม่ผ่องใส ไม่รุ่งเรือง

๓) ภิกษุทั้งหลาย สมณพราหมณ์พวกหนึ่งยินดีทองและเงิน ไม่เว้นขาดจากการยินดีทองและเงินนี้เป็นอุปกิเลสที่เป็นเหตุให้สมณพราหมณ์มัวหมอง ไม่สง่า ไม่ผ่องใส ไม่รุ่งเรือง

๔) ภิกษุทั้งหลาย สมณพราหมณ์พวกหนึ่งดำเนินชีวิตด้วยมิจฉาชีพ ไม่เว้นขาดจากการเป็นมิจฉาชีพ นี้เป็นอุปกิเลสที่เป็นเหตุให้สมณพราหมณ์มัวหมอง ไม่สง่า ไม่ผ่องใส ไม่รุ่งเรือง^{๔๒}

เมื่อเหล่าอุบาสกอุบาสิกา ที่ได้ยินเช่นนั้น ก็เลื่อมใสพระยสกาภิกษุชุกบุตร และกล่าวประณามภิกษุวัชชีบุตร เมื่อกลับจากที่นั่น ภิกษุที่เป็นบุตรร่วมไปด้วยก็แจ้งให้ภิกษุวัชชีบุตรทราบต่างพากัน โกรธเคืองพระยสกาภิกษุชุกบุตร อ้างว่า การที่พระยสกาภิกษุชุกบุตร ไปพูดกับคนเหล่านั้น เป็นการไปแจ้งความแก่คฤหัสถ์โดยมิได้รับแต่งตั้งจากสงฆ์ เห็นควรลงอุกเขปนียกรรม คือยกเสียจากหมู่ไม่ให้ใครคบด้วย พระภิกษุชาวเมืองปาฐะยะประมาณ ๖๐ รูป ภิกษุชาววันตีทักขิณาบถประมาณ ๘๐ รูป ได้มาประชุมปรึกษากันที่โหคังคบรรพต ท่านพระเรวตะได้ทราบการที่ภิกษุทั้งหลายปรึกษากันเพื่อวินิจฉัยอธิกรณ์แล้วคิดว่า ตัวท่านมีโอกาสจะดูคายได้ถ้าถูกขอร้อง แต่การยุ่งเกี่ยวกับอธิกรณ์นั้นดูวุ่นวายท่านจึงหลีกไปเมืองอื่นเสีย ภิกษุทั้งหลายผู้มีฉันทะร่วมกันจะวินิจฉัยอธิกรณ์ได้ติดตามท่านพระเรวตะ ไปจนพบแล้ว ท่านพระยสกาภิกษุชุกบุตรได้เข้าสอบถามเรื่องวัตถุ ๑๐ ประการ ว่าควรหรือไม่ควร พระเรวตะตอบว่า ไม่ควรทั้งหมด แล้วท่านพระยสกาภิกษุชุกบุตรได้แจ้งให้ท่านพระเรวตะทราบว่า พวกภิกษุวัชชีบุตรแสดงวัตถุ ๑๐ ประการนี้ ในกรุงเวสาลี แล้วขอให้ท่านพระเรวตะช่วยกันวินิจฉัยอธิกรณ์ ท่านพระเรวตะก็รับคำ

^{๔๒} วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๔๗/๓๕๗.

เมื่อพระสาวกทั้งหลายได้กระทำการสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งที่ ๒ เสร็จแล้ว ช่วงระยะเวลาก่อนจะถึงการสังคายนาครั้งที่ ๓ ระหว่าง พ.ศ. ๑๐๐ - ๒๐๐ พระพุทธศาสนาเริ่มแตกแยกเป็นฝักฝ่าย จนลุกลามกลายเป็นมหาเภท คือ การแตกแยกครั้งใหญ่ สาเหตุมาจากพวกภิกษุวัชชีบุตรชาวกรุงเวสาลีพากันประพฤติสมათานวัตถุ ๑๐ ประการ จนถูกท่านพระยสกาถกนทบุตรกับพวกขับออกจากคณะสงฆ์ แล้วพระมหาเถระทั้งหลายได้มีมติให้กระทำการสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งที่ ๒ โดยฝ่ายของพวกภิกษุวัชชีบุตร เมื่อถูกขับออกจากคณะสงฆ์เดิม ก็ได้ไปรวมตัวกันที่กรุงโกสัมพีรวบรวมพรรคพวกได้ประมาณ ๑ หมื่นรูป ได้กระทำการสังคายนาแข่งกับฝ่ายพระมหาเถระทั้งหลาย การสังคายนาของภิกษุวัชชีบุตรนั้น มีพระภิกษุเข้าร่วมมากที่สุดเป็นประวัติการณ์จึงเรียกว่า “มหาสังคีติ” หรือ “มหาสังฆิกสังคายนา” แล้วเรียกคณะสงฆ์ของตนว่า “มหาสังฆิกะ” หรือ “มหาสังคีติกะ” นับแต่นั้นมา พระพุทธศาสนาก็เริ่มแตกแยกเป็น ๒ ฝ่าย^{๔๗} ดังนี้

(ก) **นิกายเถรวาท** นิกายเดิมในพระพุทธศาสนา ยึดหลักธรรมคำสอนเดิม โดยไม่มีการประยุกต์ เปลี่ยนแปลง เพิ่มเติม หรือตัดทอน แต่ประการใด หมายถึง กลุ่มพระเถระที่กระทำการสังคายนาครั้งที่ ๒ มีพระยสกาถกนทบุตรเถระเป็นต้น

(ข) **นิกายมหาสังฆิกวาท** นิกายที่แยกออกจากนิกายเดิม คือพวกภิกษุวัชชีบุตรมีการประยุกต์ เปลี่ยนแปลง เพิ่มเติมและตัดทอนพระพุทธพจน์ ตามความเห็นชอบของพวกเขา นี่เป็นจุดเริ่มแรกของการแตกแยกนิกายในพระพุทธศาสนา ซึ่งเกิดขึ้นในช่วง พ.ศ. ๑๐๐ อันเป็นปีที่กระทำการสังคายนา หลังจากนั้น นิกายมหาสังฆิกะ ของพวกภิกษุวัชชีบุตรก็แตกแยกอีก ๒ นิกาย คือ ๑) นิกายโคกุกุติกะ ๒) นิกายเอกัปปโหหาริกะ ต่อมาในนิกายโคกุกุติกะ เกิดแตกแยกออกไปอีก ๒ นิกาย คือ ๑) นิกายปณณัตติวาท หรือ นิกายปัญญุตติวาท ๒) นิกายพาหุลิกะ หรือ นิกายพหุสสุติกะ

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๐๐ นิกายเถรวาทได้แตกแยกอีกเป็นครั้งที่ ๒ ทำให้เกิดนิกายใหม่ขึ้น ๒ นิกาย คือ (๑) นิกายมโหสถิกะ (๒) นิกายวัชชีปุตตะกะ ต่อมาในนิกายมโหสถิกะ แตกแยกออกไปอีก ๒ นิกาย คือ (๑) นิกายสัพพัตติกวาท(๒) นิกายธัมมคุดติยะ ต่อมาในนิกายสัพพัตติกะแตกแยกออกไปอีก ๑ นิกาย คือ นิกายกัสสปิยะ และในนิกายกัสสปิยะได้แตกแยกออกไปอีก ๑ นิกาย คือ นิกายสังกันติกะ ต่อมาในนิกายสังกันติกะได้แตกแยกออกไปอีก ๑ นิกาย คือ นิกายสุตตวาท

^{๔๗} วิ.จ. (ไทย) ๗/[๕๒].

ส่วนนิกายวัชชีปุตตะ ได้แตกแยกออกไปอีก ๔ นิกาย คือ

(๑) นิกายธัมมุตตริยะ	(๒) นิกายภัทรยานิกะ
(๓) นิกายฉันนาकरะ หรือฉันนาकारิกะ	(๔) นิกายสัมมิติยะ

สรุปได้ว่า การทำทุติยสังคายนาครั้งที่ ๒ นี้ เพราะปรารถนาเรื่องที่ว่าพวกภิกษุวัชชีบุตรแสดงวัตถุ ๑๐ ประการ กระทำที่วาฬิการาม เมืองเวสาลี แคว้นวัชชี โดยมีองค์อุปถัมภ์ คือ พระเจ้ากาลาโศกราช พระยสะกัจฉกตบุตรมหาเถระ เป็นประธาน และพระเรวตเถระ เป็นผู้ชักถามพระธรรมวินัย พระสัพพกามีเถระเป็นผู้ตอบข้อชักถาม มีพระอรหันต์เข้าประชุม เป็นสังคีติการกสงฆ์จำนวน ๗๐๐ รูป ใช้ระยะเวลาถึง ๘ เดือน

๒.๕.๓ ช่วงระยะตติยสังคายนา (สังคายนา ครั้งที่ ๓)

การทำสังคายนาครั้งที่ ๓ ประมาณ พ.ศ. ๒๐๐ กว่าปี หรือ ประมาณ ๓๐๐ ปี ในยุคสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช ผู้ทรงปกครองแผ่นดินแคว้นมคธ มีเมืองหลวงชื่อ ปาฏลิบุตร สมัยนั้น ได้มีพระภิกษุผู้ปลอมบวชในบวรพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก เพราะเห็นแก่พวกอามิสทานและวัตถุทานจึงพากันปลอมบวชมากมาย เมื่อบวชแล้วก็พากันเทศนาสั่งสอนตามความเชื่อของตน แล้วอ้างว่าเป็นคำสอนของพระพุทธองค์ จนทำให้พระโมคคัลลบุตรตีสสะเถระผู้ทรงความรู้ด้านพระไตรปิฎก ระอาแก่ใจที่เห็นพวกพระภิกษุอลัชชีปลอมบวชเหล่านั้น ย่ำยีพระพุทธศาสนา จึงหลีกหนีไปอยู่ที่โอคังคบรรพต เจริญวิปัสสนาอยู่ที่นั่นอย่างเงียบ ๆ เป็นเวลาถึง ๗ ปี สาเหตุเกิดจากมีพระภิกษุผู้เป็นอลัชชีปลอมมาบวชมาก พระเจ้าอโศกมหาราชไม่ทรงสบายพระทัยอย่างยิ่งในความแตกแยกของหมู่พระภิกษุ เพราะพระภิกษุผู้ทรงศีลก็ไม่ยอมทำสังฆกรรมร่วมกับพวกภิกษุทุศีล จึงรับสั่งให้พวกเสนาอำมาตย์ช่วยประสานงานให้เหล่าพระภิกษุทั้งสองฝ่ายประสานความสามัคคี

แต่พวกภิกษุทั้งสองฝ่ายไม่ยอมทำสังฆกรรมร่วมกัน จนทำให้พวกอำมาตย์ทั้งประหารตัดหัวพระภิกษุผู้ทรงศีลเป็นจำนวนมาก ข้าวทราบถึงพระเจ้าอโศกมหาราช ยิ่งทำให้พระองค์ไม่ทรงสบายพระทัยยิ่งขึ้น จึงเข้าขอโทษและไปถามพระภิกษุทั้งหลายว่า การที่พวกอำมาตย์ทำอย่างนั้นพระองค์เองจะเป็นบาปหรือไม่ เหล่าพระภิกษุก็ตอบไม่เป็นเสียงเดียวกัน บ้างก็บอกเป็นบาปแน่ บางกลุ่มบอกว่าไม่เป็นหรือเพราะพระองค์ไม่ได้ทำ ใครทำคนนั้นเป็นบาป เพราะความที่ไม่ทรงสบายพระทัย ทำให้พระองค์ทรงส่งทูตไปนิมนต์พระโมคคัลลบุตรตีสสะ มาเป็นผู้ถวายคำวิชันหาให้หายข้องใจ เมื่อพระโมคคัลลบุตรตีสสะ ได้ถวายวิชันหาให้หายข้องใจว่า การฆ่าฟันภิกษุเป็นบาปเฉพาะของอำมาตย์เท่านั้น เพราะทำเกิน

รับสั่ง พระเจ้าอโศกก็เลื่อมใสอาราธนาให้ท่านเป็นประธานสงฆ์ชำระพระศาสนาให้บริสุทธิ์ ท่านพำนักอยู่ ณ อโศการามวิหาร และพระเจ้าอโศกมหาราชให้ประกาศขมุนมสงฆ์จากทิศทั้ง ๔ มารวมประชุมกัน ณ อโศการามวิหาร โดยให้พระโมคคัลลิตบุตรตีสระถามธรรมกับคณะสงฆ์ทุกรูป แต่ผลปรากฏว่าพระภิกษุผู้เป็นเดียรฉัตรปลอมบวชก็ตอบไม่ได้หรือตอบได้แต่ไม่ตรงกับความเป็นจริงแห่งพระธรรมคำสอนของพระพุทธองค์

เมื่อความเป็นเช่นนั้น พระเจ้าอโศกมหาราชจึงได้มีพระราชดำรัสให้กำจัดบังคับพระภิกษุที่เป็นพวกเดียรฉัตรให้สึกทั้งหมด รวมประมาณ ๖๐,๐๐๐ กว่ารูป หลังจากที่กำจัดพวกพระภิกษุเดียรฉัตรปลอมให้สึกหมดแล้วพระเจ้าอโศกมหาราชจึงอาราธนาพระภิกษุสงฆ์ทั้งหมดทำอุโบสถสังฆกรรม และพระโมคคัลลิตบุตรตีสระจึงถือโอกาสดังกล่าวทำสังคายนาครั้งที่ ๓ โดยมีพระเจ้าอโศกมหาราชเป็นองค์ศาสนูปถัมภ์ และเลือกพระอรหันต์ ทั้งหมด ๑,๐๐๐ รูป ทำ ณ อโศการาม นครปาฏลิบุตร ทำอยู่ ๕ เดือน พระโมคคัลลิตบุตรตีสระได้ร้อยกรองคัมภีร์กถาวัตถุขึ้น เพื่อแก้ปัญหิต่างๆ ที่ยังคลุมเครือให้แจ่มแจ้ง โดยได้ตั้งคำถามและคำตอบไปในตัว กถาวัตถุได้แก่เรื่องทีกล่าวถึงบุคคลและวัตถุ เป็นต้น

ประเด็นที่น่าสนใจในการทำสังคายนาครั้งที่ ๓ ได้แก่พระเจ้าอโศกมหาราชได้ส่งสมณทูตไปประกาศพระพุทธศาสนาในต่างแดน เป็น ๘ สาย ๘๔ ต่อไปนี้

- ๑) พระมหินทเถระ พร้อมด้วยภิกษุ ๔ รูป สามเณร ๑ รูป ไปเผยแผ่พระศาสนา ณ เกาะลังกา
- ๒) พระมัจฉันติกเถระ ไปแคว้นแคชเมียร์และคันธาระอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศอินเดีย ซึ่งได้แก่แคว้นแคชเมียร์ในปัจจุบัน
- ๓) พระมหาเทวเถระ ไปมหิสสกมณฑล ปัจจุบันได้แก่แคว้นไมซอร์และดินแดนแถบลุ่มแม่น้ำโคธาวารี อยู่ทางภาคใต้ของอินเดีย
- ๔) พระรักขิตเถระ ไปวนวาสีประเทศ ได้แก่แคว้นแคว้นโยนกเหนือ ทางภาคตะวันตกเฉียงใต้ของอินเดีย แคว้นบอมเบย์
- ๕) พระโยนกธรรมรักขิต ไป อปรันตกชนบท อยู่ริมฝั่งทะเลอาระเบียทางทิศเหนือของบอมเบย์

“อภิชัย โปธิ์ประสิทธิ์ศาสตร์, พระพุทธศาสนามหายาน, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๓๓-๓๔.

๖) พระมหารักรัจิตเถระ ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา ณ โยนกประเทศได้แก่แคว้น
แคว้นของพวกฝรั่งเศสกรีก ในทวีปเอเชียตอนกลางเหนือประเทศอิหร่านต่อขึ้นไปจนถึง
เตอร์กีสถาน

๗) พระมัชฌิมและพระมหาเถระอีก ๔ รูป คือ พระกัสสปโคตตะ พระมูลกเทวี
พระทุนทกิสสระ และพระเทวะ ไปเผยแผ่ ณ แคว้นดินแดนแถบภูเขาหิมาลัย ได้แก่นเนปาล ซึ่ง
อยู่ตอนเหนือของประเทศอินเดีย

๘) พระโสณะ และพระอุตตระ ไปเผยแผ่พระศาสนา ณ ดินแดนสุวรรณภูมิ
ได้แก่ ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นจังหวัดนครปฐมในปัจจุบัน

๙) พระมหาธรรมรักจิต ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา ณ แคว้นมหาราษฎร์
ปัจจุบันเป็นดินแดนแถบตะวันออกเฉียงเหนือ ห่างจากเมืองบอมเบย์ในปัจจุบัน^{๕๕}

จากการที่พระเจ้าอโศกมหาราชได้ส่งพระสมณทูตไปประกาศพระพุทธศาสนา
นั้น ทำให้พระพุทธศาสนาได้เจริญแพร่ขยายไปสู่นานาชาติโดยเฉพะอย่างยิ่ง
ประเทศไทยที่ได้รับอานิสงส์ของการกระทำสังคายนาครั้งที่ ๓ เป็นอย่างมาก

สรุปได้ว่า การทำสังคายนาครั้งที่ ๓ ทำที่ อโศการาม กรุงปาตลีบุตร โดยมีพระ
เจ้าอโศกมหาราช เป็นองค์อุปถัมภ์ พระโมคคัลลบุตรติสสเถระเป็นประธานในการสังคายนา
พระอรหันต์เข้าประชุมเป็นสังคีติการกสงฆ์จำนวน ๑,๐๐๐ รูป ใช้ระยะเวลา ๕ เดือน จึงสำเร็จ
สำหรับการทำสังคายนาพระธรรมวินัยนั้น เป็นการตรวจชำระรวบรวมพระธรรมวินัยให้เป็น
หมวดหมู่ โดยมีวิธีการ คือ การอาราธนาพระอรหันต์ พระชีนาสพ และเชิญนักปราชญ์ราช
บัณฑิต มาร่วมในการทำสังคายนาตรวจทานหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า มี
พระมหากษัตริย์เป็นองค์ศาสนูปถัมภ์ การทำสังคายนาแต่ละครั้งนั้นมีประโยชน์ต่อ
พระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก ทำให้พระพุทธศาสนามีหลักธรรมที่แน่นอนและสามารถ
ตรวจทานได้ เป็นที่ยอมรับของพุทธศาสนิกชน ป้องกันอสังคหกรรมที่จะเกิดขึ้น นอกจากนี้
การทำสังคายนาแต่ละครั้งนั้น ยังมีส่วนสำคัญในการจัดรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็น
สัดส่วนชัดเจนมากยิ่งขึ้น

^{๕๕} พระเทพดิลก (ระแบบ ฐิตญาโณ), ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : มหา
มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๑๖๑-๑๖๓.

๒.๖ การบริหารคณะสงฆ์ในประเทศไทยจากอดีตถึงปัจจุบัน

การปกครองคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาล เป็นการจัดการปกครองให้เป็นไปตามสภาพแวดล้อมทั้งภายในและภายนอก การเกิดขึ้นและดำรงอยู่ขององค์กรคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาลมีพัฒนาการเป็นไปอย่างต่อเนื่อง การปกครองระยะเริ่มแรกพระพุทธองค์ จึงทรงดำเนินการด้วยตัวพระองค์เอง โดยอาศัยรูปแบบการประพฤตินักบวชที่มีอยู่ในสมัยนั้นที่เรียกว่า จาริตศีล และเมื่อมีจำนวนพระภิกษุเพิ่มมากขึ้นก็ทรงปกครองเองบ้าง ให้พระสาวกช่วยการปกครองบ้าง โดยทรงบัญญัติพระธรรมวินัยเป็นเครื่องมือในการปกครองเพื่อให้การศึกษาค้นคว้าเมื่อการคณะสงฆ์ได้กลายเป็นสังคมาที่มีขนาดใหญ่ ซึ่งก็อยู่ในช่วงปลายๆ สมัยพุทธกาล พระพุทธองค์ จึงได้ทรงมอบภาระการปกครองให้แก่คณะสงฆ์ปกครองกันเอง ด้วยการยึดหลักพระธรรมวินัยเป็นหลักในการปกครอง

ส่วนการบริหารคณะสงฆ์ในอดีตจนถึงปัจจุบันในประเทศไทย ตามลำดับ ดังนี้

๒.๖.๑ ในสมัยสุโขทัย (พ.ศ. ๑๘๒๒-๑๙๒๐)

ลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ในการปกครองคณะสงฆ์ มิได้แบ่งการปกครองเป็นการปกครองร่วมกันบังคับบัญชาตามลำดับชั้น โดยมีพระสังฆราช เป็นตำแหน่งสูงสุดของการปกครองคณะสงฆ์ นอกจากนั้น คำว่า "ปู่" คงจะเป็นตำแหน่งรองจากสังฆราช (ปัจจุบันเรียกว่า พระครู) คำว่า "มหาเถระ" คงได้แก่ พระผู้มีพรรษา ผู้คงแก่เรียน รู้ธรรมวินัยทั่วไป แต่มิใช่ตำแหน่งที่ภิกษุตั้งแต่งตั้งอาจจะมีตำแหน่งทางการปกครองเป็นเจ้าคณะหมู่หมวดสมภารวัดก็ได้ ทั้งนี้ ในสมัยสุโขทัยตอนปลายได้มีประเพณีพระราชทานสมณศักดิ์แก่พระสงฆ์รับมาจากลังกา บางครั้งเรียก "คณะคามวาสี"ว่า ฝ่ายขวา "คณะอรัญญวาสี" ว่า ฝ่ายซ้าย แต่ชื่อคณะคามวาสีแลคณะอรัญญวาสีคงมิใช่ต่อมาจนถึงสมัยอยุธยา เข้าใจว่า "ตำแหน่งสังฆราช" กับ "ปู่ครู" เป็นสมณศักดิ์ในสมัยนั้น สุโขทัยมีสังฆราชหลายพระองค์แต่การปกครองไม่มีเอกภาพเหมือนกรุงรัตนโกสินทร์เพราะหัวเมืองใหญ่ที่เป็นประเทศราชเจ้าเมืองที่ตั้งสังฆราชเป็นประมุขในแต่ละเมืองเป็นประมุขในสมัยหลังปรากฏเรียกตำแหน่งพระเถระเจ้าคณะเมืองว่า "สังฆราชา" อยู่หลายแห่ง สังฆราชจึงมิใช่มีองค์เดียว ส่วนปู่ครูนั้น เมืองใหญ่ๆ อาจมีหลายองค์ ถ้าเมืองเล็กมีองค์เดียว ขึ้นตรงต่อสังฆราช^{๖๖}

^{๖๖} พระเทพเวที (ประยูร ปรยุตโต), พุทธศาสนากับสังคมไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มุณินิโกมลคิมทอง, ๒๕๓๒), หน้า ๓๔-๔๐.

จะเห็นได้ว่า พระพุทธศาสนาสมัยสุโขทัย เป็นนิกายมหายาน เพราะสืบทอดมาจากสมัยขอมมีอำนาจ ครั้นถึงสมัยพ่อขุนรามคำแหงพระองค์ขยายอำนาจไปทางใต้ ทรงเลื่อมใสในพระเถระนิกายเถรวาท ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากลังกา จึงทรงอาราธนาพระเถระจากเมืองนครศรีธรรมราชเพื่อมาปรับปรุงพุทธศาสนาและพระสงฆ์ในสุโขทัย เมื่อคณะสงฆ์ทางใต้ขึ้นไปปรับปรุง คณะสงฆ์สุโขทัยจึงหันกลับมาถือนิกายหินยาน หรือเถรวาทมากขึ้น ดังคำว่า^{๕๗} "...พ่อขุนรามคำแหง กระทำไอยทาน แก้มหาเถรสังฆราชปราชญ์เรียนจบปิฎกไตรหลวง(รู้) กว่าปู่ครูในเมืองนี้ทุกคน ลูกแต่เมืองศรีธรรมราชมา..."

คณะสงฆ์สุโขทัยแบ่งออกเป็น ๒ คณะใหญ่ๆ ได้แก่ (๑) ความวาสี (นิกายเดิม) เป็นพระที่มีอารามอยู่ใกล้บ้านใกล้เมืองหรืออยู่ในบ้านในเมือง เล่าเรียนคัมภีร์ (ศึกษาพระไตรปิฎก) (๒) อรัญญวาสี มาจากลังกา ทางลังกานิยมเรียกคณะนี้ว่า "นวนวาสี" แปลว่า "ผู้อยู่ป่า" ปรากฏในศิลาจารึกว่า พระเจ้าแผ่นดินซึ่งครองกรุงสุโขทัย ทรงจัดให้พระมหาสวามีสังฆราช ที่มาจากลังกาอยู่ในอรัญญิกประเทศ คือ อัมพวันวนาราม วัดสวนมะม่วง นอกพระนครเป็นพระอยู่ในอารามป่า เล่าเรียนวิปัสสนา

๒.๖.๒ ในสมัยอยุธยา (๑๘๕๓-๑๘๖๕)

ลักษณะการปกครองของคณะสงฆ์ ได้เพิ่มสมณศักดิ์ในสมัยอยุธยาเข้ามาอีก ๓ ชั้น คือสังฆราช กับ พระครู ยังเอาแบบสุโขทัย เพิ่มตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช บังคับบัญชาคณะสงฆ์ทั่วอาณาจักร แบ่งการปกครอง ดังนี้ (๑) สมเด็จพระสังฆราช ว่าการทั่วราชอาณาจักร (๒) พระสังฆราช ว่าการหัวเมืองใหญ่ๆ (๓) พระครู ว่าการหัวเมืองเล็ก หรือในราชธานี ต่อมาจึงยกพระครูให้สูงเท่ากับพระสังฆราชหัวเมือง ที่เราเรียกว่า "พระราชาคณะ" อยู่ทุกวันนี้ ส่วนคำว่า "สมเด็จ" เป็นภาษาเขมรที่นำมาใช้ ตำแหน่งสมเด็จในสมัยพระนารายณ์มหาราช ปรากฏในหนังสือของลาลูแบร์ "เรื่องเมืองไทย" ว่า พระวันรัตน์เป็นสมเด็จพระสังฆราชที่มหาสังฆปริณายก ปกครองคณะสงฆ์ทั้งปวง แต่ในหนังสือเก่าๆ มีชื่อ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ เป็นเจ้าคณะใหญ่ฝ่ายคามวาสี ส่วนสมเด็จพระ วันรัตน์ เป็นเจ้าคณะใหญ่ฝ่ายอรัญวาสี รูปใดมีพรรษามากรูปนั้นก็เป็สมเด็จพระสังฆราช^{๕๘}

^{๕๗} พระเมธีธรรมภรณ์ (ประยูร ชุมมจิตโต), การปกครองคณะสงฆ์ไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : มุคนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๕), หน้า ๖.

^{๕๘} พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตญาโณ), ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๘๖-๘๗.

จะเห็นได้ว่า ในการบริหารงานคณะสงฆ์ในสมัยอยุธยา ยังคงถือแบบอย่างสุโขทัย แต่เพิ่มขึ้นมาอีกคณะ คือ "คณะป่าแก้ว" สืบเนื่องจากตามตำนาน โยนก กล่าวว่า เมื่อ พ.ศ.๑๕๖๕ พระเถระชาวเชียงใหม่ ๗ รูป พระเถระชาวอยุธยา ๒ รูปและพระเถระชาวเขมร ๑ รูป เดินทางไปลังกาและได้บวชแปลงเป็นสิ่งหลนิกายในสีมาน้ำ แม่น้ำกัลยาณี ในสำนักพระวันรัตมหาเถระ เมื่อบวชใหม่แล้วก็ปฏิบัติอยู่ในลังกานานหลายปีจึงเดินทางกลับ ขากลับนิมนต์พระเถระชาวลังการมาด้วย ๒ รูป เมื่อถึงอยุธยาแล้ว ก็แยกย้ายกันไปเผยแผ่ ตั้งนิกายขึ้นมาใหม่เรียกว่า "ป่าแก้ว" (วันรัตน = ป่าแก้ว) คณะนี้ยังปรากฏที่นครศรีธรรมราชและพัทลุง^{๔๕} เช่น วัดเขียนคณะป่าแก้ว เป็นต้น คณะนี้ปฏิบัติเคร่ง ประชาชนจึงนับสนุนมาก พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา (พิมพ์ พ.ศ.๒๔๕๕) ว่า "...มูลเหตุแห่งการแยกคณะสงฆ์ออกเป็น ๒ เกิดขึ้นในแผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช ราว พ.ศ.๒๔๒๗ พระองค์ทรงระลึกถึงพระมหาเถรคันฉ่อง (ชวามอญ) จึงโปรดให้เป็นสังฆราช ครองวัดมหาธาตุ มีพระทินนามว่า สมเด็จพระอริยวงศญาณฯ ครั้งนั้นคณะสงฆ์แยกเป็น ๒ คณะ คือ คณะเหนือให้ขึ้นต่อสมเด็จพระอริยวงศญาณฯ คณะใต้ขึ้นต่อสมเด็จพระวันรัตน์ (สังฆราชาเดิม คือ คณะป่าแก้ว) ผู้รู้เห็นว่า พระมหาเถรคันฉ่อง เป็นพระมอญ แม้จะมีความดีมากแต่คงไม่ได้เป็นใหญ่ถึงขึ้นสังฆราช อาจปกครองเฉพาะพระชวามอญเท่านั้น คณะสงฆ์นั้นสันนิษฐานว่าน่าจะแบ่งออกเป็น ๓ คณะ คือ (๑) คณะคามวาสีฝ่ายขวา (๒) คณะอรัญวาสี (๓) คณะคามวาสีฝ่ายซ้าย

๓.๒.๓ ในสมัยธนบุรี (๒๓๑๐-๒๓๒๔)

อาณาจักรสมัยกรุงธนบุรีตกอยู่ในสภาพบ้านแตกสาแหรกขาด เพราะถูกพม่าทำลาย หลังจากพระเจ้ากรุงธนบุรีรวบรวมอำนาจได้แล้ว ก็ได้ปรากฏว่า ได้พระราชาคณะครั้งกรุงเก่ามาเป็นประมุขสงฆ์พระที่มาเป็นสังฆราช ก็เป็นเพียงพระอาจารย์ดี วัดประดู่ องค์ที่ ๒ คือ พระอาจารย์ศรี วัดพนัญเชิง ซึ่งมีใช้พระราชาคณะ รูปที่ ๓ พระสังฆราชขึ้น ซึ่งคงเป็นพระที่ทรงสมณะเก่าสมัยกรุงอยุธยาพระเจ้ากรุงธนบุรีได้เชิญมาจากเมืองชายทะเลฝั่งตะวันออก เดิมคงเป็นพระครูสุธรรมธีรราชมхамุนี เจ้าคณะเมืองระยอง แต่ภายหลัง ในรัชกาลที่ ๑ ถูกกลดยสลงจาก พระสังฆราชลงมาเป็นพระธรรมธีรราชมхамุนี ว่าที่พระวันรัตน์

^{๔๕} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานปกครองคณะสงฆ์, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สามมิตร, ๒๕๑๕), หน้า ๑๖.

สรุปได้ว่า การปกครองสงฆ์ยุคนี้เอาแบบอย่างมาจากอยุธยา และในตอนกลางรัชกาล การคณะสงฆ์เจริญมาก แต่ตามพงศาวดารกล่าวว่า ในตอนปลายรัชกาลก็เสื่อมลง เพราะพระเจ้ากรุงธนบุรีสำคัญผิดไป แต่ก็นับว่าพระองค์ ก็ทรงได้กอบกู้ฐานะพระสงฆ์ไว้เท่าๆกับการกอบกู้เอกราชของชาติในวันนั้นเอง^{๕๐}

๓.๒.๔ ในสมัยรัตนโกสินทร์ (๒๓๒๕-๒๔๘๔, ๒๕๐๕ ถึงรัชกาลที่ ๙)

การบริหารคณะสงฆ์ในสมัยนี้ จนถึงปัจจุบัน คือ รัชกาลที่ ๙ สรุป^{๕๑} ได้ดังนี้

ให้พระภิกษุบางรูปลาสิกขา เพราะทรงปฏิบัติไม่เหมาะสมในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี และโปรดเกล้าให้ตั้งแต่งใหม่หมด สมเด็จพระสังฆราช (ศรี) วัดบางหว้าใหญ่ ซึ่งถูกถอดยศในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี ก็ได้รับสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราชอีก นับว่าเป็นสังฆราชองค์แรกแห่งกรุงรัตนโกสินทร์

ในรัชกาลที่ ๑ ได้ออกกฎหมายสงฆ์ เพิ่มขึ้นจากวินัยสงฆ์อีกด้วย กฎหมายที่ออกมามี ๑๐ ฉบับ ฉบับแรกเมื่อ พ.ศ.๒๓๒๕ ฉบับสุดท้ายเมื่อ พ.ศ. ๒๓๔๔ นับเป็นกษัตริย์องค์แรกที่ออกกฎหมายคณะสงฆ์ เนื่องจากอยู่ระหว่างการฟื้นฟูบ้านเมืองและเพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมือง

สมณศักดิ์ของพระสงฆ์ แบ่งออกเป็น ๒ อันดับ คือ พระราชาคณะผู้ใหญ่ และ พระราชาคณะสามัญ พระราชาคณะผู้ใหญ่กำหนดไว้ ๔ ชั้น คือ

(ก) สมเด็จพระสังฆราช ซ้าย-ขวา ได้แก่สมเด็จพระอริยวงศ์และสมเด็จพระวันรัตน์

(ข) พระพุฒาจารย์ เจ้าคณะใหญ่อรัญวาสี พระพุทธโฆษาจารย์ ผู้ช่วยสังฆปริณายก พระพิมลธรรม เจ้าคณะรองฝ่ายซ้าย พระธรรมวโรดม เจ้าคณะรองฝ่ายขวา

(ค) พระพรหมมุนี พระธรรมเจดีย์ คณะเหนือ พระธรรมไตรโลก คณะใต้

(ง) พระเทพกวี คณะเหนือ พระเทพมุนี คณะใต้ พระญาณไตรโลก เจ้าคณะรองอรัญวาสี นอกจากนี้เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญทั้งหมดคือ พระเทพโมลี พระธรรมโกษา

^{๕๐} นนท ธรรมสถิตย์, พระพุทธศาสนาและคณะสงฆ์ไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เอ็ดดิสัน, ๒๕๓๓), หน้า ๗๑.

^{๕๑} มหามกุฏราชวิทยาลัย, ประวัติการปกครองคณะสงฆ์ไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหา มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๗๑.

พระโพธิวงศ์ เป็นต้น แต่พระโพธิวงศ์ ยกเป็นชั้นเทพในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรีหรือรัชกาลที่ ๑ ส่วนพระราชกณะยังไม่มี

รัชกาลที่ ๒ คณะสงฆ์ยังไม่เปลี่ยนแปลง สมณศักดิ์ที่น่าสนใจ คือ รัชกาลที่ ๒ ทรงตั้งพระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าवासกรี ซึ่งผนวชอยู่ที่วัดพระเชตุพนเป็น "พระองค์เจ้าพระราชกณะ กรมหมื่นนุชิตชิโนรสศรีสุคต ขัตติยวงศ์" แต่มีสมณศักดิ์เสมอพระราชกณะชั้นสามัญ

รัชกาลที่ ๓ ทรงปฏิรูปคณะสงฆ์ขึ้น เหตุการณ์ที่สำคัญเกี่ยวกับคณะสงฆ์มีดังนี้

โปรดให้รวมพระอารามหลวงและอารามราษฎร์ในกรุงเข้าเป็นคณะหนึ่งต่างหาก เรียกว่า "คณะกลาง" ขึ้นในกรมหมื่นนุชิตชิโนรส คณะสงฆ์เพิ่มขึ้นมี ๔ คณะ คือ คณะเหนือ คณะใต้ คณะกลาง คณะอรัญวาสี โดยมีคณะใหม่เกิดขึ้นในรัชกาลนี้คือ คณะธรรมยุติ ครั้งแรกจำนวนน้อยอาศัยอยู่กับคณะกลาง^{๕๒}

รัชกาลที่ ๔ คณะสงฆ์เริ่มดีขึ้น จำนวนพระสงฆ์เริ่มมากขึ้นตั้งแต่ครั้งรัชกาลที่ ๓ ทั้งยังมีคณะใหม่เพิ่มขึ้นอย่างเป็นทางการคือ คณะธรรมยุติและคณะอรัญวาสีเดิมกลับหายไปไม่ทราบชัดว่าหายไปไหน ตอนเริ่มรัชกาลยังมีอยู่ คือ สมเด็จพระพุฒาจารย์ วัดสระเกษเป็นเจ้าคณะ แต่ชื่ออรัญวาสีค่อยๆ หายไปในภายหลัง ด้านสมณศักดิ์ รัชกาลนี้เพิ่มมากขึ้น และทรงเห็นว่า กรมหมื่นนุชิตชิโนรส ทรงคุณธรรมยิ่งกว่าสังฆนายกอื่นๆ จึงโปรดตั้งพระราชพิธีมหาสมณุตมาภิเษก สถาปนาขึ้นเป็น "กรมสมเด็จพระปรมาธิบดีชิโนรส" เป็นประธานสงฆ์ทั่วราชอาณาจักร และทรงสถาปนาพระพิมลธรรม (อยู่) วัดสุทัศน์ ขึ้นเป็นสมเด็จพระอริยวงศาสดญาณอนันโธมตามพระราชประสงค์ของรัชกาลที่ ๓ ที่จะให้เป็นสังฆราช แต่ตอนนี้ยังไม่ได้เป็นสังฆราช เป็นเพียงเจ้าคณะใหญ่ฝ่ายเหนือเท่านั้น และทรงยกพระพุทโธษาจารย์ (ฉิม) เป็นสมเด็จพระพุทโธษาจารย์ด้วย ส่วนการปกครองหัวเมืองแต่เดิมตำแหน่งเป็นพระสังฆราชา รัชกาลที่ ๔ โปรดให้เปลี่ยนเป็น สังฆปาโมกข์ มียศเทียบเท่าพระครู แต่บางเมืองก็มียศเท่าพระราชกณะ ใช้ราชทินนามเหมือนกรุงเทพ^{๕๓}

^{๕๒} แสวง อุดมศรี, การปกครองคณะสงฆ์ไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๗-๒๐.

^{๕๓} มาณพ พลไพรินทร์, คู่มือการบริหารกิจการคณะสงฆ์, (กรุงเทพมหานคร : หจก.ชุดิมาการพิมพ์, ๒๕๓๒), หน้า ๓๔.

สมัยรัชกาลที่ ๕ เป็นระยะที่กิจการทุกส่วนของประเทศได้รับการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่จากระบบเก่าสู่ระบบใหม่ ด้านศาสนาก็เช่นเดียวกัน มีการปฏิรูปขึ้นในทุกๆ ด้านเวลานั้น พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ได้ทรงช่วยในด้านการคณะสงฆ์เป็นอย่างดี ในด้านสมณศักดิ์ มีที่น่าสนใจ คือ ในรัชกาลนี้ได้เพิ่มสมณศักดิ์ชั้น "ราช" ขึ้นใหม่ ครั้นก่อนพระราชกฤษฎีกามี ๔ ชั้น คือ พระราชาคณะสามัญ ๑ ชั้น เมื่อเพิ่มชั้นราชขึ้น จึงมี ๕ ชั้น ส่วนชั้นสามัญกลายเป็นชั้นที่ ๖ จึงเรียงตามลำดับใหม่ คือ (๑) ชั้นสมเด็จพระสังฆราช (๒) ชั้นรองสมเด็จพระสังฆราช (๓) ชั้นธรรม (๔) ชั้นเทพ (๕) ชั้นราช (๖) ชั้นสามัญ

ในเวลาต่อมา ได้มีการเปลี่ยนแปลงฐานะของบางตำแหน่ง เช่นเลื่อนพระพรหมมุนีจากชั้น ๓ ขึ้นเป็นชั้น ๒ เลื่อนพระธรรมโกษาจารย์จากชั้นสามัญเป็นชั้นที่ ๓ เป็นต้น เรื่องสำคัญในวงการสงฆ์ คือ การมีพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์อย่างจริงจังขึ้น

พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.๑๒๑

ก่อนพระราชบัญญัติฉบับนี้ เราทราบมาแล้วว่าคณะสงฆ์จัดเป็น ๓ นิิกาย คือ (๑) มหานิกาย (๒) ธรรมยุติกนิกาย (๓) รามัญนิกาย ทั้งหมดนี้สืบมาจากทักษิณนิกายหรือเถรวาท แต่ก็มีอุตรนิกายหรือมหายานอยู่บ้าง คือ พระญาณกับพระจีนฝ่ายหลังนี้ได้รับการยกย่องเป็นพระภิกษุสงฆ์ คงถือว่าเป็นนักพรตเท่านั้น มาถึงรัชกาลที่ ๕ จึงทรงตั้งหัวหน้าฝ่ายญาณเป็นพระครู และฝ่ายจีน เป็นพระอาจารย์ ก่อนพระราชบัญญัติฉบับนี้ก็ยังคงมี ๔ คณะเหมือนรัชกาลที่ ๓, ๔ คือ

๑) คณะเหนือ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (แสง) วัดราชบูรณะ เป็นเจ้าคณะใหญ่ โดยมารวมเอาวัดทางเหนือมาขึ้นกับคณะนี้ และคณะนี้ก็ขึ้นตรงต่อมหาดไทย

๒) คณะใต้ สมเด็จพระวันรัตน์ (ทิต) วัดมหาธาตุเป็นเจ้าคณะใหญ่ รวมเอาวัดทางใต้มาขึ้นกับคณะนี้ และขึ้นต่อกรมพระกลาโหมและกรมท่า

๓) คณะกลาง สมเด็จพระพุฒาจารย์ (หม่อมเจ้าสังฆทัต) วัดพระเชตุพน เป็นเจ้าคณะใหญ่ รวมเอาวัดในส่วนกลางและนครเขื่อนขันธ์ (อ.พระประแดง) มาขึ้นในคณะนี้ แต่ที่ปรากฏจริงวัดในส่วนกลางไปขึ้นต่อคณะเหนือก็มี คณะใต้ก็มีสืบสนอยู่

๔) คณะธรรมยุติ เวลานั้นยังไม่มีสมเด็จพระสังฆราช มีพระศาสนโศภนเป็นเจ้าคณะรอง รวมเอาวัดธรรมยุติทั่วราชอาณาจักรขึ้นคณะนี้ ผู้ปกครองต่อมาเป็นพระราชกฤษฎีกาเป็นเจ้าเสียดส่วนมาก สมเด็จพระสังฆราชของคณะนี้มีฐานานุกรมเป็นพิเศษกว่าคณะอื่นๆ

การปกครองแบ่งเป็นคณะ ๔ คณะที่น่าสนใจก็คือ มิทราบเหตุใดจึงแบ่งเช่นนี้
เข้าใจว่า เปลี่ยนมาจากคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย คณะอรัญวาสีและคณะคามวาสีฝ่ายขวา ครั้งกรุง
เก่า คือ คณะเหนือ = คณะคามวาสีฝ่ายซ้าย, คณะใต้ = คณะคามวาสีฝ่ายขวา, คณะอรัญวาสี,
คณะกลาง

ทั้งหมดนี้มีมาแล้วครั้งรัชกาลที่ ๓ ต่อมาคณะอรัญวาสีค่อยๆ หายไปรวมกับคณะ
คามวาสี จึงเหลือเพียง ๓ คณะ ครั้นต่อมาจึงมีคณะธรรมยุตขึ้นจึงเป็น ๔ คณะอีก

ครั้นในเวลาต่อมา เมื่อปี พ.ศ.๒๔๔๕ (ร.ศ.๑๒๑) พระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดให้ตรา พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ขึ้น เพื่อ
ส่งเสริมสนับสนุนการปฏิบัติธรรมวินัย ให้สอดคล้องกับการปกครองบ้านเมือง พ.ร.บ.ฉบับนี้
กำหนดให้มีเจ้าคณะใหญ่อีก ๔ คณะ รวมเป็น ๘ รูป ทั้ง ๘ รูปนี้เป็น "กรรมการมหาเถร
สมาคม" ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการปกครองคณะสงฆ์ทั่วราชอาณาจักร พ.ร.บ.ฉบับนี้
กำหนดให้มีสมเด็จพระสังฆราชองค์เดียวเป็นผู้บัญชาเถรสมาคม เป็นประธานของมหาเถร
สมาคม การปกครองแบ่งออกเป็นมณฑล เมือง แขวง และวัด ทั้งหมดนี้แบ่งกันขึ้นตามคณะ
ใหญ่ทั้ง ๔ พ.ร.บ. นี้มี ๔๕ มาตรา และให้เสนาบดีกระทรวงธรรมการ (ปัจจุบันคือ ร.ม.ต.
กระทรวงศึกษา) รักษาการให้เป็นไปตามพระราชบัญญัตินี้

สำหรับคณะธรรมยุตินั้น เดิมรวมอยู่กับคณะกลางและได้แยกเป็นคณะต่างหาก
ครั้งแรกนั้น ไม่มีเจ้าคณะใหญ่ พ.ศ. ๒๓๕๓ กรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์ จึงได้ทรงเป็นเจ้า
คณะใหญ่ ต่อมาก็คือ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส

สมัยรัชกาลที่ ๖-๗ การคณะสงฆ์ดำเนินตาม พ.ร.บ.ฉบับนี้ตลอด แต่ตอนปลาย
รัชกาลที่ ๗ คณะสงฆ์กลุ่มหนึ่ง แสดงสัมมติจะให้มีการแก้ไข พ.ร.บ.ฉบับนี้ การเคลื่อนไหว
ขยายวงกว้างออกไป จนต้องมีการเปลี่ยนแปลงในครั้งรัชกาลที่ ๘

สมัยรัชกาลที่ ๘ คณะรัฐบาลปฏิวัติ ซึ่งมี พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา เป็น
นายกรัฐมนตรี ก็พยายามแก้ไข พ.ร.บ. ฉบับเดิม และต้องการจะรวมนิกาหทั้ง ๒ คือ
มหานิกายกับธรรมยุตินิกายเข้าด้วยกัน เมื่อวันที่ ๖ กรกฎาคม ๒๔๘๔ พระยาพหลฯ ได้
อุปสมบท ณ วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน ซึ่งสร้างขึ้นเพื่อรวมนิกาย การอุปสมบทครั้งนี้มีมนต์
พระนั่งอันดับ ๕๐ รูป มีพระมหานิกาย ๓๔ รูป พระธรรมยุติ ๑๕ พระรามัญ ๑ เมื่อพระยา
พหลฯ ลาสิกขาบทไปแล้ว คณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติ ก็ครองวัดมหาธาตุเสีย การรวมนิกายจึงไม่
สำเร็จ

อย่างไรก็ตาม ความพยายามรวมนิกายก็มีผลบ้าง คือ สภาผู้แทนได้ออกกฎหมายสงฆ์เมื่อวันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๔๘๔ นั่นคือ " พ.ร.บ.คณะสงฆ์ พ.ศ.๒๔๘๔" มี ๖๐ มาตรา ไม่มีมาตราใดแบ่งแยกการปกครอง พ.ร.บ.ฉบับนี้ ประกอบด้วย คณะสังฆมนตรี สังฆสภา พระธรรมธร (อัยการ) พระวินัยธร (ผู้พิพากษา) เจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล และเจ้าอาวาส อำนาจสูงสุดอยู่ที่ สมเด็จพระสังฆราช

นอกจากนี้ ยังแบ่งส่วนในคณะสังฆมนตรีออกเป็น ๔ องค์กรใหญ่ๆ ได้แก่

- ๑) องค์กรปกครอง ทำหน้าที่ฝ่ายปกครอง
- ๒) องค์กรศึกษา ทำหน้าที่ฝ่ายการศึกษา
- ๓) องค์กรเผยแผ่ ทำหน้าที่เผยแผ่อบรม
- ๔) องค์กรสาธารณูปการ ทำหน้าที่เกี่ยวกับการก่อสร้างบูรณะ

พ.ร.บ.ฉบับนี้เป็นฉบับประชาธิปไตย คณะสงฆ์สอดคล้องกับบ้านเมืองทุกประการ ด้านการศึกษาสมัยนี้เจริญมาก เพราะองค์การศึกษาดูแลควบคุมตั้งแต่ส่วนกลางไปถึงส่วนภูมิภาค ด้านอื่นๆ ก็ได้รับการเอาใจใส่เช่นเดียวกัน

ต่อมาเมื่อ พ.ศ.๒๕๐๕ สมัยที่พันฯ จอมพล ส. ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรี (รัฐบาลปฏิวัติ) ต้องการให้ใช้ พ.ร.บ.คณะสงฆ์เป็นไปอย่างรวดเร็วทันการ รัฐบาลจึงยกเลิก พ.ร.บ.คณะสงฆ์ ๒๔๘๔ เสีย และให้ออก พ.ร.บ.คณะสงฆ์ ๒๕๐๕ แทนโดยให้อำนาจเด็ดขาดกับฝ่ายปกครอง (เจ้าหน้าที่บ้านเมือง) และพระปกครองมากขึ้น แต่ด้านการศึกษาและการเผยแผ่ศาสนธรรมนั้นด้อยลงอย่างเห็นได้ชัด จึงปรากฏว่าการศึกษาในระยะหลังนี้ไม่ก้าวหน้าเหมือนสมัย พ.ร.บ.๒๔๘๔

สมัยรัชกาลที่ ๙ (พ.ร.บ.๒๕๐๕) สมเด็จพระสังฆราช เป็นประมุข มหาเถรสมาคม แบ่งการปกครองออกเป็น ๕ คือ หนเหนือ หนใต้ หนกลาง หนตะวันออก และคณะกรรมยุติ และแยกการปกครองออกเป็นภาค จังหวัด อำเภอ ตำบล และเจ้าอาวาส^{๕๔}

^{๕๔} มหามกุฏราชวิทยาลัย, ประวัติการปกครองคณะสงฆ์ไทย, หน้า ๒๕-๓๐.

๒.๗ สรุป

จากการศึกษาในบทนี้ทั้งหมด ผู้วิจัย ได้ประมวลประเด็นสำคัญต่างๆ ไว้ดังนี้

ในการจัดตั้งองค์กรคณะสงฆ์ครั้งพุทธกาล มีแรงขับเคลื่อนมาจากปัจจัยที่สำคัญภายนอก คือ การเปลี่ยนแปลงทางด้านการเมือง การปกครอง, เศรษฐกิจและสังคม, ศาสนา, และปัจจัยภายในองค์กร คือ การเพิ่มของจำนวนของพระภิกษุที่มากจนควบคุมหรือกำหนดทิศทางได้ยากต่างคนก็ต่างทัศนะในด้านการตีความพระธรรมวินัย จนทำให้เกิดความสับสนคลาดเคลื่อน โดยเป้าหมายในการจัดตั้งองค์กรสงฆ์ เพื่อประโยชน์ส่วนรวมของคณะสงฆ์, ปัจเจบุคคล, ชีวิตของมนุษย์, ประชาชนส่วนใหญ่ในสังคม, และแก่พระพุทธศาสนาในองค์กรรวมทุกด้าน ส่วนการจัดตั้งองค์กร ในครั้งแรก พระพุทธองค์ทรงบริหารจัดการด้วยพระองค์เอง ต่อมาเมื่อมีหมู่สงฆ์เพิ่มจำนวนมากยิ่งขึ้น จึงทรงมอบอำนาจในการบริหารปกครองให้เป็นหน้าที่ รับผิดชอบของคณะสงฆ์ เช่น การบรรพชา อุปสมบท การวินิจฉัยอธิกรณ์ต่างๆ

นอกจากนั้น พบว่า พระสงฆ์ผู้มีบทบาทสำคัญในการประกาศศาสนา เช่น พระสารีบุตรเถระ พระมหาโมคคัลลานเถระ และพระอานนทเถระ สำหรับการบริหารองค์กรคณะสงฆ์สมัยพุทธกาลนั้น ได้แบ่งภาระหน้าที่กันอย่างชัดเจน เรียกว่า “เจ้าอธิการ” คือ ผู้ทำหน้าที่รับผิดชอบแต่ละแผนก เช่น เจ้าอธิการแห่งจีวร ก็เป็นใหญ่ในการแจกจีวรแก่พระภิกษุ เป็นต้น โดยเน้นที่ความสามารถเฉพาะด้านของบุคคลในแต่ละหน้าที่ ส่วนงานหลักๆ ในสมัยพุทธกาล ประกอบด้วย การปกครอง, การจัดการศึกษา, เผยแผ่, สาธารณูปการ ส่วนการป้องกันและแก้ไขปัญหาในการบริหารจัดการองค์กรคณะสงฆ์ครั้งพุทธกาล ทำให้ ๔ แนวทาง คือ การระงับปัญหาที่เกี่ยวกับวิวาทาธิการ (วิวาทด้วยเหตุแห่งพระธรรมวินัย), อนุวาทาธิกรณ์ (วิวาทด้วยเหตุแห่งอาบัติ), อาปัตตาธิกรณ์ (วิวาทด้วยเหตุแห่งการปรับอาบัติ) และกิจจาธิกรณ์ (วิวาทด้วยเหตุแห่งการงานหรือกิจอันจะพึงทำด้วยการประชุมสงฆ์) โดยในแต่ละอย่างก็จะมีแนวทางสำหรับแก้ปัญหานั้นๆ

การบริหารจัดการของคณะสงฆ์สมัยหลังพุทธกาล แบ่งเป็น ๓ ช่วงระยะเวลา คือ

ปฐมสังคายนาครั้งที่ ๑ เหตุเกิดเพราะปรารภพระภิกษุกถาวล่งเกินต่อพระพุทธศาสนา โดยมีพระมหากัสสปเถระ เป็นประธานสงฆ์พร้อมด้วยเหล่าพระอรหันต์ ๕๐๐ รูป ทำหลังจากพุทธปรินิพพานได้ ๓ เดือน ที่ถ้ำสัตตบรรณคูหา ใกล้เมืองราชคฤห์ ใช้เวลานาน ๗ เดือนจึงเสร็จ

เหตุสังคายนาครั้งที่ ๒ เหตุเกิดเพราะปรารภ วัตถุ ๑๐ ประการที่พระภิกษุชาววัชชีบุตรนำมาเป็นมูลเหตุให้เกิดการตีความพระวินัยที่คลาดเคลื่อนไปจากเดิม กระทำหลังพุทธปรินิพพานได้ ๑๐๐ ปี โดยมีพระยสะกัณฑกบุตร เป็นผู้ชักชวนพระมหาเถระและพระเถระทำสังคายนาที่เมือง เวสาลี แคว้นวัชชี พระสงฆ์ ๗๐๐ รูป ใช้เวลานาน ๘ เดือน

เหตุสังคายนาครั้งที่ ๓ ทำภายหลัง พุทธปรินิพพานได้ ๓๐๐ ปี มีพระเจ้าอโศกมหาราชเป็นผู้ทรงอุปถัมภ์การทำสังคายนา กระทำที่อโศการาม นครปาฏลีบุตร พร้อมด้วยพระสงฆ์ทำสังคายนา จำนวน ๑,๐๐๐ รูป และใช้เวลานาน ๕ เดือน

จากการศึกษา เรื่อง การปกครองคณะสงฆ์ไทยจากอดีตถึงปัจจุบัน แบ่งออกเป็น ๔ สมัย คือ สมัยสุโขทัย (๑๘๒๒-๑๘๒๐) สมัยอยุธยา (๑๘๘๓-๑๘๖๕) สมัยธนบุรี (๒๓๑๐-๒๓๒๔) และสมัยรัตนโกสินทร์ (๒๓๒๕-๒๔๘๔, ๒๕๐๕ ถึงรัชกาลที่ ๙) สรุปได้ดังนี้

๑) สมัยสุโขทัย แบ่งการปกครองคณะสงฆ์ออกเป็น ๒ คณะใหญ่ ได้แก่ ความวาสี และอรัญญวาสี ลักษณะการปกครอง คือ มีพระสังฆราชเป็นประธานสูงสุดในการบริหาร คณะสงฆ์ ปู่ (ปัจจุบันเรียกพระครู) รองจากพระสังฆราช และมหาเถระ คือ ผู้คงแก่เรียน เป็นผู้ปฏิบัติกร

๒) สมัยอยุธยา การปกครองคณะสงฆ์ ยังคงใช้การปกครองเหมือนสมัยสุโขทัย เพียงแต่ได้เพิ่มมาอีกคณะหนึ่ง คือ “คณะป่าแก้ว” มีลักษณะการปกครอง ๓ ชั้น คือ สังฆราช และพระครู แล้วเพิ่ม “สมเด็จพระสังฆราช” เข้ามาอีกเพื่อให้บริหารงานทั่วราชอาณาจักร ส่วนพระสังฆราช ปกครองเฉพาะหัวเมืองใหญ่ พระครู ปกครองหัวเมืองเล็ก

๓) สมัยกรุงธนบุรี การปกครองคณะสงฆ์ ยังใช้ระบบการปกครองเหมือนสมัยอยุธยา

๔) สมัยรัตนโกสินทร์ การปกครองคณะสงฆ์ แบ่งออกเป็น ๒ ลักษณะ คือ (ก) พระราชาคณะผู้ใหญ่ ซึ่งประกอบด้วย สมเด็จพระสังฆราช, พระพุทธาจารย์, พระธรรมเจดีย์ คณะเหนือ พระธรรมไตรโลก คณะใต้ พระเทพกวี คณะเหนือ เป็นต้น และ (ข) พระราชาคณะสามัญ โดยเรียงจากชั้น สมเด็จพระสังฆราช, ชั้นรองสมเด็จพระสังฆราช, ชั้นธรรม, ชั้นเทพ, ชั้นราชและชั้นสามัญ

บทที่ ๓

วิธีการบริหารงานคณะสงฆ์อำเภอหนอง จังหวัดขอนแก่น

การบริหารงานคณะสงฆ์ในอำเภอหนอง จังหวัดขอนแก่น มีอำนาจและหน้าที่ต่างๆ ตามที่ได้รับมอบหมายจากสภานายกอย่างเป็นทางการ คือ โดยใช้ระเบียบการปกครองส่วนภูมิภาค ซึ่งประกอบด้วยพระสังฆาธิการที่ดูแลและบริหารงาน คือ เจ้าคณะภาค ๘ เจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น เจ้าคณะอำเภอหนอง เจ้าคณะตำบล และเจ้าอาวาส ทั้งนี้ พระสังฆาธิการที่ผู้วิจัยศึกษานี้ หมายถึง พระสงฆ์อำเภอหนอง จังหวัดขอนแก่นเท่านั้น ซึ่งพระสังฆาธิการดังกล่าวมีอำนาจและหน้าที่ในการปกครองพระสงฆ์ตั้งแต่ระดับอำเภอลงไปจนถึงโดยปกครองเจ้าคณะตำบล และระดับเจ้าอาวาส ส่วนในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยสุ่มศึกษากลุ่มเป้าหมายเพียง ๕ ตำบลเท่านั้น เพื่อให้ทราบแนวทางการบริหารคณะสงฆ์และสรุปเป็นข้อเสนอในการบริหารงานคณะสงฆ์ให้เจริญก้าวหน้าสืบต่อไป

๓.๑ การมอบหมายอำนาจหน้าที่แก่พระสังฆาธิการ

คำว่า พระสังฆาธิการ มาจากคำว่า “สังฆะ” และ “อธิการ” เป็นพระสังฆาธิการ แปลตามรูปศัพท์ว่า ภิกษุผู้ทำงานโดยสิทธิขาดในทางคณะสงฆ์ หรือ พระภิกษุผู้ทำงานในคณะสงฆ์โดยมีอำนาจเต็มตามตำแหน่ง จึงหมายถึง พระภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์ ๒๘ จากความหมายข้างต้น พระสังฆาธิการ จึงเป็นพระภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์ กฎมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๒๔ (พ.ศ. ๒๕๔๑) ว่าด้วยการแต่งตั้งถอดถอนพระสังฆาธิการโดยกำหนดตำแหน่งพระภิกษุดำรงตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์ตามลำดับชั้นไว้ได้แก่ ระดับเจ้าคณะใหญ่ เจ้าคณะภาค รองเจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ รองเจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล รองเจ้าคณะตำบล เจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส และผู้ช่วยเจ้าอาวาส ภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งดังกล่าวจะมีอำนาจเต็มตามกฎหมายคณะสงฆ์ กฎ มติ คำสั่งของมหาเถรสมาคมครอบคลุมงานทุกส่วนในเขตปกครองหรือในวัด พระสังฆาธิการจึงมีลักษณะความเป็นผู้นำในการพัฒนาพระภิกษุ สามเณรและคฤหัสถ์ที่อยู่ในวัด ในหมู่บ้าน และในชุมชน โดยใช้หลักธรรมในพระพุทธศาสนา^๑

^๑ พระราชปริชิตโสภณ (ถนอม ชินวโส), รองเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น, ๑๔ ธันวาคม ๒๕๕๓.

๓.๑.๑ ความสำคัญของพระสังฆาธิการ

พระสังฆาธิการเป็นผู้ปกครองดูแลคณะสงฆ์ในเขตปกครองและวัดให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ และพระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช มีหน้าที่ควบคุมและส่งเสริมรักษาความเรียบร้อยดีงามของคณะสงฆ์ จัดการและพัฒนา การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการและการสาธารณสงเคราะห์ให้เป็นไปด้วยดี พระสังฆาธิการจึงมีความสำคัญในการดูแลพระภิกษุสามเณร ดูแลวัดให้เป็นระเบียบเรียบร้อย ให้ภิกษุ สามเณร มีจริยาวัตรงดงาม ประพฤติปฏิบัติตนตามหลักพระธรรมวินัย นับว่าพระสังฆาธิการเป็นผู้จรรโลงพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืน ดูแลความประพฤติปฏิบัติของพระภิกษุ สามเณร มิให้ออกนอกพระธรรมวินัย และพระสังฆาธิการโดยเฉพาะเจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส และผู้ช่วยเจ้าอาวาส จะต้องบำรุงรักษา จัดการวัด และสมบัติของวัดให้เป็นไปโดยความเรียบร้อย ปกครองและสอดส่องให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่พำนักอยู่ในวัดปฏิบัติตามพระธรรมวินัย และเป็นธุระในการศึกษาอบรมและสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ ให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศลกรรมกรศาสนา กระทบวงศีกษาธิการ ระบุถึง ความสำคัญของพระสังฆาธิการว่าพระพุทธศาสนา เป็นศาสนาประจำชาติจะเจริญรุ่งเรืองถาวรสืบต่อไป ก็ด้วยจะต้องอาศัยพระสังฆาธิการเป็นสำคัญ เนื่องจากพระสังฆาธิการเป็นผู้ใกล้ชิดกับประชาชน โดยเฉพาะพระสังฆการระดับเจ้าอาวาส ซึ่งเป็นที่เคารพเลื่อมใสศรัทธาของประชาชน ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ เจ้าอาวาสจึงมีอำนาจ หน้าที่ในการบริหารและจัดการวัดให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ^๒

ส่วนสำนักงานเจ้าคณะภาค ๕ ได้ระบุความสำคัญ ของพระสังฆาธิการว่าเป็นผู้ขับเคลื่อนการบริหารกิจการคณะสงฆ์และการพระพุทธศาสนาให้ปฏิบัติถูกต้อง เป็นประโยชน์ทั้งงาน การศาสนศึกษา การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ การศึกษาสงเคราะห์ และการสาธารณสงเคราะห์ ดังนั้น พระสังฆาธิการ เป็นพระภิกษุที่ปฏิบัติภารกิจของพระพุทธศาสนาที่จะช่วยส่งเสริมทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง และสร้าง

^๒ พระครูสิทธิสาร โสภณ (ทวีศักดิ์ ชินโร), ๑๔ ธันวาคม ๒๕๕๓.

ศรัทธาของพุทธศาสนิกชนต่อพระพุทธศาสนา และสร้างความเข้มแข็ง และความมั่นคงของพระพุทธศาสนา^๓

๓.๑.๒ การแต่งตั้งและถอดถอนพระสังฆาธิการ

กฎหมายแพ่งศรัทธาฉบับที่ ๒๔ (พ.ศ. ๒๕๔๑) ว่าด้วยการแต่งตั้งถอดถอนพระสังฆาธิการ การแต่งตั้งและถอดถอนไว้ดังนี้^๔

๑) คุณสมบัติทั่วไปของพระสังฆาธิการ กฎหมายแพ่งศรัทธาฉบับที่ ๒๔ (พ.ศ. ๒๕๔๑) ว่าด้วยการแต่งตั้งและถอดถอนพระสังฆาธิการ ได้กำหนดคุณสมบัติทั่วไปของพระสังฆาธิการ ไว้ ๗ ข้อ ดังนี้

- (๑) มีพรรษาสมควรแก่ตำแหน่ง
- (๒) มีความรู้สมควรแก่ตำแหน่ง
- (๓) มีความประพฤติเรียบร้อยตามพระธรรมวินัย
- (๔) เป็นผู้ฉลาดในการปกครองสงฆ์
- (๕) ไม่เป็นผู้มีร่างกายทุพพลภาพไร้ความสามารถ หรือมีจิตพินเพื่อน ไม่สมประกอบหรือเป็นโรคเรื้อน หรือเป็นวัณโรค ในระยะอันตรายจนเป็นที่น่ารังเกียจ
- (๖) ไม่เคยต้องคำวินิจฉัยลงโทษในอธิกรณ์ที่พึงรังเกียจมาก่อน
- (๗) ไม่เคยถูกถอดถอนหรือถูกปลดจากตำแหน่งใด เพราะความผิดมาก่อน

๒) การแต่งตั้งพระสังฆาธิการ

การแต่งตั้งพระสังฆาธิการ ตามกฎหมายแพ่งศรัทธา (กองแผนงาน กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ) มีดังนี้

(๑) การแต่งตั้งเจ้าคณะใหญ่ จะต้องมียุทธศาสตร์ทั่วไปแล้ว จะต้องมียุทธศาสตร์ ๓๐ และมีสมณศักดิ์ไม่ต่ำกว่ารองสมเด็จพระราชาคณะ สมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้งพระภิกษุที่มีคุณสมบัติให้ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่ โดยความเห็นชอบของเถรสมาคม

^๓ กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยเรื่องการคณะสงฆ์และการศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐), หน้า คำนำ.

^๔ กองแผนงาน กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยพระราชบัญญัติกฎระเบียบ และคำสั่งของคณะสงฆ์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒), หน้า ๔๐๓.

(๒) การแต่งตั้งเจ้าคณะภาคจะต้องมีคุณสมบัติทั่วไปแล้วจะต้องมีพรรษา ๒๐ พรรษาและกำลังดำรงตำแหน่งรองเจ้าคณะภาคนั้นมาไม่ต่ำกว่า ๒ ปี หรือกำลังดำรงตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัดนั้นมาแล้วไม่ต่ำกว่า ๔ ปี หรือสมณศักดิ์ไม่ต่ำกว่าพระราชกณะชั้นเทพ หรือเป็นพระราชกณะซึ่งเป็นพระคณาจารย์เอก หรือเป็นเปรียญธรรม ๘ ประโยค การแต่งตั้งเจ้าคณะภาคเป็นหน้าที่เจ้าคณะใหญ่พิจารณาคัดเลือกพระภิกษุที่มีคุณสมบัติ เสนอมหาเถรสมาคมพิจารณาเพื่อมีพระบัญชาแต่งตั้งตามมติมหาเถรสมาคม เจ้าคณะภาคจะอยู่ในตำแหน่งคราวละ ๔ ปีและอาจได้รับการแต่งตั้งอีกก็ได้

(๓) การแต่งตั้งเจ้าคณะจังหวัดจะต้องมีคุณสมบัติทั่วไปแล้ว จะต้องมีพรรษาพื้น ๑๐ พรรษากับมีสำนักอยู่ในเขตจังหวัดนั้น และกำลังดำรงตำแหน่ง รองเจ้าคณะจังหวัดนั้นแล้วไม่ต่ำกว่า ๒ ปี หรือกำลังดำรงตำแหน่งเจ้าคณะอำเภอในจังหวัดนั้นมาไม่ต่ำกว่า ๔ ปี หรือมีสมณศักดิ์ไม่ต่ำกว่าพระราชกณะชั้นสามัญ หรือเป็นพระคณาจารย์โทขึ้นไป หรือเป็นเปรียญธรรมไม่ต่ำกว่า ๖ ประโยค การแต่งตั้งเจ้าคณะภาคจังหวัดในภาคใด ให้เจ้าคณะภาคนั้นพิจารณาคัดเลือกพระภิกษุผู้มีคุณสมบัติตามเกณฑ์ เสนอเจ้าคณะใหญ่พิจารณา เพื่อมีพระบัญชาแต่งตั้งตามมติมหาเถรสมาคม

(๔) การแต่งตั้งเจ้าคณะอำเภอ จะต้องมีคุณสมบัติทั่วไปแล้ว จะต้องมีพรรษาพื้น ๑๐ พรรษา กับมีสำนักอยู่ในเขตจังหวัดนั้น และกำลังดำรงตำแหน่งรองเจ้าคณะอำเภอนั้นมาแล้วไม่ต่ำกว่า ๒ ปี หรือกำลังดำรงตำแหน่งเจ้าคณะตำบลในอำเภอนั้นมาแล้วไม่ต่ำกว่า ๔ ปี หรือมีสมณศักดิ์ไม่ต่ำกว่าชั้นสัญญาบัตร หรือเป็นพระคณาจารย์ตรีขึ้นไป หรือมีเปรียญธรรมไม่ต่ำกว่า ๔ ประโยค การแต่งตั้งเจ้าคณะอำเภอในจังหวัดใด ให้เจ้าคณะจังหวัดนั้นคัดเลือกผู้มีคุณสมบัติดังกล่าวเสนอเจ้าคณะภาคเพื่อพิจารณาแต่งตั้ง โดยอนุมัติของเจ้าคณะใหญ่

(๕) การแต่งตั้งเจ้าคณะตำบล จะต้องมีคุณสมบัติทั่วไปแล้ว จะต้องมีพรรษาพื้น ๕ พรรษา กับมีสำนักอยู่ในเขตอำเภอนั้น และกำลังดำรงตำแหน่งรองเจ้าคณะตำบลนั้นมาแล้วไม่ต่ำกว่า ๒ ปี หรือกำลังดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสในตำบลนั้นมาแล้วไม่น้อยกว่า ๔ ปี หรือเป็นพระภิกษุมีสมณศักดิ์หรือเป็นพระคณาจารย์ หรือเป็นเปรียญธรรมหรือเป็นนักธรรมเอก การแต่งตั้งเจ้าคณะตำบลในอำเภอใด ให้เจ้าคณะอำเภอนั้นคัดเลือกพระภิกษุ ผู้มีคุณสมบัติดังกล่าวเสนอเจ้าคณะจังหวัดพิจารณาแต่งตั้ง เมื่อได้แต่งตั้งแล้ว ให้แจ้งกรมการศาสนา และรายงานเจ้าคณะภาคเพื่อทราบ

(๖) การแต่งตั้งเจ้าอาวาสที่เป็นพระอารามราษฎร์ จะต้องมีความสมบัติทั่วไปแล้ว จะต้องมีความพรหม ๕ พรหม และเป็นผู้ทรงเกียรติคุณเป็นที่เคารพนับถือของบรรพชิตและคฤหัสถ์ในถิ่นนั้น ในการแต่งตั้งเจ้าอาวาสนอกจากพระอารามหลวงในตำบลใด ให้เป็นหน้าที่ของเจ้าคณะอำเภอหรือเจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล รองเจ้าคณะตำบล เจ้าสังฆค ถ้าไม่มีรองเจ้าคณะอำเภอ รองเจ้าคณะตำบล ให้เจ้าคณะอำเภอเลือกเจ้าอาวาสในตำบลนั้น รวมกันทั้งหมดไม่น้อยกว่า ๓ รูป ร่วมกันพิจารณาคัดเลือกพระภิกษุผู้มีความสมบัติดังกล่าวแล้วให้เจ้าคณะอำเภอรายงานเสนอเจ้าคณะจังหวัดเพื่อพิจารณาแต่งตั้ง ถ้าพระภิกษุผู้จะดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสนั้น ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัดอยู่ด้วย ให้เจ้าคณะอำเภอรายงานเจ้าคณะจังหวัดเพื่อเจ้าคณะภาคพิจารณาแต่งตั้งในการแต่งตั้งรองเจ้าอาวาสและผู้ช่วยเจ้าอาวาส นอกจากพระอารามหลวง ให้เจ้าอาวาสพิจารณาคัดเลือกพระภิกษุผู้มีความสมบัติและระบุน้ำที่ที่ตนจะมอบหมายให้ปฏิบัติ เสนอผู้บังคับบัญชาตามลำดับ เพื่อเจ้าคณะจังหวัดพิจารณาแต่งตั้ง

(๗) การแต่งตั้งผู้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสพระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร ต้องมีความสมบัติโดยเฉพาะอีกส่วนหนึ่ง คือต้องมีพรหม ๑๐ พรหม เป็นผู้ทรงเกียรติคุณเป็นที่เคารพและนับถือของบรรพชิตและคฤหัสถ์ สำหรับพระอารามหลวงชั้นเอกต้องมีสมณศักดิ์ไม่ต่ำกว่าพระราชกณะชั้นราชสำหรับพระอารามหลวงชั้นโทต้องมีสมณศักดิ์ไม่ต่ำกว่าพระราชกณะชั้นสามัญ สำหรับพระอารามหลวงชั้นตรี ต้องมีสมณศักดิ์ไม่ต่ำกว่าพระครูผู้ช่วยเจ้าอาวาสชั้นเอกส่วนพระภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสพระอารามหลวงในจังหวัดอื่น นอกจากกรุงเทพมหานคร ต้องมีความสมบัติโดยอีกเฉพาะส่วนหนึ่ง ดังนี้ คือ พรหม ๑๐ พรหม เป็นผู้ทรงเกียรติคุณเป็นที่เคารพนับถือของบรรพชิตและคฤหัสถ์ สำหรับพระอารามหลวงชั้นเอกต้องมีสมณศักดิ์ไม่ต่ำกว่าพระราชกณะชั้นสามัญ สำหรับพระอารามหลวงชั้นโท ต้องมีตำแหน่งไม่ต่ำกว่าพระครูผู้ช่วยเจ้าอาวาสชั้นเอก สำหรับพระอารามหลวงชั้นตรี ต้องมีตำแหน่งไม่ต่ำกว่าพระครูผู้ช่วยเจ้าอาวาสชั้นโท หรือพระครูสัญญาบัตรที่มีนิตยภัตไม่ต่ำกว่าพระครูผู้ช่วยเจ้าอาวาสชั้นโท สำหรับพระอารามหลวงชั้นตรี การแต่งตั้งเจ้าอาวาสพระอารามหลวง ให้เป็นหน้าที่ของเจ้าคณะจังหวัดคัดเลือกพระภิกษุที่มีความสมบัติดังกล่าวแล้วแต่กรณีเสนอผู้บังคับบัญชาตามลำดับ เพื่อมหาเถรสมาคมพิจารณา ถ้าพระภิกษุผู้จะดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสดำรงตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัดอยู่ด้วย ให้เป็นหน้าที่ของเจ้าคณะภาคดำเนินการในการแต่งตั้งรองเจ้าอาวาสหรือผู้ช่วยเจ้าอาวาสพระอารามหลวงให้เจ้าอาวาสพระอารามหลวงนั้น พิจารณาคัดเลือกพระภิกษุผู้มีความสมบัติและระบุน้ำที่ที่ตนจะมอบหมายให้ปฏิบัติ เสนอผู้บังคับบัญชาตามลำดับ เพื่อเจ้าคณะจังหวัดพิจารณาแต่งตั้ง

หน้าที่ที่มอบหมายให้ปฏิบัติ แล้วรายงานเจ้าคณะจังหวัดเพื่อพิจารณาเสนอตามลำดับจนถึงมหาเถรสมาคมสมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้ง เจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส และผู้ช่วยเจ้าอาวาส พระอารามหลวงตามมติมหาเถรสมาคม

๓) การพ้นจากตำแหน่งหน้าที่พระสังฆาธิการพระสังฆาธิการจะพ้นจากตำแหน่งได้ในกรณีมรณภาพ หรือพ้นจากความเป็นพระภิกษุหรือลาออก หรือย้ายออกไปนอกเขตที่ตนมีสำนักอยู่ หรือให้ออกจากตำแหน่งหน้าที่ โดยถูกปลดจากตำแหน่งหน้าที่ ถูกถอดถอนจากตำแหน่งหน้าที่

๔) การปกครองคณะสงฆ์การปกครองคณะสงฆ์เป็นการปกครองตามพระธรรมวินัย คือ การปกครองคณะสงฆ์จะยึดพระธรรมวินัยเป็นธรรมนูญการปกครองโดยใช้อำนาจรัฐและจารีตเป็นหลักอุดหนุน การปกครองสงฆ์ หากมีความไม่เรียบร้อยเกิดขึ้นในคณะสงฆ์ต้องอาศัยอำนาจรัฐมาช่วยจัดการแก้ไขความไม่เรียบร้อย ในรัฐสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงถวายอำนาจ รัฐช่วยคณะสงฆ์จัดระบบการปกครอง ทรงตราพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ มาในรัฐสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ได้ยกเลิกพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ และได้ตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ จัดระบบการปกครองใหม่ ให้มีรูปแบบคล้ายกับการปกครองราชอาณาจักร มาในสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ได้ยกเลิกพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ เพื่อจัดระบบการปกครองคณะสงฆ์ในรูปแบบใหม่ จึงได้ตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ และต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๓๕ ได้ตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ใช้เป็นรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์และเป็นหลักจัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ในปัจจุบันการปกครองคณะสงฆ์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ และพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ได้ระบุให้สมเด็จพระสังฆราชในตำแหน่งสกลมหาสังฆปริณายก เป็นประมุขสงฆ์ไทยและสงฆ์อื่น ทรงบัญชาการคณะสงฆ์ทางมหาเถรสมาคมตามอำนาจกฎหมายและพระธรรมวินัยและทรงตราพระบัญชาสมเด็จพระสังฆราชโดยไม่ขัดหรือแย้งกับกฎหมายพระธรรมวินัย และกฎหมายมหาเถรสมาคม และสมเด็จพระสังฆราชทรงอยู่ในฐานะผู้ใดจะหมิ่นประมาท ดูหมิ่นหรือแสดงความอาฆาตมาร้ายมิได้ โดยมีมหาเถรสมาคมเป็นองค์กรปกครองสูงสุด คณะสงฆ์และสามเณรต้องอยู่ภายใต้การปกครองของมหาเถรสมาคม ซึ่งมีสมเด็จพระสังฆราช เป็นประธานกรรมการ และมีกรรมการโดยตำแหน่ง และกรรมการแต่งตั้งใน

การปกครองคณะสงฆ์ แบบแผนการปกครองสงฆ์แบ่งเป็น ๒ ส่วน คือ ส่วนหลักกำหนดหน่วยงาน เขตการปกครอง ผู้ปกครองหรือผู้รับมอบงาน หรือผู้รับมอบหมายงานปฏิบัติงานคณะสงฆ์ และส่วนย่อย ได้แก่ แบบแผนการกำหนดอำนาจหน้าที่ การควบคุม บังคับบัญชา การประสานงาน การตั้งผู้รักษาการแทน และการวางระเบียบวิธีปฏิบัติอื่นๆ ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์กำหนดให้มีเจ้าคณะมหานิกายและเจ้าคณะธรรมยุตปกครองบังคับบัญชาวัด และพระภิกษุสามเณรในนิกายนั้นๆ โดยมีระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลาง และระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค ทั้งนี้ ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลาง มีมหาเถรสมาคมเป็นศูนย์กลางรวมอำนาจการปกครองและกิจการคณะสงฆ์ทั้งสิ้นของคณะสงฆ์ไทย เป็นศูนย์รวมเขตการปกครองและเจ้าคณะส่วนกลาง ซึ่งเป็นผู้ปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลาง โดยกำหนดเขตการปกครอง ได้แก่ เขตปกครองบังคับบัญชาเจ้าคณะเจ้าอาวาส และพระภิกษุสามเณรในนิกายในส่วนกลางจะแยก

ส่วนการปกครอง เป็นคณะมหานิกาย เรียกว่า “หน” มี ๔ หน คือ หนกลาง หนเหนือ หนตะวันออกและหนใต้ ในส่วนของคณะธรรมยุต เรียกว่า คณะธรรมยุติ จะรวมเขตการปกครองคณะสงฆ์^๕

ส่วนภูมิภาค และวัดธรรมยุติเป็นเขตเดียวกันการปกครองสงฆ์ในส่วนกลาง ได้แก่ เจ้าคณะใหญ่ ซึ่งเป็นพระสังฆาธิการสังกัดในส่วนกลาง เป็นผู้ประสานงานกับสมเด็จพระสังฆราช มีมหาเถรสมาคม เป็นหน่วยงานในส่วนกลางและประสานงานกับเจ้าคณะในส่วนภูมิภาค ปฏิบัติหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ในเขตปกครองของตนเรียกว่า หน มี เจ้าคณะใหญ่ ๕ หน ได้แก่

- (๑) เจ้าคณะใหญ่หนกลาง
- (๒) เจ้าคณะใหญ่หนเหนือ
- (๓) เจ้าคณะใหญ่หนตะวันออก
- (๔) เจ้าคณะใหญ่หนใต้
- (๕) เจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุต

^๕ พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์), เอกสารประกอบคำบรรยายเรื่องการคณะสงฆ์และการพระศาสนา, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑.

อำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ของเจ้าคณะหนใหญ่ ในเขตของตนมีอำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ ดังนี้^๖

(๑) ดำเนินงานปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช

(๒) ควบคุมและส่งเสริมการรักษาความสงบเรียบร้อยดีงาม การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ ให้ดำเนินการไปด้วยดี

(๓) วินิจฉัยการลงนิคหกรรม วินิจฉัยข้ออุทธรณ์คำสั่งหรือคำวินิจฉัยชั้นภาค หรือมีอำนาจหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายอย่างอื่น จากมหาเถรสมาคม

(๔) แก้ไขข้อขัดข้องของเจ้าคณะภาคให้เป็นไปโดยชอบ

(๕) ควบคุมการบังคับบัญชาเจ้าคณะและเจ้าอาวาส ตลอดจนถึงพระภิกษุสามเณร ผู้อยู่ในบังคับบัญชา หรืออยู่ในเขตปกครองของตน และชี้แจงแนะนำ การปฏิบัติหน้าที่ของผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย

(๖) ตรวจสอบและประชุมพระสังฆาธิการในเขตปกครองของตนระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค การปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาคพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ได้กำหนดส่วนหลักไว้ชัดเจนในมาตรา ๒๑ ของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค ให้จัดแบ่งเขตการปกครองเป็นภาค จังหวัด อำเภอ ตำบล จำนวนตำบลและเขตปกครองให้เป็นไปตามกำหนดในกฎหมายมหาเถรสมาคม ส่วนมาตรา ๒๒ กำหนดให้พระภิกษุเป็นผู้ปกครองตามชั้น ตามลำดับชั้น คือ เจ้าคณะภาค รองคณะจังหวัด รองเจ้าคณะอำเภอ และเจ้าคณะตำบล เมื่อมหาเถรสมาคมเห็นสมควรจะจัดให้มีรองเจ้าคณะภาค รองเจ้าคณะจังหวัด รองเจ้าคณะอำเภอ และรองเจ้าคณะตำบลเป็นผู้ช่วยเจ้าคณะชั้นนั้น ๆ ด้วยก็ได้พระภิกษุผู้ปกครองคณะสงฆ์ ทุกตำแหน่ง เรียกว่า พระสังฆาธิการเป็นพระภิกษุทำงานโดยสิทธิขาดทางคณะสงฆ์ โดยมีอำนาจเต็มรูปแบบรวมตำแหน่งซึ่งนอกจากตำแหน่งดังกล่าวข้างต้นแล้วยังรวมไปถึงเจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส และผู้ช่วยเจ้าอาวาส เจ้าคณะ และเจ้าอาวาสเป็นผู้ทำงาน คณะสงฆ์อย่างมีอำนาจเต็มกฎหมายและควบคุมงานทุกส่วนในเขตปกครองหรือในวัด

^๖ พระครูโสภณพิทยาภรณ์, การปกครองคณะสงฆ์ไทย, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า๑๖๘.

สรุปได้ว่า การมอบหมายอำนาจหน้าที่แก่พระสังฆาธิการในทุกระดับชั้น ตั้งแต่เจ้าคณะใหญ่หนต่างๆ จนถึงเจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล เจ้าอาวาสและผู้ปฏิบัติหน้าที่ทำการแทนในระดับต่างๆ จะแบ่งงานกันอย่างชัดเจน ซึ่งต่างจากครั้งพุทธกาลที่แบ่งออกเป็นเจ้าอธิการต่างๆ เช่น เจ้าอธิการแห่งจีวร เป็นต้น แต่ก็มีอำนาจและหน้าที่ตามที่ได้รับมอบหมาย เพื่อการบริหารคณะสงฆ์ให้มีประสิทธิภาพสูงสุด แม้พระสังฆาธิการในอำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น ก็ได้รับกฎการและแนวทางปฏิบัติตามกฎระเบียบ ข้อบังคับอื่นๆ ที่มหาเถรสมาคมได้ออกมาตามกฎหมายเช่นเดียวกับพระสังฆาธิการในอำเภออื่นๆ

๓.๒ การแบ่งสายงานในการบริหารคณะสงฆ์

พระสังฆาธิการ มีบทบาทหน้าที่ในการปกครองคณะสงฆ์ โดยมีหลักการปกครอง คือ มุ่งหมายความสงบเรียบร้อย มุ่งความเจริญงอกงาม และมุ่งความสามัคคีปรองดอง ซึ่งทั้ง ๓ ส่วน เป็นเครื่องหมายของสมรรถภาพของการปกครอง ในขณะเดียวกันในการปกครองพระสงฆ์ให้ได้ผลดีตามหลักการ ดังกล่าวนั้น พระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาสทุกรูปต้องพัฒนาตนเองให้มอยู่ระเบียบวินัยก่อน เป็นส่วนแรก

ส่วนที่ ๒ จะต้องมีรูปแบบการปกครองในวัดวาอารามให้เรียบร้อย และประการสุดท้ายจะจัดรูปแบบในการศึกษาเล่าเรียน แผนกปริยัติธรรมขึ้น เช่น นักธรรม แผนกบาลี ขึ้นในวัดของตน

ส่วนที่ ๓ จะต้องอบรมวิปัสสนากรรมฐานให้กับพระภิกษุสามเณร เรียกว่าจริยธรรม การให้การศึกษา ด้านจริยธรรม ก็คือ การเปิดโรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ขึ้น การเปิดโรงเรียนเด็กเล็ก ที่เรียกว่าเด็กก่อนเกณฑ์ ซึ่งเป็นโครงการของมหาเถรสมาคม ก็เพื่อเป็นการชักจูง เด็กเล็กให้หันเข้ามาพึ่งพระสงฆ์ พระสงฆ์ก็มีบทบาท ช่วยเหลือเด็กเล็กเหล่านี้ก็คือ ลูกหลาน ชาวบ้านที่ออกไปประกอบอาชีพ เมื่อวัดรับดูแลลูกหลานให้ ความเลื่อมใสศรัทธาต่อวัด ต่อพระพุทธศาสนา ก็บังเกิดกับประชาชน จึงเห็นได้ว่า พระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาส นอกจากจะมีหน้าที่ในการดูแลวัด พัฒนาวัดแล้ว ยังต้องช่วยเหลือและพัฒนาชุมชนพร้อมกันไปด้วยพระสังฆาธิการ เป็นนามบัญญัติตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ “ได้กำหนดบทบาท

หน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ในเขตปกครองของตน ได้แก่ การรักษาความสงบเรียบร้อยดีงาม การศาสนศึกษา การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ การศึกษาสงเคราะห์ และการสาธารณสงเคราะห์ รวมทั้งการนิคหกรรมหรือการวินิจฉัย อธิกรณ์ หรือความผิดทางพระธรรมวินัยของพระภิกษุภิกษุณีมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๒๔ (พ.ศ. ๒๕๔๑) ว่าด้วยการแต่งตั้งถอดถอนพระสังฆาธิการ ได้กำหนดจริยาพระสังฆาธิการ ซึ่งพระสังฆาธิการต้องปฏิบัติตามบทบาทพระสังฆาธิการ^๑ ดังนี้

(๑) ต้องเคารพเพื่อเพื่อต่อกฎหมายพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎกระทรวง กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช และปฏิบัติตามพระธรรมวินัยโดยเคร่งครัด

(๒) ต้องเชื่อฟังและปฏิบัติตามคำสั่งของผู้บังคับบัญชาซึ่งสั่งโดยชอบด้วยอำนาจหน้าที่ถ้าไม่เห็นพ้องด้วยคำสั่งนั้น ให้เสนอความเห็นคัดค้านเป็นลายลักษณ์อักษรภายใน ๑๕ วัน นับแต่วันที่ได้รับคำสั่ง และเมื่อได้ดังกล่าวมาแล้วนั้น แต่ผู้สั่งมิได้ถอนหรือแก้คำสั่งนั้น ถ้าคำสั่งนั้น ในกรณีมีการคัดค้านคำสั่งให้ผู้ส่งรายงานเรื่องทั้งหมดไปยังผู้บังคับบัญชาเหนือตนเพื่อพิจารณาสั่งการต่อไปในการปฏิบัติหน้าที่ ห้ามทำข้ามผู้บังคับบัญชาเหนือตน เว้นแต่จะได้รับอนุญาตพิเศษเป็นครั้งคราว

(๓) ต้องตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ด้วยความระมัดระวัง มิให้เกิดความเสียหายแก่การคณะสงฆ์และการพระศาสนา และห้ามมิให้ละทิ้งหน้าที่โดยไม่มีเหตุอันควร

(๔) ต้องปฏิบัติหน้าที่โดยชอบ และห้ามมิให้ใช้อำนาจหน้าที่ในทางที่ไม่สมควร

(๕) ต้องสุภาพเรียบร้อยต่อผู้บังคับบัญชาเหนือตน และผู้อยู่ในปกครอง

(๖) ต้องรักษาส่งเสริมสามัคคีในหมู่คณะ และความช่วยเหลือซึ่งกันและกันในทางที่ชอบ

(๗) ต้องอำนวยความสะดวกในหน้าที่การคณะสงฆ์ และการพระศาสนา

(๘) ต้องรักษาข้อความอันเกี่ยวกับการคณะสงฆ์ที่ยังไม่ควรเปิดเผย

ทั้ง ๘ ข้อนี้ เป็นจริยาอันพระสังฆาธิการต้องถือปฏิบัติโดยเคร่งครัด เพราะละเมิดแล้วย่อมได้รับโทษฐานละเมิดจริยาอำนาจหน้าที่ของพระสังฆาธิการ การปกครองคณะสงฆ์ทุกส่วนชั้น ให้มีเจ้าคณะมหานิกายและเจ้าธรรมยุตปกครองบังคับ

^๑ สัมภาษณ์ พระครูสุตศาสนการ (เขมรโร), รองเจ้าคณะอำเภอน้ำพอง, ๑๘ ธันวาคม ๒๕๕๓.

บัญชาวัดและพระภิกษุสามเณรในนิกายนั้นๆ อำนาจหน้าที่ของพระสังฆาธิการมีระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ ดังนี้

๕) ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลาง กฎมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๒๓ (๒๕๔๑) ว่าด้วยระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ ได้กำหนดวิธีการดำเนินการเพื่อความเรียบร้อยดีงาม วิธีดำเนินการศาสนศึกษาและศึกษาสงเคราะห์ วิชดำเนินการเผยแผ่พระพุทธศาสนา วิธีดำเนินการสาธารณูปการ และสาธารณะสงเคราะห์ อันเกี่ยวกับการคณะสงฆ์และการพระศาสนาให้เป็นไปตามที่กำหนดไว้ในระเบียบมหาเถรสมาคมเพื่อประโยชน์แก่การปกครองคณะสงฆ์ให้เจ้าคณะใหญ่ปฏิบัติหน้าที่เกี่ยวกับคณะสงฆ์ในนิกายนั้น ๆ ในเขตปกครองคณะสงฆ์ ดังนี้

(๑) เจ้าคณะใหญ่หนกลาง ปฏิบัติหน้าที่ในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๑ ภาค ๒ ภาค ๓ ภาค ๑๓ ภาค ๑๔ และภาค ๑๕

(๒) เจ้าคณะใหญ่หนเหนือ ปฏิบัติหน้าที่ในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๔ ภาค ๕ ภาค ๖ และภาค ๗

(๓) เจ้าคณะใหญ่หนตะวันออก ปฏิบัติหน้าที่ในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๘ ภาค ๙ ภาค ๑๐ ภาค ๑๑ และภาค ๑๒

(๔) เจ้าคณะใหญ่หนใต้ ปฏิบัติหน้าที่ในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๑๖ ภาค ๑๗ และภาค ๑๘

(๕) เจ้าคณะใหญ่ธรรมยุต ปฏิบัติหน้าที่ในเขตปกครองคณะสงฆ์ธรรมยุตทุกภาคเจ้าคณะใหญ่มีอำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ในเขตหนของตน ดังนี้

ก) ดำเนินการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ พระราชบัญญัติ พระสัจธรรมราช

ข) ควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ให้ดำเนินไปด้วยดี

^๕ สำนักงานเลขาธิการมหาเถรสมาคม กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, คู่มือพระสังฆาธิการ และพระวินยาธิการ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒.), หน้า ๗๐.

ค) วินิจฉัยการลงนิกหกรรม วินิจฉัยข้ออุทธรณ์คำสั่งหรือวินิจฉัย ชั้นภาค หรือมีอำนาจหน้าที่ในกรณีที่ได้รับมอบหมายอย่างอื่นจากมหาเถรสมาคม

ง) แก้ไขข้อขัดข้องของเจ้าคณะภาคให้เป็นไปโดยชอบ

จ) ควบคุมบังคับบัญชาเจ้าคณะและเจ้าอาวาส ตลอดถึงพระภิกษุสามเณร ผู้อยู่ในบังคับบัญชา หรืออยู่ในเขตปกครองของตนและชี้แจงแนะนำการปฏิบัติ หน้าที่ของผู้ผู้ได้บังคับบัญชาให้เป็นไปโดยความเรียบร้อย

ฉ) ตรวจสอบและประชุมพระสังฆาธิการในเขตปกครองของตน

๖) **ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค** การปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค แบ่งการปกครองเป็นระดับชั้น^๕ ดังนี้

(๑) เจ้าคณะภาค มีอำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ในเขตภาคของตน ดังนี้

(ก) ดำเนินการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ ตามพระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช

(ข) ควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ให้ดำเนินไปด้วยดี

(ค) วินิจฉัยการลงนิกหกรรมวินิจฉัยข้ออุทธรณ์คำสั่ง หรือคำวินิจฉัยชั้นจังหวัด

(ง) แก้ไขข้อขัดข้องของเจ้าคณะจังหวัดให้เป็นไปโดยชอบ

(จ) การควบคุมบังคับบัญชาเจ้าคณะและเจ้าอาวาส ตลอดถึงพระภิกษุสามเณร ผู้อยู่ในบังคับบัญชาหรืออยู่ในเขตปกครองของตน และชี้แจงแนะนำการปฏิบัติหน้าที่ของผู้ผู้อยู่ในบังคับบัญชาให้เป็นไปโดยความเรียบร้อย

(ฉ) ตรวจสอบและประชุมพระสังฆาธิการในเขตปกครองของตน

เจ้าคณะจังหวัด หมายถึง เจ้าคณะกรุงเทพมหานครและเจ้าคณะจังหวัดนอกจากกรุงเทพมหานคร รวมถึงรองเจ้าคณะจังหวัด หมายถึง รองเจ้าคณะจังหวัดกรุงเทพมหานคร และรองเจ้าคณะจังหวัดนอกจากกรุงเทพมหานคร

^๕ พระราชบัญญัติโสภณ (ถนอม ชินวโส), รองเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น, ๑๔ ธันวาคม ๒๕๕๓.

เจ้าคณะจังหวัด มีอำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ในเขตจังหวัดของตน^{๑๑} ดังนี้

(๑) ดำเนินการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช คำสั่งของผู้บังคับบัญชาเหนือตน

(๒) ควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ ให้ดำเนินไปด้วยดี

(๓) ระวังอธิกรณ์ วินิจฉัยการลงนิคหกรรม วินิจฉัยข้ออุทธรณ์คำสั่ง หรือ คำวินิจฉัยชั้นเจ้าคณะอำเภอ

(๔) แก้ไขข้อขัดข้องของเจ้าคณะอำเภอให้เป็นไปโดยชอบ

(๕) ควบคุมบังคับบัญชาเจ้าคณะ และเจ้าอาวาส ตลอดถึงพระภิกษุสามเณรผู้อยู่ในบังคับบัญชาหรืออยู่ในเขตปกครองของตน และชี้แจงแนะนำการปฏิบัติหน้าที่ของผู้อยู่ในบังคับบัญชาให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย

(๖) ตรวจสอบและประชุมพระสังฆาธิการในเขตปกครองของตน

เจ้าคณะอำเภอ

หมายถึง เจ้าคณะเขตในกรุงเทพมหานคร และเจ้าคณะอำเภอ ในจังหวัดนอกร่างกรุงเทพมหานคร รองเจ้าคณะอำเภอ หมายถึง รองเจ้าคณะเขตในกรุงเทพมหานครและรองเจ้าคณะอำเภอในจังหวัดนอกร่างกรุงเทพมหานคร เจ้าคณะอำเภอมีอำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ในเขตอำเภอของตน^{๑๒} ดังนี้

(๑) ดำเนินการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช คำสั่งของผู้บังคับบัญชาเหนือตน

^{๑๑} สำนักงานเลขาธิการมหาเถรสมาคม กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, **คู่มือพระสังฆาธิการ และพระวินยาธิการ**, หน้า ๓๐.

^{๑๒} สัมภาษณ์ พระครูสุตศาสนการ (เขมธโร), รองเจ้าคณะอำเภอน้ำพอง, ๑๘ ธันวาคม ๒๕๕๓.

(๒) ควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อย การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ ได้ดำเนินไปด้วยดี

(๓) ระวังอธิกรณ์ วินิจฉัย การลงนิคหกรรม วินิจฉัยข้ออุทธรณ์คำสั่งหรือ คำวินิจฉัยชั้นเจ้าคณะตำบล

(๔) แก้ไขข้อขัดข้องของเจ้าคณะตำบลให้เป็นไปโดยชอบ

(๕) ควบคุมบังคับบัญชาเจ้าคณะและเจ้าอาวาส ตลอดถึงพระภิกษุสามเณรผู้ อยู่ในบังคับบัญชาหรืออยู่ในเขตปกครองของตน และชี้แจงแนะนำการปฏิบัติหน้าที่ของผู้ อยู่ในบังคับบัญชาให้เป็นไปโดยความเรียบร้อย

(๖) ตรวจสอบและประชุมพระสังฆาธิการในเขตปกครองของตน

เจ้าคณะตำบล

หมายถึง เจ้าคณะแขวงในกรุงเทพมหานคร และเจ้าคณะตำบลในจังหวัดนอกรวม กรุงเทพมหานคร รองเจ้าคณะตำบล หมายถึง รองเจ้าคณะแขวงในกรุงเทพมหานครและรอง เจ้าคณะตำบลในจังหวัดนอกรวมถึง เจ้าคณะตำบลมีอำนาจหน้าที่ ปกครองคณะสงฆ์ในเขตตำบลของตน

(๑) ดำเนินการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช คำสั่งของ ผู้บังคับบัญชาเหนือตน

(๒) ควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ให้ ดำเนินไปด้วยดี

(๓) ระวังอธิกรณ์ วินิจฉัยการลงนิคหกรรม วินิจฉัยข้ออุทธรณ์ คำสั่ง หรือคำวินิจฉัยชั้นเจ้าอาวาส

(๔) แก้ไขข้อขัดข้องของเจ้าอาวาสให้เป็นไปโดยชอบ

(๕) ควบคุมบังคับบัญชาเจ้าอาวาส และพระภิกษุสามเณรผู้ อยู่ในบังคับบัญชา หรือผู้ อยู่ในเขตปกครองของตน และชี้แจงแนะนำการปฏิบัติหน้าที่ของผู้ อยู่ในบังคับบัญชา ให้เป็นไปโดยความเรียบร้อย

(๖) ตรวจตราการและประชุมพระสังฆาธิการในเขตปกครองของตนเพื่อเป็นประโยชน์แก่การปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าคณะใหญ่ เจ้าคณะภาค รองเจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด รองเจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ รองเจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล รองเจ้าคณะตำบล ให้มีเลขานุการทำหน้าที่เลขานุการ

เจ้าอาวาส

ผู้มีอำนาจสูงสุดภายในวัด คือ เจ้าอาวาสซึ่งเป็นพระสังฆาธิการอันดับที่ ๕ ตามกฎหมายเถรสมาคม เจ้าอาวาสวัดเป็นผู้มีความรับผิดชอบต่อการพระศาสนาอันยิ่งใหญ่ เพราะต้องทำหน้าที่เป็น ผู้ปกครองวัด และเป็นผู้แทนวัด เนื่องจากวัดมีฐานะเป็นนิติบุคคล คือ บุคคลตามกฎหมาย ดังนั้น เจ้าอาวาสจึงมีฐานะเป็นเจ้าพนักงานตามความในประมวลกฎหมายอาญาตาม

มาตรา ๔๕ กล่าวว่า “ให้ถือว่า พระภิกษุซึ่งได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งในการปกครองคณะสงฆ์และไวยาวัจกร เป็นเจ้าพนักงานตามความในประมวลกฎหมายอาญา” ตำแหน่งเจ้าอาวาส จึงเป็นตำแหน่งสำคัญยิ่งและนอกจากนั้น เจ้าอาวาสยังมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับพุทธศาสนิกชนให้มากที่สุด ที่จะช่วยบรรโลงพระพุทธรักษา ปลูกฝังศรัทธาในพุทธศาสนาแก่ประชาชน ดังที่กล่าวที่ว่า พระสังฆาธิการ คือ ผู้ปกครองสงฆ์ ซึ่งตามกฎหมายเถรสมาคมกำหนดให้มีจำนวน ๑๑ อันดับ โดยมี เจ้าคณะภาคเป็นอันดับที่ ๑ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสเป็นอันดับที่ ๑๑ นั้น พระสังฆาธิการอันดับที่ ๕ คือเจ้าอาวาสนับเป็นพระสังฆาธิการที่มีความสำคัญมากที่สุดมีความรับผิดชอบสูงสุด ด้วยเหตุผลต่างๆ คือ

(๑) เจ้าอาวาสเป็นผู้ที่อยู่ใกล้ชิดพระภิกษุสามเณร อุบาสกอุบาสิกา ประชาชนและเด็กเล็ก รู้จักพื้นฐานของบุคคลเหล่านั้นดีกว่าใคร ๆ อยู่ใกล้ชิดเหตุการณ์ทางพระศาสนาทั้งดีและร้าย ย่อมเข้าใจปัญหาต่าง ๆ และหาทางคลี่คลายปัญหาได้ง่าย

(๒) ตำแหน่งเจ้าอาวาสจัดเป็นพื้นฐานที่สำคัญของตำแหน่งผู้ปกครองสงฆ์ทุกตำแหน่งเป็นเครื่องพิสูจน์และรับรองความสามารถของตำแหน่งปกครองสงฆ์ทั้งหลายได้อย่างดี คือ ถ้าเป็นเจ้าอาวาสได้ดี ก็มีหวังที่จะเป็นเจ้าคณะตำบล หรือเจ้าคณะต่าง ๆ ได้ดี ดังนั้น กฎหมายคณะสงฆ์จึงได้บัญญัติอำนาจหน้าที่ของเจ้าอาวาสไว้ในมาตรา ๓๗ และมาตรา ๓๘ ดังนี้

มาตราที่ ๓๗ เจ้าอาวาสมีหน้าที่ ดังนี้

(๑) บำรุงรักษาวัด จัดกิจกรรมและศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี

(๒) ปกครองและสอดส่องให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีอยู่หรือพำนักอาศัยอยู่ในวัดนั้นปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ หรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม

(๓) เป็นธุระในการศึกษาอบรมและสั่งสอน พระธรรมวินัย แก่บรรพชิต และคฤหัสถ์

(๔) ให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศล

หน้าที่เจ้าอาวาสดังกล่าวในมาตรา ๓๗ นี้เป็นหน้าที่โดยภาพรวมลักษณะงานอย่างกว้าง ๆ มิได้ชี้ชัดถึงวิธีปฏิบัติแต่อย่างใด เพราะวิธีปฏิบัตินั้น ได้กำหนดโดยลักษณะงานเป็น ๔ อย่างคือ

หน้าที่ต้องปฏิบัติให้เป็นรูปธรรม ได้แก่

(๑) การบำรุงรักษาวัดให้เป็นไปด้วยดี หมายถึง การก่อสร้าง การบูรณปฏิสังขรณ์การปรับปรุงตกแต่ง การกำหนดแบบแปลนแผนผัง ซึ่งล้วนแต่เป็นงานที่ต้องทำด้วยแรงงานและความอดทนเป็นส่วนสร้างสรรค์และเสริมสร้างส่วนที่เป็นวัตถุให้ปรากฏเป็นรูปธรรม ศาสนสถานและศาสนวัตถุของวัดวาอารามต่าง ๆ จักได้รับการปรับปรุงพัฒนาให้เป็นไปด้วยดี ด้วยหน้าที่เจ้าอาวาสข้อนี้

(๒) การจัดการของวัดให้เป็นไปด้วยดี หมายถึง การจัดการของวัดตามหน้าที่ผู้ปกครองวัดและหน้าที่จัดการแทนวัดในฐานะผู้แทนนิติบุคคล เช่น การรับทรัพย์สินการอรรถคดี กิจการเหล่านี้ เจ้าอาวาสจะต้องจัดการให้เป็นไปด้วยดี คือ เป็นไปโดยถูกต้องตามระเบียบแบบแผนหรือจารีตว่าด้วยการนั้น

(๓) การจัดการศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี หมายถึง การดูแลรักษา การใช้จ่าย การจัดทรัพย์สินของ ตลอดจนการบัญชี ทั้งส่วนที่เป็นศาสนวัตถุ ศาสนสถาน และศาสนสมบัติของวัดที่ตนเป็นเจ้าอาวาส ให้เป็นไปด้วยดี คือ ให้เป็นไปตามวิธีการที่กำหนดในกฎกระทรวง

หน้าที่ในการปกครองบรรพชิตและคฤหัสถ์ในวัด ได้แก่

(๑) การปกครองบรรพชิตและคฤหัสถ์ในวัด หมายถึง การคุ้มครองปกป้องรักษาให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ผู้มีที่อยู่หรือพำนักอาศัยอยู่ในวัดนั้น ให้เป็นอยู่ด้วยความ

ผาสุก ให้ความอนุเคราะห์ในส่วนที่อยู่อาศัยและปัจจัยพอสมควร หรือกล่าวอีกในหนึ่งว่าช่วย บำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่บรรพชิต และคฤหัสถ์ดังกล่าวด้วยพรหมวิหารธรรมตามควรแก่เหตุ

(๒) การสอดส่องบรรพชิต และคฤหัสถ์ในวัด หมายถึง การตรวจตราและเอา ใจใส่ดูแลการประพฤติปฏิบัติตนของบรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีถิ่นที่อยู่หรือพำนักอาศัยอยู่ใน วัดนั้นให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อยดีงาม รวมถึงควบคุมและบังคับบัญชาบรรพชิตและ คฤหัสถ์ดังกล่าวให้ปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ หรือคำสั่งมหาเถรสมาคมและรวมถึงการว่ากล่าวแนะนำชี้แจง เกี่ยวกับการปฏิบัติดังกล่าวด้วย ทั้งนี้ เพื่อความเจริญรุ่งเรืองแห่งวัดและพระศาสนาอันเป็นส่วนรวม

หน้าที่เป็นธุระจัดการศึกษาและอบรม

(๑) การจัดการศาสนศึกษา หมายถึง การจัดการให้มีการเรียนการสอนพระ ปริยัติธรรมให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ได้ศึกษาเล่าเรียน ทั้งแผนกบาลีและแผนกธรรม (รวมถึง ธรรมศึกษาอยู่ด้วย) หรือเฉพาะแผนกใดแผนกหนึ่ง ซึ่งยึดแบบแผนตามจารีตประเพณีที่โดย ปฏิบัติสืบมาโดยตรงได้แก่ การจัดตั้งสำนักศาสนศึกษาแผนกธรรม หรือการให้พระภิกษุ สามเณรไปเรียนที่วัดใกล้เคียง ซึ่งมีสำนักศาสนศึกษาดังกล่าว

(๒) การอบรมสั่งสอนพระธรรมวินัย หมายถึง การจัดให้มีการอบรมสั่งสอน พระธรรมวินัยแก่บรรพชิตตามวิธีการที่กำหนดในคำสั่งมหาเถรสมาคม เรื่อง ให้ภิกษุสามเณร เรียนพระธรรมวินัย พ.ศ.๒๕๒๘ และการจัดให้มีการอบรมสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่คฤหัสถ์ ในรูปแบบอื่น ๆ รวมถึงการฝึกอบรมระเบียบแบบแผนเกี่ยวกับการปฏิบัติตามพระธรรมวินัย และการปฏิบัติศาสนกิจของพระสงฆ์ เช่น การทำกิจวัตรประจำวัน การฝึกซ้อมสวดมนต์ ฝึกซ้อมเรื่องสังฆกรรมและพิธีกรรมทางพระศาสนา ตลอดจนฝึกอบรมการปฏิบัติศาสนกิจ ของคฤหัสถ์ เช่น การทำวัตรสวดมนต์ประจำวันพระ การสมาทานอุโบสถ และปฏิบัติศาสน พิธีอื่นๆ

หน้าที่อำนวยความสะดวกในการบำเพ็ญกุศล

หน้าที่อำนวยความสะดวกในการบำเพ็ญกุศลนั้น เป็นหน้าที่เชื่อมโยงผูกพันกับ สังคมทั้งในส่วนวัดและนอกวัด และเป็นหน้าที่อันเกี่ยวกับผลประโยชน์ทั้งโดยตรงและโดย อ้อม ซึ่งพอแยกได้โดยลักษณะ คือ

(๑) การอำนวยความสะดวกแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ ที่ขอใช้วัดเป็นที่จัดบำเพ็ญกุศลทั้งที่เป็นส่วนตัวและส่วนรวม

(๒) การอำนวยความสะดวกในการบำเพ็ญกุศลของวัดเอง ทั้งที่เป็นการประจำและเป็นการจร

(๓) การอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนผู้จะบำเพ็ญกุศลนอกวัด แต่ขอรับคำปรึกษาและความอุปถัมภ์จากเจ้าอาวาสหรือจากวัด

(๔) การสร้างสถานที่ เพื่อที่จะได้อำนวยความสะดวกในการบำเพ็ญกุศล เช่น การสร้างฌาปนสถาน มีเมรุเผาศพ ศาลาเผาศพ ศาลาพักรักษาหรือศาลาบำเพ็ญกุศล และที่เก็บศพ เป็นต้น

อำนาจของเจ้าอาวาส

อำนาจของเจ้าอาวาส หมายถึง สิ่งที่เป็นอุปการะแก่การปฏิบัติงานของเจ้าอาวาส เพื่อให้งานที่ปฏิบัติเป็นไปด้วยดี เป็นสิ่งที่มีอยู่กับหน้าที่เจ้าอาวาส มีไว้เพื่อใช้บังคับบัญชาผู้อยู่ในบังคับบัญชาโดยเฉพาะเกี่ยวกับบรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีอยู่พำนักอาศัยอยู่ในวัดนั้นดังในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ มาตรา ๓๘ เจ้าอาวาสมีหน้าที่^๒ ดังนี้

(๑) ห้ามบรรพชิต และคฤหัสถ์ซึ่งมิได้รับอนุญาตรองเจ้าอาวาสเข้าไปอยู่อาศัยในวัด

(๒) สั่งให้บรรพชิต และคฤหัสถ์ซึ่งไม่อยู่ในโอวาทของเจ้าอาวาสออกไปจากวัด

(๓) สั่งให้บรรพชิต และคฤหัสถ์ที่มีอยู่หรือพำนักอาศัยในวัด ทำงานในวัด หรือให้ทำทัณฑบท หรือให้ขอขมาโทษในเมื่อบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ในวัดนั้นประพฤติผิด เจ้าอาวาส ซึ่งได้สั่งโดยชอบด้วยพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบหรือคำสั่งของมหาเถรสมาคมนอกจากอำนาจหน้าที่ของเจ้าอาวาสตามกฎหมายคณะสงฆ์ดังกล่าวแล้ว ได้กล่าวถึงบทบาทความรับผิดชอบของพระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาสว่า ต้องช่วยพัฒนาท้องถิ่นในการเสริมสร้างคุณธรรมให้แก่ประชาชนในท้องถิ่นของตนด้วย ในการพัฒนาท้องถิ่นนั้นก็ต้องเริ่มที่เจ้าอาวาสต้องคุมบรยากาศในวัดให้ห่มห่อด้วยเมตตา สัจจะ

^๒ พระพุทธวรญาณ, ธรรมญาณนิพนธ์ : ๑๐๐ ปี พระพุทธวรญาณ, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๘), หน้า ๗๕-๘๐.

สามัคคี คนในวัดรักกัน ซื่อสัตย์ต่อกันปรองดองต่อกัน นอกจากนั้น ในส่วนสภาพวัด เจ้าอาวาสก็ต้องจัดวัดให้เป็นศาสนสถาน คือเป็นที่บำเพ็ญกิจทางศาสนา เป็นบุญสถาน คือเป็นสถานที่ในการบำเพ็ญกุศล เป็นศึกษาสถาน คือเป็นที่ให้การศึกษาล่าเรียน อบรมเป็นธรรมสถาน คือเป็นสถานที่ประสิทธิ์ประสาทคุณงามความดี ดังนั้นภายในวัดจึงต้องมีบรรยากาศแห่งศาสนกิจอยู่ตลอดเวลา เช่น มีการไหว้พระ มีการสวดมนต์ มีการเข้าทำสังฆกรรมเป็นประจำตามพระธรรมวินัย

๓.๓ การป้องกันและแก้ไขปัญหา

การควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม เป็นการป้องกันและแก้ปัญหาคติกรรมต่างๆ ในอำเภอป่าพอง จังหวัดขอนแก่น ถือว่าเป็นงานในหน้าที่ของพระสังฆาธิการในการปกครองดูแลพระภิกษุ สามเณรในเขตปกครองของตน ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อยถูกต้องตามหลักพระธรรมวินัย และตามพระบัญญัติคณะสงฆ์ ทั้งนี้ พระสังฆาธิการจะต้องควบคุมดูแล รักษา ควบคุมให้พระภิกษุ สามเณรอยู่ในกฎระเบียบที่ถูกต้องตามพระธรรมวินัยและกฎหมายบ้านเมือง

ด้วยเหตุนี้ พระสังฆาธิการในอำเภอป่าพอง จังหวัดขอนแก่น จึงต้องดำเนินการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย ถูกต้องตามพระธรรมวินัย กฎหมายกฎหมายเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ และพระบัญชาจากสมเด็จพระสังฆราช นอกจากนั้น พระสังฆาธิการยังจะต้องทำหน้าที่ระงับอธิกรณ์ วินิจฉัยการลงนิคหกรรม วินิจฉัยลงข้ออุทธรณ์คำสั่ง รวมทั้งตลอดควบคุมบังคับบัญชาพระภิกษุสามเณรผู้อยู่ภายใต้เขตปกครองของตนชี้แจง แนะนำการปฏิบัติหน้าที่ของผู้อยู่ในการบังคับบัญชาให้เป็นไปโดยความเรียบร้อยพร้อมทั้งการตรวจการ และประชุมพระสังฆาธิการในเขตปกครองของตน

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า งานควบคุมและการส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม เป็นงานเกี่ยวกับการปกครองพระภิกษุ สามเณร ตลอดจนคฤหัสถ์ที่อยู่ภายในวัดให้ประพฤติปฏิบัติตนให้ถูกต้องดีงาม ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า งานปกครองเป็นงานนำ เป็นงานลึกซึ้ง กว้างขวาง ยิ่งใหญ่และละเอียดอ่อนยิ่งกว่างานทั้งหลาย และเป็นงานที่ทำไม่สำเร็จ ต้องคอยปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้เหมาะสมกับสภาพการณ์ปัจจุบันอยู่ตลอดเวลา ถ้างานปกครองดำเนินไปอย่างใดงานอื่นๆ ก็จะ ดำเนินไปอย่างนั้น ถ้างานปกครองดำเนินไปไม่ได้ งาน

บริหารลักษณะอื่นๆ ก็จะดำเนินไปไม่ได้ เช่นกัน ผู้ปกครองวัดก็คือเจ้าอาวาส ซึ่งเป็นพระสังฆาธิการอันดับที่ ๕ เป็นผู้มีความรับผิดชอบ ต่อการพระศาสนาอย่างยิ่งใหญ่ เพราะต้องปกครองวัด คำว่า “วัด” มีความหมาย ๒ ประการ คือ หมายถึง ศูนย์กลางแห่งการศาสนาทั้งปวง และหมายถึงแหล่งรวมของส่วนประกอบที่สำคัญของพระศาสนา ๕ ประการ ดังนี้^{๑๑}

(๑) ศาสนสถาน ได้แก่ พื้นที่ตั้งวัดและบริเวณ มีลักษณะเป็นไปตามธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมเหมาะที่จะเป็นเครื่องเสริมสร้างความวิเวก ความสงบ

(๒) ศาสนวัตถุ ได้แก่ สิ่งปลูกสร้าง เป็นเสนาสนะต่าง ๆ เป็นปูชนียวัตถุ ปูชนียสถาน ที่แสดงถึงความถูกต้อง เรียบร้อย นำไปสู่ความสงบ เช่น กุฏิพระภิกษุ และพระธาตุขามแก่น ซึ่งเป็นที่เคารพสักการะของประชาชนทั้งในเขตอำเภอ น้ำพอง และจังหวัดอื่นๆ

(๓) ศาสนบุคคล ได้แก่ พระภิกษุ สามเณรที่มีลักษณะเป็นสมณะ ตั้งอยู่ในศีลจารวัตรบำเพ็ญหน้าที่ศึกษา ปฏิบัติและแนะนำสั่งสอนเพื่อความสงบ บำเพ็ญสังฆมตสภาวะที่ตามสมณวินัยศิษย์วัดที่มีลักษณะเป็นพุทธมามกะ ตลอดจนทายกทายิกาที่มีแนวแห่งความเป็นอุบาสก อุบาสิกาที่มีความมั่นคงในพระศาสนาพอสมควร

(๔) ศาสนธรรม ได้แก่ ระเบียบแบบแผน ขนบประเพณีทางศาสนา ตลอดจนคำสั่งสอนและแนวปฏิบัติทางพระศาสนาที่ได้รับการยกย่อง เชิดชูและศึกษาเล่าเรียนด้วยความเลื่อมใสในคุณค่าเป็นที่พึงพอใจ

(๕) ศาสนกิจ ได้แก่ งานต่าง ๆ ทางพระศาสนา เช่น การศึกษา การเผยแผ่หรืองานเสริมสร้างความบริสุทธิ์ ความมั่นคงของสังฆมณฑล เพื่อความดำรงอยู่ด้วยดีของพระศาสนาเจ้าอาวาสมีภาระหน้าที่ที่จะต้องบริหารส่วนประกอบที่สำคัญของพระศาสนาทั้ง ๕ นี้ ไปพร้อมๆ กัน ด้วยความรับผิดชอบ โดยนโยบายที่สุจริตรอบคอบ เหมาะสมกับกาลเทศะและสถานการณ์ปัจจุบัน ทั้งนี้ ภารกิจที่เจ้าอาวาสจะต้องให้ความสนใจเอาใจใส่เป็นพิเศษ คือ การบริหารศาสนบุคคล โดยเริ่มงานปกครองพระภิกษุสามเณรในวัดให้เป็นพื้นฐานในเบื้องต้น

^{๑๑} สัมภาษณ์ พระราชปริยัติโสภณ (ถนอม ชินวัโส), รองเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น, ๑๔ ธันวาคม ๒๕๕๑.

นอกจากนั้น จากภาระหน้าที่ของเจ้าอาวาสทั้ง ๕ ประการ ดังกล่าวแล้ว เจ้าอาวาสยังมีภาระหน้าที่สำคัญตามพุทธประสงค์คือ การช่วยพัฒนาท้องถิ่นด้วย เพราะปัจจุบันประชาชนนับถือพระภิกษุที่ประพฤติดีมีน้อย นับถือพระที่ผิดมากกว่า การนับถือพระถูกต้องจะต้องนับถือที่ท่านใช้ชีวิตของท่านตามพระพุทธประสงค์การที่พระสงฆ์จะมีบทบาทต่อสังคมนั้น คุณภาพของพระสงฆ์เป็นสิ่งสำคัญมากปัจจุบัน พระสงฆ์มีคุณภาพลดน้อยถอยลงในด้านข้อวัตรปฏิบัติและความสามารถในการสอนและการเผยแผ่พระธรรม จึงทำให้พระสงฆ์สูญเสียความเป็นผู้นำในทางคุณธรรมและสติปัญญาและสูญเสียศรัทธาจากญาติโยม ดังนั้นการบริหารการปกครองและการดูแลพระสงฆ์เป็นหนทางหนึ่งที่จะช่วยให้คุณภาพของพระสงฆ์ดีขึ้น คุณภาพของพระสงฆ์จะดีขึ้นได้ต้องอาศัยปัจจัยอย่างอื่นอีกทั้งนี้ หากระบบการปกครองสงฆ์เป็นระบบกำกับดูแลพระสงฆ์ให้มีความประพฤติที่ถูกต้องดีงามสิ่งที่จะต้องมาเสริมควบคู่กันก็คือระบบกลั่นกรองและกล่อมเกลาระบบกลั่นกรองมีไว้สำหรับคัดเลือกผู้ที่จะมาบวช^{๑๔}

ส่วนระบบกล่อมเกลาสําหรับผู้ที่ผ่านการบวชมาแล้วอันที่จริงการกล่อมเกลาสผู้บวชนั้นมีอยู่แล้วตามพระธรรมวินัย โดยอุปัชฌาย์เป็นผู้ได้รับมอบหมายให้ทำหน้าที่นี้ และเป็นผู้รับรองต่อคณะสงฆ์ อุปัชฌาย์จะต้องมีหน้าที่กลั่นกรองและกล่อมเกลารการกลั่นกรองเป็นขั้นแรกสำหรับผู้ที่จะมาเป็นสมาชิกคณะสงฆ์ ขั้นตอนที่สำคัญกว่านั้นคือ การกล่อมเกลาทั้งในด้านความประพฤติ ความรู้ ความเข้าใจในทางธรรมให้เจริญงอกงามทั้งคุณธรรมและปัญญา แม้คณะสงฆ์จะไม่มีระบบกลั่นกรองแต่ถ้ามีระบบกล่อมเกลาคที่ดีก็ยังมีหลักประกันว่าผู้ที่มาบวชเป็นพระจะได้รับการศึกษาอบรมให้เป็นพระที่ดี สามารถทำหน้าที่ตามพระธรรมวินัยได้ ดังนั้น คณะสงฆ์จะต้องสร้างระบบกล่อมเกลาคที่ดี ได้แก่ ระบบกล่อมเกลาคที่ไม่เป็นทางการก็คือ การดูแลเอาใจใส่ที่อุปัชฌาย์อาจารย์พึงมีต่อศิษย์ ส่วนระบบที่เป็นทางการก็คือระบบการศึกษาด้านปริยัติธรรมของพระสงฆ์

นอกจากนั้น การศึกษาโดยใช้พระธรรมวินัยเป็นเครื่องฝึกฝน พัฒนาตนนั้น การเล่าเรียนทางวิชาการพุทธศาสนาและการฝึกฝนพัฒนาจิตที่เรียกว่า ปริยัติและปฏิบัติ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาในชุมชนสงฆ์ วัดได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมไทยจนมีฐานะเป็นศูนย์กลางของชุมชน พระสงฆ์ที่มีข้อวัตรปฏิบัติอยู่ในสังคมที่งดงามและมีความสามารถใน

^{๑๔} สัมภาษณ์, พระครูสุตศาสนการ (เขมธโร), รองเจ้าคณะอำเภอน้ำพอง, ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๓.

การอบรมประชาชนให้มีหลักธรรมทางพุทธศาสนาในการดำรงชีวิตนับว่ามีความสำคัญมาก พระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาสต้องช่วยพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน ทั้งนี้ วัดกับบ้าน พระกับชาวบ้าน เป็นของคู่กันมาช้านานแล้ว โดยวัดต้องเป็นแหล่งให้วิทยาการแก่ชาวบ้านทุก ๆ ด้าน ได้แก่ ด้านการศึกษา ด้านอาชีพ ด้านศิลปกรรมวัฒนธรรม และประเพณี ประชาชน ก็จะหันหน้าเข้ามาสู่วัดในพระพุทธศาสนามากขึ้น ซึ่งในอดีตที่ผ่านมา บทบาทและกิจกรรมต่างๆ ที่วัดจัดทำก็จะพบว่า วัดมีความหมายที่สำคัญๆ อยู่ ๕ ประการ ดังนี้

- (๑) วัดเป็นที่พำนักอาศัยของภิกษุสามเณร
- (๒) วัดเป็นที่บวชเรียนของลูกหลานชาวบ้าน
- (๓) วัดเป็นที่ทำบุญบำเพ็ญกุศลของชาวบ้านรอบวัด
- (๔) วัดและพระสงฆ์เป็นที่พึ่งทางใจของประชาชน
- (๕) วัดเป็นศูนย์กลางทางกิจกรรมของชุมชน

จะอย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันปัญหาที่พบบ่อย ก็คือ ในเขตอำเภอป่าพอง จังหวัดขอนแก่น พบว่า บทบาทของวัดต่างๆ ในเขตปกครอง ได้ถูกทำให้ผิดเพี้ยนไปจากเดิม กรมการศาสนาจึงได้รวบรวมโครงการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชน โดยมีหลักการสำคัญ ดังนี้^๕

(๑) มุ่งพัฒนาวัดให้เป็นสถานที่ที่สะอาด เรียบร้อย ร่มรื่น เพื่อจงใจให้ประชาชนได้เข้ามาสู่วัดมากขึ้น

(๒) มุ่งในการปกครองศาสนบุคคลที่พำนักอาศัยอยู่ภายในวัดให้อยู่กันด้วยความเรียบร้อยและสงบสุข มีการศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยกันอย่างจริงจัง และปฏิบัติตามพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด เพื่อก่อให้เกิดศรัทธาต่อประชาชน

(๓) มุ่งให้วัดได้จัดกิจกรรมที่จะเป็นประโยชน์ต่อประชาชน ได้แก่ การอบรมสั่งสอนศีลธรรมแก่ประชาชนและช่วยอบรมสั่งสอนศีลธรรมแก่นักเรียนให้มากขึ้น

ดังนั้น การพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชนก็คือ การพัฒนาวัดตามหลักการ ๓ ข้อ คือ การพัฒนาบริเวณวัดให้สะอาดเรียบร้อย ร่มรื่น เป็นสัดส่วน จัดการปกครองพระภิกษุ สามเณร และผู้อยู่ในวัดให้เรียบร้อยดีงาม และจัดอำนวยความสะดวกให้ประชาชน

^๕ สัมภาษณ์ พระครูรัตนสารธรรม (ถาวโร), เจ้าคณะตำบลสะอาด เขต ๑, ๕ ธันวาคม ๒๕๕๓.

ได้ใช้ชีวิตเป็นที่ทำบุญ บำเพ็ญกุศลและร่วมประกอบกิจกรรมทางสังคมประเพณีไทยได้อย่างเต็มที่

นอกจากหลักการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชนดังกล่าวแล้ว วัดยังจะต้องทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของประชาชน เป็นผู้นำชุมชน กระตุ้นให้เกิดการพัฒนาชุมชน ให้ประชาชนในชุมชนนั้นปรับปรุงคุณภาพชีวิตที่ดี แต่อย่างไรก็ตาม เจ้าอาวาสวัดต้องเริ่มต้นพัฒนาวัดของตนเองเสียก่อน ให้พร้อมที่จะพัฒนาไปเป็นศูนย์กลางของชุมชน ซึ่งในประเด็นนี้ ได้เสนอแนะว่าวัดที่จะเป็นศูนย์กลางของชุมชนได้นั้น ดังนี้ (๑) พระภิกษุ สามเณร ของวัดจะต้องเป็นผู้นำของชุมชนทุกด้าน เป็นที่พึ่งของประชาชนสามารถดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อเป็นการส่งเสริมให้ประชาชนในชุมชนอยู่ดีกินดี มีความสงบสุขได้ รวมทั้งสามารถสอนให้ประชาชนนำเอาหลักธรรมมาใช้ในชีวิตประจำวันได้ หรือสอนให้ประชาชนมีความศรัทธา ปฏิบัติธรรมตามคำสอนของพระพุทธองค์ได้ ทำให้ชีวิตเขามีความสุข จิตใจ สงบ มีสมาธิในการประกอบสัมมาชีพ (๒) สงบ ร่มรื่น วัดต้องสงบร่มรื่น มีต้นไม้ (๓) สะอาด วัดจะต้องสะอาด บริเวณวัดจะไม่มีสิ่งปฏิกูลต่างๆ (๔) สวยงาม วัดจะต้องมีสิ่งก่อสร้างสวยงาม เหมาะกับเศรษฐกิจของชุมชน (๕) เสนาสนะ การปลูกสร้างเสนาสนะเป็นระเบียบ มีแบบแปลนแผนผังที่ดี (๖) ถูกสุขลักษณะ วัดควรจะมีการจัดระเบียบให้ถูกสุขลักษณะ มีระบบจัดการเก็บขยะการกำจัดขยะมูลฝอย มีทางระบายน้ำ (๗) สิ่งแวดล้อม วัดไม่ควรปล่อยปละละเลยให้บ้านเรือนราษฎรล้ำเข้ามาในเขต (๘) สะดวก วัดควรให้ความสะดวกแก่ประชาชนที่จะเข้าไปในวัด (๙) สดส่วน วัดควรมีผังบริเวณที่ดี กำหนดสัดส่วนที่เป็นพุทธาวาส เขตสังฆาวาส (๑๐) สร้างศรัทธา วัดควรสร้างเสริมศรัทธาของประชาชนที่มีต่อวัด (๑๑) ความสามัคคีในหมู่พระภิกษุสงฆ์และสามเณรภายในวัด^{๑๖}

๓.๔ การบริหารงานคณะสงฆ์อำเภอหนองน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น

การบริหารงาน เป็นกิจการของคณะสงฆ์ที่จะต้องทำ หรือที่จะต้องถือเป็นธุระหน้าที่และเป็นภารกิจของพระสงฆ์จะต้องปฏิบัติ อันเป็นภารกิจของคณะสงฆ์และการพระศาสนามี ๖ ประการ คือ การปกครองคณะสงฆ์ การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ สำหรับวิธีการ

^{๑๖} สัมภาษณ์ พระครูสุนทรสารานุกูล (กิตติสทฺโธ), เจ้าคณะตำบลกุดน้ำใส, ๘ ธันวาคม ๒๕๕๑.

ดำเนินงานทั้ง ๖ ประการดังกล่าวนี้ ในบางกรณีได้กำหนดไว้เป็นระเบียบกฎหมายหรือธรรมนูญ เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติของคณะสงฆ์ และบางกรณีก็ได้อนุวัติเป็นไปตามจารีตของสงฆ์จากอดีตถึงปัจจุบัน^{๑๓}

ดังนั้น เพื่อให้มองเห็นภาพของการบริหารจัดการคณะสงฆ์ในอำเภอน้ำพอง จังหวัด ขอนแก่น ครบถ้วนทุกด้าน ผู้วิจัย จะได้นำเสนอข้อมูลขั้นพื้นฐานและข้อมูลในพื้นที่ศึกษาควบคู่กันไป ดังต่อไปนี้

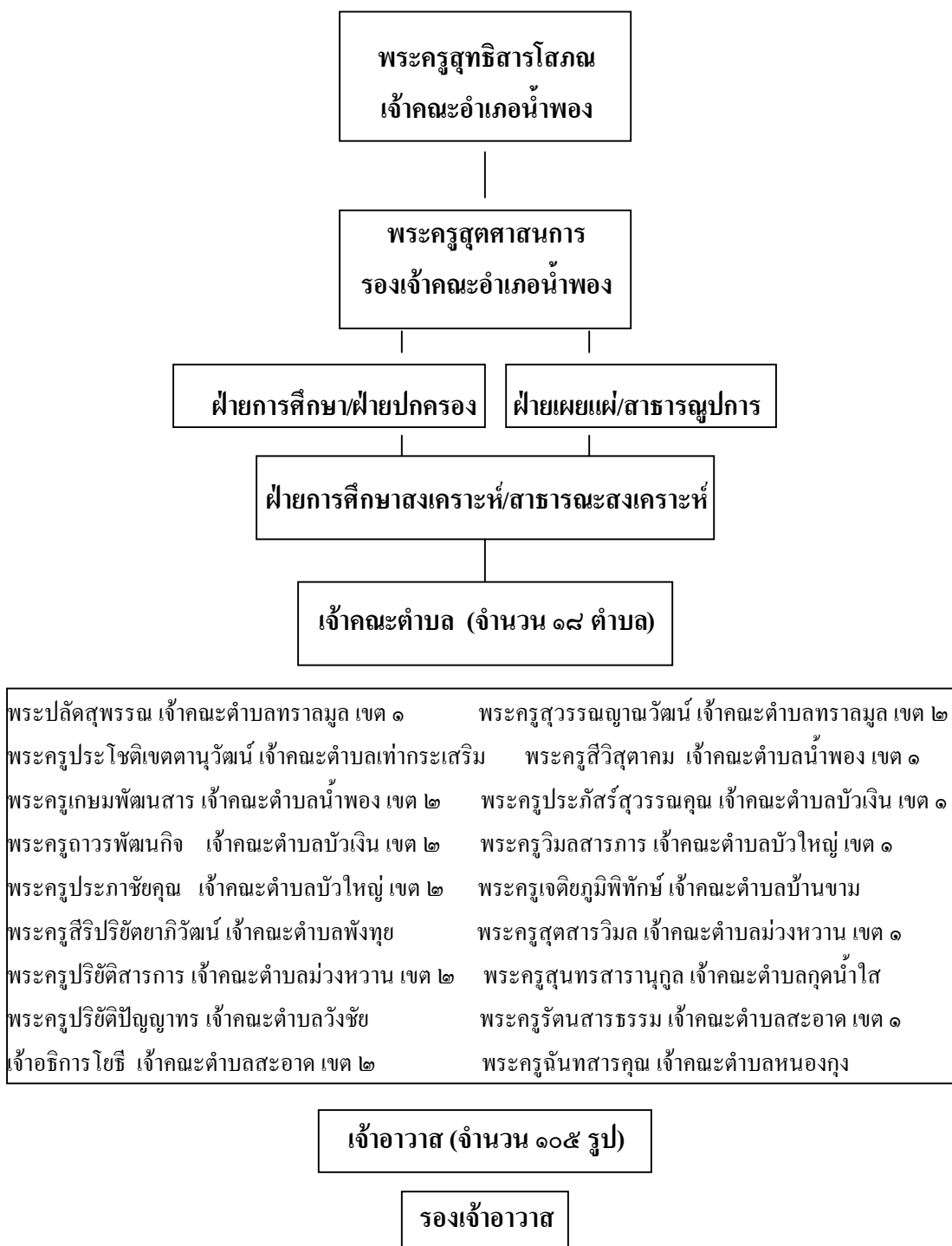
๓.๔.๑ ด้านการปกครอง

เพื่อให้มองเห็นภาพที่ชัดเจนในด้านการปกครองคณะสงฆ์อำเภอน้ำพอง จังหวัด ขอนแก่น ผู้วิจัย จึงได้แบ่งประเด็นศึกษา ออกเป็น ๓ ด้านด้วยกัน ได้แก่ ความหมาย อำนาจ และหน้าที่ และภารกิจ ดังจะได้นำเสนอไปตามลำดับ ต่อไปนี้

^{๑๓} พระพุทธวรญาณ, ธรรมญาณนิพนธ์ : ๑๐๐ ปี พระพุทธวรญาณ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๘), หน้า ๓๕-๕๒.

แผนภูมิที่ ๑

แผนภูมิแสดงการบริหารคณะสงฆ์อำเภอหนอง จังหวัดขอนแก่น^{๑๘}

^{๑๘} สัมภาษณ์ พระราชปริยัติโสภณ (ถนอม ชินวัโส), รองเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น, ๑๔ ธันวาคม ๒๕๕๑.

จากแผนภูมิที่ ๑ ข้างบนนี้ แสดงให้เห็นว่า การแบ่งสายงานในการบริหารคณะสงฆ์อำเภอ น้ำพอง จังหวัดขอนแก่น ก็ได้ยึดถือแนวปฏิบัติเช่นเดียวกันกับระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค คือ พระสังฆาธิการระดับเจ้าคณะภาค ๕ จำนวน ๑ รูป และรอง ๒ รูป, เจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น จำนวน ๑ รูป และรอง ๒ รูป เจ้าคณะอำเภอ น้ำพอง ๑ รูป และรองอีก ๑ รูป เจ้าคณะตำบล ๑๘ ตำบลและรอง จำนวน ๑๘ รูป ส่วนพระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาสและรอง มีจำนวน ๑๐๕

ภารกิจของพระสังฆาธิการด้านการปกครองในเขตอำเภอ น้ำพอง

เป็นการส่งเสริมระบบการปกครองที่กระจายอำนาจจากเบื้องบนไปสู่เบื้องล่าง คือจากระดับเจ้าคณะอำเภอ น้ำพอง ไปยังเจ้าคณะตำบลในเขตปกครอง และกระจายอำนาจไปสู่เจ้าอาวาสอีกทอดหนึ่ง ทั้งนี้ โดยเน้นที่ผู้ปฏิบัติภารกิจจริงในพื้นที่ คือ เจ้าอาวาส เพราะเป็นบุคคลที่อยู่ใกล้ชิดกับประชาชนมากที่สุด ฉะนั้น จึงต้องมีการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของกลางชุมชนในการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ได้อย่างแท้จริง โดยสอดคล้องกับหลักการสำคัญที่กรมการศาสนากำหนดเอาไว้ กล่าวคือ (๑) มุ่งพัฒนาวัดให้เป็นสถานที่ที่สะอาด เรียบร้อย ร่มรื่น เพื่อจูงใจให้ประชาชนได้เข้ามาสู่วัดมากขึ้น (๒) มุ่งในการปกครองศาสนบุคคลที่พำนักอาศัยอยู่ภายในวัดให้อยู่กันด้วยความเรียบร้อยและสงบสุข มีการศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยกันอย่างจริงจัง และปฏิบัติตามพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด เพื่อก่อให้เกิดศรัทธาต่อประชาชน (๓) มุ่งให้วัดได้จัดกิจกรรมที่จะเป็นประโยชน์ต่อประชาชน ได้แก่ การอบรมสั่งสอนศีลธรรมแก่ประชาชนและช่วยอบรมสั่งสอนศีลธรรมแก่นักเรียนให้มากขึ้น นอกจากนั้นแล้ว การพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน ได้แก่ การพัฒนาวัดตามหลักการ ๓ ข้อ คือ (๑) การพัฒนาบริเวณวัดให้สะอาดเรียบร้อย ร่มรื่น เป็นสัดส่วน (๒) จัดการปกครองพระภิกษุ สามเณร และผู้อยู่ในวัดให้เรียบร้อยดีงาม (๓) จัดอำนวยความสะดวกให้ประชาชนได้ใช้ชีวิตเป็นที่ทำบุญ บำเพ็ญกุศลและร่วมประกอบกิจกรรมทางสังคมประเพณีไทยได้อย่างเต็มที่

ส่วนภารกิจของพระสังฆาธิการด้านการปกครองในเขตอำเภอ น้ำพอง จังหวัดขอนแก่น มีดังต่อไปนี้

๑) โครงการพระหลวงตาพัฒนา

โครงการนี้ อบรมครั้งละ ๓-๕ วัน เริ่มปี พ.ศ.๒๕๒๖ –ปัจจุบัน มีวัตถุประสงค์ เพื่อให้ความรู้ด้านพระธรรมวินัยแก่พระนวกะที่บวชใหม่โดยเฉพาะพระภิกษุแก่หรือพระหลวงตา ซึ่งเป็นผู้มีประสบการณ์ที่ผ่านคดีโลกมามาก ฉะนั้น จึงเป็นปัญหาในการอบรมสั่งสอนหรือการปกครอง เพราะถือว่าคนเคยมีหน้าที่ต่างๆ ทางสังคม จึงไม่ยอมให้ความเคารพนับถือแก่พระภิกษุผู้บวชก่อนมากนัก ทั้งนี้ เพื่อให้ท่านเหล่านี้ ประพฤติปฏิบัติในขอบเขตของพระธรรมวินัย อันจะมานำซึ่งศรัทธาแก่ประชาชนผู้นับถือพระพุทธศาสนา ส่วนปัญหาที่พบ เช่น การเข้าบ้านในยามวิกาล การดื่มสุรา การเล่นเกมพนัน การเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับธุรกิจของชาวบ้าน การขายสิ่งของต่างๆ ในวัดเป็นของส่วนตัว เป็นต้น ล้วนเป็นปัญหาที่จะต้องได้รับการแก้ไขทั้งสิ้นจึงได้จัดตั้งโครงการนี้ขึ้นมาเพื่อแก้ปัญหาต่างๆ ดังกล่าว^{๑๙}

๒) โครงการฌาปนกิจสงเคราะห์พระภิกษุสามเณร

โครงการนี้ เป็นโครงการที่มีวัตถุประสงค์สำคัญ คือ ช่วยเหลือพระภิกษุสามเณรที่ถึงแก่กรรมภาพ ไม่ว่าจะด้วยเหตุใดก็ตาม โดยเบื้องต้น ผู้เข้าร่วมโครงการ จะต้องเป็นพระภิกษุสามเณรในเขตอำเภอป่าพองเท่านั้น และจะต้องบริจาคเงินวัดละ ๑๐๐ บาทต่อ/ศพ โครงการนี้เริ่มก่อตั้งเมื่อ ปี พ.ศ. ๒๕๓๖ มาจนถึงปัจจุบัน ทั้งนี้ เพื่อเป็นดูแลบรรพชิตด้วยกันก่อนที่ชาวบ้านจะให้ความช่วยเหลือถือว่าเป็นสิ่งที่ควรทำอย่างยิ่ง เพราะพระภิกษุสามเณรหลายรูปไม่มีญาติพี่น้องมาจัดงานศพให้เมื่อถึงแก่กรรมภาพ ฉะนั้น จึงเป็นการแก้ปัญหาได้เป็นอย่างดีหนึ่งในการปกครอง ที่จะให้เกิดความเห็นอกเห็นใจต่อกันและแสดงออกในทางที่ถูกต้องเหมาะสมแก่สมณะสาธุ^{๒๐}

๓) โครงการฌาปนกิจสงเคราะห์พระสังฆาธิการ

โครงการนี้ เป็นโครงการที่มีวัตถุประสงค์สำคัญ คือ เป็นการช่วยเหลือแก่พระมหาเถระ พระเถระผู้ทำคุณประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนา เมื่อท่านถึงแก่กรรมภาพ ไม่ว่าจะ เป็นพระสังฆาธิการในระดับเจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล และเจ้าอาวาส โดยพระสังฆาธิการแต่ละรูปจะต้องบริจาคเงินจำนวน ๑,๐๐๐ บาท/ศพ ปัจจุบัน มี

^{๑๙} คณะศิษยานุศิษย์, อนุสรณ์ในงาน พิธีรับและสมโภชพระบัญชาแต่งตั้งรองเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น พระปรีชัตวิตรคุณ (ถนอม ชินวิไล), (ขอนแก่น : โรงพิมพ์คัลลังนานาวิทยา, ๒๕๔๔), หน้า ๔.

^{๒๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕

สมาชิกที่เข้าร่วมโครงการ จำนวนกว่า ๕๐ รูป^{๒๐} โครงการนี้ ก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ.๒๕๔๓ และดำเนินงานมาจนถึงปัจจุบัน

๔) โครงการจัดตั้งสภาสงฆ์อำเภอป่าพอง

โครงการนี้ เป็นโครงการที่มีวัตถุประสงค์สำคัญ คือ เป็นการจัดประชุมคณะสงฆ์เดือนละ ๑ ครั้ง ใช้แบบประชุมสัจจรไปตามวัดต่างๆ กำหนดวันศุกร์แรกของเดือน มีสมาชิก ๕๐ รูป และมีเงินเป็นค่าสวัสดิการในการประชุม (เบี้ยเลี้ยงประชุม) จำนวนกว่า ๑๐๐,๐๐๐ บาท โครงการนี้ ก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ.๒๕๔๐ และดำเนินงานมาจนถึงปัจจุบัน

๕) โครงการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทย

โครงการนี้ เป็นโครงการที่มีวัตถุประสงค์สำคัญ คือ เป็นการอบรมเด็กและเยาวชนให้เข้าใจถึงประเพณีและวัฒนธรรมไทยและท้องถิ่นของตนเอง เพื่อให้เกิดความรักความหวงแหนในสิ่งที่มีคุณค่าด้านจิตใจเหล่านี้ เช่น ประเพณีบุญสงกรานต์ ประเพณีบุญเข้าพรรษา เป็นต้น โดยร่วมกับโรงพยาบาลน้ำพอง โครงการนี้ ก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ.๒๕๔๓ และดำเนินงานมาจนถึงปัจจุบัน

๖) โครงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม รักษาแม่น้ำ ห้วย หนอง คลอง บึง

โครงการนี้ เป็นโครงการที่มีวัตถุประสงค์สำคัญ คือ ทำให้พระสงฆ์และประชาชนได้ร่วมมือกันรักษาสภาพสิ่งแวดล้อมภายในวัดและในหมู่บ้านของตนเอง ให้มีความสะอาดน่าดูชมแก่ผู้สัญจรไปมา โครงการนี้ ก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ.๒๕๔๒ และดำเนินงานมาจนถึงปัจจุบัน^{๒๒}

๓.๔.๒ ด้านการศึกษา

๑) ความหมายการศึกษา

การศาสนศึกษา หมายถึง การศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยของพระพุทธศาสนาของบรรพชิตและคฤหัสถ์ เป็นกิจการของคณะสงฆ์ประการหนึ่งที่สำคัญยิ่งในอำนาจหน้าที่ของมหาเถรสมาคมมีความตอนหนึ่งว่า “ควบคุมและส่งเสริมการศาสนศึกษา” ของคณะสงฆ์ (ม.๑๕ ตริ) และในระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลาง มหาเถรสมาคมได้กำหนดวิธีดำเนินการควบคุมและส่งเสริมการศาสนศึกษา ว่า “ควบคุมและส่งเสริมการศาสนศึกษา

^{๒๐} สัมภาษณ์ พระครูเจติยภูมิพิทักษ์ (อาจาโร), เจ้าคณะตำบลบ้านขาม, ๑๒ ธันวาคม ๒๕๕๒.

^{๒๒} สัมภาษณ์ พระครูสุตศาสนการ (เขมธโร), รักษาการเจ้าคณะอำเภอป่าพอง, ๑ ธันวาคม ๒๕๕๒.

ศึกษาให้ดำเนินไปด้วยดี” การจัดการศาสนศึกษา ดังกล่าว คณะสงฆ์ยังมีได้กำหนดวัตถุประสงค์ประ
สงฆ์ไว้โดยชัดเจน แต่โดยหลักสูตรและเนื้อวิชาแล้ว คงอนุมานได้ว่า มีวัตถุประสงค์ ๕
ประการ คือ (๑) เพื่อพระสงฆ์รักษาตนและหมู่คณะ (๒) เพื่อใช้อบรมสั่งสอนพระธรรมวินัย
แก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ (๓) เพื่อใช้พัฒนาชาติบ้านเมืองด้วยคุณธรรมของพระศาสนา (๔)
เพื่อใช้ในกิจการคณะสงฆ์และการพระศาสนา (๕) เพื่อรักษาหลักธรรมวินัยของ
พระพุทธศาสนา (๖) เพื่อสร้างศาสนทายาทสืบอายุพระพุทธศาสนา (๗) เพื่อความมั่นคงแห่ง
พระพุทธศาสนา (๘) เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม ๘) เพื่อความมั่นคงของประเทศชาติ
อันเป็นส่วนรวม^{๒๓}

๒) อำนาจและหน้าที่ของพระสังฆาธิการด้านการศึกษา

ส่วนพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ได้กำหนดอำนาจหน้าที่ของเจ้าอาวาสไว้ในมาตรา
๓๓ ว่าเป็นฐานะในการศึกษาอบรมและสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ จึงเห็น
ได้ว่าเจ้าอาวาสเป็นผู้จัดการศาสนศึกษาและวัดเป็นสถานศึกษา คำสั่งมหาเถรสมาคม เรื่องให้
กฤษฎาสามเณรเรียนพระธรรมวินัย พ.ศ. ๒๕๒๘ ได้กำหนดให้เป็นหน้าที่ของเจ้าอาวาส
โดยตรง และให้เจ้าคณะเจ้าสังฆการีร่วมจัดด้วย^{๒๔} ดังนี้

๑) เจ้าอาวาสเป็นผู้จัดการศาสนศึกษา ในฐานะเจ้าสำนักเรียนหรือเจ้าสำนักศาสน
ศึกษา

๒) เจ้าคณะจังหวัดเป็นผู้จัดการในฐานะเจ้าสำนักเรียน คณะจังหวัด

๓) ในบางกรณีให้เจ้าคณะเจ้าสังฆการีร่วมจัดด้วย

จากบทบาทหน้าที่ของเจ้าอาวาสในการเป็นฐานะเรื่องการศึกษาดังกล่าว
สอดคล้องกับแนวคิด ที่กล่าวว่า บทบาทที่วัดและพระสงฆ์จะทำได้คือ การศึกษา การเผยแผ่
และการสงเคราะห์ ซึ่งในส่วนของศึกษานั้น เป็นการให้บริการด้านการศึกษาแก่เด็กและ
เยาวชนของพระสงฆ์ คือ การมีโรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ นับเป็นทางหนึ่งในการ
สร้างเด็กและเยาวชน ให้ได้พุทธศาสนิกชนที่มีคุณภาพ และเป็นกำลังสำคัญของศาสนาอีก

^{๒๓} พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์) , วัดช่วยชาวบ้านได้อย่างไร, การแสวงหาเส้นทาง การพัฒนาชนบท
ของพระสงฆ์ไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๔๑.

^{๒๔} พระมหาสมทรง สิรินโร และคณะ, บทบาทของวัดและพระสงฆ์ไทยในอนาคต,
(กรุงเทพมหานคร : บริษัทเคล็ดไทย จำกัด, ๒๕๒๕), หน้า ๔๒-๔๓.

ประการหนึ่ง ก็คือ การไปสอนวิชาศีลธรรมตามโรงเรียนต่างๆ เป็นการอนุเคราะห์สังคมด้วย
 ธรรมเนียม การที่ให้พระสงฆ์ได้เข้าไปมีบทบาทในการศึกษาของชาติ ดังกล่าวนี จะทำให้
 เยาวชน และคนในสังคมเห็นความสำคัญของวัดและพระสงฆ์ ทั้งนี้ องค์ประกอบในการ
 จัดการศึกษาดังกล่าวนั้นจะประสบผลหรือไม่ประการใด ขึ้นกับเจ้าสำนักเรียนและหรือ
 เจ้าสำนักศาสนศึกษา และครูอาจารย์ ผู้บริหารการศาสนศึกษา ที่ได้ช่วยแบกภาระการศาสน
 ศึกษาอย่างเต็มกำลัง อันเป็นการแสดงความกตัญญูต่อพระศาสนาและคณะสงฆ์จัดการศา
 สนศึกษานั้น ด้านที่ประสบปัญหามาก คือ การจัดการศึกษาแผนกบาลี เพราะขาดแคลนทั้งครู
 และนักเรียนและอุปสรรคอื่น ๆ ซึ่งคณะสงฆ์จะต้องช่วยจัดการศึกษาแผนกบาลีอันเป็น
 การศึกษาพระพุทธศาสนาโดยตรง เพื่อให้พระสงฆ์เจริญด้วยวิชาความรู้และการศาสนศึกษา
 ให้เจริญก้าวหน้า การศึกษาพระปริยัติธรรมทั้งแผนกบาลีและแผนกธรรมเป็นการศึกษาหลัก
 และสำคัญยิ่งของพระสงฆ์

ในการจัดการศาสนศึกษาของสงฆ์เป็นอำนาจหน้าที่ของเจ้าอาวาส ซึ่งมีตำแหน่ง
 เรียกว่า เจ้าสำนักเรียน การจัดการเรียนการสอนและการบริหารสำนักเรียน วัดและท้องถิ่น
 ดำเนินการเองโดยคณะกรรมการการศึกษาคณะสงฆ์ไม่ได้เข้าไปดูแล และไม่มีกฎระเบียบว่า
 ด้วยการบริหารสำนักเรียน การจัดการศึกษาจึงเป็นเรื่องของแต่ละวัดที่ดำเนินการเอง วัดใดที่มี
 เจ้าอาวาสเอาใจใส่เป็นกิจธุระด้านการเรียนการสอนของวัดนั้นก็กันไปด้วยดี ส่วนวัดที่เจ้า
 อาวาสไม่ให้ความสนใจก็ปล่อยให้ไปไปตามยถากรรม ทำให้ในท้องถิ่นห่างไกลจากตัว
 เมืองหรือชนบท บางพื้นที่ไม่มีการเรียนการสอน การศึกษาของพระสงฆ์ส่วนใหญ่ปรากฏ
 เฉพาะในเมืองใหญ่ๆ หรือเมืองหลวงเท่านั้น ทุกวันนี้ กล่าวได้ว่า พระภิกษุสามเณรส่วนใหญ่
 ได้รับการศึกษาตามยถากรรม กล่าวคือ ต้องชวนขวายศึกษาเอง ขณะที่หลักสูตรการศึกษาที่
 ล้าหลังขาดการพัฒนาทั้งเนื้อหา วิธีการเรียน การสอน และอุปกรณ์^{๒๕}

๓) ภารกิจของพระสังฆาธิการด้านการศึกษาในเขตอำเภอน้ำพอง

องค์ประกอบในการจัดการศาสนศึกษาดังกล่าว จะดำเนินการไปได้ด้วยดีหรือไม่
 จะขึ้นกับเจ้าสำนักเรียนหรือเจ้าสำนักศาสนศึกษาแต่ละสถานศึกษา พร้อมด้วยคณะครู
 อาจารย์ ผู้บริหารการศาสนศึกษา ที่ได้ช่วยเป็นธุระหน้าที่ในการบริหารจัดการด้านศาสน

^{๒๕} พระไพศาล วิสาโล, พระธรรมปิฎก กับอนาคตของพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : กองทุน
 วุฒิชัยธรรม, ๒๕๔๒), หน้า ๑๑๑.

ศึกษาอย่างเต็มกำลังความสามารถของแต่ละฝ่าย ยังเป็นการแสดงความกตัญญูต่อพระศาสนาและคณะสงฆ์ ทั้งนี้ ในการจัดการศาสนศึกษานั้น แผนกที่ประสบปัญหามากที่สุด คือ การจัดการศึกษาแผนกบาลี เพราะขาดแคลนทั้งครูและนักเรียนและอุปสรรคอื่นๆ โดยคณะสงฆ์จะต้องช่วยจัดการศึกษาแผนกบาลีอันเป็นการศึกษาพระพุทธศาสนาโดยตรง เพื่อให้พระสงฆ์เจริญด้วยวิชาความรู้และการศาสนศึกษาให้เจริญก้าวหน้า การศึกษาพระปริยัติธรรมทั้งแผนกบาลีและแผนกธรรมเป็นการศึกษาหลักและสำคัญยิ่งของพระสงฆ์

ฉะนั้น ในเวลาต่อมา ทุกสำนักเรียนในพื้นที่อำเภอป่าพอง จังหวัดขอนแก่น จึงประสบปัญหาที่เหมือนกัน ก็คือ ผู้เรียนลดลง ครูที่สอนลดลงและแรงจูงใจในการเรียนการสอนและลดลงด้วย ส่วนหนึ่ง สืบเนื่องจากว่า ในปัจจุบัน ผู้เรียน สนใจที่จะศึกษาในแผนกสามัญศึกษามากกว่าแผนกธรรมและบาลีนั่นเอง หากสถานศึกษาใดบริหารจัดการด้านเดียวคือ เฉพาะแผนกธรรมและบาลี ย่อมไม่สามารถที่จะดำเนินการต่างๆ ให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาในปัจจุบันได้ แต่หากมีแผนกสามัญศึกษาควบคู่กัน ก็ทำให้ผู้เรียนมีความสนใจที่จะตัดสินใจเข้าเรียนได้ง่ายกว่า และสอดคล้องกับการให้สัมภรณ์แก่ผู้วิญญูของพระมหาสุริยา นาทสิริ^{๒๖}

๓.๔.๓ การศึกษาสงเคราะห์

๑) ความหมายการศึกษาสงเคราะห์

การศึกษาสงเคราะห์ หมายถึง การจัดการศึกษาเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลหรืออุดหนุน จุนเจือ หรือการช่วยเหลือเกื้อกูลหรืออุดหนุนจุนเจือการศึกษาอื่นนอกการศาสนสถาน หรือสถาบันการศึกษาหรือบุคคลผู้กำลังศึกษาเล่าเรียน เป็นการสงเคราะห์คนหรือประชาชนให้ได้รับการศึกษา โดยอาศัยศาลาหรือเสนาสนะใด ๆ ของวัดเป็นโรงเรียนหรือพระสงฆ์ วัดและคณะสงฆ์ให้การสนับสนุนแก่สังคม^{๒๗}

อย่างไรก็ตาม การศึกษาสงเคราะห์ จัดเป็นบทบาทที่สืบเนื่องมาจากบทบาทเดิมของ วัดและพระสงฆ์ไทยในอดีต นับตั้งแต่พระพุทธศาสนาได้เข้ามาประดิษฐานในประเทศไทย

^{๒๖} สัมภรณ์ พระมหาสุริยา นาทสิริ, อาจารย์ใหญ่แผนกธรรมบาลีโรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดชัยศรี ตำบลวังชัย อำเภอป่าพอง จังหวัดขอนแก่น, ๑๖ ธันวาคม ๒๕๕๒.

^{๒๗} พระเทพปริยัติสุธี, คู่มือพระสังฆาธิการ ว่าด้วยเรื่องการคณะสงฆ์และการพระศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐), หน้า ๑๐๑.

ไทย ตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นราชธานีเป็นต้นมาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ที่รัฐและคณะสงฆ์จัดการศึกษาร่วมกันเพื่อให้การศึกษาแก่คนในสังคม จนกล่าวได้ว่าในสังคมไทยแบบเดิม วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน โดยเฉพาะในด้านการศึกษา ชุมชนหนึ่งมีลักษณะการปฏิบัติภารกิจที่ครบจบสิ้นในตัว วัดซึ่งเป็นศูนย์กลางของชุมชน และเป็นสมบัติของทุกคนในชุมชน จึงทำหน้าที่ให้การศึกษาตลอดชีวิตแก่สมาชิกทุกคนในชุมชนนั้น^{๒๔}

ภายหลัง เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ เป็นต้นมา การจัดให้ประชาชนได้ศึกษาเล่าเรียนเป็นหน้าที่และความรับผิดชอบโดยตรงของรัฐ พระสงฆ์แม้จะมีบทบาทด้านการศึกษาก็เพียงช่วยสอนในโรงเรียนประชาบาลอยู่บ้าง แต่ต่อบทบาทเหล่านี้ ก็ค่อย ๆ ลดน้อยลงตามลำดับ จนถึง พ.ศ. ๒๕๐๐ รัฐบาลผลิตครูได้มากขึ้นก็ไม่ได้อาราธนาพระสงฆ์เป็นครูสอนวิชาสามัญในโรงเรียนอีก คงมีแต่การอาราธนาพระสงฆ์ไปสอนศีลธรรมในโรงเรียนบ้าง เป็นผู้อุปการโรงเรียนบ้าง การศึกษาของรัฐที่พระสงฆ์ วัดและคณะสงฆ์ยังคงมีส่วนช่วยอยู่ก็เป็นในด้านการศึกษาสงเคราะห์เท่านั้น^{๒๕}

๒) อำนาจและหน้าที่ของพระสังฆาธิการด้านการศึกษาสงเคราะห์

การจัดการศึกษาสงเคราะห์ที่วัดและพระสงฆ์ จัดให้มีการบริการแก่สังคมตามความมุ่งหมายของการศึกษาของรัฐ ที่มีการดำเนินกิจการอยู่ในปัจจุบัน สามารถแยกออกเป็น ๓ ลักษณะ ได้แก่

๑) การจัดการศึกษาเป็นโรงเรียนตามแผนการศึกษาแห่งชาติ ให้นักเรียนและพระภิกษุสามเณรได้ศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม ได้แก่ การจัดโรงเรียนปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา โรงเรียนราษฎร์ การกุศลของวัด โรงเรียนวัดสอนเด็กก่อนเกณฑ์ วิทยาลัยและมหาวิทยาลัยสงฆ์

๒) การสงเคราะห์ให้เด็กและประชาชนได้รับการศึกษา ในสถาบันศึกษาของรัฐหรือเอกชนตามแผนการศึกษาแห่งชาติ เช่น การเป็นผู้นำในการตั้งโรงเรียนในชนบทที่ตั้งวัด การให้สร้างสถานศึกษาในบริเวณวัด การให้ใช้หรือให้เช่าที่วัดหรือที่ธรณีสงฆ์ในการสร้าง

^{๒๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยูร ธรรมปยุตโต) สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร : จรูญการพิมพ์, ๒๕๔๕), หน้า ๒.

^{๒๕} พระมหาสมทรวง สิริธโร และคณะ, บทบาทของวัดและพระสงฆ์ไทยในอนาคต, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทเกิ้ลดีไทย จำกัด, ๒๕๒๕), หน้า ๔๒-๔๓.

สถานศึกษาของรัฐหรือท้องถิ่น การเป็นผู้อุปการะโรงเรียนต่าง ๆ การให้การอุปถัมภ์แก่เด็ก
วัด

๓) การสอนศีลธรรมแก่นักเรียน นักศึกษา ในระบบโรงเรียน ตามแผนการศึกษา
แห่งชาติ เช่น การสอนธรรมศึกษา การสอนศีลธรรม การจัดหน่วยนพกะ การใช้หน่วยงาน
พระธรรมทูตและหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลในการเผยแผ่ศีลธรรมในโรงเรียน และ
สถานศึกษาต่าง ๆ ในปัจจุบัน ระบบการศึกษาในโรงเรียนของประเทศเปลี่ยนไป มีการขยาย
ฐานการศึกษาจนถึง มัธยมศึกษาปีที่ ๓ และการศึกษาก็ก็นับประสบการณ์ตรงเป็นส่วนมาก
เด็กและเยาวชนจะต้องใช้เวลาส่วนใหญ่ เพื่อศึกษาหาความรู้ด้วยตนเอง ในระยะเวลาที่เปลี่ยน
ระบบการเรียนนี้ จึงทำให้ระบบโรงเรียนที่พระสงฆ์ วัด และคณะสงฆ์จัด ต้องประสบปัญหา
ในด้านการบริหารการจัดการ เช่น โรงเรียนพุทธศาสนาวินิจฉัยหลายโรงเรียนต้องประสบ
ปัญหานักเรียนขาดเรียน เนื่องจากใช้เวลาในระบบโรงเรียนสามัญเป็นส่วนใหญ่ จึงไม่อาจทน
ระบบการเรียนการสอนในห้องเรียนในวันอาทิตย์ได้ หรือการที่โรงเรียนต้องขาดนักเรียน

การศึกษาสงเคราะห์ ที่พระสงฆ์ดำเนินการในลักษณะนี้ เป็นการจัดการศึกษา ซึ่ง
แบ่งเป็น ๔ ประเภท ได้แก่

๑) โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา และโรงเรียนสงเคราะห์เด็ก
ยากจนตามพระราชประสงค์ มีความมุ่งหมายให้วัดและพระภิกษุในพระศาสนาได้จัดการตาม
หลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ เพื่อสงเคราะห์เด็กและเยาวชนของชาติและพระภิกษุ
สามเณรส่วนหนึ่ง เป็นเหตุให้เด็กและเยาวชนได้เข้าใกล้วัด

๒) ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวินิจฉัย มีความมุ่งหมายให้วัด และพระสงฆ์ให้
การศึกษอบรมปลูกฝังศีลธรรม วัฒนธรรมและประเพณีอันดีงามแก่เด็กและเยาวชน เป็น
โอกาสให้พระสงฆ์ได้ใช้วิชาการศาสนศึกษา เพื่อพัฒนาทรัพยากรบุคคลของชาติ ด้วย
หลักธรรมของพระศาสนา

๓) ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด มีความมุ่งหมายให้วัดได้ช่วยอบรมบ่มนิสัย
เด็กก่อนวัยเรียนเพื่อปลูกฝังคุณธรรมและศีลธรรมแต่ยังเด็ก ทั้งเป็นการให้โอกาสวัดและ
พระสงฆ์ได้ร่วมพัฒนาทรัพยากรบุคคลของชาติในวัยเด็ก

๔) โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา จัดตั้งขึ้นเพื่อให้พระภิกษุ
สามเณรศึกษาเล่าเรียนตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ แผนกสามัญศึกษา และมี
การศึกษาพระปริยัติธรรม หมวดธรรมบาลี หมวดพระธรรมวินัย และศาสนปฏิบัติอีกส่วน

หนึ่ง โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา มีการจัดตั้งขึ้นตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา พ.ศ. ๒๕๓๗ และอยู่ในสังกัดกรมการศาสนา ขณะนี้มีวัดต่าง ๆ จำนวนมาก จัดตั้งแต่โดยโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา แต่ยังมีได้จัดเป็นการศาสนศึกษาหรือการศึกษาสงเคราะห์ โดยรูปการนั้นจึงจัดเป็น “การศึกษาสงเคราะห์” มากกว่า เพราะเป็นการศึกษาเพื่อสงเคราะห์พระภิกษุสามเณรให้มีการศึกษาเล่าเรียนวิชาสามัญศึกษา ทั้งผู้เรียนและผู้สอนก็เน้นหนักทางวิชาสามัญศึกษา^{๑๐}

๓) ภารกิจของพระสังฆาธิการด้านการศึกษาสงเคราะห์ในเขตอำเภอป่าพอง

ภารกิจของพระสังฆาธิการคณะสงฆ์อำเภอป่าพองร่วมกับเจ้าอาวาส ได้บริหารงานคณะสงฆ์ในด้านต่างๆ ดังนี้

๑) ถือว่าเป็นภาระหน้าที่สำคัญอย่างหนึ่ง ที่จะต้องจัดการศาสนศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรที่อยู่ในการปกครองของตน ให้เป็นผู้ที่ได้รับการศึกษาทั้งในส่วนที่เป็นไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา และการศึกษาอื่นๆ ที่ไม่ขัดแย้งกับพระธรรมวินัย ด้วยความเอาใจใส่อย่างแท้จริง เพราะความเสื่อมหรือความเจริญของพระศาสนานั้นย่อมขึ้นอยู่กับการศึกษาและการปฏิบัติของพุทธบริษัทเป็นการสำคัญ

๒) ให้ความอุปถัมภ์แก่พระภิกษุสามเณรที่กำลังอยู่ในช่วงของการศึกษาด้วยการสนับสนุนให้มีการศึกษาหรือจัดที่อยู่อาศัยเสนาสนะให้เหมาะสม ตลอดจนจัดหาทุนสนับสนุนให้แก่ผู้ที่อยู่ในปกครองของตนให้ได้รับการศึกษาอย่าง ๑ ขึ้น ตามสมควรแก่สติปัญญาของผู้ศึกษานั้น หรือจัดส่งพระภิกษุสามเณรในวัดไปศึกษาที่วัดอื่น โดยอยู่ในอุปการะของตนตามสมควร

๓) คณะสงฆ์อำเภอป่าพองร่วมกับเจ้าอาวาส จัดสภาพแวดล้อมของวัดให้มีสภาพที่เอื้อต่อการศึกษาและการค้นคว้าหาความรู้ของพระภิกษุสามเณร หรือผู้อยู่ภายใต้การปกครองของตน เช่น อาจจะมีการจัดห้องสมุดของวัด เพื่อที่จะให้พระภิกษุสามเณรได้ทำการศึกษาหาความรู้ด้วยตัวเอง

^{๑๐} มาณพ พลไพรินทร์, คู่มือการบริหารกิจการคณะสงฆ์, (กรุงเทพมหานคร : หจก.ชุดิมาการพิมพ์, ๒๕๔๑), หน้า ๒๓๖-๒๓๘.

๔) คณะสงฆ์อำเภอ นำพองร่วมกับเจ้าอาวาส ได้ส่งเสริมการศึกษานอกระบบให้มีขึ้น ในรูปแบบที่เป็นการศึกษาตลอดชีวิตแก่ผู้ที่อยู่ภายใต้การปกครองของตน หรือจัดให้เป็นไปตามกฎกระทรวง ว่าด้วยสิทธิในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน^{๑๑๑} โดยสถาบันพระพุทธศาสนา พ.ศ. ๒๕๔๘ เป็นการส่งเสริมการศึกษาแก่เด็กและเยาวชนของคณะสงฆ์ ในการให้คำแนะนำที่เหมาะสมเกี่ยวกับการศึกษา เช่น โรงเรียนการกุศล โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา

๕) คณะสงฆ์อำเภอ นำพองร่วมกับเจ้าคณะผู้ปกครองหรือองค์กรคณะสงฆ์ทุกในระดับชั้น ช่วยเหลือดูแล รับผิดชอบการศึกษาของพระภิกษุสามเณรอย่างจริงจัง โดยจัดให้มีศาสนศึกษาภาคบังคับ (หรือขั้นพื้นฐาน) ในวัดที่มีความพร้อมและศักยภาพที่จะเปิดทำการเรียนการสอนแผนกธรรมและบาลีได้ โดยการช่วยเหลือด้านวิชาการ เช่น ส่งครูสอนไปช่วยเหลือด้านการสอน เป็นต้น^{๑๑๒}

นอกจากนั้น การสงเคราะห์การศึกษาอื่นที่เจ้าคณะ เจ้าอาวาส และพระภิกษุทั่วไป จัดการสงเคราะห์ เป็นการส่วนตัว หรือเป็นรูปคณะสงฆ์ได้อีกหลายรูปแบบ ได้แก่

(๑) จัดตั้งทุนสงเคราะห์การศึกษา ระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษา

(๒) การช่วยพัฒนาสถานศึกษา

(๓) การช่วยจัดหาอุปกรณ์การศึกษา

(๔) ช่วยเฉพาะบุคคลผู้กำลังศึกษา ซึ่งการช่วยเหลือในรูปแบบดังกล่าวนี้ เป็นการสงเคราะห์การศึกษาเป็นผลดีแก่ประเทศชาติ โดยส่วนรวมและผลสะท้อนย้อนกลับถึงพระสงฆ์ การจัดการศึกษาเองก็ดี การช่วยเหลือทางด้านการศึกษาดำเนินการจัดตั้งกองทุนที่ดี การช่วยพัฒนาการสถานศึกษาก็ดี การช่วยเหลือด้านอุปกรณ์การศึกษาก็ดี การช่วยเหลือเฉพาะบุคคลที่กำลังศึกษาอยู่ก็ดี เหล่านี้ล้วนแต่เป็นการจัดการศึกษาสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ โดยแท้ โดยสอดคล้องกับการให้สัมภาษณ์ของพระครูสุตศาสนการ (เขมธโร)^{๑๑๓}

^{๑๑๑} สถาบันพระพุทธศาสนา พ.ศ. ๒๕๔๘, กฎกระทรวง ว่าด้วยสิทธิในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน, ประกาศในราชกิจจานุเบกษา, เล่ม ๑๒๒ ตอนที่ ๕๔ ก, วันที่ ๘ กรกฎาคม ๒๕๔๘, หน้า ๑๘ ถึงหน้า ๒๑.

^{๑๑๒} สัมภาษณ์ พระครูสุตศาสนการ (เขมธโร), รักษาการเจ้าคณะอำเภอ นำพอง, ๗ ธันวาคม ๒๕๕๒.

^{๑๑๓} สัมภาษณ์, พระครูสุตศาสนการ (เขมธโร), รักษาการเจ้าคณะอำเภอ นำพอง, ๑๖ ธันวาคม ๒๕๕๒.

๓.๔.๔ ด้านการเผยแผ่

๑) ความหมายการเผยแผ่

การเผยแผ่พระพุทธศาสนา หมายถึง การทำให้หลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแพร่หลายออกไป ขยายวงกว้างออกไป ทำให้มีผู้เคารพเลื่อมใสในพระรัตนตรัย น้อมนำเอาหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไปปฏิบัติ เพื่อก่อให้เกิดการศึกษาและการพัฒนาตนเองไปในทางที่ถูกต้องและเหมาะสม เป็นหน้าที่ของพุทธบริษัททุกฝ่ายที่จะต้องดำเนินการร่วมกันให้งานสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี^{๓๔}

๒) อำนาจและหน้าที่ของพระสังฆาธิการด้านการเผยแผ่

พระภิกษุสงฆ์ที่มีหน้าที่ในการศึกษาและปฏิบัติตามหลักธรรมคำสั่งสอนจะต้องตระหนักในภาระหน้าที่เหล่านี้อย่างแท้จริงการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เป็นกิจการอย่างหนึ่งที่มีการปฏิบัติตั้งแต่สมัยพุทธกาลจนถึงปัจจุบัน ในประเทศไทยกิจการเผยแผ่พระศาสนาของวัดและพระสงฆ์ที่มีการดำเนินการอยู่ในปัจจุบันมีลักษณะการดำเนินการ ดังต่อไปนี้

๑) การเผยแผ่ตามประเพณีคณะสงฆ์และประเพณีไทย ได้แก่การเทศนาอบรมสั่งสอนประชาชนที่วัด ที่บ้านผู้อาราธนาและที่อื่น ๆ ในโอกาสต่าง ๆ ทั้งแบบเทศน์ธรรมดา คือเทศน์รูปเดียว หรือเทศน์ปุจฉา วิสัชนา ๒ รูปขึ้นไป และได้มีการปรับปรุงมีการเทศน์ทางวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ หรือบันทึกเสียงแผ่นเสียงหรือแถบบันทึกเสียงนำไปเผยแผ่ในสถานที่และโอกาสต่าง ๆ

๒) การเผยแผ่แบบปรับปรุงให้เหมาะสมกับสภาพสังคมปัจจุบัน ได้แก่การบรรยายธรรม การสนทนาธรรม การปาฐกถาธรรม ในที่ประชุมที่วัดหรือที่อื่น ๆ ในโอกาสต่าง ๆ หรือโดยทางวิทยุกระจายเสียง โทรทัศน์ บันทึกเสียงแผ่นเสียงหรือแถบเสียงไปเผยแผ่ที่อื่นในโอกาสต่าง ๆ รวมตลอดถึงการพิมพ์หนังสือเทศน์ หนังสือธรรมะออกเผยแผ่หรือลงในหนังสือพิมพ์เผยแผ่

๓) การเผยแผ่แบบจัดเป็นคณะหรือหน่วยงานเผยแผ่ หรือเป็นสถานศึกษาเป็นการประจำหรือครั้งคราว หรือจัดเป็นกิจกรรมพิเศษในวัดหรือในหมู่บ้านใกล้เคียง เช่น งานพระ

^{๓๔} พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร จิตตวณฺโณ), คนไทยกับงานเผยแผ่พระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ ชวนพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า ๔๓.

กรรมทูต งานพระกรรมจาริก งานอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) หน่วยสงเคราะห์ พุทธมามกะผู้เยาว์ โรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์^{๓๕}

การดำเนินงานเหล่านี้มีการจัดตั้งกลุ่มเพื่อดำเนินการ กระจายอยู่ทั่วไปใน ประเทศ โดยผู้มีหน้าที่เกี่ยวข้องนั้นสามารถแบ่งออกได้เป็น ๓ ฝ่าย คือ ฝ่ายพระสงฆ์ ฝ่ายรัฐบาลและประชาชนทั่วไป ในส่วนของพระสงฆ์นั้นมีมหาเถรสมาคมเป็นผู้รับผิดชอบ คอยควบคุมและให้การส่งเสริม ส่วนผู้ทำหน้าที่ คือ พระภิกษุที่เป็นเจ้าอาวาสหรือผู้รักษาการ เจ้าอาวาส ที่จะต้องรับผิดชอบงานด้านการเผยแผ่พระศาสนา ตามบทบัญญัติมาตรา ๓๗ (๓) สามารถแยกออกเป็น ๒ ประการ คือ เป็นธุระในการศึกษาอบรมและสั่งสอนพระธรรมวินัย แก่บรรพชิตและคฤหัสถ์^{๓๖}

๓) ภารกิจของพระสังฆาธิการด้านการเผยแผ่ในเขตอำเภอป่าพอง

กิจการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ วัด และคณะสงฆ์ในปัจจุบันมีทั้งแบบประเพณี และปรับปรุง ให้เหมาะสมกับสภาพสังคมปัจจุบัน และแบบที่จัดเป็นคณะ หรือหน่วยงานเฉพาะจัดขึ้น มีการดำเนินการ คือ โดยการเผยแผ่ตามประเพณีคณะสงฆ์และตาม ประเพณีไทย ได้แก่ การเทศนาอบรมสั่งสอนประชาชนที่วัด ที่บ้าน และผู้อาราธนาที่อื่น ๆ ใน โอกาสต่าง ๆ ทั้งแบบเทศน์ธรรมคา คือ เทศน์รูปเดี่ยว เทศน์ปุจฉาวิสัชนา ๒ รูปขึ้นไป และได้ มีการปรับปรุงมีการเทศน์ทางวิทยุกระจายเสียงวิทยุโทรทัศน์ หรือบันทึกเสียงแผ่นเสียงหรือ แถบบันทึกเสียง นำไปเผยแผ่ในที่ต่าง และโอกาสต่าง ๆ การเผยแผ่แบบปรับปรุงให้ เหมาะสมกับสภาพสังคมปัจจุบัน ได้แก่ การบรรยายธรรม การสนทนา การปาฐกถาธรรม ใน ที่ประชุม ที่วัดหรือที่อื่น ๆ หรือโดยทางวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ บันทึกเสียงแผ่นเสียง หรือแถบบันทึกเสียงนำไปเผยแผ่ในที่อื่น ในแต่ละ โอกาส ตลอดไปถึงการพิมพ์หนังสือเทศน์ หนังสือธรรมะออกเผยแผ่ในหนังสือพิมพ์ การเผยแผ่แบบจัดเป็นคณะหรือหน่วยงานเผยแผ่ หรือเป็นสถานศึกษาเป็นการประจำ หรือครั้งคราว หรือจัดเป็นกิจกรรมพิเศษในวัด หรือใน หมู่บ้านใกล้เคียง เช่น งานพระกรรมทูต งานพระกรรมจาริก งานอบรมประชาชนประจำ ตำบล (อ.ป.ต.) หน่วยสงเคราะห์พุทธมามกะผู้เยาว์ โรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ การ

^{๓๕} สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์, การเผยแผ่พระพุทธศาสนา, คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วย เรื่องการ คณะสงฆ์และการพระศาสนา (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐), หน้า ๑๔๔.

^{๓๖} สัมภาษณ์ พระครูสุตศาสนการ (เขมรโร), รักษาการเจ้าคณะอำเภอป่าพอง, ๑๕ ธันวาคม ๒๕๕๒.

จัดกิจกรรมเนื่องในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาต่าง ๆ บางวัดจัดให้มีปาฐกถาธรรม เป็นประจำทุกสัปดาห์ หรือจัดกิจกรรมหลายประการ เช่น การหล่อเทียนเข้าพรรษาอาจมีการประกวดกัน วันสงกรานต์ จัดให้มีพิธีสงฆ์น้ำพระ การแห่พระ การขนทรายเข้าวัด การก่อเจดีย์ทราย นอกจากนั้น กิจกรรมการเผยแพร่พระพุทธศาสนาเป็นการจัดกิจกรรมเนื่องในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาต่าง จัดให้มีการเทศน์หรือปาฐกถาธรรม เป็นประจำทุกสัปดาห์ นอกจากนี้ ยังมีกิจกรรมอีกหลายประการ เช่น การหล่อเทียนเข้าพรรษา มีการประกวดเทียนเข้าพรรษา วันสงกรานต์ มีการจัดพิธีสงฆ์น้ำพระ การแห่พระ การขนทรายเข้าวัด การก่อเจดีย์ทราย^{๓๓}

๓.๔.๕ ด้านสาธารณูปการ

๑) ความหมายของสาธารณูปการ

“สาธารณูปการ” หมายถึง “การก่อสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนสถานของสงฆ์ เช่น โบสถ์ วิหาร”^{๓๔} ส่วน “สาธารณูปการ” ที่นำมาใช้ในการบริหารกิจการของสงฆ์ เริ่มนำมาใช้ครั้งแรกในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ ในมาตรา ๓๑ ที่จัดให้ระเบียบการบริหารคณะสงฆ์ส่วนกลางเป็นองค์การต่างๆ คือ องค์การการปกครอง องค์การการศึกษา องค์การการเผยแผ่ องค์การสาธารณูปการ และนอกจากนี้ก็จะกำหนดให้มีองค์การอื่นๆ เพิ่มขึ้นอีกก็ได้ เมื่อประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ จึงปรากฏมีงานด้านสาธารณูปการในมาตราที่ ๓๗ โดยบัญญัติไว้ในหน้าที่เจ้าอาวาส “(๑) บำรุงรักษาวัด จัดกิจการและศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี”^{๓๕}

กล่าวโดยสรุป ได้แก่

๑) ก่อสร้างและการบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนวัตถุ และศาสนสถาน

^{๓๓} สัมภาษณ์, พระครูสุตศาสนการ (เขมรโร), รักษาการเจ้าคณะอำเภอน้ำพอง, ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๒.

^{๓๔} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท อักษรเจริญทัศน์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๑๑๗๕.

^{๓๕} ชำเลียง วุฒิจันทร์, การพัฒนากิจการคณะสงฆ์และการพระศาสนาเพื่อความมั่นคงแห่งชาติ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๖), หน้า ๑๗๓.

๒) กิจการอันเกี่ยวกับการวัด คือ การสร้าง การตั้ง การรวม การย้าย การยุบเลิก การขอรับพระราชทานวิสุงคามสีมา การยกวัดร้างเป็นวัดมีพระภิกษุอยู่จำพรรษา และการยกวัดราษฎร์ขึ้นเป็นพระอารามหลวง

๓) กิจการของวัดอื่น ๆ เช่นการจัดงานวัด การเรียไร

๔) การศาสนสมบัติของวัด

โดยความหมายทั้ง ๔ ประการ ข้างต้นนี้ ว่ากันโดยเนื้อหาสาระลักษณะงานแล้ว เป็นงานเกี่ยวกับการพัฒนาวัด ด้านอาคารสถานที่ หรือการจัดสภาพแวดล้อม เพื่อให้เอื้อประโยชน์ต่อกิจการของวัดในด้านอื่นๆ เช่น การใช้วัดเป็นสถานที่ศึกษาและปฏิบัติธรรมและการเผยแผ่พระศาสนา คือ ที่ใช้วัดเป็นฐานในการรองรับคนเพื่อให้เข้ามาฟังธรรม หรือชักจูงให้คนเข้าวัดเพื่อที่พระจะได้เผยแผ่ธรรม^{๔๐}

๒) อำนาจและหน้าที่ของพระสังฆาธิการด้านสาธารณูปการ

การก่อสร้างในเขตรับผิดชอบของคณะสงฆ์อำเภอ น้ำพอง จังหวัดขอนแก่น แบ่งออกเป็นงานก่อสร้างในลักษณะ ๒ คือ (๑) เจ้าอาวาสในแต่ละวัดของพื้นที่ปกครองคณะสงฆ์ เป็นผู้ดำเนินการก่อสร้างหรือผู้อำนวยการก่อสร้างด้วยตนเอง โดยอาจจะขอความอุปถัมภ์ไปยังพุทธศาสนิกชนในพื้นที่และต่างพื้นที่ขึ้นอยู่กับความสามารถของแต่ละรูป และ (๒) เป็นการก่อสร้างถาวรวัตถุหรือศาสนสถาน สาธารณประโยชน์ร่วมกัน โดยคณะสงฆ์อำเภอ น้ำพอง จะระดมความคิดเห็นและลงมติจากเจ้าคณะตำบลทั้ง ๑๒ ตำบลในอำเภอ น้ำพอง ว่าคณะสงฆ์ต้องการก่อสร้างสิ่งใด ใช้งบประมาณเท่าใด และจะให้ผู้ใดมีหน้าที่รับผิดชอบในแต่ละด้าน^{๔๑} ทั้งนี้ การก่อสร้างเน้นเรื่องถาวรวัตถุทางพระพุทธศาสนา เช่น กุฏิ วิหาร พระเจดีย์ เป็นต้น

๓) ภารกิจของพระสังฆาธิการด้านสาธารณูปการในเขตอำเภอ น้ำพอง

๑) พ.ศ.๒๕๒๕ ดำเนินการก่อสร้างกุฏิสงฆ์จำนวน ๑ หลัง ลักษณะทรงไทย ๒ ชั้น ชนิดครึ่งไม้ครึ่งปูน กว้าง ๘ เมตร ยาว ๒๑ เมตร มุงด้วยกระเบื้องลอนคู่ ถิ่นเงิน ๒๓๐,๐๐๐ บาท (สองแสนสามหมื่นบาท)

^{๔๐} สัมภาษณ์ พระครูสุตศาสนการ (เขมธโร), รักษาการเจ้าคณะอำเภอ น้ำพอง, ๑๕ ธันวาคม ๒๕๕๒.

^{๔๑} สัมภาษณ์ พระมหาสุริยา นาทสิริ, อาจารย์ใหญ่แผนกธรรมบาลี โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดชัยศรี ตำบลวังชัย อำเภอ น้ำพอง จังหวัดขอนแก่น, ๑๖ ธันวาคม ๒๕๕๒.

๒) พ.ศ.๒๕๒๕ ดำเนินการก่อสร้างเมรุเผาศพ ๑ หลัง ลักษณะทรงไทย มุงด้วยกระเบื้องลอนคู่ ขนาดท่อไฟท่อกว้าง ๑๕ เมตร ลี้นเงินก่อสร้าง ๓๐๐,๐๐๐ บาท (สามแสนบาท)

๓) พ.ศ.๒๕๒๖ ดำเนินการก่อสร้างซุ้มประตูเข้าวัด ๑ ซุ้ม ขนาดกว้าง ๔.๘๐ เมตร สูง ๑๒ เมตร หน้าจั่วทรงไทย ประดับด้วยลวดลายกนก ลี้นเงินก่อสร้าง ๕๐,๐๐๐ บาท (ห้าหมื่นบาท)

๔) พ.ศ.๒๕๒๗ ดำเนินการก่อสร้างศาลาเอนกประสงค์ ๑ หลัง ลักษณะทรงไทย ชั้นเดียว ชนิดคอนกรีตเสริมเหล็ก มุงด้วยกระเบื้องลอนคู่ กว้าง ๑๒ เมตร สูง ๒๐ เมตร ฝาผนังก่อด้วยอิฐถือปูน และทำด้วยลูกกรงสายบัว ลี้นเงิน ๓๓๐,๐๐๐ บาท (สามแสนสามหมื่นบาท)

๓.๔.๖ ด้านการสาธารณะสงเคราะห์

๑) ความหมายของสาธารณะสงเคราะห์

การสาธารณะสงเคราะห์ หมายถึง การดำเนินกิจการเพื่อให้เป็นสาธารณะประโยชน์ ของหน่วยงานหรือของบุคคลหรือคณะบุคคล เว้นแต่การนั้นอยู่ในขอบข่ายแห่งการศึกษาสงเคราะห์ หรือการช่วยเหลือเกื้อกูลหรืออุดหนุนจุนเจือกิจการของรัฐ หรือของเอกชนที่ดำเนินการเพื่อสาธารณะประโยชน์ หรือการช่วยเหลือเกื้อกูลหรือการอุดหนุนจุนเจือสถานที่ซึ่งเป็นสาธารณสมบัติหรือประชาชนทั่วไปการให้การสงเคราะห์ทางพระพุทธศาสนา ระหว่างบรรพชิตกับคฤหัสถ์ เกิดจากความสัมพันธ์ที่มีต่อกันทางสังคม โดยถือเป็นหน้าที่อย่างหนึ่งที่จะพึงปฏิบัติต่อกันด้วยความเกื้อกูล เป็นการพึงพาอาศัยซึ่งกันและกัน ดังที่ปรากฏในพุทธการสูตร ที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสถึงการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันระหว่างบรรพชิตกับคฤหัสถ์ว่า

ภิกษุทั้งหลาย พราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลายผู้บำรุงอุปถัมภ์เธอทั้งหลายด้วยจิรวินิตยชาติ เสนาสนะ และกิลานปัจฉัยเภสัชบริวาร ชื่อว่าเป็นผู้มีอุปการะมากแก่เธอทั้งหลายชื่อที่เธอทั้งหลายแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง มีความงามในที่สุดพร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ ประกาศพรหมจรรย์ บริสุทธี บริบูรณ์ครบถ้วนแก่พราหมณ์และคฤหบดีเหล่านั้น ชื่อว่าเธอทั้งหลายก็มีอุปการะมากแก่พราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย

ภิกษุทั้งหลาย กฎหัตถ์และบรรพชิตต่างพึงพาอาศัยซึ่งกันและกันอยู่ ประพฤติพรหมจรรย์เพื่อต้องการสลัดโอฆะออกให้ได้ เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบ ด้วยประการดังกล่าวนี้^{๔๒}

นอกจากนั้นแล้ว ในการบริหารจัดการด้านการสงเคราะห์ของพระสงฆ์ จึงเกิดจากหน้าที่และความสัมพันธ์ทางสังคมที่มืองค์ประกอบ ๓ ประการ คือ การดำรงชีวิตของพระสงฆ์ ที่ต้องอาศัยปัจจัยสี่ของชาวบ้าน ถวาย และว่าโดยสถานะและเหตุการณ์ในสังคมย่อมมีผลเกี่ยวข้องกับการบำเพ็ญสมณะธรรมและโดยคุณธรรม คือ เมตตา กรุณา จะต้องช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากทุกข์ โดยมีจุดเน้นที่การให้การสงเคราะห์ทางด้านหลักธรรม หรือทางด้านจิตใจเป็นหลัก ดังปรากฏในสังคาลกสูตรที่พระพุทธองค์ทรงตรัสถึงหน้าที่ของสมณพราหมณ์ ที่จะต้องให้การอนุเคราะห์แก่กุลบุตรผู้มีอุปการคุณแก่ตน ด้วยหน้าที่ ๖ ประการ (๑) ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว (๒) ให้ตั้งอยู่ในความดี (๓) อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันดีงาม (๔) ให้ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยได้ฟัง (๕) อธิบายสิ่งที่เคยฟังแล้วให้เข้าใจแจ่มแจ้ง (๖) บอกทางสวรรค์ให้^{๔๓}

บทบาทของวัดและพระสงฆ์ไทยที่ได้กล่าวมานี้ เป็นที่รับทราบกันมาโดยตลอด จนเมื่อความเจริญในรูปแบบที่เป็นอารยะธรรมของตะวันตก ได้แพร่หลายเข้ามาในประเทศไทยในรอบ ๑๐๐ ปีมานี้ จึงทำให้บทบาทของวัดและพระสงฆ์สูญหายไป โดยเริ่มเปลี่ยนแปลงจากสังคมเมืองหลวงก่อนและค่อยขยายไปสู่ต่างจังหวัด ทำให้พระสงฆ์ต้องปรับเปลี่ยนรูปแบบในการสงเคราะห์แก่ประชาชนในรูปแบบที่แตกต่างออกไป

ในปัจจุบันการสาธารณสุขสงเคราะห์ เป็นกิจการอย่างหนึ่งของคณะสงฆ์ที่กำหนดเป็นระเบียบมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการตั้งหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล พ.ศ. ๒๕๑๘ โดยมหาเถรสมาคม มีอำนาจหน้าที่ในการควบคุมและส่งเสริมการสาธารณสุขสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ให้เป็นไปด้วยดี และเพื่อการนี้ มหาเถรสมาคมมีอำนาจหน้าที่ในการออกข้อบังคับวางระเบียบ ออกคำสั่ง มีมติหรือออกประกาศ โดยไม่ขัดแย้งกับกฎหมายและพระธรรมวินัยใช้บังคับได้ (มาตรา ๑๕ ตรี) สำหรับผู้ทำหน้าที่ในการจัดสาธารณสุขสงเคราะห์โดยส่วนมากคือ วัดและเจ้าอาวาส เพราะมีบทบาทบัญญัติเกี่ยวกับหน้าที่ของเจ้าอาวาส (มาตรา ๓๗) ไว้ว่า เจ้า

^{๔๒} พุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๑๐๗/๔๘๖ - ๔๘๗.

^{๔๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๗๒/๒๑๖.

อวาตมีหน้าที่ จัดกิจการของวัดให้เป็นไปด้วยดี (๑) และเป็นธุระในการศึกษาอบรมและสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ (๒) พร้อมทั้งให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศล (๔) ซึ่งงานลักษณะนี้เป็นงานด้านการสงเคราะห์นั่นเอง^{๔๔}

ก. ลักษณะการจัดสาธารณสงเคราะห์ ในปัจจุบันมี ๔ ประการ ดังนี้

๑) การดำเนินกิจการเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูล ได้แก่ การที่วัดหรือคณะสงฆ์ดำเนินการเองซึ่งกิจการอย่างใดอย่างหนึ่งที่มีวัตถุประสงค์ให้เป็นสาธารณประโยชน์ เช่น กิจการหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล กิจการห้องสมุดเพื่อประชาชน หรือการตั้งมูลนิธิ มุ่งเอากิจการที่ทำเองหรือโครงการที่กำหนดเอง ทั้งที่เป็นกิจการประจำหรือชั่วคราว

๒) การช่วยเหลือเกื้อกูลกิจการของผู้อื่นซึ่งเป็นไปเพื่อการสาธารณประโยชน์ ได้แก่ การช่วยเหลือสนับสนุนส่งเสริมกิจการของรัฐหรือเอกชนหรือผู้ใดผู้หนึ่งดำเนินการ และการนั้นเป็นไปเพื่อสาธารณประโยชน์มุ่งเอาเฉพาะส่งเสริมงานของผู้อื่น มิได้มุ่งถึงกิจการที่ดำเนินการเอง

๓) การช่วยเหลือเกื้อกูลสถานที่อันเป็นสาธารณสมบัติ ได้แก่ การช่วยเหลือสถานที่อันเป็นสาธารณสมบัติ เช่น สร้างถนนหนทาง ขุดลอกคูคลอง มุ่งเอาเฉพาะการช่วยเหลือสถานที่อันเป็นของสาธารณประโยชน์

๔) การช่วยเหลือเกื้อกูลประชาชนทั่วไป ได้แก่ การช่วยเหลือประชาชนในกาลที่ควรช่วยเหลือ เช่น กาลประสบอุทกภัย กาลประสบภัย มุ่งเอาเฉพาะการช่วยเหลือบุคคลทั้งเป็นการประจำและชั่วคราว^{๔๕}

๒) อำนาจและหน้าที่ของพระสังฆาธิการด้านสาธารณะสงเคราะห์

ด้านการสาธารณะสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ในอำเภอ น้ำพอง จังหวัดขอนแก่น คือ เป็นการทำงานร่วมกันในรูปของคณะกรรมการ จึงทำให้งานที่ได้รับมอบหมายนั้น เป็นไป ค่อยข้างช้าและอาจจะไม่ทันต่อการใช้งานได้ เช่น การสร้างศูนย์พัฒนาจิตใจปลอดยาเสพติดของอำเภอ น้ำพอง ซึ่งจะต้องระดมทั้งความคิด ทุนการก่อสร้าง เพื่อสร้างเป็นที่บำบัดรักษาผู้

^{๔๔} พระเทพปริยัติสุธี, คู่มือพระสังฆาธิการ ว่าด้วยเรื่องการคณะสงฆ์และการพระศาสนา, หน้า ๑๒๓.

^{๔๕} สัมภาษณ์ พระครูสุตศาสนการ (เขมธโร), รักษาการเจ้าคณะอำเภอ น้ำพอง, ๑๕ ธันวาคม ๒๕๕๒.

ติดยาเสพติดทุกประเภท และก่อสร้างเสร็จสิ้นแล้ว ก็มอบภาระกิจการดำเนินงานให้แก่ผู้อำนวยการศูนย์เป็นผู้กำกับดูแล เป็นต้น โดยคณะสงฆ์เป็นแต่เพียงผู้คอยสนับสนุนหากมี ปัญหาในเรื่องใดๆ เกิดขึ้นมาทั้งนี้ การก่อสร้างเน้นประโยชน์ต่อสาธารณชนมากกว่าวัดหรือ คณะสงฆ์จะไปใช้สอย ฉะนั้น การก่อสร้างสิ่งเหล่านี้ จึงมีไม่มากนักเหมือนกับถาวรวัตถุ^{๔๖} เพราะเป็นเรื่องที่จำเป็นจริงๆ และไม่ขัดแต่ระเบียบ กติกา ข้อบังคับต่างๆ ของมหาเถรสมาคม และคณะสงฆ์ สามารถที่จะดำเนินการได้

๓) ภารกิจของพระสังฆาธิการด้านสาธารณะสงเคราะห์ในเขตอำเภอน้ำพอง

พ.ศ.๒๕๓๕ คณะสงฆ์อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น ร่วมกับทางราชการอำเภอน้ำพองจัดทำพิธีอุปสมบทนาคหมู่ จำนวน ๘๒ รูป ที่วัดบ้านหนองกุง อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น พร้อมด้วยนำปฏิบัติธรรม ไหว้พระ – สวดมนต์ เจริญสมาธิภาวนา เพื่อถวายเป็นพระราชกุศลแด่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

จัดงานวันเฉลิมพระชนมพรรษา ๑๒ สิงหาคม วันแม่แห่งชาติ วันเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ ธันวาคมหาราช มีพิธีทำบุญตักบาตร ปลูกต้นไม้ ทำความสะอาดสระน้ำคูคลองถนนหนทาง เพื่อถวายเป็นพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้า พระบรมราชินีนาถเป็นประจำทุกปี

จัดอบรมพระนวกะในเขตอำเภอน้ำ พองตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๒๖ – ปัจจุบัน รวม ๑๕ ปีๆ ละ ๑ รุ่นๆ ละประมาณ ๑๘๐ – ๓๕๐ รูป อบรมครั้งละ ๗ วัน ใช้เงินค่าภัตตาหาร อุปกรณ์การอบรม – ค่าน้ำปานะปีละประมาณ ๑๐๐,๐๐๐ บาท (หนึ่งแสนบาท)

พ.ศ.๒๕๓๖ จัดตั้งโครงการฌาปนกิจสงเคราะห์พระภิกษุสามเณรให้ทุกวัดเป็นสมาชิกในเขตอำเภอน้ำพองทุกวัด เพื่อนำเงินไปใช้จ่ายเมื่อพระภิกษุสามเณรมรณภาพ

๓.๕ สรุป

การบริหารงานคณะสงฆ์อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น มีวัตถุประสงค์สำคัญ คือ เพื่อให้การบริหารงานตอบสนองต่อความต้องการของพุทธศาสนิกชนและประชาชนในพื้นที่

^{๔๖} สัมภาษณ์ พระครูสุตศาสนการ (เขมธโร), รองเจ้าคณะอำเภอน้ำพอง, ๑๘ ธันวาคม

มากที่สุด จึงได้มีการประชุมปรึกษาหารือทางคณะสงฆ์ประจำทุกเดือนที่เรียกว่า “สภาสงฆ์อำเภอหนอง” ซึ่งมีเจ้าคณะอำเภอหนอง เป็นประธาน โดยตำแหน่งและเจ้าคณะตำบล เจ้าอาวาสทุกวัดในเขตปกครองเป็นคณะกรรมการ โดยตำแหน่ง และได้มอบหน้าที่ในการปกครองคณะสงฆ์ออกเป็นสัดส่วนที่ชัดเจน คือ พระสังฆาธิการ ระดับอำเภอปกครอง พระสังฆาธิการในระดับเจ้าคณะตำบล พระสังฆาธิการ ระดับเจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้าอาวาส และมีอำนาจหน้าที่ในการดูแล ปกครอง เอาใจสอดส่องต่อพฤติกรรมต่างๆ ของพระภิกษุ-สามเณร ตลอดจนบุคคลที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับวัดในเขตปกครองของแต่ละตำบล ทั้งนี้ ปัญหาที่พบเห็น ที่คณะสงฆ์ให้ความสำคัญมากในปัจจุบัน ก็คือ พระภิกษุ-สามเณรบางรูปมีความประพฤติย่อหย่อนไม่เหมาะสมแก่สมณสาธูป เช่น ดื่มสุรา เที่ยวกลางคืน เกี่ยวข้องยาเสพติด ส่วนแนวทางการป้องกันและแก้ไข พบว่า คณะสงฆ์จะเน้นไปที่เจ้าอาวาสให้ช่วยดูแลสอดส่องเป็นเบื้องต้น และแจ้งขึ้นไปยังเจ้าคณะตำบลและเจ้าคณะอำเภอตามสายงาน ตลอดจนประสานงานกับเจ้าหน้าที่บ้านเมือง เพื่อดูแลความสงบเรียบร้อย

บทที่ ๔

ผลการบริหารงานคณะสงฆ์อำเภอหนอง จังหวัดขอนแก่น

เพื่อให้งานวิจัยครั้งนี้ มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ผู้วิจัย จึงเลือกกลุ่มเป้าหมายในการ สัมภาษณ์ในพื้นที่อำเภอหนอง จังหวัดขอนแก่น คือ เจ้าคณะอำเภอหนอง จำนวน ๑ รูป รอง เจ้าคณะอำเภอหนอง จำนวน ๑ รูป เจ้าคณะตำบลจำนวน ๕ รูป เจ้าอาวาส จำนวน ๕ รูป พระภิกษุ-สามเณร จำนวน ๑๐ รูป และผู้นำชุมชน/หมู่บ้าน/อบต.จำนวน ๕ คน ซึ่งผล การศึกษา มีดังนี้

๔.๑ ด้านการปกครอง

การปกครองที่กระจายอำนาจจากเบื้องบนไปสู่เบื้องล่าง คือ จากระดับเจ้าคณะ อำเภอหนอง ไปยังเจ้าคณะตำบลในเขตปกครอง และกระจายอำนาจไปสู่เจ้าอาวาสอีกทอด หนึ่ง ทั้งนี้ โดยเน้นที่ผู้ปฏิบัติภารกิจจริงในพื้นที่ คือ เจ้าอาวาส เพราะเป็นบุคคลที่อยู่ใกล้ชิดกับ ประชาชนมากที่สุด ฉะนั้น จึงต้องมีการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของกลางชุมชนในการ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ได้อย่างแท้จริง โดยสอดคล้องกับหลักการสำคัญที่กรมการศาสนา กำหนดเอาไว้ กล่าวคือ (๑) มุ่งพัฒนาวัดให้เป็นสถานที่ที่สะอาด เรียบร้อย ร่มรื่น เพื่อจูงใจ ให้ประชาชนได้เข้ามาสู่วัดมากขึ้น (๒) มุ่งในการปกครองศาสนบุคคลที่พำนักอาศัยอยู่ภายใน วัดให้อยู่กันด้วยความเรียบร้อยและสงบสุข มีการศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยกันอย่างจริงจัง และปฏิบัติตามพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด เพื่อก่อให้เกิดศรัทธาต่อประชาชน (๓) มุ่งให้วัด ได้จัดกิจกรรมที่จะเป็นประโยชน์ต่อประชาชน ได้แก่ การอบรมสั่งสอนศีลธรรมแก่ ประชาชนและช่วยอบรมสั่งสอนศีลธรรมแก่นักเรียนให้มากขึ้น นอกจากนั้นแล้ว การพัฒนา วัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน ได้แก่ การพัฒนาวัดตามหลักการ ๓ ข้อ คือ (๑) การพัฒนา บริเวณวัดให้สะอาดเรียบร้อย ร่มรื่น เป็นสัดส่วน (๒) จัดการปกครองพระภิกษุ สามเณร และ ผู้อยู่ในวัดให้เรียบร้อยดีงาม (๓) จัดอำนวยความสะดวกให้ประชาชนได้ใช้ชีวิตเป็นที่ทำบุญ บำเพ็ญกุศลและร่วมประกอบกิจกรรมทางสังคมประเพณีไทยได้อย่างเต็มที่

° สัมภาษณ์ พระครูสุตศาสนการ (เขมธโร), รองเจ้าคณะอำเภอหนอง, ๗ ธันวาคม ๒๕๕๓.

ผลการบริหารงานด้านปกครองของคณะสงฆ์อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น พบว่า มีโครงการพิเศษเป็นจำนวนหลายโครงการ เพื่อตอบสนองต่องานด้านการปกครอง คณะสงฆ์และเป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปในตัว โครงการที่ยังคงดำเนินการอยู่จนถึงปัจจุบัน (พ.ศ.๒๕๕๓) มี จำนวน ๕ โครงการ ดังนี้

๑) โครงการพระหลวงตาพัฒนา

ก. ลักษณะโครงการ

เป็นโครงการที่ต้องการเพิ่มความรู้ด้านพระธรรมวินัยแก่พระภิกษุที่บวชเมื่อชราภาพ เพื่อจะให้ความรู้ด้านพระธรรมวินัยแก่พระนวกะที่บวชใหม่โดยเฉพาะพระภิกษุแก่หรือพระหลวงตา ซึ่งเป็นผู้มีประสบการณ์ที่ผ่านคติโลกมามาก อบรมครั้งละ ๓-๕ วัน เริ่มปี พ.ศ. ๒๕๒๖ –ปัจจุบัน (พ.ศ.๒๕๕๓)

ข. กิจกรรมของโครงการ

โครงการนี้ มีกิจกรรมหลายอย่าง คือ แบ่งเป็นภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ ได้แก่

(๑) ภาคทฤษฎี ประกอบด้วย ในเวลาเช้า จากเวลา ๐๘.๐๐-๑๑.๐๐ น. ศึกษาวิชาหลักทางพระพุทธศาสนา คือ กระทู้ ธรรมะ พุทธ วินัย

(๒) ภาคปฏิบัติ ตอนเช้า ๐๘.๐๐ น. ทำวัตรเช้าและนั่งสมาธิแผ่เมตตา และในเวลาเย็น ๑๗.๐๐ ทำวัตรเย็นและนั่งสมาธิแผ่เมตตา และเวลา ๒๐.๐๐-๒๑.๐๐ น. นั่งสมาธิ เจริญกรรม แผ่เมตตา สันทนาธรรม สอบถามในการปฏิบัติธรรมหรือปัญหาต่างๆ

ค. ความสำเร็จและปัญหาอุปสรรคในการดำเนินการ

ปัญหาในการอบรมสั่งสอนหรือการปกครอง เพราะถือว่าตนเคยมีหน้าที่ต่างๆ ทางสังคม จึงไม่ยอมให้ความเคารพนับถือแก่พระภิกษุผู้บวชก่อนมากนัก ทั้งนี้ เพื่อให้ท่านเหล่านี้ ประพฤติปฏิบัติในขอบเขตของพระธรรมวินัย อันจะมานำซึ่งศรัทธาแก่ประชาชนผู้นับถือพระพุทธศาสนา ส่วนปัญหาที่พบ เช่น การเข้าบ้านในยามวิกาล การดื่มสุรา การเล่นการพนัน การเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับธุรกิจของชาวบ้าน การขายสิ่งของต่างๆ ในวัดเป็นของส่วนตัว เป็นต้น ล้วนเป็นปัญหาที่จะต้องได้รับการแก้ไขทั้งสิ้น จึงได้จัดตั้งโครงการนี้ขึ้นมาเพื่อแก้ปัญหาต่างๆ ดังกล่าว^๒

^๒ คณะศึกษานุปิตย, อนุสรณ์ในงาน พิธีรับและสมโภชพระบัญชาแต่งตั้งรองเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น พระปรีชัตวิตรคุณ (ถนอม ชินวิไล), (ขอนแก่น : โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา, ๒๕๔๓), หน้า ๔.

๒) โครงการฌาปนกิจสงเคราะห์พระสังฆาธิการ

ก. ลักษณะโครงการ

เป็นโครงการที่มีวัตถุประสงค์สำคัญ คือ ช่วยเหลือพระภิกษุสามเณรที่ถึงแก่มรณภาพ ไม่ว่าจะด้วยเหตุใดก็ตาม โดยเบื้องต้น ผู้เข้าร่วมโครงการ จะต้องเป็นพระภิกษุสามเณรในเขตอำเภอน้ำพองเท่านั้น และจะต้องบริจาคเงินวัดละ ๑๐๐ บาทต่อ/ศพ โครงการนี้ เริ่มก่อตั้งเมื่อ ปี พ.ศ. ๒๕๓๖ มาจนถึงปัจจุบัน^๓

ข. กิจกรรมของโครงการ

เมื่อมีพระสังฆาธิการระดับเจ้าคณะอำเภอ และเจ้าคณะตำบล เมื่อท่านถึงแก่มรณภาพ คณะสงฆ์ก็จะแจ้งหนังสือไปยังเจ้าคณะที่รองลงมา เพื่อดำเนินการเก็บค่าฌาปนกิจ โดยมีค่าใช้จ่าย จำนวนรูปละ ๑,๐๐๐ บาท ส่วนระดับเจ้าอาวาสหรือรองเจ้าอาวาส ตลอดจนพระภิกษุ-สามเณรภายในเขตปกครอง ก็จะเรียกเก็บเงินค่าฌาปนกิจศพละ ๑๐๐ บาท

ค. ความสำเร็จและปัญหาอุปสรรคในการดำเนินการ

ความสำเร็จ คือ ทำให้องค์กรสงฆ์ในอำเภอน้ำพอง มีความสามัคคีกันและมั่นคงในการปกครอง อีกทั้งเป็นการช่วยเหลือพระภิกษุที่ขาดญาติโยมอุปถัมภ์ ส่วนปัญหาที่พบเห็น คือ การดูแลการเงินฌาปนกิจแต่ละวัด จะมีความยุ่งยากสืบเนื่องจากญาติโยมบางคนต้องการเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารเงิน และต้องการเก็บเงินของสงฆ์มาเป็นของตนและญาติที่เป็นพระภิกษุที่มรณภาพแล้วนั้น

๓) โครงการจัดตั้งสภาสงฆ์อำเภอน้ำพอง

ก. ลักษณะโครงการ

เป็นโครงการที่มีวัตถุประสงค์สำคัญ คือ เป็นการจัดประชุมคณะสงฆ์เดือนละ ๑ ครั้ง ใช้แบบประชุมสังฆจรไปตามวัดต่างๆ กำหนดวันสุกข์แรกของเดือน มีสมาชิก ๕๐ รูป และมีเงินเป็นค่าสวัสดิการในการประชุม (เบี้ยเลี้ยงประชุม) จำนวนกว่า ๑๐๐,๐๐๐ บาท โครงการนี้ ก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ.๒๕๔๐ และดำเนินงานมาจนถึงปัจจุบัน

ส่วนคณะกรรมการประกอบด้วย เจ้าคณะอำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น เป็นประธานโดยตำแหน่ง คณะกรรมการมาจากเจ้าคณะตำบลและเจ้าอาวาสทุกวัดร่วมกันเป็น

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕

กรรมการโดยตำแหน่ง แต่งตั้งให้เลขานุการเจ้าคณะอำเภอ นำพองเป็นเลขานุการสภาสงฆ์ อำเภอ นำพอง โดยตำแหน่ง

ข. กิจกรรมของโครงการ

ประกอบด้วย การประชุมปรึกษาหารือปัญหาและรายงานความก้าวหน้าของโครงการต่างๆ แก่คณะสงฆ์ โดยจะประชุมกันในอุโบสถและประชุมวิสาหมัญในโอกาสต่างๆ เช่น การคุมสอบนักธรรม สอบบาลี ปัญหาพระประพฤติดิพระธรรมวินัย เป็นต้น ส่วนสถานที่ประชุมจะหมุนเวียนกันไปในแต่ละตำบลจนกว่าจะครบวาระเดิม คือ ให้เจ้าคณะตำบลแต่ละตำบลเป็นเจ้าภาพในการประชุมแต่ละครั้ง

ค. ความสำเร็จและปัญหาอุปสรรคในการดำเนินการ

ความสำเร็จของโครงการนี้ ทำให้พระสังฆาธิการทุกระดับชั้น ตั้งแต่เจ้าคณะอำเภอไปจนถึงเจ้าอาวาส ได้มีส่วนร่วมในการประชุม อีกทั้งได้ประกาศข่าวการประชุมไปยังพุทธศาสนิกชน เพื่อให้ได้ร่วมทำบุญในแต่ละครั้งด้วย โดยการเป็นเจ้าภาพเพื่อถวายภัตตาหารน้ำปานะ เครื่องดื่ม อุปกรณ์ที่จำเป็นในการประชุม ตลอดจนยานพาหนะในการอำนวยความสะดวกแก่พระสังฆาธิการผู้เข้าประชุม ส่วนปัญหาที่พบเห็น คือ พระสังฆาธิการหลายรูปขาดประชุม ทำให้เกิดภาวะช่องว่างในการบริหารปกครองที่สมบูรณ์ เพราะไม่ทราบเนื้อหาในการประชุมหรือได้รับข้อมูลไม่ชัดเจน

๔) โครงการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทย

ก. ลักษณะโครงการ

เป็นโครงการที่มีวัตถุประสงค์สำคัญ คือ เป็นการอบรมเด็กและเยาวชนให้เข้าใจถึงประเพณีและวัฒนธรรมไทยและท้องถิ่นของตนเอง เพื่อให้เกิดความรัก ความหวงแหนในสิ่งที่มีคุณค่าด้านจิตใจเหล่านี้ เช่น ประเพณีบุญสงกรานต์ ประเพณีบุญเข้าพรรษา เป็นต้น โดยร่วมกับโรงพยาบาลนำพอง โครงการนี้ ก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ.๒๕๔๓ และดำเนินงานมาจนถึงปัจจุบัน

ข. กิจกรรมของโครงการ

ประกอบด้วย การอบรมให้ความรู้ด้านต่างๆ แก่เด็กและเยาวชนในแง่ของประเพณีวัฒนธรรมไทยในท้องถิ่น เช่น ประเพณีฮีต ๑๒ คอง ๑๔

ค. ความสำเร็จและปัญหาอุปสรรคในการดำเนินการ

ความสำเร็จ คือ ทำให้เด็กและเยาวชนรู้จักประเพณีวัฒนธรรมไทยท้องถิ่นที่ต่างมต่าง ๆ เช่น การเล่นสงกรานต์ วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา ส่วนปัญหาที่พบ คือ เด็กและเยาวชนบางส่วนไม่ต้องการเข้าร่วมกิจกรรมนี้ เพราะเห็นว่า เป็นเรื่อง ที่สถานศึกษาให้ความรู้อยู่แล้ว

๕) โครงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม รักษาแม่น้ำ ห้วย หนอง คลอง บึง

ก. ลักษณะโครงการ

เป็นโครงการที่มีวัตถุประสงค์สำคัญ คือ ทำให้พระสงฆ์และประชาชนได้ร่วมมือกันรักษาสภาพสิ่งแวดล้อมภายในวัดและในหมู่บ้านของตนเอง ให้มีความสะอาดน่าดูชมแก่ผู้ สัตถุจรไปมา โครงการนี้ ก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ.๒๕๔๒ และดำเนินงานมาจนถึงปัจจุบัน^๔

ข. กิจกรรมของโครงการ

กิจกรรมของโครงการ เช่น โครงการบวชป่าไม้สนามบึงน้ำพอง โครงการรักษ ์กลุ่มน้ำพอง โครงการผักปลอดสารพิษ เป็นต้น โดยคณะสงฆ์ได้ร่วมกับโรงพยาบาลน้ำพองใน การเป็นเจ้าของภาพให้ความรู้แก่ประชาชนในเขตอำเภอ น้ำพอง จังหวัดขอนแก่น

ค. ความสำเร็จและปัญหาอุปสรรคในการดำเนินการ

ความสำเร็จ คือ เป็นการรักษาสภาพแวดล้อมของธรรมชาติของลำน้ำพองให้คง สภาพปกติ และมีความอุดมสมบูรณ์ จนกระทั่งประชาชนสามารถที่จะนำมาใช้อุปโภคบริโภค ได้ เพราะว่าเป็นน้ำประชาประจำแต่ละหมู่บ้าน ส่วนปัญหาที่พบคือ น้ำเสียจาก แหล่งอุตสาหกรรมบางแห่ง เช่น โรงงานกระดาษและโรงเรียนน้ำตาล โรงสุรา จนทำให้เสีย ความสมดุลทางธรรมชาติ

^๔ สัมภาษณ์ พระครูสุตศาสนการ (เขมรโร), รองเจ้าคณะอำเภอ น้ำพอง, ๗ ธันวาคม ๒๕๕๓.

๔.๒ ด้านการศึกษา

การศึกษาของคณะสงฆ์อำเภอหนองน้ำพอง อาจแบ่งเป็นประเด็นได้ ดังนี้

ก. ลักษณะของการจัดการศึกษา

การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์อำเภอหนองน้ำพอง มีลักษณะที่เด่นชัดแต่อดีต คือ การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและบาลี แต่ในปัจจุบัน การศึกษาของคณะสงฆ์เปลี่ยนไปจากเดิม คือ เน้นการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษามากยิ่งขึ้น เพื่อให้สอดคล้องกับการศึกษาในยุคปัจจุบันที่ส่งเสริมให้ประชาชนศึกษาทางคหิโลกในหลายรายวิชา จึงลดวิชาทางพระพุทธศาสนาที่น้อยลงไป

ข. กิจกรรมของการจัดการศึกษา

กิจกรรมของโครงการแบ่งออกเป็นแต่ละยุค ดังนี้

ยุคบุกเบิก การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์อำเภอหนองน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น เริ่มดำเนินการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและบาลี ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๒๓-๒๕๒๔ รวมเป็นระยะเวลา ๒ ปี มีนักเรียนให้ความสนใจเข้าศึกษาในสถานศึกษา ดังนี้

(๑) นักเรียนชั้นตรี	จำนวน	๒๖	รูป
(๒) นักเรียนชั้นโท	จำนวน	๑๖	รูป
(๓) นักเรียนชั้นเอก	จำนวน	๑๒	รูป
(๔) ธรรมศึกษาตรี/โท	จำนวน	๕	คน
(๕) นักเรียนแผนกบาลี	จำนวน	๒๕	รูป
รวมทั้งสิ้น		๘๔	รูป/คน

ปัจจัยที่ทำให้เกิดความเจริญ คือ ความศรัทธาต่อสถาบันสงฆ์ประชาชน จึงได้นำบุตรหลานเข้ามาบวชเรียนเขียนอ่าน และศึกษาพระธรรมวินัยเป็นจำนวนมาก อีกทั้งเป็นการสืบต่ออายุของพระพุทธศาสนาตามคตินิยมความเชื่อของพุทธศาสนิกชน^๕

ยุคเจริญรุ่งเรือง การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์อำเภอหนองน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น ในยุคนี้ ถือว่าเป็นยุคทองแห่งการศึกษาของคณะสงฆ์อย่างแท้จริง เนื่องจากว่า ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๒๕ จนถึง ปี พ.ศ. ๒๕๔๐ รวมเป็นระยะเวลาถึง ๑๕ ปี มีประชาชนนำกุลบุตรเข้ามาบวชเรียนเป็นจำนวนมากกว่าในช่วงแรกหรือยุคบุกเบิก เพราะว่า มีการ

^๕ สัมภาษณ์ พระครูสุตศาสนการ (เขมรโร), รองเจ้าคณะอำเภอหนองน้ำพอง, ๓ ธันวาคม ๒๕๕๓.

ประชาสัมพันธ้อย่างต่อเนื่อง และในขณะนั้น การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษายังไม่ได้กระจายไปสู่ท้องถิ่นที่ห่างไกลมากนัก คงอยู่ในตัวเมืองใหญ่ๆ และอำเภอใหญ่ๆ ที่มีขีดความสามารถในการบริหารจัดการศึกษา ปัจจัยอีกอย่างหนึ่ง คือ คณะสงฆ์ให้ความสำคัญต่อการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและบาลีมาก มีการระดมทุนและประชาสัมพันธ์แก่พุทธศาสนิกชนอย่างต่อเนื่อง จึงทำให้มีเงินทุนการศึกษาไว้สำหรับมอบถวายแก่นักเรียนที่เข้ามาศึกษาในแต่ละปีครบถ้วนทุกรูป ทำให้เป็นแรงจูงใจให้กุลบุตรผู้ใฝ่รู้ใฝ่เรียนเข้ามาศึกษาไม่ขาดสายในแต่ละปีการศึกษา^๖ โดยได้รับยกย่องเป็นสำนักเรียนพระปริยัติธรรมตัวอย่าง ระดับภาค ของกรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ เมื่อ พ.ศ.๒๕๒๗

ยุคปัจจุบัน ยุคปัจจุบัน เริ่มจากปี พ.ศ.๒๕๔๐ เป็นต้นมาจนถึง พ.ศ.๒๕๕๒ หากจะวิเคราะห์ถึงปัจจัยสำคัญซึ่งเป็นเหตุให้การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์แผนกธรรมและบาลีในปัจจุบันประสบปัญหาเป็นอย่างมาก คือ นักเรียนลดจำนวนลงในแต่ละปีการศึกษา

ค. ความสำเร็จและปัญหาอุปสรรคในการดำเนินการด้านการศึกษา

เมื่อประเมินความสำเร็จในการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์อำเภอน้ำพอง กล่าวคือ ทำให้พระภิกษุ-สามเณร มีโอกาสในการศึกษาทั้งทางคดีและทางคดีธรรม กล่าวคือ ทำให้เรียนจบทั้งนักธรรมตรี-โท-เอก ตลอดจนเปรียญธรรมตั้งแต่ ประโยค ๑-๒ จนถึงประโยค ๔-๗ ส่วนประโยคที่สูงขึ้นไปนั้น นิยมไปศึกษาต่อที่ส่วนกลาง

ส่วนปัญหาการศึกษาที่เกิดจากปัจจัยภายนอกองค์กรคณะสงฆ์ ได้แก่ การจัดการศึกษาคณะสงฆ์นั้นปัจจัยภายนอกนับเป็นองค์ประกอบอย่างหนึ่ง ที่มีผลต่อความสำเร็จและความล้มเหลวของการจัดการศึกษาคณะสงฆ์ ทั้งนี้เพราะการที่องค์กรคณะ สงฆ์เป็นส่วนหนึ่งของสังคม เมื่อสังคมมีการเปลี่ยนแปลง ย่อมทำให้ส่งผลกระทบต่อปัจจัยภายนอกองค์กร คณะสงฆ์ควรนำมาพิจารณา คือ การเปลี่ยนแปลงทางบริบทของสังคมไทย โดยเฉพาะในช่วง ๑ ศตวรรษ ที่ผ่านมา นับว่าส่งผลต่อการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์เป็นอย่างมาก เพราะความเจริญแบบตะวันตกนั้นได้นำสถาบันต่าง ๆ แบบใหม่เข้ามารับเอาบทบาทเดิมของวัดไปดำเนินการเอง ทำให้การศึกษาจากวัดไม่ได้รับความนิยมน เนื่องจากภาครัฐไม่ประสบความสำเร็จในการจัดการศึกษาสำหรับทวยราษฎร์ได้อย่างทั่วถึง เพราะภายหลังจากที่รัฐได้

^๖ สัมภาษณ์ พระครูรัตนสารธรรม (ถาวโร), เจ้าคณะตำบลสะอาด เขต ๑, ๕ ธันวาคม ๒๕๕๓.

แยกเอาการศึกษาไปดำเนินการเอง แต่เมื่อเวลาผ่านไปปรากฏว่า จะเห็นได้ว่ารัฐไม่สามารถที่จะจัดการศึกษาได้ครอบคลุม และเอื้อประโยชน์ต่อคนส่วนใหญ่ของประเทศได้อย่างทั่วถึง ทำให้บางส่วนต้องเข้ามาพึ่งระบบการศึกษาของคณะสงฆ์^๗

ปัญหาการศึกษาที่เกิดจากปัจจัยภายในองค์กรคณะสงฆ์ ปัจจัยภายในองค์กรคณะสงฆ์ นับเป็นปัจจัยสำคัญ ที่ส่งผลกระทบต่อการจัดการศึกษา คณะสงฆ์โดยตรง อาจจะพิจารณาได้ในหลายกรณีด้วยกัน ดังนี้

(๑) ผู้รับผิดชอบต่อการจัดการศึกษาคณะสงฆ์ ที่ขาดประสิทธิภาพในการดำเนินการ เพราะมหาเถรสมาคมที่เป็นผู้รับผิดชอบในการจัดการศึกษาคณะสงฆ์นั้น ปรากฏว่าไม่สามารถที่จะตอบสนองต่อการณ์คณะสงฆ์มีการดำเนินการแต่อย่างใด และในแง่ของผู้ทำหน้าที่ในการจัดการศึกษาคณะสงฆ์นี้ สามารถพิจารณาได้ในหลายลักษณะ

(๒) ทักษะคติของผู้จัดการศึกษาคณะสงฆ์ คือ การมองจุดมุ่งหมายของการศึกษาไม่ตรงกัน ระหว่างพระเถระฝ่ายบริหารและพระหนุ่มเณรน้อย พระเถระฝ่ายบริหารมุ่งให้การศึกษาพระสงฆ์เป็นเรื่องของศาสนาเพื่อศาสนา ขณะที่ความจำเป็นในการศึกษาของพระสงฆ์ทั่วไปเป็นไปเพื่อรับราชการ เช่น ในอดีต หรือเป็นเรื่องของศาสนาเพื่อเอื้อประโยชน์ต่อสังคมเป็นส่วนใหญ่

(๓) คุณสมบัติของผู้จัดการศึกษาของสงฆ์ วิทยุติและคุณวุฒิ นับว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญของผู้จัดการศึกษาคณะสงฆ์ เพราะที่ผ่านมาผู้รับผิดชอบจัดการศึกษาของสงฆ์ล้วนเป็นพระเถระที่มีวิทยุติมาก ตลอดจนการที่ได้รับการศึกษาตามระบบเก่า จึงไม่สนับสนุนการจัดการศึกษาที่เห็นว่าขัดแย้งกับแนวคิดตนแต่ไม่มองคุณภาพบริบททางสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงไปแล้ว จึงทำให้การจัดการศึกษาไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร

(๔) ผู้รับการศึกษา จะเห็นได้ว่ากลุ่มบุคคลที่เป็นผู้เข้ามารับการศึกษาของคณะสงฆ์ส่วนใหญ่ คือ ผู้ที่ตกหล่นจากระบบการศึกษาของรัฐ ซึ่งเป็นกลุ่มบุคคลที่การขาดโอกาสทางการศึกษา ทำให้ความต้องการสนองตอบทางด้านการศึกษานั้นไม่สอดคล้องกับระบบการจัดการศึกษาคณะสงฆ์

(๕) การยึดติดกับระบบการจัดการศึกษาคณะสงฆ์เอง ก็เป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่ง ที่ทำให้การศึกษาสงฆ์เกิดความล้มเหลวในปัจจุบัน เพราะการยึดติดอยู่กับของเดิม ไม่

^๗ สัมภาษณ์ พระครูสุตศาสนการ (เขมรโร), รองเจ้าคณะอำเภอน้ำพอง, ๓ ธันวาคม ๒๕๕๓.

ยอมให้มีการปรับปรุงใดๆ ไม่ว่า หลักสูตร แบบเรียน วิธีการสอน และการจัดการศึกษาเพราะขาดพื้นฐานความรู้ ที่เป็นสมัยใหม่ทำให้ต้องยึดเกาะอยู่กับฐานความรู้เดิมของตนเองและไม่กล้าที่จะเปลี่ยนแปลงเพราะกลัวต่อสภาพการณ์ที่ตนไม่คุ้นเคยและปราศจากความรู้^๔

๔.๓ ด้านศึกษาสงเคราะห์

การศึกษาสงเคราะห์ในอำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่นพบว่ามี การส่งเสริมแก่ประชาชนในพื้นที่โดยการสร้างโรงเรียนการกุศลขึ้นมาอีกหลายแห่ง กล่าวคือ

ก. ลักษณะของศึกษาสงเคราะห์

เป็นโครงการที่มีลักษณะต่างๆ คือ จัดตั้งทุนสงเคราะห์การศึกษา ระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษา การช่วยพัฒนาสถานศึกษา การช่วยจัดหาอุปกรณ์การศึกษา ช่วยเฉพาะบุคคลผู้กำลังศึกษา ซึ่งการช่วยเหลือในรูปแบบดังกล่าวนี้ เป็นการสงเคราะห์การศึกษาเป็นผลดีแก่ประเทศชาติ โดยส่วนรวมและผลสะท้อนย้อนกลับถึงพระสงฆ์ การจัดการศึกษาเองก็ดี การช่วยเหลือทางด้านการศึกษาดูด้วยการจัดตั้งกองทุนก็ดี การช่วยพัฒนาการศึกษาที่ดี การช่วยเหลือด้านอุปกรณ์การศึกษาก็ดี การช่วยเหลือเฉพาะบุคคลที่กำลังศึกษาอยู่ก็ดี เหล่านี้ล้วนแต่เป็นการจัดการศึกษาสงเคราะห์ของคณะสงฆ์โดยแท้ โดยสอดคล้องกับการให้สัมภาษณ์ของพระครูสุตศาสนการ (เขมธโร)^๕

ข. กิจกรรมของศึกษาสงเคราะห์

กิจกรรมของโครงการที่คณะสงฆ์อำเภอน้ำพองร่วมกับเจ้าอาวาส ได้บริหารงานคณะสงฆ์ในด้านต่างๆ ดังนี้

๑) ถือว่าเป็นภาระหน้าที่สำคัญอย่างหนึ่ง ที่จะต้องจัดการศาสนศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรที่อยู่ในการปกครองของตน ให้เป็นผู้ที่ได้รับการศึกษาทั้งในส่วนที่เป็นไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา และการศึกษาอื่นๆ ที่ไม่ขัดแย้งกับพระธรรมวินัย ด้วยความเอาใจใส่อย่างแท้จริง เพราะความเลื่อมหรือความเจริญของพระศาสนานั้นย่อมขึ้นอยู่กับการศึกษาและการปฏิบัติของพุทธบริษัทเป็นการสำคัญ

^๔ สัมภาษณ์ พระราชปริยัติโสภณ (ถนอม ชินวิโส), รองเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น, ๑๔ ธันวาคม ๒๕๕๑.

^๕ สัมภาษณ์, พระครูสุตศาสนการ (เขมธโร), รองเจ้าคณะอำเภอน้ำพอง, ๑๖ ธันวาคม ๒๕๕๑.

๒) ให้ความอุปถัมภ์แก่พระภิกษุสามเณรที่กำลังอยู่ในช่วงของการศึกษาด้วยการสนับสนุนให้มีการศึกษาหรือจัดที่อยู่อาศัยเสนาสนะให้เหมาะสม ตลอดจนการจัดหาทุนสนับสนุนให้แก่ผู้ที่อยู่ในปกครองของตนให้ได้รับการศึกษายิ่ง ๆ ขึ้น ตามสมควรแก่สติปัญญาของผู้ศึกษานั้น หรือจัดส่งพระภิกษุสามเณรในวัดไปศึกษาที่วัดอื่น โดยอยู่ในอุปการะของตนตามสมควร

๓) คณะสงฆ์อำเภอ นำพองร่วมกับเจ้าอาวาส จัดสภาพแวดล้อมของวัดให้มีสภาพที่เอื้อต่อการศึกษาและการค้นคว้าหาความรู้ของพระภิกษุสามเณร หรือผู้ที่อยู่ภายใต้การปกครองของตน เช่น อาจจะมีการจัดห้องสมุดของวัด เพื่อที่จะให้พระภิกษุสามเณรได้ทำการศึกษาหาความรู้ด้วยตัวเอง

๔) คณะสงฆ์อำเภอ นำพองร่วมกับเจ้าอาวาส ได้ส่งเสริมการศึกษานอกระบบให้มีขึ้น ในรูปแบบที่เป็นการศึกษาตลอดชีวิตแก่ผู้ที่อยู่ภายใต้การปกครองของตน หรือจัดให้เป็นไปตามกฎกระทรวง ว่าด้วยสิทธิในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน^{๑๑} โดยสถาบันพระพุทธศาสนา พ.ศ. ๒๕๔๘ เป็นการส่งเสริมการศึกษาแก่เด็กและเยาวชนของคณะสงฆ์ในการให้คำแนะนำที่เหมาะสมเกี่ยวกับการศึกษา เช่น โรงเรียนการกุศล โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา

๕) คณะสงฆ์อำเภอ นำพองร่วมกับเจ้าคณะผู้ปกครองหรือองค์กรคณะสงฆ์ทุกในระดับชั้น ช่วยเหลือดูแล รับผิดชอบการศึกษาของพระภิกษุสามเณรอย่างจริงจัง โดยจัดให้มีศาสนศึกษาภาคบังคับ (หรือขั้นพื้นฐาน) ในวัดที่มีความพร้อมและศักยภาพที่จะเปิดทำการเรียนการสอนแผนกธรรมและบาลีได้ โดยการช่วยเหลือด้านวิชาการ เช่น ส่งครูสอนไปช่วยเหลือด้านการสอน^{๑๒}

ค. ความสำเร็จและปัญหาอุปสรรคในการดำเนินการด้านศึกษาสงเคราะห์

ความสำเร็จ คือ คณะสงฆ์ได้เปิดโรงเรียนการกุศลภายในอำเภอ นำพอง จำนวน ๓ โรงด้วยกัน คือ โรงเรียนการกุศลวัดหนองกุง โรงเรียนการกุศลวัดพุทธเกษม โรงเรียนการกุศลวัดหนองแวง (ตำบลหนองกุงจี้ควง) ส่วนปัญหาที่พบ คือ ปัจจุบัน ประชาชนในพื้นที่ไม่นิยมส่งบุตรหลานไปเรียนที่คณะสงฆ์ดำเนินการ เพราะเข้าใจผิดว่า จะสอนเฉพาะธรรมะหรือ

^{๑๑} สัมภาษณ์ พระราชปริยัติโสภณ (ถนอม ชินวิโส), รองเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น, ๑๔ ธันวาคม ๒๕๕๓.

^{๑๒} สัมภาษณ์ พระครูสุตศาสนการ (เขมรโร), รองเจ้าคณะอำเภอ นำพอง, ๗ ธันวาคม ๒๕๕๓.

หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา ไม่สอดคล้องหลักวิชาการทั่วไป ที่กระทรวงศึกษาธิการได้ใช้เป็นหลักสูตรในแต่ละระดับชั้น เช่น ระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา จึงมีนักเรียนในโครงการน้อยลง แม้ว่าคณะสงฆ์จะประชาสัมพันธ์อยู่เสมอก็ตาม

๔.๔ ด้านการเผยแผ่

การบริหารงานด้านเผยแผ่ของคณะสงฆ์อำเภอหนองน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น มีดังนี้

ก. ลักษณะของการเผยแผ่

เป็นการให้ความรู้ด้านพระพุทธศาสนาแก่ประชาชนในอำเภอหนองน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น ในลักษณะต่างๆ กัน คือ การอบรมธรรมแก่เด็กและเยาวชน การอบรมประชาชน การปาฐกถาธรรม การบรรยายธรรมในเทศกาลเข้าพรรษา การนำประชาชนเพื่อปฏิบัติธรรมในเทศกาลวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

ข. กิจกรรมของการเผยแผ่

(๑) การบำเพ็ญกุศลในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย การทำพิธีมาฆบูชา มีการทำบุญตักบาตร รักษาศีลอุโบสถ ฟังธรรม เวียนเทียนเป็นพุทธบูชา มีผู้มาประชุมทำพิธี ภิกษุสามเณร ๑๐๐ รูป ประชาชน ๑,๐๐๐ คน การทำพิธีวิสาขบูชา มีการทำบุญตักบาตร รักษาศีลอุโบสถ ฟังการบรรยายธรรมเวียนเทียนรอบพุทธมณฑล ผู้มาประกอบพิธี พระภิกษุสามเณร ๑๐๐ รูป ประชาชน ประมาณ ๑,๐๐๐ คน การทำพิธีอัฐมี มีการทำบุญตักบาตร รักษาศีลอุโบสถ ฟังธรรม เวียนเทียน เจริญสมาธิ-ภาวนา ผู้มาประกอบพิธี พระภิกษุ ๑๐๐ รูป ประชาชน ๗๐๐ คน การทำพิธีอาสาฬหบูชา มีการทำบุญให้ทาน รักษาศีล ฟังธรรม เจริญจิตภาวนา เวียนเทียน สนทนาธรรม มีผู้มาประชุมทำพิธี ภิกษุสามเณร ๑๐๐ รูป ประชาชน ๑,๐๐๐ คน^{๑๒}

^{๑๒} สัมภาษณ์ พระราชปริยัติโสภณ (ถนอม ชินวโร), รองเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น, ๑๔ ธันวาคม ๒๕๕๑.

(๒) การอบรมพระภิกษุสามเณรในวันโกน ในวันขึ้น/แรม ๗ ค่ำ และขึ้น/แรม ๑๔ ค่ำ เริ่ม เวลา ๐๘.๓๐ น. ถึงเวลา ๑๐.๓๐ น. เรื่องเสขียวัตร ศาสนาพิธีที่เกี่ยวกับพระภิกษุสามเณร เช่น วิธีให้ศีล วิธีแสดงธรรมเทศนา วิธีพิจารณาบังสุกุล การเที่ยวบิณฑบาต การนุ่งห่มให้เป็นปริมณฑล^{๑๓}

(๓) การอบรมศีลธรรมแก่ประชาชน ด้วยการแสดงธรรมแก่เยาวชน แสดงธรรมแก่นักเรียนทั้งประถมศึกษาและมัธยมศึกษา ข้าราชการ ราชการครู กำนันผู้ใหญ่บ้าน เป็นประจำทุกปี โดยวิธีอธิบายหัวข้อธรรมบ้าง เล่านิทานชาดกให้ฟังบ้าง ฉายสไลด์ธรรมะให้ชมบ้าง โดยมีผู้รักษาศีลฟังธรรมประจำปีประมาณ ๕๐ คน ในพรรษาประมาณ ๑๐๐-๒๐๐ คน

(๔) กิจกรรมเกี่ยวกับการเผยแผ่ เช่น สอนศีลธรรมในโรงเรียน ตอบปัญหาชิงรางวัลสำหรับนักเรียนสอนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ อบรมกรรมฐานแก่ฆราวาสที่มาบวชชีพรามณ์ ตลอดจนมีความร่วมมือกับคณะสงฆ์โดยออกอบรมพระภิกษุสามเณรและประชาชน(หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล หรือ อ.ป.ต.) ในเทศกาลเข้าพรรษารอบทุกตำบล (๑๘ ตำบลของคณะสงฆ์) โดยประชาชนจะมารวมกันตำบลละ ๑ แห่ง ประมาณ ๔๐๐-๖๐๐ รูป/คน มีความร่วมมือกับทางราชการโดยเป็นวิทยากรอบรมประชาชนตามโครงการหมู่บ้านบวร (บ้านวัด โรงเรียน) มีความร่วมมือกันในการสร้างสรรค์ประโยชน์แก่ประชาชน^{๑๔}

ค. ความสำเร็จและปัญหาอุปสรรคในการดำเนินการด้านการเผยแผ่

ความสำเร็จ คือ ทำให้ประชาชนเข้าถึงหลักพุทธธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยผ่านพระสงฆ์ที่ทำหน้าที่ในการเผยแผ่จากสื่อต่างๆ ทั้งสื่อบุคคล สื่อทางสิ่งพิมพ์ สื่อทางวิทยุกระจายเสียงของท้องถิ่น ส่วนปัญหาที่พบ คือ ประชาชนมีเวลาน้อยในการเข้ารับการอบรมเนื่องจากต้องทำมาหาเลี้ยงชีพ

^{๑๓} สัมภาษณ์ พระครูสุตศาสนการ (เขมรโร), รองเจ้าคณะอำเภอน้ำพอง, ๗ ธันวาคม ๒๕๕๓.

^{๑๔} สัมภาษณ์ พระมหาอุทัยน จิรวุฒโน, เจ้าสำนักเรียนพระปริยัติธรรมวัดชัยศรี ตำบลวังชัย อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น, ๑๖ ธันวาคม ๒๕๕๓.

๔.๕ ด้านสาธารณูปการ

การบริหารงานด้านสาธารณูปการที่เห็นเป็นรูปธรรมต่างๆ เช่น สิ่งปลูกสร้างในนามคณะสงฆ์อำเภอหนอง จังหัดขอนแก่น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ก. ลักษณะของสาธารณูปการ

มีลักษณะเป็นการนอกระบบหรือการก่อสร้างถาวรวัตถุ ศาสนวัตถุทางพระพุทธศาสนา ซึ่งคณะสงฆ์นำโดยเจ้าอาเภอน้ำพอง เป็นประธาน เจ้าคณะตำบลต่างๆ เป็นกรรมการในการดำเนินการ ตรวจสอบและแจ้งผลการก่อสร้างในแต่ละวัดแก่คณะสงฆ์ ตลอดจนการแก้ปัญหาในการก่อสร้าง เช่น แบบแปลนที่ถูกต้อง มีความเหมาะสมแก่วัดนั้นๆ

ข. กิจกรรมของสาธารณูปการ

กิจกรรมของโครงการมีจำนวนมากในแต่ละปี แต่ผู้วิจัย เพื่อมาเป็นตัวอย่างในบางปีงบประมาณของคณะสงฆ์เท่านั้น เช่น

๑) พ.ศ.๒๕๒๕ ดำเนินการก่อสร้างกุฏิสงฆ์จำนวน ๑ หลัง ลักษณะทรงไทย ๒ ชั้น ชนิดครึ่งไม้ครึ่งปูน กว้าง ๘ เมตร ยาว ๒๑ เมตร มุงด้วยกระเบื้องลอนคู่ สิ้นเงิน ๒๓๐,๐๐๐ บาท (สองแสนสามหมื่นบาท)

๒) พ.ศ.๒๕๒๕ ดำเนินการก่อสร้างเมรุเผาศพ ๑ หลัง ลักษณะทรงไทย มุงด้วยกระเบื้องลอนคู่ ขนาดท่อไฟท่อกว้าง ๑๕ เมตร สิ้นเงินก่อสร้าง ๓๐๐,๐๐๐ บาท (สามแสนบาท)

๓) พ.ศ.๒๕๒๖ ดำเนินการก่อสร้างซุ้มประตูเข้าวัด ๑ ซุ้ม ขนาดกว้าง ๔.๘๐ เมตร สูง ๑๒ เมตร หน้าจั่วทรงไทย ประดับด้วยลวดลายกนก สิ้นเงินก่อสร้าง ๕๐,๐๐๐ บาท (ห้าหมื่นบาท)

ค. ความสำเร็จและปัญหาอุปสรรคในการดำเนินการด้านสาธารณูปการ

ความสำเร็จ คือ ทำให้ศาสนวัตถุที่ก่อสร้างแต่ละแห่ง มีความสวยงามและมีแบบแปลนที่ถูกต้องเหมาะสม ทำให้เกิดความร่มรื่น น่าเลื่อมใสแก่ประชาชน ส่วนปัญหาที่พบ คือ มีบางวัดไม่ได้ก่อสร้างไปตามแบบแปลนที่ขอเอาไว้ แต่ได้ดัดแปลงจนมีรูปร่างไม่เหมาะสม หรือไม่สวยงาม และบางวัดมีทุนทรัพย์น้อย ต้องลดแบบก่อสร้างลงมา

๔.๖ ด้านสาธารณสงเคราะห์

การบริหารงานด้านสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์อำเภอ น้ำพอง จังหวัดขอนแก่น มีดังนี้

ก. ลักษณะของสาธารณสงเคราะห์

เป็นการก่อสร้างถาวรวัตถุแก่ประชาชนในพื้นที่อำเภอ น้ำพอง จังหวัดขอนแก่น ทั้งแก่หน่วยงานภาครัฐ เอกชน ตลอดจนการสงเคราะห์แก่บุคคลที่ควรสงเคราะห์ โดยคณะสงฆ์ร่วมกับพุทธศาสนิกชนเป็นผู้ดำเนินการ ประชาสัมพันธ์ไปยังผู้มีจิตศรัทธาได้ร่วมกันบริจาคทรัพย์เป็นสาธารณะกุศลหรือเป็นการบำเพ็ญสาธารณะประโยชน์ต่อผู้อื่น

ข. กิจกรรมของสาธารณสงเคราะห์

กิจกรรมของโครงการ มีจำนวนมากในแต่ละปี ผู้วิจัย ขอยกมาเป็นตัวอย่าง ดังนี้

๑) พ.ศ.๒๕๓๗ บริจาคเงินเป็นค่าสร้างพระประธานมอบให้แก่โรงเรียนน้ำพองพัฒนศึกษารัชมังคลาภิเษก ตำบลน้ำพอง อำเภอ น้ำพอง จังหวัดขอนแก่นปางลีลา จำนวน ๒๗,๐๐๐ บาท (สองหมื่นเจ็ดพันบาท)

๒) พ.ศ.๒๕๓๘ บริจาคเงินเป็นค่าปูกระเบื้องพื้นห้องเรียนจำนวนสามห้องเรียน โรงเรียนบ้านโคกสง่างาม ตำบลทรายมูล อำเภอ น้ำพอง จังหวัดขอนแก่น จำนวน ๑๐,๐๐๐ บาท และชักชวนผู้มีจิตศรัทธาบริจาคร่วมเป็น ๒๗,๐๐๐ บาท รวมทั้งสิ้น ๓๗,๐๐๐ บาท (สามหมื่นเจ็ดพันบาท)

๓) พ.ศ.๒๕๓๙ บริจาคค่าอุปกรณ์ให้แก่โรงพยาบาลน้ำพอง อำเภอ น้ำพอง จังหวัดขอนแก่น จำนวน ๑๐,๐๐๐ บาท (หนึ่งหมื่นบาท) และมอบเป็นกองทุนมูลนิธิโรงพยาบาลน้ำพอง ๑๐,๐๐๐ บาท (หนึ่งหมื่นบาท)

๔) พ.ศ.๒๕๓๖ จัดตั้งกองทุนบุญนิธิเพื่อการศึกษาของคณะสงฆ์อำเภอ น้ำพอง โดยนำดอกผลมาบำรุงการศึกษาพระปริยัติธรรมขณะนี้มีกองทุน จำนวน ๔๓๐,๐๐๐ บาท (สี่แสนสามหมื่นบาท)^{๑๕}

ค. ความสำเร็จและปัญหาอุปสรรคในการดำเนินการด้านสาธารณสงเคราะห์

ความสำเร็จ คือ ตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๔๖ จนถึงปัจจุบัน คณะสงฆ์ได้สงเคราะห์ทั้งหน่วยงานราชการและประชาชนในพื้นที่อำเภอ น้ำพอง จังหวัดขอนแก่น เป็นจำนวนไม่น้อย

^{๑๕} สัมภาษณ์ พระครูสุตศาสนการ (เขมรโร), รองเจ้าคณะอำเภอ น้ำพอง, ๑๕ ธันวาคม ๒๕๕๓.

สรุปผลจากการศึกษา พบว่า การบริหารงานคณะสงฆ์อำเภอ น้ำพอง จังหวัดขอนแก่นสรุปเป็นประเด็นได้ว่า (๑) ด้านการปกครอง มี ๖ โครงการ เช่น โครงการพระหลวงตาพัฒนา ฌาปนกิจสงเคราะห์พระภิกษุสามเณร การจัดตั้งสภาสงฆ์อำเภอ น้ำพอง (๒) ด้านการศึกษา พบว่า แต่เดิมอำเภอ น้ำพอง ได้รับยกย่องว่าเป็นสำนักเรียนดีเด่นด้านพระปริยัติธรรมแผนกธรรม-บาลี แต่ในปัจจุบัน กลับพบว่า บุตรหลานที่เข้ามาบวชเรียนนิยมเรียนแผนกสามัญศึกษามากกว่า เนื่องจากภาวะทางเศรษฐกิจและหน้าที่การงาน เมื่อลาสิกขาบวชออกไปแล้ว จึงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงมากและทำให้มีผู้เรียนน้อยลง (๓) การศึกษาสงเคราะห์แก่พระภิกษุสามเณรและเยาวชนในอำเภอ น้ำพอง พบว่า คณะสงฆ์อำเภอ น้ำพอง ได้ช่วยเหลือโดยการแจกทุนการศึกษา จัดตั้งโรงเรียนการกุศลเพื่อแบ่งเบาภาระของผู้ปกครองที่ไม่สามารถนำบุตรหลานไปเรียนต่อยังตัวเมืองขอนแก่นได้ ปัจจุบันมีจำนวน ๓ แห่งด้วยกัน คือ โรงเรียนการกุศลวัดหนองกง โรงเรียนการกุศลวัดพุทธเกษม โรงเรียนการกุศลวัดหนองแวง (ตำบลหนองกงขี้ควง) (๔) ด้านการเผยแผ่ พบว่า คณะสงฆ์อำเภอ น้ำพองนั้น มีประชาชนให้ความเลื่อมใสศรัทธาต่อพระสงฆ์ในพื้นที่ เนื่องจากว่า ได้ประชาสัมพันธ์การเผยแผ่ในรูปแบบต่างๆ เช่น การออกเทศนาและอบรมประชาชนในเทศกาลเข้าพรรษา วันสำคัญทางศาสนา งานปฏิบัติธรรม งานเข้าปริวาสกรรม โดยมีประชาชนกว่า ๑,๕๐๐-๓,๐๐๐ เข้าร่วมแต่ละโครงการหรืองานนั้นๆ ในแต่ละปี และอำเภอ น้ำพอง ยังมีสำนักปฏิบัติธรรมโดยตรงหลายแห่ง เช่น สำนักปฏิบัติธรรมสี่สปีวัน สำนักปฏิบัติวัดป่าปิยราช สำนักปฏิบัติสุพรหมญาณ บ้านโนนแดง (๕) ด้านสาธารณูปการ พบว่า คณะสงฆ์ได้ร่วมกันก่อสร้างถาวรวัตถุต่างๆ ในพระพุทธศาสนา เช่น การสร้างอุโบสถ ศาลาการเปรียญ ถนนภายในวัด ทั้งนี้ ในการก่อสร้างของวัดแต่ละแห่งในอำเภอ น้ำพอง พบว่า พระสังฆาธิการตั้งแต่เจ้าคณะอำเภอ น้ำพอง เจ้าคณะตำบลและเจ้าอาวาส เป็นผู้ดูแลแนวกรรมการก่อสร้างเพื่อจัดเสนาสนะให้ดูเหมาะสมและมีความสวยงาม สะอาด เรียบร้อยแก่ประชาชนที่พบเห็น (๖) ด้านสาธารณสงเคราะห์ พบว่า คณะสงฆ์ได้ช่วยเหลือแก่โรงพยาบาลอำเภอ น้ำพองทุกปี ตั้งกองทุนมูลนิธิสำหรับการบริหารคณะสงฆ์ การช่วยเหลือพระภิกษุ-สามเณรที่เข้ามาเรียนที่อำเภอ น้ำพอง

อริยวาสี สมัยชนบุรียุคนี้ ก็เอาแบบอย่างมาจากอยุธยาตอนกลางเจริญมาตอนหลังก็เชื่อมลง
พระเจ้ากรุงธนบุรี กอบกู้ฐานพระสงฆ์ไว้เท่ากับกู่เอกราชของชาติไว้ได้นั้นเองสมัย
รัตนโกสินทร์ การปกครองแบ่งออกเป็น ๒ ลักษณะพระราชอาณาเขตผู้ใหญ่ประกอบด้วย
พระสังฆราชพระพุฒาจารย์ พระธรรมเจดีย์ พระธรรมไตรโลก พระเทพกวี พระราชาคณะ
สามัญ เรียงจากชั้น สมเด็จพระสังฆราช ชั้นธรรม ชั้นเทพ ชั้นราช ชั้นสามัญ

๕.๑.๒ การบริหารงานคณะสงฆ์อำเภอเมืองจังหวัดขอนแก่น

การบริหารงานคณะสงฆ์อำเภอเมืองจังหวัดขอนแก่นเป็นไปตามระบบระเบียบการปกครอง
ส่วนภูมิภาคซึ่งพระสังฆาธิการที่ดูแลสายงานการบริหาร คือเจ้าคณะภาค ๕ เจ้าคณะจังหวัด
ขอนแก่น เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล เจ้าอาวาสทั้งนี้พระสังฆาธิการที่มีอำนาจหน้าที่ในการ
ปกครอง พระตั้งแต่ว่าระดับอำเภอลงไปจนถึงปกครอง ระดับตำบล ระดับเจ้าอาวาสอันเป็น
หน้าที่ภาระธุระของพระสังฆาธิการที่ต้องปฏิบัติ ๖ ภาระ คือ การปกครอง เช่น โครงการ
ฃาปนกิจสงเคราะห์พระสังฆาธิการ การศึกษา เช่น จัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม
บาลีและแผนกสามัญศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ เช่น การจัดการศึกษาโรงเรียนการกุศล การ
เผยแผ่ เช่น อบรมพระนักเทศน์ประจำอำเภอ สาธารณูปการ เช่น สร้างถนนภายในวัด สา
ธารณสงเคราะห์ เช่น ขุดบ่อน้ำ สร้างห้องสมุดประชาชนประจำอำเภอ เป็นต้น และถือ
ระเบียบกฎหมายของมหาเถรสมาคม เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติของคณะสงฆ์ เป็นไปตามจารีต
ของสงฆ์จากอดีตถึงปัจจุบัน คณะสงฆ์อำเภอเมืองมีวัตถุประสงค์เพื่อให้การบริหารงาน
ต้องสนองต่อความต้องการของพุทธศาสนิกชนประชาชนในพื้นที่เอาใจใส่สอดส่องดูแลใน
ทุกๆด้านตามที่ได้รับมอบหมายจากผู้บังคับบัญชา

๕.๑.๓ ผลการบริหารงานคณะสงฆ์อำเภอเมืองจังหวัดขอนแก่น

๑) ด้านการปกครองมีโครงการที่เด่นๆ อยู่ ๖ โครงการ โครงการหลวงตาพัฒนา
ฃาปนกิจพระสังฆาธิการ การจัดตั้งสภาสงฆ์ อบรมพระนวกะภูมิ อบรมประชาชนประจำ
ตำบล

๒) ด้านการศึกษา พบว่า แต่เดิมน้ำพองได้รับยกย่องว่าเป็นสำนักเรียนดีเด่นด้าน
พระปริยัติธรรมแผนกธรรม-บาลี แต่ในปัจจุบันพบว่า บุตรหลานที่เข้ามาบวชหันไปเรียน
แผนกสามัญศึกษามากกว่าเนื่องจากภาวะเศรษฐกิจและหน้าที่การงานเมื่อลาสิกขาออกไปแล้ว
จึงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงมากทำให้มีผู้เรียนน้อยลง

๓) ด้านการศึกษาสงเคราะห์แก่พระภิกษุสามเณรและเยาวชนในอำเภอ น้ำพอง พบว่าคณะสงฆ์ได้ช่วยเหลือโดยการแจกทุนการศึกษาการจัดตั้งโรงเรียนการกุศลเพื่อแบ่งเบาภาระผู้ปกครองที่ไม่สามารถนำบุตรหลานเข้าไปศึกษาต่อในตัวเมืองได้

๔) ด้านการเผยแผ่พบว่าคณะสงฆ์ในอำเภอ น้ำพองนั้นมีประชาชนได้ให้ความเลื่อมใสศรัทธาต่อพระสงฆ์เพราะได้ประชาสัมพันธ์การเผยแผ่ในรูปแบบต่างๆ ทั้งยังมีปูชนียวัตถุที่สำคัญคือองค์พระธาตุขามแก่นอันเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวขอนแก่น นอกจากนี้ยังมีสำนักปฏิบัติธรรมอีกหลายแห่ง เช่น สำนักสี่สปาวัน วัดป่าปิยราช วัดป่าสุพรหมญาณ

๕) ด้านสาธารณูปการ พบว่าคณะสงฆ์อำเภอ น้ำพองได้ร่วมกันก่อสร้างถาวรวัตถุในแต่ละแห่งโดยเจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล เจ้าอาวาส เป็นผู้ดูแล นวัตกรรมในการก่อสร้างเพื่อเป็นการจัดเสนาสนะให้เหมาะสมมีความเป็นระเบียบเรียบร้อยสวยงาม

๖) ด้านสาธารณสงเคราะห์ พบว่าคณะสงฆ์ได้ช่วยเหลือแก่โรงพยาบาลอำเภอ น้ำพองทุกๆ ปี เช่น การก่อสร้างตึกสงฆ์อาพาธอาคารสมเด็จพระพุทธอาจารย์ พระประธานตามโรงเรียนต่างๆ ทั้งหน่วยงานของราษฎร์และรัฐ

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

การศึกษาครั้งนี้ มีข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ใน ๒ ลักษณะ คือ

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

เนื่องจากการปกครองคณะสงฆ์เป็นการปกครองโดยพระสงฆ์ผู้ได้รับอนุญาตจากพระพุทธองค์โดยตรงให้มีอำนาจและบทบาทที่แสดงออกอย่างเหมาะสม เพื่อเป็นการรักษาพระพุทธศาสนาหรือองค์กรสงฆ์ไว้ให้อยู่ยาวนานเท่านานของศรัทธาและปัญญาแห่งพุทธบริษัทที่จะปฏิบัติตามได้ อีกทั้งเป็นการเผยแผ่พุทธธรรมไปยังเวไนยบุคคลผู้ควรแก่การจะได้บรรลุมรรค ด้วยเหตุผลดังกล่าว การบริหารงานองค์กรสงฆ์ จึงเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่งจากอดีตถึงปัจจุบันแม้ว่าจะมีพระธรรมวินัยเป็นหลักการสำคัญแล้วก็ตาม แต่ก็จะต้องอาศัยองค์ประกอบอื่นๆ เข้ามามีส่วนสนับสนุน เนื่องจากปัจจัยภายนอก เช่น วัฒนธรรม ประเพณี ค่านิยมในแต่ละประเทศไม่เหมือนกัน ฉะนั้น การบริหารงานคณะสงฆ์ในอำเภอ น้ำพอง จังหวัดขอนแก่น จึงมีข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ ดังนี้

ในระดับเจ้าอาวาส ควรเอาใจใส่ต่อคำสั่ง ระเบียบ กฎกติกาต่างๆ ที่ควรปฏิบัติ เช่น การส่งเสริมการศึกษาของสงฆ์โดยการให้คำแนะนำแก่พุทธศาสนิกชนในพื้นที่ให้ตระหนักและเห็นความสำคัญของการบรรพชา-อุปสมบท เนื่องจากว่า กุลบุตรที่จะเข้ามาบวชในปัจจุบันเป็นพระภิกษุและสามเณรนั้น มีจำนวนลดลงในแต่ละปี โดยอาจจะหาวิธีการต่างๆ เข้ามาสนับสนุน เช่น การให้ทุนการศึกษาจนจบระดับปริญญาตรี แก่นักเรียนที่เรียนดีแต่ยากจน เป็นต้น

ในระดับตำบลและเจ้าคณะอำเภอ ควรกำกับ ดูแล และติดตามประเมินผล การบริหารงานคณะสงฆ์ในระดับเจ้าอาวาสให้เข้มข้น และต่อเนื่อง เพราะการศึกษาของคณะสงฆ์ หากไม่ต่อเนื่องแล้ว ย่อมส่งผลกระทบต่อระบบทั้งหมด เช่น ไม่มีคนมาบวชเพิ่มในแต่ละปี การศึกษา คนขาดศรัทธาต่อพระพุทธศาสนามากขึ้น เพราะการประพฤติย่อหย่อนของพระภิกษุและสามเณรบางรูป ฉะนั้น ผู้บังคับบัญชาในชั้นนี้ จึงควรสอดส่องและเอาใจจริงต่อการลงโทษตามพระธรรมวินัยและการบังคับใช้ กฎ คำสั่ง ระเบียบ กติกาต่างๆ ของมหาเถรสมาคมอย่างเคร่งครัดและจริงจัง หากเหนือกว่าอำนาจหน้าที่ของตน ก็ควรส่งเรื่องให้ผู้บริหารที่สูงกว่าดูแลหรือวินิจฉัยลงโทษต่อไป เพื่อเป็นการป้องปรามหรือขจัดพาลภิกษุให้ออกไปจากศาสนา และเป็นการยกย่องพระภิกษุที่เป็นคนดีให้สามารถบริหารงานคณะสงฆ์สืบต่อไปได้อย่างมั่นคงและเป็นประโยชน์ต่อประชาชน

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

การศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัย มีข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป คือ

๑) การศึกษาเชิงวิเคราะห์การบริหารงานคณะสงฆ์ในระดับเจ้าอาวาสและเจ้าคณะตำบลในเขตอำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น ทั้งฝ่ายมหานิกายและฝ่ายธรรมยุต

๒) การศึกษาเชิงวิเคราะห์การบริหารงานการศึกษาคณะสงฆ์ของจังหวัดขอนแก่น

๓) การศึกษาเชิงวิเคราะห์การบริหารงานคณะสงฆ์ในด้านการเผยแผ่และสาธารณูปการในจังหวัดอื่นๆ

๔) ศึกษาปัญหาและประสิทธิผลในการปกครองคณะสงฆ์จังหวัดขอนแก่นด้วยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๕๐๕ และแก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช ๒๕๓๕

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกภาษาไทย. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. พระไตรปิฎกภาษาบาลี. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๐.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

มหาหมกุฏราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกและอรรถกถา ชุดแปล ๕๑ เล่ม. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาหมกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

กิตติมา ปรีดีดิถก. ทฤษฎีบริหารองค์การ. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ประสานมิตร, ๒๕๓๕.

กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. การสวดมนต์หมู่สรรเสริญพระรัตนตรัย ทำนองสรภัญญะ.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๔๕.

คณะศึกษาศาสตร์. อนุสรณ์ในงาน พิธีรับและสมโภชพระบัญชาแต่งตั้งรองเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น

พระปริยัติวรคุณ (ถนอม ชินวิโส). ขอนแก่น : โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา, ๒๕๔๔.

คณินันต์ จันทบุตร. สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย : ศึกษาขบวนการสวน

โมกษ์ สันตือโสภ ธรรมกาย ถ้ากระบอก หลวงพ่อชา กับปัญหาและทางออกของคณะ

สงฆ์ไทย. กรุงเทพมหานคร : กลุ่มประสานงานศาสนาเพื่อสังคม, ๒๕๓๒.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช. ปัญหาการพัฒนาทางการเมืองไทย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์

มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

ที. ดับบลิว.ริส เดวิดส์. พระพุทธศาสนาในชมพูทวีป. แปลโดย สมัย สิงหศิริ. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาหมกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๕.

ทินพันธุ์ นาคะตะ. การเมืองการบริหารไทยภาวะของชาติ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์

มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

ธงชัย สันติวงษ์. องค์การและการบริหาร. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๕.

_____. หลักการจัดการ. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช,

๒๕๔๐.

นงลักษณ์ สิ้นสืบลผล. เอกสารประกอบคำบรรยายเรื่อง องค์การและการจัดการ. กรุงเทพมหานคร :
สถาบันราชภัฏธนบุรี, ๒๕๔๑.

นิตยา เงินประเสริฐศรี. ทฤษฎีองค์การ : แนวการศึกษาเชิงบูรณาการ. กรุงเทพมหานคร : สถาบัน
ราชภัฏธนบุรี, ๒๕๔๑.

บรรพต วีระสัย บุญลือ วันทายนต์ และอร วีระสัย. พระสงฆ์ไทยในมิติต่าง ๆ .

กรุงเทพมหานคร : องค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก, ๒๕๓๗.

ประเวศ ะสี. บทบาทวัดและพระสงฆ์ในอนาคต. กรุงเทพมหานคร : กรมศาสนา, ๒๕๒๕.

ประสาร วรณประภา. ทอดเทียนโสม. กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ท, ๒๕๔๔.

พงศ์สันต์ ศรีสมทรัพย์ และ ชลิดา ศรีมณี. หลักการจัดการองค์การและการจัดการ. พิมพ์ครั้งที่ ๕.

กรุงเทพมหานคร : แสงจันทร์การพิมพ์, ๒๕๓๑.

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). ทิศทางการศึกษาของคณะสงฆ์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑.

_____. พุทธศาสนากับสังคมไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง,
๒๕๓๒.

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต) และระวี ภาวิไล. พุทธบริษัทกับพระธรรมวินัย.

กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ปัญญา, ๒๕๓๒.

พระเทพปริยัติสุธี. คู่มือพระสังฆาธิการ ว่าด้วยเรื่องการคณะสงฆ์และการพระศาสนา.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐.

พระเทพเวที (ประกอบ รมมเสฏฐโฐ). พระราชบัญญัติคณะสงฆ์และกฎหมายอาชญากรรม.

กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๔๐.

พระไพศาล วิสาโล. พุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต.

กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสดศรี – สฤษดิ์วงศ์, ๒๕๔๖.

_____. พระธรรมปิฎก ก้อนาคตของพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : กองทุนวุฒิชัยธรรม,
๒๕๔๒.

พระเมธีธรรมาภรณ์. คุณธรรมสำหรับนักบริหาร. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธ
ธรรม, ๒๕๓๕.

พระมหาเสริมชัย ชยมงคลโล. การบริหารวัด. กรุงเทพมหานคร : จัดพิมพ์โดยมูลนิธิพุทธ

ภาวนาวิชาธรรมกาย, ๒๕๓๕.

พระมหาจรรยา สุทธิญาโณ. ธรรมทรรศน์ปฏิวัติการศึกษา. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
ประชาธรรม, ๒๕๔๔.

พะยอม วงศ์สารศรี. **องค์การและการจัดการ**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภา, ๒๕๓๘.

พระเทพดิลก (ระแบบ จิตญา โณ). **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์). **วัดช่วยชาวบ้านได้อย่างไร. การแสวงหาเส้นทาง การพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ไทย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

พระมหาประยูร ปญญาโก. **แปลและเรียบเรียง. คุณลักษณะพิเศษของการศึกษาในพระพุทธศาสนา อินเดียโบราณ** Foundation of Educational thought and Practice, By B.N. DASH, KalyaniPublisher, Ludhiana, India, ๑๙๕๔. อ้างใน **พุทธจักร**. ปีที่ ๔๒, ฉบับที่ ๗ กันยายน ๒๕๔๒.

พระมหาสมทรง สิรินธโร และคณะ. **บทบาทของวัดและพระสงฆ์ไทยในอนาคต**.

กรุงเทพมหานคร : บริษัทเคล็ดไทย จำกัด, ๒๕๒๕.

พระมหาสุภา อุตโท. **พระสงฆ์ไทยใน ๒ ทศวรรษหน้า พ.ศ. ๒๕๔๑ – ๒๕๖๐**.

กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๒.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๕.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

_____. **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

_____. **วินัยเรื่องที่ใหญ่กว่าที่คิด**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๘.

_____. **ธรรมนุญชีวิต**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

_____. **นิติศาสตร์แนวพุทธ**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๓.

_____. **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐ กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์ บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๖.

_____. **เมืองไทยจะวิฤตถ้าคนไทยมีศรัทธาวิปริต**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์

มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๗.

พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตญา โณ). **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๔.

กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

_____ . พระพุทธศาสนาปริทรรศน์. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

พระราชวรมนี (ประยูรค์ ปยุต โด). ลักษณะสังคมพุทธ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๒๗.

_____ . การศึกษาของคณะสงฆ์ ปัญหาที่รอกทางออก. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๒๕.

_____ . สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ). ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในอินเดีย. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. ประวัติการปกครองคณะสงฆ์ไทย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๑.

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. มนุษย์กับสังคม. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๓๕.

วิทยา ทองดี. “รวมบทกลอนบทกลอนสรภัญญ์”. ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาเขตขอนแก่น, ๒๕๔๘.

วุฒิชัย มูลศิลป์. เมื่อเริ่มปฏิรูปการศึกษาสมัยรัชการที่ ๕- รัชกาลที่ ๗. กรุงเทพมหานคร : บริษัท เวิลด์มีเดีย จำกัด, ๒๕๔๒.

สถาบันพระพุทธศาสนา พ.ศ. ๒๕๔๘. กฎกระทรวง ว่าด้วยสิทธิในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน. ประกาศในราชกิจจานุเบกษา. เล่ม ๑๒๒ ตอนที่ ๕๔ ก. วันที่ ๘ กรกฎาคม ๒๕๔๘.

แสวง อุดมศรี. การปกครองคณะสงฆ์ไทย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

_____ . พระวินัยปิฎก ๑ ว่าด้วยมหาวิภังค์หรือภิกขุณีวิภังค์. กรุงเทพมหานคร : ประยูรวงศ์พรินดีง, ๒๕๔๖.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. วินัยมุข (เล่ม ๒) หลักสูตรนักรธรรมชั้นโท. พิมพ์ครั้งที่ ๓๐. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

_____ . วินัยมุข (เล่ม ๓) หลักสูตรนักรธรรมชั้นเอก. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

.....พุทธประวัติ เล่ม ๑. พิมพ์ครั้งที่ ๕๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

สมบูรณ์ ศรีสุพรรณดิษฐ์. การจัดการ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, ๒๕๑๘.

สมยศ นาวิการ. พุทธกรรมองค์การ. กรุงเทพมหานคร : เกษมบรรณกิจ, ๒๕๒๔.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. นวโกวาท หลักรัฐธรรมนูญชั้นตรี.

พิมพ์ครั้งที่ ๑๘, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

.....วินัยมุข (เล่ม ๒) หลักรัฐธรรมนูญชั้นโท. พิมพ์ครั้งที่ ๓๐, กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์พิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

.....วินัยมุข (เล่ม ๓) หลักรัฐธรรมนูญชั้นเอก. พิมพ์ครั้งที่ ๓๐, กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์พิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

ส.ศิริรักษ์. วิเคราะห์โครงสร้างสังคมแบบพุทธ. กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๔๓.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

อภิชัย โพธิ์ประสิทธิ์ศาสตร์. พระพุทธศาสนamahayan. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

อดุลย์ ต้นประยูร. ปัญหาสังคม. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๕.

อรุณ รักธรรม. ทฤษฎีองค์การสมัยใหม่. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๕.

(๒) บทความ :

พระมหาวิเชียร ปุญญญาโณ. “พระพุทธศาสนากับความเปลี่ยนแปลงในอดีตและปัจจุบัน”. พุทธจักร. ปีที่ ๕๓ ฉบับที่ ๕ (พฤษภาคม ๒๕๔๒) : ๔๐ - ๔๗.

(๓) เอกสารไม่ได้ตีพิมพ์ :

ฝ่ายประชาสัมพันธ์. “ประวัติย่อของพระธาตุขามแก่น”. ขอนแก่น : องค์การบริหารส่วนจังหวัดขอนแก่น, ๒๕๕๐ (อัดสำเนา).

(๔) วิทยานิพนธ์ :

พระครูปลัดอาทิตย์ อุตฺตเวที (ชองดี). “การศึกษาแนวคิดและวิธีการปกครองคณะสงฆ์ของพระเทพโสภณ (ประยูร ฐมฺมจิตฺโต) : ศึกษาเฉพาะกรณีพระสังฆาธิการในเขตปกครองภาค ๒”.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

พระมหาประหยัด ปญญาวโร. “จริยธรรมที่ปรากฏในล้ากลอน”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

พระมหาหวมวด สุกุขมโฆ (โถมศรี). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องความเคารพในพระพุทธรศาสนา”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

พระมหาหรรษา นิธิบุญยากร. “วิกฤติพุทธรศาสนา : ศึกษากรณัการบรรพชาเป็นสามเณรในประเทศไทย (๒๕๒๓-๒๕๔๓)”. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕.

พระมหาธรรมรัต อริยชมโฆ (ยศขุน). “การศึกษาวิเคราะห์หลักรัฐศาสตร์ที่มีในพระไตรปิฎก”. วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

พระมหาวงศ์ไทย ศรีลาร์ภย์. “การศึกษาวิเคราะห์ปัญหาการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย”. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๒.

พระมหาวิเชียร สายศรี. “พระพุทธรศาสนากระบะบบสมณศักดิ์ : ศึกษาเฉพาะกรณัทัศนยะของนักวิชาการพุทธรศาสนาและพระนักศัทยาในสถาบันอุดมศัทยา”. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๓.

พระยุดธนา รณณัชชมโฆ (แก้วกันหา). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์การจ้ดองคักรคณะสงฆ์ในสมัยพุทธรกาล”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

นรี ภวานานตานันท์. “การเม้องการปกครองในแนวพุทธรศาสนา ศัทยาจากนักคัทยาและพระไตรปิฎก”. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

ประกอบ มีโคตรกอง. “บทบาทของพระสงฆ์ที่เกี่ยวข้องกับเยาวชนในเขตเทศบาลนครขอนแก่น”. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๑.

ประสาท สุขเกษม. “บทบาทของพระภิกษุสงฆ์ในการจ้ดเกลทาทางสังคมาแก่เยาวชน : ศึกษากรณัคัทยาคุณธรรมวัดอุโมงค์ จังหวัดเซียงใหม่”. วิทยานิพนธ์ศัทยาศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเซียงใหม่, ๒๕๔๒.

รินธรรม อโศกตระกูล. “อิทธิพลกับการปกครองสงฆ์”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต.**

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๑.

เริงฤทธิ์ พลนามอินทร์. “บทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาตามแนวพุทธศาสนาในจังหวัด
อุดรธานี”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
มหาสารคาม, ๒๕๔๐.**

สมรกด สิงแพทย์. “การศึกษาลักษณะประชากรปีไทยในพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร
มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒.**

สุ่มธยา ศรีวรเพชร. “การศึกษาคำสอนและแนวปฏิบัติด้านบริการสังคมของวัดในพุทธศาสนา :
ศึกษาเฉพาะกรณีกรุงเทพมหานคร”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิต
วิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๒๓.**

(๔) บทสัมภาษณ์ :

ก. พระสังฆาธิการอำเภอหนอง จังหวัดขอนแก่น

พระครูสุนทรสารานุกูล. เจ้าสำนักปฏิบัติธรรมสี่ส้านวัน. สัมภาษณ์ ๒๓ กรกฎาคม ๒๕๕๓, ๘
ธันวาคม ๒๕๕๓.

พระครูสุตศาสนการ (เขมธโร). รักษาการเจ้าคณะอำเภอหนอง. สัมภาษณ์ ๘ ธันวาคม ๒๕๕๓.

พระครูรัตนสารธรรม (ถาวโร). เจ้าคณะตำบลสะอาด เขต ๑. สัมภาษณ์ ๘ ธันวาคม ๒๕๕๓.

พระครูประภาชัยคุณ. เจ้าวัดอวาสวัดคู่ประภาชัย. สัมภาษณ์ ๑๐ ธันวาคม ๒๕๕๓.

พระครูเจติยภูมิพิทักษ์ (อจาโร). เจ้าคณะตำบลบ้านขาม. สัมภาษณ์ ๑๒ ธันวาคม ๒๕๕๓.

ข. พระภิกษุ-สามเณร

พระอุบล สิริวัฒนโณ, วัดบูรพาภิรมยาราม บ้านบัวใหญ่, ๑๔ ธันวาคม ๒๕๕๓.

พระมหาอภัย จนทวีโส, วัดป่าเทพนิมิต, ๑๕ ธันวาคม ๒๕๕๓.

พระวรารุติ เตชธมฺโม, วัดอีสานบ้านหนองแสง, ๑๕ ธันวาคม ๒๕๕๓.

พระพงษ์ศักดิ์ ฐานิสฺสโร, วัดเจติยภูมิ บ้านขาม, ๒๐ ธันวาคม ๒๕๕๓.

สามเณรพรชัย มะลา, วัดอุดมพร บ้านท่ามะเดื่อ, ๒๓ ธันวาคม ๒๕๕๓.

สามเณรพงษ์สิริ นามแสง, วัดบ้านดอกกระเจียว, ๒๒ ธันวาคม ๒๕๕๓.

สามเณรดำรง ศรีหลอด, วัดป่าเทพนิมิต, ๒๕ ธันวาคม ๒๕๕๓.

สามเณรณัฐพงษ์ แสนศรีมูล, วัดบ้านโคกกลาง, ๒๔ ธันวาคม ๒๕๕๓.

ค. ผู้นำหมู่บ้าน/ชุมชน

นายคุณาศิลป์ โปธิ์ทอง, นายกองค้การบริหารส่วนตำบลบ้านขาม, ๒๖ ธันวาคม ๒๕๕๓.

นายปรีชา ศรีพุทธา, นายกองค้การบริหารส่วนตำบลบัวใหญ่, ๒๗ ธันวาคม ๒๕๕๓.

นายเรือง ชัยดิษฐ์, นายกองค้การบริหารส่วนตำบลทรายมูล, ๒๘ ธันวาคม ๒๕๕๓.

นายแก้ว แสนลุน, นายกองค้การบริหารส่วนตำบลท่ากระเสริม, ๒๙ ธันวาคม ๒๕๕๓.

ง. ทายกวัด

พ่อสนอง บุตรดี, ทายกวัดอุดมพรบ้านท่ามะเตือ, ๒๓ ธันวาคม ๒๕๕๓.

พ่อคำสอน พิมพ์ดี, ทายกวัดท่าเกษม บ้านท่ากระเสริม, ๒๔ ธันวาคม ๒๕๕๓.

พ่อกัณหา จังพล, ทายกวัดอุทัย บ้านกุดพังเครือ, ๒๕ ธันวาคม ๒๕๕๓.

พ่อจันทร์ ธรรมนิม, ทายกวัดทุ่งสว่าง บ้านบึงเป้ง, ๒๘ ธันวาคม ๒๕๕๓.

ภาคผนวก
แบบสัมภาษณ์

แบบสัมภาษณ์

วิทยานิพนธ์ เรื่อง “ศึกษาการบริหารงานของคณะสงฆ์อำเภอ น้ำพอง จังหวัดขอนแก่น”

สัมภาษณ์ : กลุ่มพระเถระผู้บริหาร/ปกครองในเขตอำเภอ น้ำพอง จำนวน ๑๒ รูป
-จ.อ. น้ำพอง (๑ รูป), รจ.อ. น้ำพอง (๑ รูป), จต. น้ำพอง (๕ รูป), เจ้าอาวาส (๕ รูป)

ประเด็นที่สัมภาษณ์ มีดังต่อไปนี้

ตอนที่ ๑ ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์

- ๑.๑ ชื่อ..... ฉายา..... นามสกุล.....
อายุปี
๑.๒ ที่อยู่ปัจจุบัน.....
๑.๓ การศึกษา.....
๑.๔ ศาสนา.....
๑.๕ อาชีพ.....
๑.๖ วันที่เก็บข้อมูล.....

ตอนที่ ๒ สัมภาษณ์เกี่ยวกับการบริหารด้านภารกิจหลัก ๖ ด้าน คือ

๑ แนวคิดและวิธีการบริหารงานการปกครองคณะสงฆ์อำเภอ น้ำพอง เป็นอย่างไร? มีผลสัมฤทธิ์อย่างไร?

.....
.....
.....

๒. การบริหารด้านการศึกษา มีลักษณะอย่างไร ? มีผลสัมฤทธิ์อย่างไร?

๑ การส่งเสริมการศึกษาแผนกธรรม

.....
.....

๒ การส่งเสริมการศึกษาแผนกบาลี

.....
.....

๓ การส่งเสริมการศึกษาแผนกสามัญศึกษา

.....
.....

๓ การศึกษาสงเคราะห์ มีลักษณะอย่างไร? มีผลสัมฤทธิ์อย่างไร?

.....
.....
.....

๔ การเผยแพร่ มีลักษณะอย่างไร? มีผลสัมฤทธิ์อย่างไร?

.....
.....
.....

๕ สาธารณูปการ มีลักษณะอย่างไร? มีผลสัมฤทธิ์อย่างไร?

.....
.....
.....

๖ สาธารณสงเคราะห์ มีลักษณะอย่างไร? มีผลสัมฤทธิ์อย่างไร?

.....
.....
.....

ตอนที่ ๓ ด้านการให้บริการแก่สังคม มีลักษณะการดำเนินการอย่างไร? มีผลสัมฤทธิ์อย่างไร?

๑. การส่งเสริมคุณธรรมทางจิตใจด้วยศูนย์วิปัสสนาประจำอำเภอ

.....
.....
.....

๒. ส่งเสริมการสวดสรภัญญะของอุบาสกและอุบาสิกา

.....
.....
.....

พระศุภลักษณ์ ปญญาวโร (พิมพ์ดี) ผู้สัมภาษณ์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

สถานที่สัมภาษณ์ บ้านเลขที่.....ตำบล.....

อำเภอ.....จังหวัด.....

วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....

แบบสัมภาษณ์

วิทยานิพนธ์ เรื่อง “ศึกษาการบริหารงานของคณะสงฆ์อำเภอ น้ำพอง จังหวัดขอนแก่น”

สัมภาษณ์ : ผู้นำชุมชน/หมู่บ้าน/อบต. ในเขตอำเภอ น้ำพอง จำนวน ๔ ท่าน

ประเด็นที่สัมภาษณ์ มีดังต่อไปนี้

ตอนที่ ๑ ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์

๑.๑ ชื่อนามสกุล.....

อายุปี

๑.๒ ที่อยู่ปัจจุบัน.....

๑.๓ การศึกษา.....

๑.๔ ศาสนา.....

๑.๕ อาชีพ.....

๑.๖ วันที่เก็บข้อมูล.....

ตอนที่ ๒ สัมภาษณ์เกี่ยวกับการบริหารด้านภารกิจหลัก ๖ ด้าน คือ

๑ แนวคิดและวิธีการบริหารงานการปกครองคณะสงฆ์อำเภอ น้ำพอง เป็นอย่างไร? มีผลสัมฤทธิ์อย่างไร?

.....
.....
.....

๒ (เน้นประเด็นนี้มาก) การบริหารด้านการศึกษา มีลักษณะอย่างไร ? มีผลสัมฤทธิ์อย่างไร?

๑ การส่งเสริมการศึกษาแผนกธรรม

.....
.....

๒ การส่งเสริมการศึกษาแผนกบาลี

.....
.....

๓ การส่งเสริมการศึกษาแผนกสามัญศึกษา

.....
.....

๓ การศึกษาสงเคราะห์ มีลักษณะอย่างไร? มีผลสัมฤทธิ์อย่างไร?

.....
.....
.....

๔ การเผยแพร่ มีลักษณะอย่างไร? มีผลสัมฤทธิ์อย่างไร?

.....
.....
.....

๕ สาธารณูปการ มีลักษณะอย่างไร? มีผลสัมฤทธิ์อย่างไร?

.....
.....
.....

๖ สาธารณสงเคราะห์ มีลักษณะอย่างไร? มีผลสัมฤทธิ์อย่างไร?

.....
.....
.....

ตอนที่ ๓ สัมภาษณ์ ด้านดูแลศาสนสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ของอำเภอน้ำพอง มีวิธีการอย่างไร? และสัมฤทธิ์ผลอย่างไร? (พระธาตุขามแก่น, พระธาตุคู่ประกายชู)

.....
.....
.....

ตอนที่ ๔ ด้านการให้บริการแก่สังคม มีลักษณะการดำเนินการอย่างไร? มีผลสัมฤทธิ์อย่างไร?

๑. การส่งเสริมคุณธรรมทางจิตใจด้วยศูนย์วิปัสสนาประจำอำเภอ

.....
.....
.....

๒. ส่งเสริมการสวดสรภัญญะของอุบาสกและอุบาสิกา

.....
.....
.....

พระศุภลักษณ์ ปณฺญาวโร (พิมพ์ดี) ผู้สัมภาษณ์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

สถานที่สัมภาษณ์ บ้านเลขที่.....ตำบล.....

อำเภอ.....จังหวัด.....

วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	: พระศุภลักษณ์ ปญญาวโร (พิมพ์ดี)
เกิด	: วันที่ ๒๗ ธันวาคม ๒๕๐๕
ภูมิลำเนาเดิม	: บ้านเลขที่ ๗/๑ หมู่ที่ ๕ ตำบลท่ากระเสริม อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น ๔๐๑๔๐
อุปสมบท	: วันที่ ๑๑ มิถุนายน ๒๕๓๒
สังกัด	: มหานิกาย
ที่อยู่ปัจจุบัน	: ๕๕ หมู่ที่ ๕ วัดทุ่งสว่าง ตำบลท่ากระเสริม อำเภอน้ำพอง จังหวัด ขอนแก่น ๔๐๑๔๐ โทรศัพท์ ๐-๘๐๑๓๕-๐๕๓๕
การศึกษา	: พ.ศ.๒๕๓๕ สอบไล่ได้ นักรธรรมชั้นเอ (น.ธ.เอก) สำนักเรียน วัดทุ่งสว่าง อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น, พุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) รัฐศาสตร์ การเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น
เข้าศึกษาเมื่อ	: มิถุนายน ๒๕๔๕ ที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น